

Alma Mater Leopoliensis

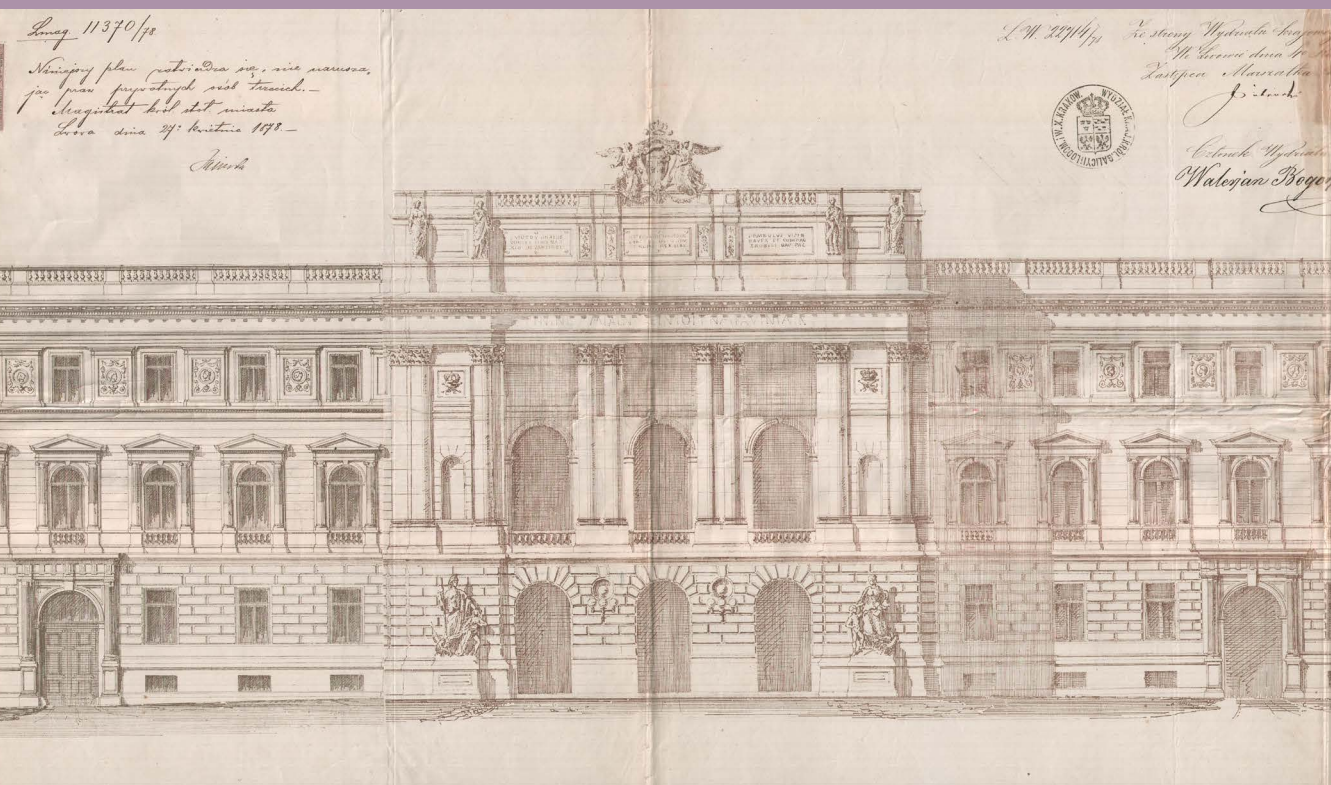
Dzieje humanistyki lwowskiej 1661–1946

(z dwoma interaktywnymi inwentarzami)

Nauki historyczne

TOM 2

Pod redakcją Anny Dąbrowskiej i Heleny Sojki-Masztalerz

Wrocław 2025

Uniwersytet
Wrocławski

**Alma Mater Leopoliensis
Dzieje humanistyki lwowskiej
1661–1946**

(z dwoma interaktywnymi inwentarzami)

Tom 2

Nauki historyczne

Dostęp online:
<https://bibliotekacyfrowa.pl/publication/158885>
<https://repozytorium.uni.wroc.pl/publication/151549>
<https://doi.org/10.34616/151549>

**Alma Mater Leopoliensis
Dzieje humanistyki lwowskiej
1661–1946**

(z dwoma interaktywnymi inwentarzami)

Tom 2
Nauki historyczne

Pod redakcją
Anny Dąbrowskiej i Heleny Sojki-Masztalerz

Wrocław 2025

Recenzenci: *dr hab. Joanna Pisulińska, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego*
dr hab. Konrad Rzemieniecki, Zakład Narodowy im. Ossolińskich

**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” – moduł „Dziedzictwo narodowe” w latach 2018–2025, nr 0170/NPRH6/H11/85/2018.

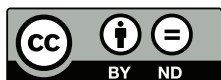
Kierownik projektu: *prof. dr hab. Anna Dąbrowska*

Na okładce: Gmach dawnego Sejmu Krajowego we Lwowie. Od 1919 r. gmach główny Uniwersytetu Jana Kazimierza. DALO, Zespół 2: Magistrat Stołecznego Królewskiego Miasta Lwowa, opis 3, sprawa 1, karta 15

Redakcja wydawnicza: *Małgorzata Grochocka*

© Copyright by Uniwersytet Wrocławski

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa - Bez Utworów Zależnych 4.0 (CC BY-ND 4.0), <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/deed.pl>

Projekt i wykonanie okładki: *Karolina Drozd*

Opracowanie techniczne inwentarzy: *Marcin Szala*

Opracowanie indeksów: *Aleksandra Kumaszką, Marcin Szala*

Skład i opracowanie techniczne: *Aleksandra Kumaszką, eBooki.com.pl*

Uniwersytet Wrocławski

Wydział Filologiczny

Instytut Filologii Polskiej

pl. Nankiera 15b

50-140 Wrocław

ISBN 978-83-956474-3-7 (całość)

ISBN 978-83-956474-5-1 (t. 2)

Spis treści

Anna Dąbrowska, Helena Sojka-Masztalerz	
Wstęp	9
Maria Stinia	
Początki i rozwój nauk historycznych we Lwowie (do okresu autonomicznego).	17
Mariola Hoszowska, Paweł Sierzęga	
Nauki historyczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego (1869–1914)	39
Karol Sanojca	
Nauki historyczne na Uniwersytecie Lwowskim (1914–1939).....	83
Karol Sanojca	
Antropologia, etnologia, archeologia, prehistoria na Uniwersytecie Lwowskim (1914–1939).....	143
Marjan Mudry	
Walka o utrakwizację Uniwersytetu Lwowskiego a Tajny Uniwersytet Ukraiński we Lwowie w latach 1921–1925.....	171
Grzegorz Hryciuk	
Nauki historyczne na Uniwersytecie Jana Kazimierza/Lwowskim Państwowym Uniwersytecie im. Iwana Franki w latach 1939–1945	207
Indeks osobowy	235

Anna Dąbrowska
Uniwersytet Wrocławski
ORCID [0000-0003-3389-4111](https://orcid.org/0000-0003-3389-4111)

Helena Sojka-Masztalerz
Uniwersytet Wrocławski
ORCID [0000-0001-8225-2735](https://orcid.org/0000-0001-8225-2735)

Wstęp

Tom drugi trzytomowej monografii *Alma Mater Leopoliensis. Dzieje humanistyki lwowskiej 1661–1946 (z dwoma interaktywnymi inwentarzami)* poświęcony jest dziejom nauk historycznych, w tym naukom pomocniczym historii, które wspomagają pracę historyka, oraz dziedzinom wiedzy bezpośrednio związanym z metodami badań historycznych (choć zaliczanym współcześnie do osobnych dziedzin nauk humanistycznych). Chodzi o antropologię, stojącą na pograniczu humanistyki, nauk społecznych i psychologicznych, oraz o etnologię – jedną z dyscyplin antropologii. Mowa też o archeologii, która w tradycji środkowoeuropejskiej (w krajach niemieckojęzycznych i słowiańskich) łączona jest z historią (zob. np. Klasyfikacja dziedzin i dyscyplin naukowych według OECD). Zestawianie etnologii i antropologii widoczne jest dzisiaj w strukturze wydziałów historycznych niektórych uczelni wyższych (np. Uniwersytetu Wrocławskiego). W niniejszym tomie omówiona została również prehistoria, która w dwudziestolecu międzywojennym w programach wykładów Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie była zawsze kojarzona z antropologią i etnologią.

Lwowskie nauki historyczne rozwijały się w katedrach (seminariach, zakładach), w których zajmowano się badaniami naukowymi w dziedzinie historii oraz kształceniem historyków i nauczycieli historii. Posiadają one bardzo bogatą literaturę przedmiotu. W Polsce oraz za granicą ukazało się wiele prac zbiorowych, monografii i artykułów w czasopismach naukowych i popularnonaukowych poświęconych naukom historycznym i środowisku historycznemu na Uniwersytecie Lwowskim – uczelni o wielowiekowej tradycji, na której pracowali wybitni badacze historii oraz kształcili się rozpoczynający

swoje kariery naukowe i działalność dydaktyczną m.in. przyszli historycy, antropolodzy, archeolodzy i etnolodzy. Nie sposób tu wymienić wszystkich ośrodków naukowych w Polsce i w Ukrainie oraz nazwisk współczesnych badaczy, którzy zgłębiają tę problematykę od dawna. Podstawowe informacje bibliograficzne o naukach historycznych na Uniwersytecie Lwowskim czytelnicy znajdą w wykazie źródeł i przypisach na końcu każdego artykułu problemowego niniejszej monografii. Z bardzo bogatej literatury przedmiotu na szczególną uwagę zasługują wymienione poniżej pozycje bibliograficzne dotyczące dziejów lwowskich nauk historycznych. Ze względu na skalę przedsięwzięcia i wnikliwość opracowania na szczególne uznanie zasługują prace polsko-ukraińskiego zespołu badawczego „Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku”, który opublikował m.in. pięciotomowe *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku* (t. 1, red. J. Maternicki, Rzeszów 2004; t. 2–3, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2004–2005; t. 4, red. L. Zaskilnik, J. Maternicki, Lwów–Rzeszów 2006; t. 5, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2007), dwa tomy *Złotej księgi historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* (t. 1, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaskilniaka, Rzeszów 2007; t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaskilniak, Rzeszów 2014). Warte uwagi są również publikacje historyków związanych z Instytutem Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego i z nimi współpracujących, a także spoza tego ośrodka. Są to prace zbiorowe, np. *Historia historiografii i metodologii historii w Polsce i na Ukrainie* (red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak, Rzeszów 2015), *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)* (red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak; Rzeszów 2016), *Історія та історіки у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)* (red. Л. Зашкільняк, П. Серженга, Львів 2015), rozprawy poświęcone wybranemu okresowi w dziejach Uniwersytetu Lwowskiego, np. monografia autorstwa J. Pisulińskiej *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)* (Rzeszów 2012) lub prace o życiu, działalności naukowej, organizacyjnej i społecznej wybranych historyków lwowskich, np. B. Szafraniec, *Franciszek Bujak (1875–1940). Życie, działalność naukowo-dydaktyczna i społeczna* (Toruń 2009), J. Wadas, *Stanisław Hoszowski, uczoney i nauczyciel* (Kraków 2012) czy W. Szulakiewicz, *Stanisław Lempicki (1886–1947): twórca lwowskiej szkoły historii wychowania* (Toruń 2012). Kompendium wiedzy stanowią encyklopedie i słowniki, m.in. *Polski słownik biograficzny* (oraz jego wydanie internetowe). Szczegółowa bibliografia prac dotyczących m.in. dziejów nauk historycznych znajduje się na stronie www.kolekcja.lwowska.uni.wroc.pl.

Mamy nadzieję, że drugi tom monografii zainspiruje doświadczonych badaczy dziejów lwowskiej uczelni do dalszych poszukiwań, a młodych historyków zachęci do zajęcia się tą fascynującą problematyką, jaką jest historia Uniwersytetu Lwowskiego,

począwszy od opisanego zmagania z utworzeniem Kolegium jezuickiego i powstania pierwszej Katedry Historii w 1784 r. na Uniwersytecie Józefińskim aż do momentu rozpoczęcia przez Sowietów reorganizacji całego szkolnictwa w październiku 1939 r., zatwierdzenia nowego statutu uniwersytetu, sytuacji uczonych na Lwowskim Państwowym Uniwersytecie im. Iwana Franki i tuż po zakończeniu II wojny światowej. W niniejszym tomie zależało nam na opisanie dziejów nauk humanistycznych przez pryzmat dorobku naukowego wybitnych historyków, archeologów, etnologów, antropologów oraz ich uczniów, prześledzeniu losów karier naukowych pedagogów i ich wychowanków skupionych wokół jednostek (instytutów, katedr czy zakładów) funkcjonujących na Uniwersytecie Lwowskim. Omówione zostały seminaria historyczne prowadzone przez uczonych, m.in. Henryka Zeissberga, Tadeusza Wojciechowskiego, Stanisława Zakrzewskiego czy Bronisława Dembińskiego (począwszy od lat siedemdziesiątych XIX w.), a także tworzone przez lwowskie środowisko historyczne tzw. szkoły naukowe, m.in. szkoła historyczna skupiona wokół Ksawerego Liskego, szkoła historii gospodarczej Franciszka Bujaka, szkoła historii wychowania Stanisława Lempickiego, szkoła antropologiczna stworzona przez Jana Czekanowskiego czy szkoła etnologiczna, na czele której stał Adam Fischer.

Niniejszy tom jest opracowaniem zbiorowym, wspólnym dziełem pięciorga historyków, chociaż każdy artykuł pisany jest przez jednego autora, jedynie drugi został opracowany przez dwoje badaczy. W artykule pierwszym Maria Stinia przedstawiła początki i rozwój nauk historycznych do okresu autonomii Galicji. Artykuł drugi, autorstwa Marioli Hoszowskiej i Pawła Sierżęgi, to szczegółowe studium katedr, które zajmowały się badaniami naukowymi w dziedzinie historii i kształceniem historyków na lwowskiej uczelni od 1869 do 1914 r. W tekście trzecim Karol Sanojca omówił rozwój nauk historycznych w okresie międzywojennym. W artykule czwartym ten sam autor scharakteryzował funkcjonowanie lwowskiej antropologii, etnologii, archeologii i prehistorii w latach 1914–1918 nie tylko przez pryzmat dokonań wybitnych uczonych, lecz także naukowych sił pomocniczych związanych z tymi dyscyplinami nauki. Autorem piątego artykułu jest Marjan Mudry, który poświęcił go Tajnemu Uniwersytetowi Ukraińskiemu we Lwowie w latach 1921–1925, w istotny sposób wzbogacając badania nad problematyką lwowskiego szkolnictwa wyższego w dwudziestolecie międzywojennym i niełatwych stosunków polsko-ukraińskich w tym okresie. Tom kończy tekst autorstwa Grzegorza Hryciuka. Charakteryzuje on dzieje nauk historycznych i środowisko akademickie w latach 1939–1945, okresie tragicznym dla polskiej nauki: w okresie wojny i okupacji.

Pandemia, a później rozpoczęta przez Federację Rosyjską w roku 2022 pełnoskalowa wojna uniemożliwiły innym ukraińskim naukowcom uczestniczenie w naszym projekcie, a niektórych zmusiły do zaniechania badań.

Wspólnie z autorami artykułów podjęliśmy decyzję o wyborze kryterium chronologicznego jako zapewniającego wewnętrzną spójność monografii. Zależało nam na ujednoliceniu narracji, chociaż brałyśmy pod uwagę preferencje autorów, ich stosunek do analizowanych zagadnień, specyfikę opisywanej epoki, znaczenie nauk historycznych i wkład lwowskiej kadry naukowo-dydaktycznej w rozwój nauki. Wiele uwagi poświęcono zwłaszcza dwóm okresom: latom 1869–1914, kiedy Uniwersytet Lwowski był jednym z najważniejszych ośrodków badań historycznych w tej części Europy, oraz latom 1918–1939, kiedy istniało niepodległe państwo polskie i związane z tym nowe realia, m.in. edukacyjne, organizacyjne, kadrowe, w których znalazła się lwowska uczelnia. Mniej miejsca poświęcono dwóm skrajnym okresom: pierwszemu – początkom nauk historycznych do lat 60. XIX w., kiedy zazwyczaj wykłady historyczne były prowadzone przez jednego profesora (nie zawsze specjalizującego się w badaniach z zakresu historii) lub traktowane – jak w przypadku Wydziału Filozoficznego – jako zajęcia dodatkowe; oraz okresowi ostatniemu – sowietyzacji i ukrainizacji uczelni od 1939 r. do exodusu polskich uczonych w 1946 r.

Przy omawianiu poszczególnych etapów w dziejach nauk humanistycznych oraz sylwetek uczonych autorzy byli proszeni o ograniczenie się do faktów biograficznych, przede wszystkim tych związanych z Uniwersytetem Lwowskim, kosztem opisywania szerokiego tła historyczno-politycznego. Chciałyśmy, aby traktowali zdigitalizowane w ramach projektu bogate zasoby archiwalne jako bazę źródłową swoich opracowań, odwoływali się do teczek osobowych i powoływali na konkretne dokumenty w nich zawarte, a po inne materiały sięgali w ograniczonym zakresie. Takie podejście daje czytelnikowi niepowtarzalną możliwość nie tylko zapoznania się z opracowaniem danego zagadnienia, ale stwarza wyjątkową okazję kontaktu z samym źródłem – wiarygodnym dokumentem, do którego odnosi się historyk.

Monografia jest ograniczona cezurami: wydaniem przez króla Jana II Kazimierza Wazę dyplomu przekształcającego Kolegium jezuickie we Lwowie w uniwersytet oraz rokiem 1946, kiedy większość polskiej kadry naukowej, nie godząc się na nowy porządek polityczny, opuściła Lwów.

Redakcja wykazała się dużą determinacją przy pozyskaniu materiału ilustracyjnego do całej monografii. Stanowią go głównie zdigitalizowane materiały archiwalne, m.in. fotografie legitymacyjne, świadectwa, dyplomy, różnorakie pisma kierowane do władz państwowych i uczelnianych, telegramy, pieczęcie itp. Artykuły problemowe wzbogacono o współczesne zdjęcia wybranych budynków uniwersyteckich i domów, w których mieszkali przedstawiciele lwowskiej nauki przywołani w monografii oraz zdjęcia wybranych nagrobków uczonych spoczywających na cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie. Każda z tych lokalizacji jest potwierdzona w kartach ewidencyjnych

znajdujących się w teczkach osobowych (w przypadku adresu) albo w księgach cmentarnych (oryginały ksiąg znajdują się w Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego).

Liczymy na to, że trzytomowa monografia w formie e-booka, dzięki edytorsko atrakcyjnemu oraz źródłowo innowacyjnemu opracowaniu, będzie użyteczna naukowo. Poszerzy i uzupełni dotychczasową wiedzę o nowe informacje (m.in. nieznane lub mało znane postaci i fakty), a także przyczyni się do popularyzacji wiedzy o lwowskiej uczelni zarówno w kraju, jak i za granicą. Wierzimy, że zastosowane w naszej monografii interaktywne linki z bezpośrednim dostępem do źródeł cyfrowych dotychczas niepublikowanych na taką skalę umożliwią użytkownikom łatwe dotarcie do dokumentów archiwalnych.

Oprócz linków podanych w poszczególnych artykułach problemowych (za pomocą których można sięgnąć do danejeczki osobowej lub konkretnego dokumentu) po tomie trzecim monografii zamieszczono w formie dwóch aneksów całościowe interaktywne inwentarze jednostek archiwalnych przechowywanych w dwóch lwowskich archiwach. Pierwszy z nich to Inwentarz opisu 5: *Sprawy personalne grona profesorskiego i urzędników* stanowiący część Zespołu 26: Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, który znajduje się Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego (ukr. Державний архів Львівської області – DALO), z kolei drugi to Inwentarz opisu 1: *Sprawy osobowe pracowników* jako część Zespołu P-119: Lwowski Państwowy Uniwersytet im. Iwana Franki, który znajduje się w Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (ukr. Львівський національний університет імені Івана Франка – ALNUIF).

Poza opisanymi powyżej dwoma sposobami dotarcia do zdigitalizowanych materiałów źródłowych, tzn. 1) posłużeniem się linkiem, który znajduje się w przypisie dolnym w artykule problemowym i odnosi się do całejteczki osobowej lub konkretnego dokumentu; 2) wykorzystaniem interaktywnych inwentarzy zamieszczonych po tomie trzecim i linku znajdującego się przy danym nazwisku – dostęp do inwentarzy można także uzyskać przez stronę: <https://archiw.uwr.edu.pl/> – Archiwum cyfrowe Uniwersytetu Wrocławskiego. Korzystając z Archiwum cyfrowego UWr, użytkownik nie tylko ma dostęp do dokumentów archiwalnych, ale także do ich archiwalnego opracowania w systemie AToM (Access to Memory). Dzięki sporządzonym tagom może segregować wybrane treści.

W trakcie pracy nad monografią i inwentarzami pojawiły się różne problemy związane z zapisem nazwisk i imion. Autorzy artykułów problemowych, archiwiści, bibliotekarze i informatycy musieli wspólnie wypracować sposób zapisu poszczególnych jednostek archiwalnych, aby ostateczny opis tworzył spójną całość, a czytelnik nie otrzymał na przykład tego samego nazwiska (które jest najważniejszym elementem identyfikującym daną osobę) w kilku wersjach – innej w monografii, a innej w inwentarzach,

tym bardziej że nazwa jednostki archiwalnej jest jednocześnie imieniem i nazwiskiem konkretnej osoby. Rozbieżności w zapisie sygnalizujemy m.in. podaniem przy pierwszym przywołaniu nazwiska informacji w nawiasie, np. *Ludwik Bazylow* (w DALO jako *Ludwik Bazylów*), *Karol Piechórski* (w DALO jako *Karol Piechorski*), *Mohammed Sadyk Bej Agabekzadeh* (w DALO jako *Sadyk Bej*), *Camille Souyris* (w DALO jako *Kamil Souyris*). Ta nawiasowa informacja odnosi się zarówno do opisu jednostki archiwalnej, czyli okładki, jak i zawartości samej teczki osobowej znajdującej się w DALO. Szczegółowo omawiamy tę kwestię w aneksie zamieszczonym po tomie trzecim.

Zgodnie z opisem archiwalnym figurującym na okładce teczki osobowej i zasadami stosowanymi przez archiwistów przy opracowywaniu dokumentów przyjęliśmy, że nie używamy nazwisk żeńskich zakończonych na *-owa*, *-ówna*, zwyczajowo utworzonych od nazwiska męża lub ojca za pomocą tych przyrostków. Ponieważ jednak takie formy nazwisk funkcjonują w obiegu naukowym, więc przy pierwszym przywołaniu nazwiska podajemy tę formę w nawiasie, np. *Maria Kokoszyńska-Lutman* (*Kokoszyńska-Lutmanowa*), *Łucja Charewicz* (*Charewiczowa*), *Janina Orosz* (*Oroszówna*). Niektóre nazwiska pojawiające się w inwentarzach występują także m.in. w Narodowym Uniwersalnym Katalogu Centralnym (NUKAT), w Międzynarodowym Standardowym Identyfikatorze Nazwy (ISNI) czy w międzynarodowej kartotece Virtual International Authority File (VIAF). W monografii przy każdym nazwisku dodajemy daty życia, a w inwentarzach jeszcze inne informacje pozwalające zidentyfikować daną osobę.

W przypadku zapisu imion obcego pochodzenia typu *Marja*, *Zofja*, *Maksymiljan*, *Jakób*, *Dyonizy*, *Marjan* odnoszących się do Polaków zastosowaliśmy współczesną ortografię zgodnie z reformą ortograficzną z 1936 r., która wprowadziła taki zapis, jaki mamy obecnie: *Maria*, *Zofia*, *Maksymilian*, *Jakub*, *Dionizy*, *Marian*. Wpływ tej reformy widać w niektórych dokumentach archiwalnych. Przed tą datą i po niej występują dwa różne zapisy.

Rozstrzygnięcia wymagał także problem zapisu nazwisk i imion obcych. Inwentarze poprzedzone są aneksem zawierającym szczegółowe zasady transliteracji, transkrypcji, odmiany nazwisk oraz imion zapisanych alfabetem cyrylicą. W przypadku nazwisk historycznych (głównie tych od XVII do końca XIX w.) znanych w wersji polskiej wykorzystujemy polską wersję ich zapisu (zob. Inwentarz DALO 2024). W przypadku ukraińskich oraz rosyjskich nazwisk występujących w inwentarzu sporządzonym już po ukraińsku w Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (zob. Inwentarz ALNUIF 2024) spolszczono tylko zakończenia nazwisk. Przy pierwszym pojawieniu się nazwiska obcego podajemy także jego pisownię oryginalną, np. *Henryk Zeissberg* (niem. *Heinrich Ritter von Zeissberg*), *Izydor Szaranewycz* (ukr. *Ісидор Шараневич*).

Pojawiła się także potrzeba rozstrzygnięcia niektórych problemów terminologicznych. Z autorami poczyniono pewne ustalenia. W monografii używamy przede wszystkim etnonimu *Ukrainiec* i przymiotnika *ukraiński*, zachowując etnonim *Rusin* i przymiotnik *ruski* (*rusiński*) jedynie w cytatach oraz przywoływanych oficjalnych dokumentach państwowych pochodzących z lat 30. XX w. W przypadku tych najwcześniejszych dziejów Uniwersytetu Lwowskiego sporadycznie używamy podwójnego zapisu *Rusin (Ukrainiec)*, *ruski (ukraiński)*, wskazując jednoznacznie poprzez kontekst, że chodzi o Ukraińców.

Używamy nazwy Uniwersytet Lwowski w odniesieniu do całego omawianego okresu – od początku powstania uczelni aż do czasów współczesnych, traktując ją jako swoisty hiperonim. Autorzy starali się posługiwać nazwami odpowiednimi dla danej epoki, m.in. Akademia Lwowska (1661–1773), Uniwersytet Józefiński (1784–1805), Liceum Lwowskie (1805–1817), Cesarsko-Królewski Uniwersytet im. Cesarza Franciszka I (1817–1918), Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie (1919–1939), od 1939 r. Lwowski Państwowy Uniwersytet im. Iwana Franki, Podziemny Uniwersytet Jana Kazimierza (1941–1944), a od 1991 r. Lwowski Narodowy Uniwersytetu im. Iwana Franki.

W całej monografii cytaty i tytuły pozycji bibliograficznych zostały podane w formie uwspółcześnionej z wyjątkiem dawnych form fleksyjnych, które zachowano. Nazwy jednostek organizacyjnych uczelni: zakładów, seminariów i katedr zostały zapisane dużymi literami.

Do pomocniczych sił naukowych na Uniwersytecie Jana Kazimierza należał m.in. asystent, którego określano – jak wynika z wniosków o zatrudnienie na uczelni – mianem „asystenta starszego” i „asystenta młodszego”. Ten szyk wyrazów został w monografii zachowany, ponieważ przymiotniki te miały cechę kategoryzującą.

Nie stosujemy nazwy ukraińskiej *fond*, zamiast niej używamy polskiego odpowiednika – zespół. Posługujemy się wymiennie nazwami *teczka osobowa*, *teczka personalna* i *sprawa* na określenie podstawowej jednostki archiwalnej.

Monografia – mimo znacznych rozmiarów – nie wyczerpuje tematu, jakim są dzieje lwowskiej humanistyki oraz działalność naukowo-dydaktyczna, organizacyjna i społeczna wykładowców lwowskiej *Alma Mater*. Celem tego tomu jest pokazanie dziejów części lwowskiej humanistyki, jej znaczenia i miejsca w strukturze Uniwersytetu Lwowskiego głównie przez pryzmat indywidualnych osiągnięć m.in. historyków, antropologów, archeologów czy etnologów, a przede wszystkim zwrócenie uwagi, jak niewyczerpanym źródłem wiedzy są archiwalia.

Na gruncie polskim tego typu publikacja jest przedsięwzięciem prekursorskim, więc jako zespół autorów, archiwistów i informatyków nie mieliśmy możliwości korzystania z doświadczeń innych. Redakcja bierze na siebie pełną odpowiedzialność za niedociągnięcia. Zdajemy sobie sprawę, że w przypadku tak wielkiego projektu zawsze

można: napisać więcej, podać pełniejszą listę nazwisk czy pozycji bibliograficznych, skomentować głębiej i pokazać szersze tło zjawiska. Mamy nadzieję, że ta monografia ożywi dyskusję wśród badaczy i wytyczy nowe szlaki opracowania fascynujących dziejów lwowskiej uczelni.

Monografia powstała w ramach konkursu ogłoszonego przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą Narodowy Program Rozwoju Humanistyki – Dziedzictwo narodowe I/2017 (0170/NPRH6/H11/85/2018), zrealizowanego przez Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego.

* * *

Redaktorki składają gorące podziękowania wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tego dzieła, w sposób szczególny lwowskim archiwistom Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego oraz Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki, bez których poświęcenia i determinacji w czasie pandemii i toczącej się pełnoskalowej wojny w Ukrainie nie doszłoby do zakończenia projektu.

Dziękujemy także pracownikom Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Pracowni Reprografii i Digitalizacji Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu.

Dziękujemy również naukowcom, których badania i powstałe w ich wyniku artykuły złożyły się na monografię. Mamy nadzieję, że udział w projekcie został przez nich uznany za wspaniałą przygodę intelektualną – mieli dostęp do dokumentów, których część badaczy przedtem nie znała, mogli czerpać z nich informacje gdzie indziej niedostępne, przedzierać się przez nie zawsze czytelne pismo odręczne, rozkoszować się ciekawostkami z życia uczonych i innych pracowników Uniwersytetu Lwowskiego.

Chcemy podziękować również recenzentom za wnikliwe uwagi, które zadecydowały o ostatecznym kształcie niniejszej monografii

Specjalne podziękowania należą się rektorom Uniwersytetu Wrocławskiego Markowi Bojarskiemu, Adamowi Jezierskiemu oraz Robertowi Olkiewiczowi, a także dziekanowi Wydziału Filologicznego Marcinowi Cieńskiemu za wspieranie naszej inicjatywy i działań na każdym etapie realizacji projektu.

Dziękujemy także Wołodzyrowi Melnykowi, rektorowi Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki.

*Anna Dąbrowska
Helena Sojka-Masztalerz*

Maria Stinia
Uniwersytet Jagielloński
ORCID [0000-0003-2921-3758](https://orcid.org/0000-0003-2921-3758)

Początki i rozwój nauk historycznych we Lwowie (do okresu autonomicznego)

Kolegium jezuickie we Lwowie 1608–1661

Powołanie zakonu jezuitów jako narzędzia odrodzenia Kościoła wiązało się z położeniem ogromnego nacisku na kwestię edukacji. Początkowo miała ona obejmować przede wszystkim kandydatów na jezuitów, ale wkrótce potrzeby społeczne doprowadziły do otwarcia się na szersze grupy, a punktem zwrotnym stało się założenie w 1550 r. w Rzymie Collegium Romanum. Ogromny sukces tej uczelni doprowadził do powstania kolejnych szkół, zarówno średnich, jak i wyższych. Kształcenie młodzieży świeckiej stało się bardzo ważnym elementem działalności zakonu, a pojawianie się jezuitów w poszczególnych krajach wiązało się z szybkim organizowaniem sieci szkół.

Sporządzanie jezuitów na Warmię przez biskupa Stanisława Hozjusza (1504–1579) w 1564 r. oznaczało równocześnie otwarcie pierwszego kolegium w Braniewie. Kolejne szkoły uruchomiono w Puławach, Wilnie i Poznaniu (1572). Zakładano je więc na obszarach najbardziej zagrożonych myślą reformacyjną, a fundowali je biskupi w dobrach kościelnych (Grzebień 2011: 20). W Małopolsce, a właściwie na Rusi Czerwonej, pierwsza fundacja powstała w Jarosławiu. Było to miasto prywatne, dlatego pomysł osiedlenia się tam jezuitów nie wzbudził entuzjazmu. Niemniej dzięki uporowi fundatorki Zofii Tarnowskiej (ok. 1540–1580) i jej zapisowi z 1571 r. powstało tam pierwsze kolegium pod wezwaniem Świętego Jana. Ze względu na trudną sytuację polityczną spowodowaną bezkrólewiem i najazdem tatarskim otwarto je dopiero w 1575 r. (Załęski 1908: 13).

Po drugiej wolnej elekcji, za panowania Stefana Batorego (1575–1586), nastąpił kolejny etap w rozwoju szkół jezuickich. W 1578 r. król ogłosił dyplom podnoszący wileńskie kolegium do rangi akademii. Monarcha dokonał również fundacji kolegium w Połocku

w 1579 r. (Załęski 1908: 17). Dzięki fundacjom prywatnym i biskupim powołano kolegia w Lublinie (1582), Kaliszu (1582) i Nieświeżu (1584). Założenie kolegium we Lwowie było ważnym celem jezuitów, gdyż znaczenie gospodarcze i polityczne miasta oraz możliwość dalszych działań misyjnych w głąb Rusi stanowiło o jego atrakcyjności. Do Lwowa sprowadził jezuitów w 1583 r. biskup lwowski Dymitr Solikowski (1539–1603) i przekazał im w 1589 r. plac na budowę domu i kaplicy (Grzebień 2011: 29). Jezuita lwowski prowadził aktywną działalność misyjną na Rusi, Podolu, Pokuciu, Wołyniu i Ukrainie, dzięki czemu kolejna szkoła powstała w Kamieńcu Podolskim (1608), a przejściowo działały też szkoły w Winnicy i Barze. Powstały również kolegia w Przemyślu (1628) oraz w Krośnie (1631).

Po uzyskaniu zezwolenia na stałe osiedlenie się we Lwowie jezuita rozpoczęli działania zmierzające do utworzenia kolegium w tym mieście. Pierwsze zapisy fundacyjne pochodziły podobnie jak w Jarosławiu od arystokratek – Zofii Chodkiewiczowej (1566–1619), Katarzyny Ostrogozkiej (1560–1607) i Elżbiety Sieniawskiej (1560–1602); dołączył do nich Stanisław Stadnicki (1582–1610) ze Żmigrodu (Grzebień 2011: 31). Dzięki zebranych funduszom powstało jedno z najwspanialszych kolegiów w Koronie. Jego budowa ze względu na niestabilną sytuację w mieście, którą powodowały liczne najazdy tatarskie, przeciągała się i do pierwszego skrzydła kolegium wprowadzono się dopiero w 1646 r. Zajęcia natomiast rozpoczęły się już 2 października 1608 r. W kolegium mieszkało wówczas 28 osób, w tym sześciu nauczycieli i ośmiu kleryków studiujących teologię moralną. W tym samym roku otwarto szkoły publiczne z klasami z gramatyki i poetyki, rok później z retoryki, w 1612 r. uruchomiono kurs filozoficzny, a w 1613 r. wyodrębniono z niego samodzielne kursy matematyki i fizyki (Redzik 2015: 53).

Program nauczania opierał się na dwóch podstawowych dokumentach: *Konstytucjach Towarzystwa Jezusowego* opracowanych przez Ignacego Loyolę (wyd. 1558–1559), gdzie nakreślił przede wszystkim sposób formowania się młodych jezuitów, oraz na wydany w 1599 r. *Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu* (Metoda i system studiów w Towarzystwie Jezusowym)¹, określającym działania wobec świeckich uczniów. Plan ten zawierał szczegółowe wytyczne dotyczące organizacji prowadzonych szkół. Zakon jezuita, który do lat 70. XVI w. zaczął działać niemal we wszystkich krajach katolickiej Europy, już pod koniec wieku zdołał zdominować kwestie wychowawcze w Kościele (Kot 1996: 230). W ciągu XVII w. jezuita ugruntowali swoją pozycję, a liczba kolegiów systematycznie rosła. Popularność wynikała z kilku elementów – niewątpliwie jednym z podstawowych było to, iż nie pobierali od uczniów opłat za naukę. Było to możliwe dzięki funduszom, które otrzymywali od panujących oraz od arystokracji, wyjątkiem oczywiście było utrzymanie młodzieży w internatach, czyli konwiktach, które wiązały się z opłatami. W swoich działaniach jezuita skupili się na kształceniu elit.

¹ Zob. artykuł wstępny poświęcony aktom prawnym w tomie pierwszym niniejszej monografii.

Koncentrowali się na dydaktyce, przede wszystkim dbając o wysoki poziom szkolnictwa średniego, a podstawowym typem szkoły było kolegium. Nauka nie stanowiła w działalności jezuitów priorytetu, co powodowało, iż pomimo liczego grona profesorów z ich środowiska nie wyszła równie duża grupa badaczy.

Na czele kolegium stał rektor mianowany przez generała zakonu i odpowiedzialny za działalność szkoły oraz reprezentowanie jej na zewnątrz. Jego zastępcą był prefekt studiów wyższych lub prefekt szkół średnich odpowiadający za zarządzanie szkołą stosownie do uzyskanego od rektora upoważnienia. Prefekt szkół niższych, czyli humaniorów, odpowiadał za przestrzeganie programu, wizytowanie lekcji, egzaminowanie kandydatów, wyznaczanie nauczycieli i sporządzanie spisu podręczników. Prefekt studiów wyższych nadzorował wydziały filozofii i teologii (Łuszczak 2010: 34–35). Nauczycielami byli księża oraz klerycy; księża nosili tytuł profesorów, a klerycy magistrów bądź profesorów. Zazwyczaj księża uczyli w klasach wyższych. We Lwowie funkcjonowało kolegium pełne. Kolegium mniejsze miało charakter szkoły gramatyczno-retorycznej i składało się z pięciu klas. Były to: dwuletnia *infima* – najniższa klasa gramatyki, w której wprowadzano podstawy gramatyki łacińskiej, uczniowie ćwiczyli formułowanie zdań i krótkie wypracowania. Gramatyka (*gramatica*) była drugą klasą szkoły humanistycznej; po uzupełnieniu gramatyki przerabiano początki składni łacińskiej. Syntaksa (*sintaxis*) to trzecia klasa, w której uczono się gruntownie składni i doskonalono w znajomości gramatyki łacińskiej. Celem tej klasy było osiągnięcie przez uczniów umiejętności poprawnego pisania i mówienia po łacinie. Kolejną klasą była poetyka (*poetica*), zwana klasą humaniorów lub poezji. Przygotowywała do najwyższej klasy – retoryki. Uczniowie doskonalili się w mówieniu po łacinie, przerabiali metrykę, wstęp do retoryki, uczyli się pisania listów i wierszy oraz rozpoczynali naukę języka greckiego. Retoryka (*rhetorica*) była najwyższą klasą szkoły humanistycznej, przerabiano w niej podręczniki do wymowy oraz na podstawie dzieł Cyserona i Kwintyliana doskonalono jej sztukę; ćwiczano też deklamację i komponowanie mów (Łuszczak 2010: 13–14).

Studia wyższe we Lwowie obejmowały filozofię i teologię². Studia filozoficzne dla studentów świeckich trwały dwa lata. Jeden profesor prowadził klasę od początku do końca studiów, wykładając kolejno podstawowe przedmioty: logikę, filozofię przyrody, czyli fizykę i metafizykę; czasem prowadził zajęcia także z etyki, chociaż zazwyczaj czynił to inny wykładowca. W programie była również matematyka, której nauczaniem zajmował się odpowiednio przygotowany inny nauczyciel (Łuszczak 2010: 15). Większość wykładowców filozofii prowadziła tylko jeden kurs tego przedmiotu trwający dwa lub trzy lata. Profesor dyktował studentom wykład i w trakcie dyktowania lub po nim wyjaśniał problem; studenci mieli również do dyspozycji podręczniki.

² Zob. artykuły poświęcone historii filozofii oraz teologii w tomie trzecim niniejszej monografii.

Dla kleryków jezuickich istniały w latach 1608–1649 studia z teologii moralnej, okresowo również pełna czteroletnie studia teologiczne lub nieco później również teologii polemicznej dogmatycznej, Pisma Świętego i prawa kanonicznego (Łuszczak 2010: 15). *Ratio studiorum* nie przewidywała wykładów prawa kanonicznego w zwykłych kolegiach jezuickich, były one prowadzone jedynie w akademiach i na uniwersytetach jezuickich. Tam też wykładano prawo kanoniczne oraz prawo cywilne – oba przedmioty prowadzili profesorowie świeccy. We Lwowie wykłady z prawa pojawiały się dopiero w XVIII w. i wówczas uzyskiwały osobnego profesora. Z wykładów teologicznych, prawa kanonicznego czy Pisma Świętego korzystali przede wszystkim duchowni świeccy oraz studenci, którzy po ukończeniu szkół średnich i kursów filozofii nadal studiowali w kolegium, by uzyskać święcenia kapłańskie. Z powodu braku seminariów diecezjalnych znaczna część duchowieństwa lwowskiego była absolwentami właśnie szkół jezuickich. Kolegium lwowskie posiadało do połowy XVII w. również odrębnych profesorów matematyki.

Dla jezuitów istotne było wykształcenie formalne i humanistyczne, aczkolwiek przepisy w *Ratio studiorum* nie ograniczały się wyłącznie do języków klasycznych, retoryki i filozofii, lecz dotyczyły także matematyki i nauk przyrodniczych, które wykładano razem z filozofią jako jej uzupełnienie. Historię traktowano jako niezbędny składnik przy nauce literatury klasycznej, która nie mogła się obejść bez zrozumienia faktów z zakresu prawa, historii czy geografii. Historia była elementem *eruditio* – części użytecznej wiedzy koniecznej w popisach retorycznych. Dobór treści w dużej mierze należał do nauczyciela retoryki.

W XVII w. historia wykorzystywana była więc do nauczania retoryki jako jej podstawa erudycyjna. Opierano się przede wszystkim na tekstach autorów starożytnych. Kolegia jezuickie miały zapewniać odpowiedni zasób ogólnej wiedzy historycznej, nie zawsze jednak zgodnej z postępem nauki (Puchowski 1999: 32). Nie uwzględniano wówczas historii jako osobnego przedmiotu nauczania. Dominujący humanistyczny profil kształcenia kładł nacisk na elementy historii starożytnej. Przepisy dotyczące nauczania historii były dość ogólne, w związku z czym nauczyciel miał dość dużą samodzielność. Antonio Possevino (1534–1611) zalecał, żeby przekazywać informacje historyczne o wartości niepodważalnej, a według niego pierwszym historykiem był Mojżesz. Ta chrześcijańska interpretacja historii nie zmieniła się aż do wieku osiemnastego (Puchowski 1999: 32). Uważano, że w Piśmie Świętym znajdują się najważniejsze elementy historii świata i cywilizacji. Ponadto zalecano zestawianie przykładów z dziejów antyku, historii biblijnej i historii kościelnej. Jeśli chodzi o historię Polski, uważano, że można ją zgłębiać przez lekturę kroniki *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX* Marcina Kromera, *Historia de rege Vladislao seu clade Varnensi* Filipa Kallimacha oraz *De bello Moscovitico* Reinholda Heidensteina.

Il. 1. Marcin Kromer

Il. 2. Strona tytułowa *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX* Marcina Kromera (1555)

Ta służebna i niesamodzielna rola historii nie sprzyjała badaniom naukowym. Niemniej jednak poziom lwowskiego kolegium uznawany był za wysoki, szczególnie rola przypadała właśnie retoryce, której podbudowę stanowiła wiedza historyczna zarówno z historii powszechnej, jak i historii Kościoła.

W 1650 r., w związku z planem przekształcenia kolegium w akademię, otwarto we Lwowie czteroletni kurs teologii z fundacji rektora Adama Zborowskiego (Załęski 1904: 620) i rozpoczęto jego prowadzenie w 1653 r. W 1661 r. otwarto drugi kurs filozofii (Łuszczak 2011: 44). Kolegium, mimo że miało charakter akademicki, nie posiadało praw akademickich.

Akademia Lwowska (1661–1773)

Powiązany z jezuitami król Jan II Kazimierz Waza (1609–1672) wystawił 20 stycznia 1661 r. dyplom erekcyjny dla Akademii Lwowskiej, jednak na skutek sprzeciwu Uniwersytetu Krakowskiego, Sejmu i Stolicy Apostolskiej nie udało się uzyskać potwierdzenia tych praw. Natomiast w roku 1673 udało się uzyskać prawo nadawania stopni naukowych z filozofii i teologii. W późniejszych latach starania o utworzenie Akademii

trwały nadal i 18 kwietnia 1758 r. August III Sas (1696–1763) wydał ponownie dyplom erekcyjny Akademii Lwowskiej zatwierdzony bullą papieża Klemensa XIII z 24 marca 1759 r. Wykłady na uczelni miały obejmować gramatykę, retorykę, filozofię, teologię scholastyczną i moralną, teologię dogmatyczną i pozytywną, kanony święte i prawo kanoniczne, a także prawo cywilne i inne nauki, na takich samych zasadach jak na uniwersytecie w Krakowie (Redzik 2015: 71).

Oprócz tych przedmiotów wykładano również astronomię i architekturę. Ta sytuacja wzbudziła ponowny sprzeciw środowiska krakowskiego – i tym razem skutecznie – w 1764 r. jezuita zrezygnowali z publicznego korzystania z praw akademickich i nadawania stopni akademickich. Natomiast działając na zasadach kolegium, zachowano charakter studiów wyższych i utrzymano wszystkie urzędy akademickie (Łuszczak 2010: 21). Do 1764 r. na uwagę zasługuje grupa znakomitych rektorów. Teolog Stanisław Krzykowski³ był autorem obszernego uzasadnienia konieczności uzyskania praw akademickich przez lwowskie kolegium. Aleksander Lorencowicz (1605–1675) walczył o zachowanie ciągłości nauczania zagrożonej przez prowadzone wojny; to dzięki jego staraniom udało się zachować jezuitom stopnie naukowe z filozofii i teologii. Stefan Szaniecki (1675–1757), rektor Akademii w latach 1728–1731, dbał o rozwój drukarni jezuickiej we Lwowie, gdzie wydawano najlepszy ówczesny herbarz, jakim była *Korona Polska* Kaspra Niesieckiego, oraz prace naukowe Tadeusza Krusińskiego o Persji. Szaniecki był nie tylko teologiem i filozofem, ale również pedagogiem. Wydał praktyczny podręcznik dla nauczycieli *Profectio circa puerorum in virtute, sapientia et politie institutionem* (Kalisz 1715), w którym zwracał szczególnie uwagę na kwestię godności ucznia i odpowiedzialności nauczyciela (Łuszczak 2011: 47). Bartłomiej Luder (rektor Akademii w latach 1731–1736) wydał szereg rozpraw retorycznych. Dominik Wereszczaka (rektor Akademii w latach 1756–1760) otworzył trzyletnie studia filozofii dla kleryków. Maciej Szembek (rektor Akademii w latach 1760–1764), starając się zachować przywileje akademickie, sprowadził do Lwowa najlepszych profesorów z Małopolski i Rusi Czerwonej (Łuszczak 2011: 48). We Lwowie rektorem w latach 1613–1617 był Jan Wielewicki (1566?–1639). Urodził się w Wielkopolsce, do zakonu wstąpił w Braniewie w 1584 r. Studiował w Poznaniu filozofię, w Wilnie teologię, był między innymi kaznodzieją w kościele Świętej Barbary w Krakowie w latach 1602–1604. Opracował diariusz domu profesorów przy kościele Świętej Barbary w Krakowie za lata 1579–1639 *Historici diarii domus professae Societatis Jesu Cracoviensis* (wydany w serii *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. 7, 10, 14, 17). Jest to jedno z najważniejszych źródeł do dziejów zakonu w Polsce. Jezuita doceniali przeszłość rodową, było

³ Stanisław Krzykowski pełnił funkcję rektora Akademii w roku akademickim 1661/62, wcześniej był rektorem Kolegium od 1659 do 1661 r. Również Aleksander Lorencowicz był dwukrotnie rektorem, najpierw Kolegium, bezpośrednio przed Krzykowskim, czyli w latach 1656–1659, a następnie w latach 1672–1674 już w Akademii (Redzik 2017: 276).

to ważne zwłaszcza w kontaktach z rodzinami donatorów na rzecz zakonu. Ponadto mieli świadomość znaczenia historii rodzinnych dla szlachty polskiej, dlatego też żywo interesowali się genealogią. Postacią jednoznacznie kojarzoną z tego typu pracami był Kasper Niesiecki (1682–1744), którego herbarz *Korona Polska* (t. 1–4, Lwów 1728–1743) miał charakter całościowej kroniki szlacheckich rodów Korony i Litwy. Ten pochodzący z Wielkopolski jezuita do zakonu wstąpił w Krakowie w 1699 r. Studiował w Lublinie i Krakowie, był profesorem retoryki, poetyki, etyki i matematyki w kolegiach jezuickich Korony. We Lwowie działał jako kaznodzieja w latach 1719–1720, jeszcze przed ukazaniem się pierwszego tomu herbarza (Grzebień 1996: 457).

Ksiądz Tadeusz Krusiński (1675–1751) był prokuratorem kolegium jezuickiego w latach 1739–1740, a także wybitnym orientalistą i europejskim historykiem Persji oraz Afganistanu. Najważniejsza jego praca to wydany w Rzymie w 1727 r. *Relatio de mutationibus Regni Persarum*, która została przetłumaczona na języki francuski, niemiecki, angielski i holenderski. We Lwowie dzieło ukazało się w 1740 r. W 1733 r. Krusiński wydał również we Lwowie raport *Prodromus ad historiam revolutionis persicae* Durri Efendiego.

Jako profesor historii określony był Józef Skobera (1735–1788). Był on Czechem, urodził się w Pradze, do Lwowa przybył w 1772 r. Nauczał języka niemieckiego oraz hebrajskiego, natomiast w roku akademickim 1772/73 prowadził dodatkowo wykłady z historii powszechnej (Łuszczak 2010: 138). Już po kasacie zakonu opublikował w 1775 r. gramatykę języka niemieckiego. Wykładowcami historii byli również Jakub Kilian (1714–1774) i Florian Markowski (1722–1784) (Kmeť 2016: 36).

Pierwszym etapem w usamodzielnianiu się historii było wydanie w 1727 r. pierwszej części podręcznika *Rudimenta historica, sive brevis, facilisque methodus juventutem orthodoxam notitia historica imbuendi, pro Gymnasiis Societatis Jesu in Bohemiae provincia. Opusculum sextum. Epitomen Historiae Ecclesiasticae complectens* Maximiliana Dufrenè'a, który został powszechnie przyjęty jako oficjalny podręcznik do nauczania historii.

Zainteresowanie historią spowodowało, że w 1739 r. stała się ona odrębnym przedmiotem i do jej nauczania za podręcznik przyjęto właśnie *Rudimenta*. Na ziemiach polskich książkę tę wydawano w Kaliszu, Lublinie i we Lwowie. Wydanie kaliskie w szerszym stopniu uwzględniało historię i geografę Polski, lwowskie oparte było bardziej na oryginalnym (Bednarski 1933: 264–265). Zmiana statusu historii jako przedmiotu nauczania dawała szansę na wsparcie badań własnych, jednak nie powołano osobnego nauczyciela – lekcje prowadził zazwyczaj profesor retoryki (Puchowski 1999: 145). Od połowy XVII w. Akademia Lwowska była ważnym ośrodkiem dla jezuickiej historiografii (Kmeť 2016: 42).

W połowie XVIII w. wzorowano się na nowym, popularnym na zachodzie Europy typie szkoły, jakim były akademie rycerskie, oraz brano pod uwagę działania oświatowe pijarów, którzy utworzyli w Warszawie Collegium Nobilium. We Lwowie w 1749 r.

utworzono tego typu szkołę – kolegium szlacheckie, które było pierwszym jezuickim kolegium w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Łączyło ono elementy szkoły publicznej i nauki prywatnej. Jego fundatorem był łowczy kijowski Franciszek Zawadzki. Założycielem i pierwszym długoletnim rektorem kolegium lwowskiego był jezuita Józef Glower (1711–1763), autor broszurki *Idea Collegii Nobili*, w której przedstawił koncepcję zakładu. Urodził się 29 stycznia 1711 r.; do zakonu wstąpił w 1726 r., uczył się w klasach niższych w Kamieńcu Podolskim. Podczas pobytu we Lwowie powoływał się na wzory kolegiów rzymskich oraz wiedeńskich, sformułował cele lwowskiego zakładu, którymi miało być „wychowanie młodzieży w pobożności, w naukach i dobrych a szlachetnych obyczajach, odpowiednich do charakteru narodowego i wymagań wieku” (Bednarski 1933: 443; Puchowski 2007: 271–276). Glower przywiązywał dużą wagę do nauczania historii, zwłaszcza ojczystej (Puchowski 2007: 276). W lwowskim Collegium Nobilium nauczanie historii powszechnej oraz historii Polski było fundamentem kształtowania postaw obywatelskich i patriotycznych (Puchowski 1999: 163; Puchowski 2007: 279). Urząd rektora sprawował Glower do roku 1764. Początkowo nie było jednak osobnego nauczyciela historii, a przedmiotu nauczali inni specjaliści, najczęściej matematycy – Jakub Kilian, jezuita Jan Łoyko (1724–1791), Józef Potoczyński (1728 – zm. po 1785), Piotr Malczewski (1736 – zm. po 1792) oraz nauczyciel języka francuskiego Antoni Bovier (1720–1770). Jako nauczyciela historii określono Marcina Popiela (1737 – zm. po 1773), który w roku szkolnym 1772/73 uczył w Collegium Nobilium. Program nauczania obejmował historię biblijną oraz historię powszechną do nowożytności.

Uniwersytet Józefiński (1784–1805)

Kasata zakonu jezuitów w 1773 r. spowodowała, że Akademia Lwowska przestała działać. Profesorowie zabezpieczyli bibliotekę i budynki, a edukację starano się prowadzić na poziomie szkół średnich. Część eksjezuitów zatrudniła się w szkołach średnich Galicji. W samym kolegium prowadzono edukację na poziomie odpowiadającym austriackiemu liceum, choć oficjalnie tak szkoły nie nazywano. Placówka ulegała dalszym przekształceniom wynikającym z reform przeprowadzanych przez Marię Teresę Habsburg (1717–1780). Zrewidowano programy nauczania oraz rozpoczęto wymianę kadry nauczającej. Oświata przeszła pod całkowitą kontrolę państwa. Na początku listopada 1776 r. uruchomiono we Lwowie kolejne Collegium Nobilium, które zwane było także Collegium Theresianum (Redzik 2015: 83).

Wraz z powołaniem tego kolegium pojawił się pomysł utworzenia we Lwowie uniwersytetu. Ideę udało się zrealizować już po śmierci cesarzowej Marii Teresy, kiedy jej następca, Józef II Habsburg (1741–1790), 21 października 1784 r. podpisał dyplom

fundacyjny, powołujący czterowydziałowy uniwersytet z prawami nadawania stopni akademickich na podbudowie pełnego gimnazjum. Uroczyste otwarcie nastąpiło 16 listopada 1784 r. W 1790 r. z inicjatywy cesarza Leopolda II Habsburga (1747–1792) rozpoczęto pracę nad nową organizacją szkolnictwa. Powołano wówczas tak zwany Konsess naukowy, który był instancją stojącą między nauczycielami gimnazjalnymi i profesorami poszczególnych fakultetów a władzami centralnymi. Konsess stał na czele całego szkolnictwa Galicji do roku 1802. W czasie istnienia Uniwersytetu Józefińskiego historii powszechniej uczono na pierwszym roku w ramach logiki. Oprócz logiki wykłady obejmowały czystą matematykę, historię naturalną połączoną z geografią, dyplomatykę oraz lekturę klasyków. Na drugim roku, który był rokiem fizyki, nauczano matematyki stosowanej, historii powszechnej i czytano teksty klasyków. Z kolei trzeci rok to metafizyka (od 1785 r.) obejmował kosmologię, teologię naturalną i etykę, numizmatykę, estetykę, matematykę praktyczną i geometrię oraz historię powszechną. Należało nauczać ściśle według wyznaczonych podręczników. Wykładowcą był Ludwik Zehnmark (niem. Ludwig Zehnmark) (1753–1814)⁴. Urodził się w Brnie, był synem niemieckiego urzędnika, uczył się w Ołomuńcu oraz w Wiedniu i na tamtejszym uniwersytecie uzyskał stopień doktora filozofii (Wöller 2014b: 11–20). Jego głównymi zainteresowaniami była historia i literatura starożytnej Grecji. W 1776 r., w wieku 23 lat, został profesorem historii literatury w Ołomuńcu, a po likwidacji tamtejszego uniwersytetu przeniósł się do Berna, gdzie objął Katedrę Historii Powszechnej (Ilkiw-Swydnycki, Kaczmar 2016a: 54). Po utracie katedry powrócił na krótko do Ołomuńca i zajął się pracą literacką. W 1784 r. uzyskał posadę w odnowionym uniwersytecie we Lwowie. Wykładał tam przez trzydzieści lat historię powszechną⁵. Z zakresu nauk pomocniczych opublikował *Leitfaden der Vorlesungen über historische Hilfswissenschaften* (Lemberg 1796). Schorowany, porywczy z charakteru, często popadał w dług, w związku z tym był nękanym przez wierzycieli. Nie miał dobrej opinii jako wykładowca. Nie przykładał się do zajęć i często był pouczany przez rektorów o swoich obowiązkach⁶. Od 1808 r., już w Liceum Lwowskim, prowadził również wykłady z nauk pomocniczych historii. Ze względu na stan zdrowia został odsunięty od zajęć i w 1811 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł we Lwowie (Finkel 1894: 50, 58, 64, 68–71, 95, 187).

Poza studium filozoficznym badaniami historycznymi zajmował się Franciszek Zachariasiewicz (1770–1845)⁷. Urodził się w Stanisławowie w rodzinie ormiańskiej. Wykształcenie odebrał w gimnazjum jezuickim w Stanisławowie, a następnie odbył studia filozoficzno-teologiczne we Lwowie. Został wyświęcony na prezbitera w obrządku

⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2024, [AUWR_UA_000_26_0_5_2024_62798](#).

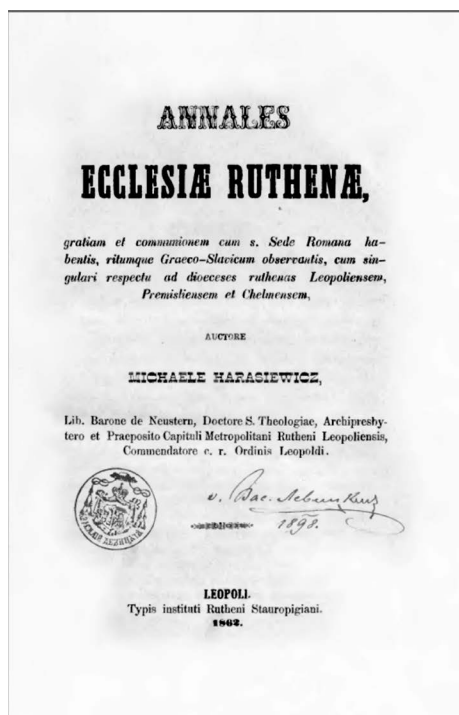
⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2024, k. 12, [AUWR_UA_000_26_0_5_2024_62798&view=single&p=13](#).

⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2024, k. 11, [AUWR_UA_000_26_0_5_2024_62798&view=single&p=12](#).

⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 729, [AUWR_UA_000_26_0_5_729_49457](#).

ormiańskim w 1795 r. Kontynuował studia i dwa lata później uzyskał doktorat z teologii. Był wikariuszem przy katedrze ormiańskiej. Z powodu ograniczenia w 1812 r. przez cesarza Franciszka I Habsburga (1768–1835) liczby duchownych obrządku ormiańskiego i obniżenia ich uposażeń zmienił obrządek na rzymskokatolicki. Od 1797 r. prowadził wykłady z historii Kościoła na Uniwersytecie Józefińskim. W 1800 r. został profesorem nadzwyczajnym, a w 1802 profesorem zwyczajnym. W 1805 r. zaproponowano mu katedrę w Krakowie, której nie przyjął.

Dziejami Kościoła greckokatolickiego zajmował się Mychajło Harasewycz (ukr. Михайло Гарасевич, w DALO jako Michał Harasiewicz) (1763–1836)⁸. Urodził się w Jaktorowie koło Złoczowa. W 1781 r. ukończył konwikt pijarów w Złoczowie, następnie udał się do greckokatolickiego seminarium duchownego (Barbareum) w Wiedniu. Tam w latach 1782–1784 był wykładowcą. Po powrocie do Lwowa uczył w latach 1784–1787 w Greckokatolickim Seminarium Generalnym, a następnie (od 1787 r.) w Studium Ruthenum. W 1789 r. uzyskał doktorat z teologii⁹. Na Uniwersytecie Józefińskim wykładał egzegetykę Starego i Nowego Testamentu oraz teologię pastoralną. Świecenia kapłańskie uzyskał w 1795 r. Zmarł we Lwowie 29 kwietnia 1836 r.

Il. 3. Strona tytułowa dzieła
Michała Harasiewicza

Jego najważniejsze dzieło *Annales ecclesiae ruthenae, gratiam et communionem cum s. Sede Romana habentis ritumque Graeco-Slavicum observantis cum singulari respectu ad dioeceses ruthenas Leopoliensem, Premisliensem et Chelmensem* (Leopoli 1862) powstało na bazie licznych podróży po Galicji Wschodniej i cieszyło się dużym powodzeniem wśród studentów ukraińskich znających łacinę (Wyczawski 1982: 26–27).

Wyodrębnianie się nauk pomocniczych historii jako samodzielnej dyscypliny naukowej przypadło na wiek XVIII. Lwowską Katedrę Numizmatyki powołano w 1784 r. i objął ją Gotfryd Uhlich (niem. Gottfried Uhlich) (1743–1794)¹⁰, numizmatyk, pisarz, dramaturg (Ilkiw-Swydneycki, Kaczmar 2016a: 58). Urodził się w Sankt Pölten w Dolnej Austrii. W wieku

⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 371, [AUWR_UA_000_26_0_5_371_49480](#).

⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 371, k. 1, [AUWR_UA_000_26_0_5_371_49480&view=single&p=4](#).

¹⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1921, [AUWR_UA_000_26_0_5_1921_49384](#).

szesnastu lat wstąpił do zakonu pijarów, został nauczycielem w szkołach normalnych i gramatykalnych. Dwa lata uczył w Terezańskiej Akademii Wojskowej w Wiener-Neustadt. Wykładał retorykę i historię powszechną w kilku kolegiach wiedeńskich¹¹. Miał bardzo szerokie zainteresowania literackie. W 1784 r. wyjechał na Uniwersytet Lwowski, gdzie wykładał dyplomatykę, heraldykę oraz numizmatykę. Jego liczne pisma w większości zaginęły. Publikował kompendia historyczne, ale cenniejsze są jego przedstawienia tureckich oblężeń Wiednia i pisma numizmatyczne. Był zagorzałym racjonalistą. Po przybyciu do Lwowa założył czytelnię czasopism, w której znajdowały się 32 tytuły niemieckich i francuskich czasopism. Katedra Nauk Pomocniczych Historii nie do końca odpowiadała jego ambicjom i starał się o Katedrę Literatury Klasycznej. Niemniej jednak z dużym zaangażowaniem zajął się wykładami z zakresu nauk pomocniczych historii, napisał również podręczniki dyplomatyki i numizmatyki, które cieszyły się uznaniem. Oprócz zbioru numizmatycznego posiadał także własny zbiór odlewów, które wykorzystywał w czasie zajęć. Był autorem szeregu kompilacji historycznych poświęconych zwłaszcza kwestiom wojen z Turkami. Szanowany i ceniony przez uczniów zmarł we Lwowie 13 lub 20 stycznia 1794 r. (Weilen 1895: 171). Warto wspomnieć o takich jego pracach, jak: *Die historischen Hilfswissenschaften* (Prag 1780), *Geschichte der ersten türkischen Belagerung Wiens 1529* (Wien 1784), *Geschichte der zweiten türkischen Belagerung Wiens* (Prag–Wien 1783), *Praelectiones numismaticae* (Leopoli 1785), *Versuch einer Numismatik für Künstler* (Lemberg 1792). Ze względu na rozległość zainteresowań i wielość publikacji z różnych dziedzin określany był mianem polihistora¹².

Po nim katedrę w 1794 r. objął Tomasz Wuchich (1768–1818)¹³, absolwent kolegium lwowskiego, profesor poetyki w gimnazjum rzeszowskim. We Lwowie już w 1791 r. złożył podania o stanowiska w Katedrze Historii Powszechnej i Literatury Klasycznej¹⁴. W 1805 r. uzyskał stopień doktora. W 1801 r. przeniesiony został do Krakowa jako profesor nadzwyczajny. Powrócił w 1813 r. na wakujące stanowisko kustosa biblioteki uniwersyteckiej. Władze oświatowe zagwarantowały Wuchichowi niezależność od senatu, co pozwoliło mu na przystąpienie do porządkowania księgozbioru. W 1817 r., po ponownym podniesieniu szkoły do rangi uniwersytetu, prowadził zajęcia z numizmatyki, bezpłatnie w ramach etatu kustosa w bibliotece (Finkel 1894: 203). Zmarł we Lwowie 18 czerwca 1818 r.

¹¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1921, k. 2 recto + verso, [AUWR_UA_000_26_0_5_1921_49384&view=single&p=5](#).

¹² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1921, k. 2 verso, [AUWR_UA_000_26_0_5_1921_49384&view=single&p=6](#).

¹³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 322, [AUWR_UA_000_26_0_5_32_51639](#).

¹⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 322, k. 1, [AUWR_UA_000_26_0_5_322_51639&view=single&p=3](#).

Zmieniająca się sytuacja polityczna i zajęcie przez Austrię kolejnych ziem polskich (tzw. Galicji Zachodniej) spowodowało zakwestionowanie sensu istnienia dwóch uniwersytetów. W 1803 r. zapadła więc decyzja o przekształceniu Uniwersytetu Lwowskiego w Liceum, a 9 sierpnia 1805 r. cesarz Franciszek Józef I Habsburg (1830–1916) wydał rozporządzenie o przeniesieniu uczelni do Krakowa – Uniwersytet Józefiński przestał istnieć.

Liceum Lwowskie (1805–1817)

Liceum Lwowskie, które funkcjonowało w latach 1805–1817, było rezultatem przeniesienia w 1805 r. uniwersytetu do Krakowa (Dybiec, 2011: 68). Zachowało jednak w nauczaniu dotychczasowe programy uniwersyteckie. Studium filozoficzne w ramach Liceum posiadało również Katedrę Historii Powszechnej, którą nadal zajmował Ludwik Zehnmark. Po jego przejściu na emeryturę katedrę objął suplent Andrzej Pott i wykładał do 1811 r. (Ilkiw-Swydneycki 2016: 66–67). Po nim profesorem w Katedrze Historii Powszechnej został Józef Mauss (1778–1856)¹⁵ (Wöller 2014a: 21–30).

Il. 4. Józef Mauss

Pochodził z Badonii, urodził się 12 lutego 1788 r. w Tengen (Kreis Konstanz). Studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Wiedeńskiego, tam też w 1805 r. uzyskał stopień doktora filozofii. Rok później został mianowany profesorem historii powszechnej w liceum w Lublanie (Laibach). W 1807 r. powrócił do Wiednia, gdzie przez kilka miesięcy był nauczycielem na dworze cesarskim. Przez kolejne dwa lata wykładał jako profesor nadzwyczajny w Salzburgu, a po jego odłączeniu od Austrii w 1809 r. został przeniesiony z powrotem do Wiednia, gdzie objął Katedrę Hi-

storii Filozofii. W 1811 r. decyzją Nadwornej Komisji Studiów został mianowany profesorem historii powszechnej w Liceum Lwowskim na kursach filozoficznych. Dwa lata później rozpoczął dodatkowe wykłady z historii państwa austriackiego.

Na Wydziale Teologicznym kontynuowali wykłady Mychajło Harasewycz oraz Franciszek Zachariasiewicz. Niestabilna sytuacja polityczna i militarna nie sprzyjała prowadzeniu badań. Dopiero koniec epoki napoleońskiej, który wyznaczył nowy okres w dziejach Europy, wpłynął także na historię nauki lwowskiej.

¹⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768](#).

¹⁷ Więcej na ten temat piszą Leonid Zaskilniak oraz Paweł Sierżęga. Zob. Зашкілляняк, Серженга (2015).

historii¹⁸. Dwukrotnie był rektorem uniwersytetu – w roku akademickim 1824/25 i tylko nominalnie w roku akademickim 1851/52; był również dziekanem Wydziału Filozoficznego w 1825/26 i 1830/31. Wykłady prowadził do 1848 r.¹⁹ Powszechnie szanowany i lubiany, miał duże poczucie humoru i lubił zaskakujące odpowiedzi uczniów²⁰. Jego wykłady cechował obiektywizm, wpajał uczniom krytycyzm oraz bezstronność w przedstawianiu dziejów różnych narodów (Bieńkowski 1975: 266–267). Wykłady prowadził energicznie i dowcipnie, cieszyły się one dużym powodzeniem. Na egzaminach nie skupiał się na datach, lecz na rozumieniu procesów. Stanisław Schnür-Pepłowski, powołując się na słowa późniejszego poety, napisał:

Wincenty Pol, który w latach 1823–1825 był słuchaczem tutejszych kursów filozoficznych, w jednym z[e] swych prześlicznych obrazków prozą (*Z burzy*) znakomicie scharakteryzował szeroki, iście akademicki pogląd Maussa na naukę dziejów. Przy egzaminie nie zwracał on uwagi na daty, obarczające pamięć ucznia, lecz przede wszystkim starał się wybadać, jak on pojął, zrozmiał charakter danej epoki²¹.

Wśród uczniów Maussa byli także: późniejszy lekarz i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego Fryderyk Skobel (1806–1876), historyk Karol Szajnocha (1818–1868), prawnik Ksawery Bronikowski (1796–1852), polityk Tytus Dzieduszycki (1796–1870), działacz polityczny Tadeusz Chochlik-Wasilewski (1795–1850) (Bieńkowski 1975: 266–267; Redzik 2015: 103–104). Pomimo iż nie mówił dobrze po polsku, był bardzo znaną i charakterystyczną postacią w świecie kulturalnym Lwowa. W latach 1817–1818 starał się o utworzenie katedry języka i literatury polskiej²². Razem z Karolem Hüttnerem (1793–1822)²³ wydawał kalendarz „Pielgrzym Polski”, w którym zamieścił w latach 1822–1823, w przekładzie polskim, kilka rozpraw, między innymi *Kształcenie się naszych przodków; O Turkach, bitwie pod Warną i warneńczykach; Krzyż koło Zaleszczyk*. Był zwolennikiem zbliżenia pomiędzy Polakami i Niemcami. Współpracował także z niemieckim pismem literackim „Mnemosyne”²⁴ redagowanym przez Aleksandra Zawadzkiego (1798–1868)²⁵, w którym ogłosił w latach 1825–1837 pod kryptonimem J.M. szereg drobnych artykułów dotyczących historii Polski i historii powszechnej.

¹⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 1, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=2](#).

¹⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 4, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=4](#).

²⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 2–3, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=3](#).

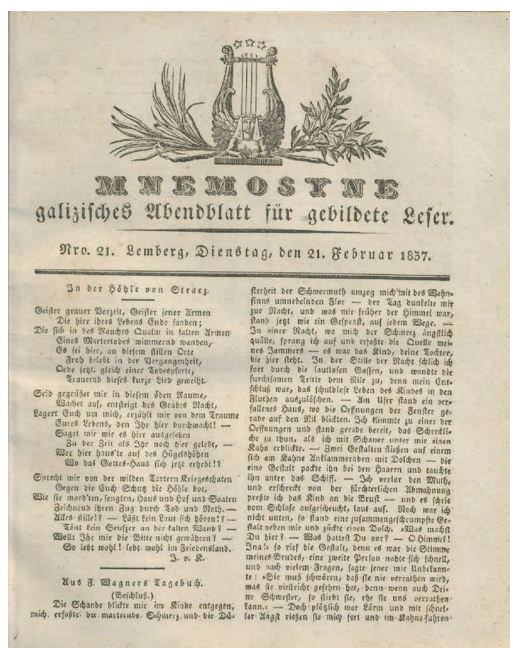
²¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 7 verso, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single-&p=9](#).

²² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 7, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=8](#).

²³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 538, [AUWR_UA_000_26_0_5_538_64674](#).

²⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 4, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=4](#).

²⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 694, [AUWR_UA_000_26_0_5_694_70140](#).

Il. 6. Pierwsza strona czasopisma

„Mnemosyne” 1937, nr 21

Jego dorobek naukowy nie był imponujący, nie opracował żadnego większego dzieła naukowego²⁶. Od roku 1818 był członkiem korespondentem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego²⁷. Zmarł²⁸ we Lwowie 11 września 1856 r. (Bieńkowski 1975: 266–267; Finkel 1894: 218–221).

Badania historyczne kontynuował Franciszek Zachariasiewicz. W roku 1819 został członkiem honorowym Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Był autorem pracy o historii Ormian w Polsce, do dziś cytowanej w literaturze naukowej. Ukazała się ona we Lwowie w 1842 r. pod tytułem *Wiadomości o Ormianach w Polsce*. Zachariasiewicz zmarł w Przemyślu 12 czerwca 1845 r. (Wyczawski 1983: 496–498; Nitecki 2000: 503; Stopka 2011: 238). Ponadto wieloletnim wykładowcą historii Kościoła na Wydziale Teologicznym był Onufry Krynicki (ukr. Онуфрій Криницький) (1791–1861)²⁹ (Ilkiw-Swydnycki, Kaczmar 2016b: 82–83).

Wydarzenia Wiosny Ludów 1848 r. zmieniły funkcjonowanie uniwersytetów w całej Austrii. Także we Lwowie doszło do zmian organizacyjnych. Wprowadzano

Il. 7. Aleksander Zawadzki – redaktor

„Mnemosyne”

²⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 7, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=8](https://www.dalozlonek.org.pl/auwr/UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=8).

²⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 4 verso, [AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=5](https://www.dalozlonek.org.pl/auwr/UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=5).

²⁸ W księdze cmentarnej zapisano, że Józef Mauss został pochowany na cmentarzu Gródeckim. Po likwidacji cmentarza (1875 r.) trumnę Maussa przeniesiono do grobowca Brunickich (cmentarz Łyczakowski, pole 72). Na tablicy nie ma jednak informacji o Maussie.

²⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 989, [AUWR_UA_000_26_0_5_989_49438](https://www.dalozlonek.org.pl/auwr/UA_000_26_0_5_989_49438).

autonomię rad wydziałów, zniesiono obowiązkowe egzaminy, senat uzyskał prawo *venia legendi* oraz pozwolono docentom wykładać w językach krajowych.

Tymczasem we Lwowie dochodziło do walk ulicznych. Bombardowanie miasta przez władze austriackie doprowadziło do pożaru budynków uniwersyteckich i ogromnych strat, zwłaszcza w bibliotece uniwersyteckiej. Stłumienie wydarzeń rewolucyjnych latem 1848 r. spowodowało ponowną germanizację, ale też przyniosło nowy plan organizacji studiów. W roku akademickim 1848/49 zajęcia na Wydziale Filozoficznym, zwłaszcza na drugim roku, z powodu braku pomieszczeń nie odbywały się. Wprowadzenie reform Leopolda von Thuna (1811–1888), Hermanna Bonitza (1814–1888) i Franza Exnera (1802–1853) spowodowało m.in. usamodzielnienie się Wydziału Filozoficznego, który przestał być podbudową do dalszych studiów, a wprowadzenie systemu habilitacji dawało możliwość kształtowania własnej kadry naukowej i profesjonalizacji badań. Wstęp na uniwersytety uzyskali absolwenci ośmioletniego gimnazjum klasycznego kończącego się maturą. Przygotowanie nauczycieli do tych szkół stało się obok badań naukowych podstawowym celem wydziału. Na katedrę historii powołano Antoniego Wacholza (niem. Anton Wachholz) (1814–1873)³⁰. Urodził się w Białej, uczył się w Bochni, następnie we Lwowie, w 1837 r. został adiunktem. Pracował w szkołach w Tarnowie i Czerniowcach³¹. W 1847 r. był zastępcą profesora Katedry Historii Powszechnej na Uniwersytecie Jagiellońskim. W styczniu w roku akademickim 1849/50 został przeniesiony z Czerniowiec do Lwowa, gdzie wykładał historię powszechną, historię austriacką oraz nauki pomocnicze historii³². W roku akademickim 1857/58 był rektorem. Był porywczy, jego konflikt z profesorem chemii Leopoldem Pebalem (niem. Leopold von Pebal) (1826–1887)³³ spowodował, że w 1860 r. wyjechał ponownie do Krakowa (Finkel 1894: 318; Oseredczuk 2016: 89). Miał problemy z mówieniem po polsku, wykłady prowadził w języku niemieckim. Zmarł 18 lipca 1873 r. w Krakowie.

Po Wacholzu katedrę we Lwowie objął Gotfryd Muys (niem. Gottfried Muys) (1828–1898)³⁴, mianowany 24 marca 1859 r., historyk i bibliotekarz, urodzony w Krefeld (Nadrenia Północna-Westfalia). Studiował historię, filologię i orientalistykę na uniwersytecie w Bonn w latach 1848–1851. Był wykładowcą historii na Uniwersytecie w Bonn jako adiunkt w latach 1855–1859 (Capuder 2013). We Lwowie został zatrudniony na stanowisku profesora zwyczajnego. W roku akademickim 1858/59 oraz 1859/60 wykładał historię powszechną oraz nauki pomocnicze historii³⁵. Na Uniwersytecie Lwowskim przebywał

³⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 213, [AUWR_UA_000_26_0_5_213_64712](#).

³¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 213, k. 10, [AUWR_UA_000_26_0_5_213_64712&view=single&p=9](#).

³² DALO, z. 26, op. 5, spr. 213, k. 15, [AUWR_UA_000_26_0_5_213_64712&view=single&p=13](#).

³³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1472, [AUWR_UA_000_26_0_5_1472_49413](#).

³⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1305, [AUWR_UA_000_26_0_5_1305_56757](#).

³⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1305, k. 1, [AUWR_UA_000_26_0_5_1305_56757&view=single&p=2](#).

krótko. Z powodu negatywnych wypowiedzi na temat historii Polski, a zwłaszcza króla Jana II Kazimierza Wazy, którego określił mianem złooczyńcy („war ein Schurke”), poddany został śledztwu dyscyplinarnemu i zmuszony do zrzeczenia się posady³⁶ we wrześniu 1861 r. (Finkel 1894: 318). Wyjechał ze Lwowa, a od 1865 r. pełnił funkcję kierownika biblioteki w Liceum w Lublanie i na tym stanowisku pozostał do emerytury; tam też zmarł 4 listopada 1898 r. Główna jego praca naukowa to *Forschungen auf dem Gebiete der alten Völker. Mythengeschichte*: I. *Griechenland und der Orient* (Köln 1856), II. *Hellenika* (Köln 1858). Opublikowana została jeszcze przed jego przyjazdem do Lwowa.

W roku akademickim 1861/62 nie było profesora historii. Dla prawników wykłady z historii austriackiej prowadził prawnik Ferdynand Bischoff (niem. Ferdinand Bischoff) (1826?–1915)³⁷, a dla filologów historię starożytną filolog klasyczny Gustaw Linker (niem. Gustav Linker) (1827–1881)³⁸. Historyczne ambicje badawcze miał niewątpliwie profesor prawa niemieckiego Ferdynand Bischoff, który wykładał historię austriacką w czasie wakatu w Katedrze Historii Powszechnej (1861–1863). Urodził się w 1824 lub 1826 r. w Ołomuńcu. Tam też kształcił się, a następnie studiował w Szkole Praw przy Terezańskiej Akademii Wojskowej. Habilitację uzyskał na Uniwersytecie Wiedeńskim na podstawie pracy o dziejach prawa austriackiego i został tam docentem prywatnym. W latach 1855–1865 był profesorem zwyczajnym Uniwersytetu Lwowskiego. Następnie przeniósł się do Grazu, gdzie wykładał na tamtejszym uniwersytecie do 1896 r. Zmarł w 1915 r. (Mayer-Maly 1955: 262–263). Bischoff badał dzieje prawa ormiańskiego i niemieckiego w Polsce. Jego prace są nadal przydatne do badań nad dziejami Polski przedrozbiorowej. Do najważniejszych należą: *Das alte Recht der Armenier in Lemberg* (Wien 1862), *Urkunden zur Geschichte der Armenier in Lemberg* (Wien 1864), *Über einen deutschen Rechtskodex der Krakauer Bibliothek* (Wien 1865), *Über Sammlung deutscher Schöffensprüche in einer Krakauer Handschrift* (Wien 1867) (Finkel 1894: 311–319; Stopka 2011: 238–239).

Gdy G. Muys był jeszcze zatrudniony w katedrze, 26 czerwca 1862 r. wiedeńskie Ministerstwo Wyznań i Oświaty przysłało na uniwersytet suplenta historii powszechnej i austriackiej Henryka Zeissberga (niem. Heinrich Ritter von Zeissberg) (1839–1899)³⁹. Urodził się w Wiedniu w 1839 r., tam też ukończył szkołę średnią. Od 1857 r. studiował historię w Seminarium Historycznym Uniwersytetu Wiedeńskiego pod kierunkiem Josepha Aschbacha, a od 1861 r. w Instytucie Austriackich Badań Historycznych, m.in. pod kierunkiem Theodora von Sickela. Studiował także filologię klasyczną u Hermanna Bonitza i Johannesa Vahlena oraz ekonomię polityczną. W 1862 r. obronił doktorat na Wydziale Filozoficznym. W następnym roku uzyskał habilitację z historii powszechnej na

³⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1305, k. 2, [AUWR_UA_000_26_0_5_1305_56757&view=single&p=3](#).

³⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 124, [AUWR_UA_000_26_0_5_124_56090](#).

³⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1106, [AUWR_UA_000_26_0_5_1106_56793](#).

³⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2022, [AUWR_UA_000_26_0_5_2022_62800](#).

Uniwersytecie Wiedeńskim i pracował tam jako docent prywatny. W roku akademickim 1863/64 został profesorem nadzwyczajnym historii powszechnej i austriackiej na uniwersytecie we Lwowie, a rok później profesorem zwyczajnym i kierownikiem tamtejszego seminarium historycznego. W roku 1867/68 był dziekanem. Nauczył się języka polskiego i zajmował historią Polski oraz dziejami narodów słowiańskich. Ważna była jego publikacja *Societas Jablonoviana* z 1873 r. poświęcona historiografii polskiej, w której szczegółowo przedstawił historiografię polskiego humanizmu. W 1871 r. przyjął nominację na profesora historii powszechnej na Uniwersytecie w Innsbrucku⁴⁰. W 1872 r. otrzymał Katedrę Historii Austrii na Uniwersytecie Wiedeńskim, a w 1876 r. został dyrektorem seminarium historycznego (do 1897 r.). Od 1874 r. pracował także w Institut für Österreichische Geschichtsforschung i był jego dyrektorem od 1891 do 1896 r. Od 1896 r. aż do śmierci był dyrektorem Biblioteki Dworu Cesarskiego w Wiedniu. Zeissberg był członkiem korespondentem Cesarskiej Akademii Nauk w Wiedniu w 1872 r., członkiem rzeczywistym został dziesięć lat później; od 1874 r. był także członkiem korespondentem Akademii Nauk w Krakowie (Wurzbach 1890: 292–294; Vierhaus 2008: 815; Finkel 1894: 319).

W 1869 r. utworzono drugą katedrę historyczną we Lwowie – Katedrę Historii Austrii. Objął ją Edward Rösler (niem. Eduard Rösler) (1836–1874)⁴¹ i kierował nią do 1871 r. Urodził się w Ołomuńcu na Morawach. Był austriackim historykiem i geografem. Po podróży do Egiptu i Włoch (1865/66) finansowanej przez arcyksięcia Ferdynanda Maksymiliana (1832–1867), późniejszego cesarza Meksyku, i po krótkim pobycie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Wiedniu Rösler od 1869 r. pracował jako profesor zwyczajny historii Austrii na Uniwersytecie Lwowskim. Od 1871 r. przebywał w Grazu jako profesor zwyczajny geografii i historii na tamtejszym Uniwersytecie. Od 1872 r. był członkiem korespondentem Akademii Nauk w Wiedniu. Publikował prace poświęcone przede wszystkim średniowiecznej historii krajów dolnego Dunaju. Główne jego dzieła to *Zur Geschichte der unteren Donauländer* (Wien 1864–1866, 3 t.), *Die Anfänge des walachischen Fürstenthums* (Wien 1867), *Rumänische Studien* (Leipzig 1871), *Die slavische Ansiedelung an der unteren Donau* (Wien 1873).

Omawiany okres dotyczył różnych etapów organizacyjnych studiów wyższych i szkół średnich we Lwowie. W zakresie nauk historycznych okres ten poprzedzał pełną profesjonalizację badań naukowych. Początkowa niesamodzielność dyscypliny nie oznaczała jednak braku znaczenia „historii”. Była ona podstawą retoryki, pełniła funkcje wychowawcze, warunkowała uzyskanie stopnia doktora filozofii lub praw. Od połowy XIX w. usamodzielniała się. Gdy po odejściu H. Zeissberga jego miejsce zajął historyk

⁴⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2022, k. 5, [AUWR_UA_000_26_0_5_2022_62800&view=single&p=6](#).

⁴¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2022, k. 3–4, [AUWR_UA_000_26_0_5_2022_62800&view=single&p=4](#).

i jednocześnie twórca lwowskiej szkoły historycznej Ksawery Liske (1838–1891)⁴², dla nauk historycznych we Lwowie zaczął się nowy etap.

Bibliografia

Źródła archiwalne

DALO – Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego (ukr. Державний архів Львівської області)

Zespół 26, opis 5: Sprawy personalne grona profesorskiego i urzędników

z. 26, op. 5, spr. 124 – Bischoff Ferdynand

z. 26, op. 5, spr. 371 – Harasiewicz Michał

z. 26, op. 5, spr. 538 – Hüttner Karol

z. 26, op. 5, spr. 989 – Krynicki Onufry

z. 26, op. 5, spr. 1106 – Linker Gustaw

z. 26, op. 5, spr. 1111 – Liske Ksawery

z. 26, op. 5, spr. 1225 – Mauss Józef

z. 26, op. 5, spr. 1305 – Muys Gotfryd

z. 26, op. 5, spr. 1472 – Pebal Leopold

z. 26, op. 5, spr. 1921 – Uhlich Gotfryd

z. 26, op. 5, spr. 213 – Wacholz Antoni

z. 26, op. 5, spr. 322 – Wuchich Tomasz

z. 26, op. 5, spr. 729 – Zachariasiewicz Franciszek

z. 26, op. 5, spr. 694 – Zawadzki Aleksander

z. 26, op. 5, spr. 2024 – Zehnmark Ludwik

z. 26, op. 5, spr. 2022 – Zeissberg Henryk

Opracowania. Źródła drukowane i internetowe

Bednarski Stanisław (1933): *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*, Kraków.

Bieńkowski Wiesław (1975): *Józef Mauss (1778–1856)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 20, red. nac. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków, 266–267.

Capuder Karel (2013): *Muys Gottfried (1828–1898)*, [w:] *Slovenska biografija*, [<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi383298/#slovenski-biografski-leksikon>] [dostęp online: 15.02.2024].

Dybiec Julian (2011): *Uniwersytet Lwowski pod zaborem austriackim*, [w:] *Universitati Leopoliensi trecentessimum quinquagesimum anniversarium suae foundationis celebranti in*

⁴² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1111, [AUWR_UA_000_26_0_5_1111_56790](#).

- memoriam. Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji*. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie przez Uniwersytet Jagielloński, Wyższą Szkołę Filozoficzno-Pedagogiczną „Ignatianum” w Krakowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polską Akademię Umiejętności, red. W. Lohman, Kraków, 65–76.
- Finkel Ludwik (1894): *Historia Uniwersytetu Lwowskiego do roku 1869*, cz. 1, [w:] L. Finkel, S. Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, cz. 1–2, Lwów [<https://polona.pl/item/historia-universytetu-lwowskiego,NDkxMDMz>] [dostęp online: 11.10.2019].
- Grzebień Ludwik (2011): *Powstanie i rozwój szkolnictwa Jezuickiego na Rusi Czerwonej*, [w:] *Universitati Leopoliensi trecentesimo quinquagesimo anniversarium suae foundationis celebranti in memoriam. Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji*. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie przez Uniwersytet Jagielloński, Wyższą Szkołę Filozoficzno-Pedagogiczną „Ignatianum” w Krakowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polską Akademię Umiejętności, red. W. Lohman, Kraków, 19–42.
- Grzebień Ludwik, oprac., (1996): *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, Kraków.
- Ilkiw-Swydnycki Mykoła (2016): *W Liceum Lwowskim (1805–1817)*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 65–73.
- Ilkiw-Swydnycki Mykoła, Kaczmar Wołodmyr (2016a): *Pierwsze katedry (1784–1805)*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 51–64.
- Ilkiw-Swydnycki Mykoła, Kaczmar Wołodmyr (2016b): *Po ponownym erygowaniu Uniwersytetu (1817–1848)*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 75–86.
- Kmet’ Wasyl (2016): *W szkołach akademickich Lwowa (1661–1773)*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 35–50.
- Kot Stanisław (1996): *Historia wychowania*, t. 1, Warszawa.
- Łuszczak Grzegorz (2010): *Nauczyciele i wychowawcy szkół jezuickich we Lwowie 1608–1773*, Kraków.
- Łuszczak Grzegorz (2011): *Kierunki nauczania i kadra dydaktyczna lwowskich szkół jezuickich 1661–1773*, [w:] *Universitati Leopoliensi trecentesimo quinquagesimo anniversarium suae foundationis celebranti in memoriam. Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji*. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie przez Uniwersytet Jagielloński, Wyższą Szkołę

- Filozoficzno-Pedagogiczną „Ignatianum” w Krakowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polską Akademię Umiejętności, red. W. Lohman, Kraków, 43–64.
- Mayer-Maly Theo (1955): *Bischoff Ferdinand (1826–1915)*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 2, Deutsche Biographie, Berlin, 262–263.
- Nitecki Piotr (2000): *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa.
- Oseredczuk Olha (2016): *U progu wielkich zmian (1849–1869)*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 87–96.
- Puchowski Kazimierz (1999): *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565–1773*, Gdańsk.
- Puchowski Kazimierz (2007): *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Polskiej Obojga Narodów. Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk.
- Redzik Adam (2015): *Zarys historii Uniwersytetu Jana Kazimierza (perspektywa ustrojowa i ogólnouniwersytecka)*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków, 43–196.
- Stopka Krzysztof (2011): *Nauki historyczne na Uniwersytecie Lwowskim*, [w:] *Universitati Leopoliensi trecentesimo quinquagesimo anniversarium suae foundationis celebranti in memoriam. Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji*. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie przez Uniwersytet Jagielloński, Wyższą Szkołę Filozoficzno-Pedagogiczną „Ignatianum” w Krakowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polską Akademię Umiejętności, red. W. Lohman, Kraków, 225–265.
- Vierhaus Rudolf, Hrsg., (2008): *Deutsche Biographische Enzyklopädie*, 2. Ausg., Bd. 10, München, 815.
- Weilen Alexander von (1895): *Uhlich Gottfried*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 39, 171 [<https://www.deutsche-biographie.de/pnd140189181.html#adbcontent>] [dostęp online: 15.02.2024].
- Wöller Burkhard (2014a): *Joseph Mauss (1778–1856)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 21–30.
- Wöller Burkhard (2014b): *Ludwig Zehnmark (1751–1814)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 11–20.
- Wurzbach Constantin von (1890): *Zeißberg, Heinrich Ritter von*, [w:] *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Th. 59, Wien, 292–294.
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, red., (1982): *Słownik polskich teologów katolickich = Lexicon Theologorum Catholicorum Poloniae*, t. 2: H–L, Warszawa, 26–27.

Wyczawski Hieronim Eugeniusz, red., (1983): *Słownik polskich teologów katolickich = Lexicon Theologorum Catholicorum Poloniae*, t. 4: S–Ż, Warszawa, 496–498.

Załęski Stanisław (1900–1907): *Jezuici w Polsce*, t. 1–5, Lwów–Kraków.

Załęski Stanisław (1908): *Jezuici w Polsce*, Kraków.

Зашкільняк Леонід, Серженга Павел, ред. (2015): *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)*, Львів

[<https://repozytorium.ur.edu.pl/server/api/core/bitstreams/31b941a9-5ab0-46b4-9ba6-2b9149ddee63/content>] [dostęp online: 15.02 2024].

Spis ilustracji

1. Marcin Kromer
[https://pl.wikipedia.org/wiki/Marcin_Kromer#/media/Plik:Kromer.jpg] (domena publiczna)..... 21
2. Strona tytułowa *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX* Marcina Kromera (1555)
[https://pl.wikipedia.org/wiki/De_origine_et_rebus_gestis_Polonorum_libri_XXX#/media/Plik:De_origine_et_rebus-Marcin_Kromer.jpg] (domena publiczna) 21
3. Strona tytułowa dzieła Michała Harasiewicza
[<https://pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication/14293/edition/13055/content?ref=desc>] (domena publiczna)..... 26
4. Józef Mauss
[https://pl.wikipedia.org/wiki/Joseph_Mauss#/media/Plik:Joseph_Mauss.jpg] (domena publiczna) 28
5. Pierwsza strona wspomnień Stanisława Schnür-Pepłowskiego *Józef Mauss (Sylwetka uniwersytecka)*, „Dziennik Polski” 1895, nr 83
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 7.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1225_56768&view=single&p=8&browser=seadragon..... 29
6. Pierwsza strona czasopisma „Mnemosyne” 1937, nr 21
[<https://polona.pl/item-view/303caa90-638b-4778-94c5-ace84d479e85?page=0>] (domena publiczna)..... 31
7. Aleksander Zawadzki – redaktor „Mnemosyne” (zdjęcie zrobiono w Atelier für Photographie u. Malerei des Professor Mayssl in Brünn [b.r.])
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1225, k. 60.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_694_70140&view=single&p=59&browser=seadragon 31

Mariola Hoszowska
Uniwersytet Rzeszowski
ORCID [000-0003-1475-1561](https://orcid.org/000-0003-1475-1561)

Paweł Sierżęga
Uniwersytet Rzeszowski
ORCID [0000-0001-6774-4096](https://orcid.org/0000-0001-6774-4096)

Nauki historyczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego (1869–1914)

Nauki historyczne na Wydziale Filozoficznym (WF) Uniwersytetu Lwowskiego (UL) są przez nas rozumiane jako Studium Historyczne, czyli zespół katedr, które zajmowały się badaniami naukowymi w dziedzinie historii oraz kształceniem historyków i nauczycieli historii¹. Wiadomo, że perspektywę historyczną uwzględniały także katedry filologiczne (filologii polskiej, ukraińskiej, niemieckiej, romańskiej i in.) na WF oraz funkcjonujące na Wydziale Prawa i Wydziale Teologicznym².

W dziejach Studium Historycznego w omawianym okresie można wyodrębnić trzy podokresy:

- 1) wstępny w latach 1869/70–1870/71,
- 2) dwudziestoletni: 1872/73–1891/92,
- 3) obejmujący lata 1892/93–1913/14³.

¹ Uniwersytet Lwowski, a w jego ramach działalność Studium Historycznego posiada bogatą literaturę. Warto przywołać tu prace powstałe w ostatnich kilkunastu latach. Zob. Maternicki (I), red., (2004); Maternicki, Zaskilniak (II), red., (2004); Maternicki, Zaskilniak (III), red., (2005); Maternicki, Zaskilniak (IV), red., (2006); Maternicki, Zaskilniak (V), red., (2007); Maternicki, Zaskilniak (1), red., (2007); Maternicki, Sierżęga, Zaskilniak (2), red., (2014); Stopka (2011: 225–267); Toczek (2013); Maternicki, Piśulińska, Zaskilniak, red., (2015); Maternicki (2015); Redzik (2015).

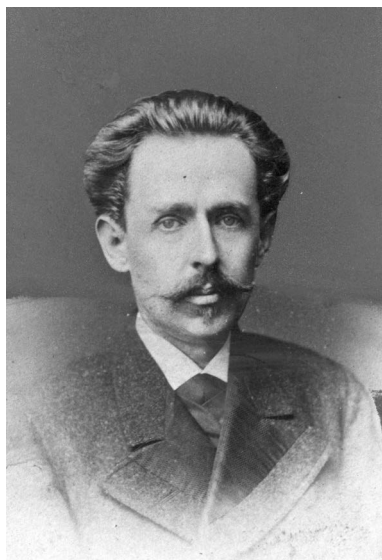
² Szczegółowo na ten temat w tomach pierwszym i trzecim niniejszej monografii.

³ Agnieszka Kawalec, autorka gruntownego opracowania o Studium Historycznym, na którym się opieramy, wyodrębniła jeszcze jeden okres, przypadający na lata I wojny światowej. Zob. Kawalec (2016a: 99–145).

W pierwszym podokresie miały miejsce wydarzenia, które w zasadniczy sposób wpłynęły na rozwój Studium w kolejnych czterech dekadach. Wpisywały się w proces polonizacji galicyjskiej administracji i szkolnictwa w efekcie przebudowy cesarstwa austriackiego w dualistyczną monarchię po przegranej wojnie 1859 r.

W roku akademickim 1868/69 językiem wykładowym na Wydziale Filozoficznym był nadal język niemiecki. W ramach Studium Historycznego funkcjonowała jedna katedra: historii powszechnej, którą kierował niespełna 30-letni Niemiec, Henryk Zeissberg (niem. Heinrich Ritter von Zeissberg) (1839–1899)⁴, wytrawny badacz i utalentowany dydaktyk.

Od 1865 r. prowadził również Seminarium Historyczne, utworzone na mocy rozporządzenia ministra wyznań i oświaty z 23 września 1852 r.⁵, które miało charakter pracowni wydziałowej z podręczną biblioteką (Przelaskowski, red., 1968: 168; Frančić 1997: 459–461; Wöller 2014: 93–104). W czerwcu 1869 r. na Wydziale Filozoficznym powstała druga katedra: historii austriackiej, którą objął przybyły z Uniwersytetu Wiedeńskiego mediewista i geograf docent Edward Rösler (niem. Eduard Rösler) (1836–1874)⁶ (Wurzbach 1874: 370; Wurzbach 1875: 219; Peyfuss 1988: 204–205). Do dwóch niemieckich badaczy w semestrze

Il. 1. Ksawery Liske

letnim w roku akademickim 1868/69 dołączył polski nowożytnik, Ksawery Liske (1838–1891)⁷, gruntownie wykształcony na niemieckich uniwersytetach we Wrocławiu, Berlinie i Lipsku.

Na początku 1869 r. habilitował się z historii powszechnej i w marcu tego roku rozpoczął wykłady⁸ w języku niemieckim⁹.

Ponieważ w czerwcu 1869 r. wyszło cesarskie rozporządzenie o języku polskim jako urzędowym i wykładowym w szkolnictwie, Liske skierował – za pośrednictwem Rady Wydziału – prośbę do ministerstwa o zgodę na wykładanie w języku polskim. Pomimo sprzeciwu H. Zeissberga otrzymał pozwolenie i od semestru zimowego 1869/70 wykładał w języku ojczystym (zob.

⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2022, [AUWR_UA_000_26_0_5_2022_62800](#).

⁵ W połowie XIX w. Seminarium Filologiczno-Historyczne (z odrębnymi oddziałami filologicznym i historycznym) nastawione było głównie na kształcenie nauczycieli gimnazjalnych.

⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2022, k. 4, [AUWR_UA_000_26_0_5_2022_62800&view=single&p=5](#).

⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1111, [AUWR_UA_000_26_0_5_1111_56790](#).

⁸ Zob. Balzer (1891: 465–539); Knapowska (1958: 67–112); Julkowska (2007: 181–200); Julkowska (2015: 221–231); Kawalec (2019: 311–351).

⁹ Z uwagi na znany i ceniony dorobek naukowy (m.in. publikacje w prestiżowym niemieckim piśmie „Historische Zeitschrift”) zwolniony został z kolokwium i wykładu habilitacyjnego.

DALO, z. 26, op. 5, spr. 1111, k. 27 recto + verso, [AUWR_UA_000_26_0_5_1111_56790&view=single&p=25](#).

Starzyński 1894: 33–34). Na początku 1871 r. Zeissberg odmówił też zgody na przeprowadzenie habilitacji w języku polskim przyjacielowi Lisego, Wincentemu Zakrzewskiemu. Część studentów zaczęła wówczas bojkotować wykłady niemieckich uczonych (Barycz 1975: 16–17, 21). Napiętą sytuację przerwało postanowienie cesarskie z 4 lipca 1871 r., umożliwiające na Wydziale Filozoficznym wybór języka wykładowego (polskiego bądź ruskiego), co było równoznaczne z polonizacją uczelni¹⁰. W nowych warunkach niemieccy profesorzy nie widzieli już dla siebie miejsca na uniwersytecie i wkrótce go opuścili¹¹.

W drugim okresie (1871/72–1891/92) w Studium Historycznym pracowało ogółem osiem osób. Przodującą rolę odgrywał K. Liske, który objął katedrę po Zeissbergu. Katedrę zwolnioną przez Röslera powierzono mediewiście i znawcy historii Kościoła Izydorowi Szaranewyczowi (ukr. Ісидор Шарапаневич, w DALO jako Izydor Szaraniewicz) (1829–1901)¹², który habilitował się na UL w 1871 r. i prowadził wykłady jako docent prywatny z historii Galicji i Lodomerii oraz jako zastępca profesora historii austriackiej¹³ (Ławrecki 2007: 131–138; Stępień 2010: 165–195; Гелей 2001: 320–332). Studium Historyczne szybko opuścił nowożytnik i wydawca źródeł Wincenty Zakrzewski (1844–1918), który wykładał tylko w semestrze letnim 1871/72, po czym przeniósł się na Uniwersytet Jagielloński (UJ)¹⁴.

W 1880 r. ukraińscy studenci wszystkich wydziałów wystosowali do senatu petycję w sprawie utworzenia katedry historii ruskiej, prosząc równocześnie I. Szaranewycza o systematyczne wykłady z tego zakresu. Senat przyznał studentom słuszość, zaznaczając, że wcześniej lub równolegle powinna powstać katedra historii polskiej (Kawalec 2016a: 107). Ostatnią utworzono jesienią 1882 r. i objął ją mianowany w 1883 r. profesorem nadzwyczajnym¹⁵ (bez habilitacji) mediewista i słowianoznawca Tadeusz Wojciechowski (1838–1918)¹⁶, wcześniej pracownik biblioteki uniwersyteckiej (Barycz 1963b: 167–169). W 1887 r. katedrę uwzyczaiono, awansując jednocześnie Wojciechowskiego¹⁷, który jednak nie uzyskał zgody na prowadzenie seminarium. Na uniwersytecie pracował do 1907 r., kiedy na własną prośbę przeszedł w stan spoczynku¹⁸.

¹⁰ Kolejne postanowienia w zakresie polonizacji uniwersytetu miały miejsce w 1872 r.; od października 1874 r. znajomość języka krajowego obowiązywała wykładowców, a ustawa potwierdzająca dominującą rolę języka polskiego została wprowadzona w 1881 r. Zob. Starzyński (1894: 40); Jaworski (1912: 86–87); Redzik (2015: 124–125).

¹¹ Zeissberg – mimo znajomości języka polskiego i badań nad polską historią – objął katedrę w Innsbrucku, Rösler w Grazu.

¹² DALO, z. 26, op. 5, spr. 2091, [AUWR_UA_000_26_0_5_1111_56790](#).

¹³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2091, k. 11, [AUWR_UA_000_26_0_5_2091_62779&view=single&p=12](#).

¹⁴ Zob. Szczur (2000: 79–85); Stinia (2014: 101–102, 212–213); Kawalec (2020: 571–598); Pisulińska (2019: 130–140); Pisulińska (2021: 103–122).

¹⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 288, k. 11, [AUWR_UA_000_26_0_5_288_51646&view=single&p=13](#).

¹⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 288, [AUWR_UA_000_26_0_5_1111_56790](#).

¹⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 288, k. 18, [AUWR_UA_000_26_0_5_288_51646&view=single&p=20](#).

¹⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 288, k. 40, [AUWR_UA_000_26_0_5_288_51646&view=single&p=42](#).

Il. 2. Ludwik Finkel

W drugim okresie w Studium pojawili się wychowankowie Liskego: Aleksander Hirschberg¹⁹ (1847–1907), habilitowany z historii polskiej (1875), Aleksander Semkowicz (1850–1923)²⁰ – uzyskał habilitację z historii średniowiecznej (1884), oraz Ludwik Finkel (1858–1930)²¹, który uzyskał *venia legendi* z historii średniowiecznej i nowożytnej (1886).

Z wyjątkiem A. Hirschberga wszyscy studowali na kilku uniwersytetach (Getynga, Berlin, Paryż). Żaden z uczniów nie objął jednak katedry po zmarłym 27 lutego 1891 r. mistrzu, mimo wysunięcia 25 czerwca tego roku przez komisję wydziałową A. Semkowicza jako głównego kandydata. Protekcja ze strony wiceprezydenta Rady Szkolnej Krajowej, Michała Bobrzyńskiego, oraz szefa sekcji do spraw uniwersyteckich w Ministerstwie Wyznań i Oświaty, Edwarda Rittnera, przesądziła o tym, że Katedrę Historii Powszechnej²² objął Bronisław Dembiński (1858–1939)²³, nowożytnik, znawca dziejów dyplomatycznych, docent Uniwersytetu Jagiellońskiego (Barycz 1946: 642–662; Serwański 2010: 181–194; Pawelec 2007: 269–284), powołany w marcu 1892 r.²⁴ na stanowisko profesora nadzwyczajnego historii powszechnej²⁵.

W tym samym czasie cesarz zatwierdził drugą Katedrę Historii Powszechnej z językiem ruskim/ukraińskim (z mocą od roku akademickiego 1893/94), którą objął – niewysuwany pierwotnie przez Ukraińców profesor Uniwersytetu Kijowskiego, historyk, archeolog i etnograf Wołodymyr Antonowycz (ukr. Володимир Антонович) (1834–1908) – lecz jego uczeń, wybitny badacz dziejów Rusi i powszechnych Mychajło Hruszewski (ukr. Михайло Грушевський) (1866–1934)²⁶, mianowany profesorem zwyczajnym²⁷.

¹⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 428, [AUWR_UA_000_26_0_5_428_51616](#).

²⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1710, [AUWR_UA_000_26_0_5_1710_56700](#).

²¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1952, [AUWR_UA_000_26_0_5_1952_56633](#).

DALO, z. 26, op. 5, spr. 1953, [AUWR_UA_000_26_0_5_1953_56631](#).

²² DALO, z. 26, op. 5, spr. 557, k. 5, [AUWR_UA_000_26_0_5_557_52190&view=single&p=7](#).

²³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 557, [AUWR_UA_000_26_0_5_557_52190](#).

²⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 557, k. 99, [AUWR_UA_000_26_0_5_557_52190&view=single&p=103](#).

²⁵ W istocie chodziło o zablokowanie możliwości objęcia katedry przez nieakceptowanego przez konserwatystów krakowskich Ludwika Kubalę, którego kandydaturę początkowo forsowali T. Wojciechowski i L. Ćwikliński (szerzej Barycz 1963a: 222–223). Z początkiem 1897 r. Dembiński został profesorem zwyczajnym. Semkowicz objął dyrektorę biblioteki UL. Finkel, od 1885 r. docent historii i literatury polskiej w Wyższej Szkole Rolniczej w Dublanach, a w latach 1886–1892 także na UL, od 1892 r. był profesorem nadzwyczajnym historii austriackiej. Dembiński kierował katedrą do 1916 r. Formalnie rozstał się z Uniwersytetem Lwowskim, zrzekając się Katedry Historii Powszechnej 16 czerwca 1919 r.

²⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 510, [AUWR_UA_000_26_0_5_510_52203](#).

²⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 510, k. 55, [AUWR_UA_000_26_0_5_510_52203&view=single&p=56](#).

Jego Ces. i Król. Apostolska Mość raczył Naj.
 wyższem postanowieniem z dnia 31. Marca 1892.
 najtęskawiej zezwolić na ustanowienie drugiej
 zwyczajnej Katedry historyi powszechnej w c. k.
 Uniwersytecie we Lwowie, poczynsz od roku
 szkolnego 189 $\frac{3}{4}$, z zastrzeżeniem Konstytucyj-
 nego przyzwolenia potrzebnych na to funduszo-
 w. Kawiadamiając o tem w skutek reskryptu
 Wysokiego c. k. Ministerstwa Wyznań i Oświece-
 nia z dnia 9^{go} Kwietnia 1892. L. 6898, wzy-
 wam Grono profesorów Wydziału filozoficz-
 nego w imieniu Jego Ekscelencyi Pana Ministra,
 by przedstawiło odpowiednie wnioski co do ob-
 sadzenia tej posady. Zamierzonym jest, ażeby
 profesor zamianować się na tę Katedrę mający
 w wykładach swoich w szczególności uwzględ-
 niał historię Wschodu Europy, i ażeby wy-
 kładał w języku ruskim. (Koliczność tę na-
 leży uwzględnić przy przedstawieniu wniosków.
 Lwów, 12. Pazdziernika 1892.
 Za c. k. Namiestnika:
 Jia

Do
 Dziekanatu Wydziału
 filozoficznego c. k. Uniwersytetu, -
 we Lwowie.

II. 3. Prośba do dziekanatu Wydziału Filozoficznego w sprawie II Katedry Historii Powszechnej z językiem ruskim na Uniwersytecie Lwowskim (1892)

Na Uniwersytecie Lwowskim kierował on katedrą do roku akademickiego 1914/15, oficjalnie wykładał do kwietnia 1916 r.²⁸

W latach 1892/93–1913/14 w Studium Historycznym pracowało ogółem 12 profesorów i docentów. Oprócz przedstawicieli starszej generacji (I. Szaranewycz, T. Wojciechowski, A. Hirschberg) młodsze pokolenie (urodzonych w drugiej połowie lat 50. i 60. XIX w.) reprezentowali Finkel, Dembiński, Hruszewski. W 1899 r., kiedy Szaranewycz

²⁸ Zob. Telwak (2007: 343–358); Adamski (2011); Тельвак, Педич (2016); Пиріг, Тельвак (2017).

przeszedł na emeryturę, Katedrę Historii Austriackiej objął jako profesor zwyczajny L. Finkel²⁹ (zob. Modelski 1932: 98–147; Błachowska 2007a: 285–308). Rok wcześniej do grupy młodszych badaczy dołączył absolwent Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu w Getyndze, nowożytnik i historyk dziejów najnowszych Szymon Askenazy (1865–1935)³⁰, który podobnie jak wcześniej Liske został zwolniony z kolokwium³¹ i wykładu habilitacyjnego³².

Il. 4. Szymon Askenazy

Il. 5. Adam Skałkowski

Il. 6. Stanisław Zakrzewski

Na początku XX w. do zespołu dołączyli najmłodsi badacze, urodzeni w latach 70. XIX w., tj. uczeń Finkla – docent Adam Szelągowski (1873–1961)³³ (habilitowany na UL w 1902 r.), uczeń Hruszewskiego – Stepan Tomasiwski (ukr. Степан Томашівський, w DALO jako Stefan Tomaszewski) (1875–1930)³⁴ (habilitacja na UL w 1911 r.) z historii austriackiej), Władysław Semkowicz (1878–1949)³⁵ – syn Aleksandra (habilitacja na UL w 1909 r. z nauk pomocniczych historii., rozszerzona w 1914 r. na historię średniowieczną), uczeń Askenazego – Adam Skałkowski (1877–1951)³⁶ (habilitacja na UL w 1913 r. z „nowszej historii”) oraz Stanisław Zakrzewski (1873–1936)³⁷ (habilitacja na UJ w 1903 r. z historii Polski i średniowiecznej historii powszechnej).

²⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1952, k. 156, [AUWR_UA_000_26_0_5_1952_56633&view=single-&p=148](#).

³⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 35, [AUWR_UA_000_26_0_5_35_49151](#).

³¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 35, k. 1, [AUWR_UA_000_26_0_5_35_49151&p=3](#).

³² Zob. Kukiel (1935: 312–332); Willaume (1955: 229–250); Dutkiewicz (1958); Zahorski (1974: 5–34); Barycz (1977: 238–311); Maternicki (2007a: 321–342).

³³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2109, [AUWR_UA_000_26_0_5_2109_62772](#).

DALO, z. 26, op. 5, spr. 2110, [AUWR_UA_000_26_0_5_2110_62771](#).

³⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1889, [AUWR_UA_000_26_0_5_1889_56649](#).

³⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1711, [AUWR_UA_000_26_0_5_1711_56699](#).

³⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1729, [AUWR_UA_000_26_0_5_1729_56695](#).

³⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 715, [AUWR_UA_000_26_0_5_715_52161](#).

Il. 7. Nagrobek Aleksandra Hirschberga. Cmentarz Łyczakowski (pole 19, grób nr 411)

W 1907 r. zmarł nagle A. Hirschberg. W tym samym roku katedrę po tracącym wzrok T. Wojciechowskim objął popierany przez Dembińskiego krakowski badacz S. Zakrzewski,³⁸ a nie faworyt ustępującego profesora S. Askenazy. Ten ostatni otrzymał profesurę zwyczajną historii nowożytnej ze szczególnym uwzględnieniem polskiej, ale była to katedra poślednia, nieetatowa, utworzona *ad personam*.

W trzecim okresie funkcjonowania Studium Historycznego pracowało w nim dziewięciu Polaków i trzech Ukraińców. Większość – podobnie jak w poprzednim dwudziestoleciu – studiowała na kilku uczelniach, zwykle w Niemczech i Francji. Doktory ty i habilitacje uzyskiwali najczęściej we Lwowie.

Uczeni i ich seminaria historyczne

W swych początkach Studium zatrudniało zaledwie trzech profesorów i docentów. Przed wojną w roku akademickim 1913/14 liczba wykładowców się potroiła, a wraz z nią wydatnie wzbogaciła się oferta dydaktyczna. Dominowały wykłady, ćwiczeń było niewiele. Na przełomie XIX i XX w. ambitni studenci wybierali nawet po kilkanaście wykładów na różnych wydziałach, spędzając na zajęciach od 20 do ponad 30 godz. tygodniowo.

³⁸ Dembiński uważał, że żydowskie pochodzenie Askenazego dyskwalifikowało go jako kandydata do Katedry Historii Polski. Zob. Hoszowska (2013: 39–42); Barycz (1977: 266–281). S. Zakrzewski otrzymał nominację na profesora zwyczajnego wiosną 1913 r., kiedy już – w ocenie Bobrzyńskiego – dystansował się wobec radykalnego nurtu Narodowej Demokracji (wystąpił ze stronnictwa na początku 1912 r.). Szerzej zob. Modelski (1936: 203, 207).

Skąpa początkowo oferta programowa na studiach historycznych z czasem ulegała znacznemu rozszerzeniu. Należy zauważyć, że najbardziej efektywną formą kształcenia były we Lwowie nowoczesne seminaria historyczne, które w latach siedemdziesiątych XIX w. zostały podzielone na dwa oddziały: historii powszechnej i historii austriackiej. Posiadały własny budżet i dysponowały roczną dotacją na uzupełnianie zbiorów bibliotecznych. Kierownikowi seminarium, na podstawie sprawozdania dla ministerstwa, wypłacano niewielką remunerację.

Pierwsze seminarium prowadził od połowy lat 60. H. Zeissberg, skupiając się na stosunkach polsko-niemieckich w średniowieczu. Wychowanek Uniwersytetu Wiedeńskiego pozostawał pod wpływem swych mistrzów, m.in. historyka państwa i prawa Heinricha Siegela (1830–1899), założyciela Instytutu Austriackich Badań Historycznych Alberta Jägera (1801–1891), znawcy nauk pomocniczych historii Theodora von Sickela (1826–1908) oraz Josepha Aschbacha (1801–1882). Po doktoracie i szybko uzyskanej w Wiedniu habilitacji w 1863 r. Zeissberg został profesorem Uniwersytetu Lwowskiego. Ze studiów uniwersyteckich wyniósł przywiązanie do pozytywistycznego modelu badań zakorzenionego w źródłoznawstwie. Jego pierwsze prace koncentrowały się na okresie średniowiecza, dynastii austriackiej Babenbergów, czeskich Przemysławidów i węgierskich Arpadów. Równolegle rozpoczął systematyczne studia poświęcone kontaktom polsko-niemieckim, okresowi panowania Mieszka I, Bolesława Chrobrego, Ottona III i Henryka II. Prowadził też badania z dziejów nowożytnych. Największym uznaniem wśród polskich historyków cieszyła się jego praca *Die polnische Geschichtschreibung des Mittelalters* (1873), wydana nakładem lipskiego Towarzystwa Naukowego Jabłonowskich. Zdaniem Stanisława Smolki było to dzieło nie tylko gruntownie opracowane źródłowo, lecz także znakomicie napisane, przez co – podsumowywał – powinno stać się „niejako elementarzem”, do którego sięgać mieli nie tylko historycy, ale i miłośnicy historii (Smolka 1873: 18). Jak wynika ze wspomnień Oлександра Barwńskiego, wykłady Zeissberga cieszyły się sporą popularnością wśród studentów (Барвінський 2004: 104–105). Wyśmienity dydaktyk, nawiązywał do swych zainteresowań mediewistycznych, ale sięgał też po tematy z zakresu historii starożytnej, nowożytnej i historii Austrii, a także polskiego źródłoznawstwa (Akademische: 1867/68–1871/72). Zawsze perfekcyjnie przygotowany wykladał z pamięci, a treści urozmaicał ciekawostkami. Potrafił rozbudzić wśród młodzieży akademickiej zainteresowanie historią i zaszczepić umiejętność krytycznego myślenia. Charakteryzując Zeissberga w pracy poświęconej Anatolowi Lewickiemu, Wiktor Czermak pisał o niemieckim badaczu: „[...] zdobył sobie dobre imię u nas i w Wiedniu za krytyczną ścisłość i szersze traktowanie tematów naukowych z umiejętnym uwzględnieniem tła powszechnodziejowego” (Czermak 1899: 5). Był osobą otwartą, a w kontaktach ze studentami życzliwą. Jego seminarium, choć cieszyło się sporą

popularnością wśród studentów (wykształcił przynajmniej dziesięciu doktorów), nie odegrało większej roli w kształceniu kadry uniwersyteckiej (Wöller 2014: 99–100).

W porównaniu z seminarium Zeissberga wykłady i seminarium E. Röslera, badającego głównie historię krajów naddunajskich w średniowieczu i etnogenezę Rumunii, poświęcone historii nowożytnej powszechnej (rewolucji francuskiej, ale też dziejom starożytnym, średniowiecznym i historii austriackiej), nie miały takiego znaczenia. Rösler we Lwowie był krótko, do 1871 r., po czym przeniósł się na uniwersytet w Grazu.

Wyjątkową rolę dydaktyczną odegrał natomiast K. Liske, który skupiał w swym seminarium najzdolniejszą młodzież i umiejętnie wdrażał ją w tajniki warsztatowe. Po studiach uniwersyteckich rozpoczętych we Wrocławiu, kontynuowanych na Uniwersytecie w Berlinie, gdzie uczestniczył w zajęciach i seminariach m.in. Leopolda von Rankego i Johanna Droysena, w 1867 r. obronił w Lipsku u Georga Voigta doktorat *Polnische Diplomatie im Jahre 1526. Ein Beitrag zur Geschichte des Ungarisch-Österreichischen Thronstreites nach der Schlacht bei Mochács* (1867). Po przybyciu do Lwowa uzyskał w 1869 r. habilitację na podstawie ośmiu dotychczas wydanych prac. Jego dorobek naukowy należy uznać za skromny. Największym uznaniem cieszyły się prace jeszcze z okresu berlińskiego i lipskiego: *Die Wiener Congress 1515 und die Politik Maximilianus gegen über Preussen und Polen* (1868), *Des polnischen Hofes Verhältnis zur Wahl Heiser Karl V* (1867). Prace pisane po niemiecku zostały przez K. Liskego spopularyzowane w 1867 r., gdy wydał je pod wspólnym tytułem *Studia z dziejów XVI w.*³⁹. Z okresu lwowskiego na uwagę zasługują m.in. *Marcin Kromer, biskup warmiński – dziejopis wieku XVI* (1869), *Cudzoziemcy w Polsce* (1876)⁴⁰, *Elekcja w Rzeszy r. 1519* (1876) czy *Filip Avril i jego pobyt w Polsce* (1877). Istotne w pracy naukowej K. Liskego były liczne krytyczne recenzje prac naukowych, a także zaangażowanie w rozwój Uniwersytetu Lwowskiego (rektor 1876/77) i tworzenie zaplecza dla prowadzenia i upowszechniania badań naukowych. Pełnił funkcję dyrektora Archiwum Krajowego Akt Grodzkich i Ziemskich we Lwowie (od 1878 r.), był pierwszym prezesem Towarzystwa Historycznego (1886–1891), redaktorem „Kwartalnika Historycznego” (od 1887 r.), objął też redakcję wydawnictwa „Aktów Grodzkich i Ziemskich”. Jego prace opierały się na rygorystycznym przestrzeganiu zasad warsztatowych i krytycznym wykorzystywaniu literatury. Wykładał (średnio trzy godziny tygodniowo) do 1888/89 r., przy czym należy pamiętać, że od 1882 r. miały one z powodu jego choroby charakter „prywatny”, zaliczano je tym studentom, którzy uczestniczyli w seminarium historii powszechnej. Liske prowadził wykłady z historii starożytnej (Grecji i Rzymu), ale największą rolę odgrywały zajęcia poświęcone historii powszechnej

³⁹ [<https://polona.pl/preview/85a475e5-5d45-4b1c-bc5e-5104235b13e9>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁴⁰ [<https://archive.org/details/cudzoziemcywpol00nakegoog/page/n2/mode/2up?view=theater>] [dostęp online: 25.09.2023].

XV–XVIII w. Zawsze gruntownie opracowane, uwzględniały najnowszy stan badań. Koncentrował się na faktografii, krytycznych ujęciach źródłowych, unikał rozważań historyzoficznych. Mimo że jak wspominał Henryk Sawczyński „daru wymowy niepospolitego, nie mówił z katedry nigdy, lecz czytał, a czytał monotennie, szybko i bez wytechnienia, nerwowo” (Sawczyński 1891: 519–520), gromadził spore audytorium potrafiących docenić wszechstronność naukową historyka, znajomość źródeł i umiejętność kreślenia tła powszechnodziejowego. Łączył profesjonalizm badacza i dydaktyka, wprowadzając słuchaczy w arkana krytyki źródłowej, genetycznych związków i wynikających z nich ujęć syntetycznych (Maternicki 2015: 91 i nn.; Hoszowska 2016b: 54–59).

Sawczyński wspominał K. Liskego jako profesora wymagającego, krytycznego, ale życzliwego, potrafiącego inspirować do prowadzenia samodzielnych studiów. Na seminarium analizowano i tłumaczono źródła, a na studentach spoczywał obowiązek przygotowywania i wygłaszania referatów poddawanych krytycznej ocenie przez audytorium. Liske inspirował i służył pomocą w wyborze tematyki badań. Nie tolerował powierzchowności analiz źródłowych, wytykał nieścisłości, tępił wszelkie zapożyczenia. Nieustannie zachęcał do systematycznej pracy, a najwyżej oceniane studia polecał do druku. Dominowały zagadnienia skoncentrowane na dziejach średniowiecza po schyłek nowożytności oraz studia analityczne poświęcone historii politycznej⁴¹. Wypromował 16 doktorów, m.in. A. Hirschberga, A. Semkowicza, L. Finkla, Stanisława Lukasa (1855–1882), Antoniego Prochaskę (1852–1930), Ferdynanda Bostela (1860–1935), Henryka Biegeleisena (1855–1934), Wiktora Czermaka (1863–1913), choć uczniów miał wielokrotnie więcej (Pisulińska 2016: 593–594).

Il. 8. Grobowiec Ksawerego Liskego. Cmentarz Łyczakowski (pole 71c, grób nr 3)

⁴¹ Zob. Sawczyński (1891: 500, 518–527); Kawalec (2015: 358–377); Kawalec (2016b: 77–88); Maternicki (2005b: 39–44); Maternicki (2015: 105–108).

Po śmierci Ksawerego Liskego seminarium przejściowo prowadził Tadeusz Wojciechowski. Po studiach odbytych częściowo w Krakowie i Wiedniu uzyskał w 1865 r. na UJ doktorat na podstawie niewydanej pracy „O stosunkach Kazimierza IV, króla polskiego, z Maciejem Korwinem, królem węgierskim”. W 1875 r. przeniósł się do Lwowa, gdzie objął posadę w bibliotece uniwersyteckiej. Zwrócił na siebie uwagę pracami z zakresu źródłoznawstwa, co pozwoliło mu – mimo że nie miał habilitacji – na objęcie w 1883 r. stanowiska profesora UL. Przychodząc na Uniwersytet Lwowski, był już autorem kilku prac z zakresu historii nowożytnej i średniowiecza, które ostatecznie obrał za główny nurt swoich badań. Pisał niewiele, ale jego prace wzbudzały szerokie zainteresowanie i ożywione dyskusje akademickie. Do najważniejszych należy zaliczyć: *Chrobacja, rozbiór starożytności słowiańskich* (1873)⁴², *O Kazimierzu Mnichu* (1881)⁴³, *O życiu i pismach Wincen-tego z Kielc* (1881)⁴⁴, *O Piaście i piaście* (1895)⁴⁵, *Kościół Katedralny w Krakowie* (1899)⁴⁶, ale największą popularność przyniosły mu *Szkice historyczne XI wieku* (1904)⁴⁷.

Il. 9. Tadeusz Wojciechowski

Opierał się na metodach filologicznych, retro-gresywnych, wykorzystywał źródła toponomastyczne, był doskonałym analitykiem (Gieysztor 1950: 5–26; Olejnik 2007: 201–214). W wykładach koncentrował się na historii Polski do końca wieku XVIII, systematycznie wykladał paleografię i dyplomatykę, sięgał też po tematy związane z dziejami narodów słowiańskich do roku 1000. Zwykle odczytywane ze skryptów nie wywoływały entuzjazmu studentów. Podobnie było z seminarium. Indywidualista i samotnik, nie potrafił skupić wokół siebie wiernego grona uczniów (Barycz 1963b: 171). Pod jego kierunkiem powstały dwie rozprawy doktorskie: Tadeusza Troskolańskiego i Kazimierza Gorzyckiego. Ceniony w środowisku naukowym

pełnił funkcję dziekana i rektora uniwersytetu (1894/95). Z uczelnią rozstał się w 1907 r., przechodząc na emeryturę.

Seminarium po T. Wojciechowskim przejął w 1892 r. Bronisław Dembiński.

⁴² [<https://rcin.org.pl/dlibra/publication/8947/edition/19540/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁴³ [<https://polona.pl/preview/053d60d0-2509-4da1-97bc-d1e4ae27378c>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁴⁴ [<https://polona.pl/item-view/8f97291b-d9a5-4dec-9b05-50940aa3f754?page=0>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁴⁵ [<https://bc.radom.pl/dlibra/show-content/publication/edition/15929?id=15929>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁴⁶ [<https://polona.pl/item-view/991f41bc-abf0-406f-8c5c-0e0908eff512?page=0>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁴⁷ [<https://ia800701.us.archive.org/4/items/szkicehistorycz00wojcgoo/szkicehistorycz00wojcgoo.pdf>] [dostęp online: 25.09.2023].

Il. 10. Bronisław Dembiński

Był wychowankiem uniwersytetów niemieckich w Berlinie i Wrocławiu, gdzie u Jacoba Caro obronił w 1883 r. doktorat *Die Beschickung des Tridentinums durch Polen und die Frage vom Nationalconcil*. Następnie włączył się w prace ekspedycji rzymskiej Akademii Umiejętności. W 1886 r. habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim na podstawie pracy *Studia nad pontyfikatem Piusa IV. Wybór Piusa IV.* (1886). W 1892 r. przeniósł się do Lwowa, gdzie objął Katedrę Historii Powszechnej. Początkowo koncentrował swe zainteresowania historyczne na wieku XVI, historii Włoch i papieża w epoce odrodzenia, ale w trakcie pobytu we Lwowie rozszerzył je na schyłek czasów nowożytnych, Sejmu Wielkiego i dziejów porozbiorowych. Interesował się zwłaszcza dyplomacją, historią

Kościółu i polityką. Hołdował personalizmowi, historii zdarzeniowej. Spośród wielu cennionych prac na szczególną uwagę zasługują: *Stosunek włoskiej literatury politycznej do polskiej w XVI w.* (1888), *Upadek polityczny i utrata niepodległości Włoch w epoce Odrodzenia* (1889), *Rzym i Europa przed rozpoczęciem trzeciego okresu soboru trydenckiego* (1890), *Rosja a rewolucja francuska* (1896), *Źródła do dziejów drugiego i trzeciego rozbioru Polski*, cz. 1 (1902), *Polska na przełomie* (1913) (Serwański (2004: 72–79). Na swoich wykładach poruszał wiele tematów – od starożytnej Grecji i Rzymu po wiek XIX. Największe znaczenie miały te poświęcone historii powszechnej: politycznej i społecznej dziejów nowożytnych, zwłaszcza Włoch i Francji oraz epoki stanisławowskiej (Skład i program wykładów: 1892/93 i n.). Jak wynika z ustaleń Tomasza Kawskiego, wykłady cieszyły się sporym zainteresowaniem studentów, choć nie brakowało głosów krytycznych. Ceniono szeroką perspektywę kreślonych zdarzeń, język i umiejętności analityczno-porównawcze historyka (Kawski 2004: 31–32). Z kolei Stanisław Lam wspominał, że wymagał niewiele „i do wykładów niemal wcale się nie przygotowywał. Ci, co notowali te wykłady, czasem po godzinie mieli zapisany jeden konkretny szczegół” (Lam 1968: 34). Niewiele wiemy o sposobie prowadzenia przez niego seminarium⁴⁸. Zapewne powielał wzorce niemieckie, koncentrując się na analizie i interpretacji źródeł dotyczących przede wszystkim historii nowożytnej Polski i powszechnej. Jego seminarium nie cieszyło się

⁴⁸ Kazimierz Konarski, wspominając studia uniwersyteckie w Krakowie, nie miał najlepszego zdania o Dembińskim. Wybierając seminarium, trafił do Wiktora Czermaka, co podsumował: „Może mi to zresztą i na dobre wyszło, bo przy mojej nie dość ścisłej, raczej literackiej umysłowości byłbym mógł przy innym profesorze, powiedzmy np. Dembińskim, popłynąć pod pełnym żaglem bezpowrotnie w krainę frazeologii, a dzięki Czermakowi trzymałem się przeważnie stałego lądu i moje frazeologiczne grzechy – któż ich nie ma! – nie noszą na sobie śmiertelnego piętna” (Konarski 1965: 156).

taką popularnością i nie miało takiego znaczenia jak seminarium Liskego. Liczba jego członków wahała się w drugiej połowie lat 90. XIX w. od 12 do 25 osób (Kronika UL 1899). Przyczyną mógł być spadek liczby studiujących na UL (Kawski 2004: 28). Z biegiem czasu seminarium zyskiwało na popularności, osiągając w roku akademickim 1903/04 ponad 80 studentów (Puszkas 1999: 92). Do 1914 r. był opiekunem naukowym 20 rozpraw doktorskich (11 wspólnie z L. Finklem, I. Szaranewyczem), w tym trzech pisanych przez kobiety. Tematyka rozpraw zasadniczo koncentrowała się na historii Polski i powszechnej XV–XVIII w. W gronie jego wychowanków, oprócz Czesława Nankego (1883–1950)⁴⁹, nie znajdziemy historyków liczących się i kontynuujących kariery uniwersyteckie (Maternecki 2015: 148–151). Dembiński pracował na UL do 1916 r., pełniąc w międzyczasie funkcję dziekana Wydziału Filozoficznego oraz rektora (1907/08). Ostatecznie przeniósł się na Uniwersytet Warszawski (1916–1923), a następnie na Uniwersytet Poznański, gdzie pracował do przejścia na emeryturę w 1927 r.

Z kolei seminarium historii austriackiej I. Szaranewycza miało charakter pedagogiczny: służyło głównie przygotowaniu studentów do nauczania historii austriackiej w szkołach średnich (Kronika UL 1899: 191). Jego kierownik rozpoczynał studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wiedeńskiego, kształcił się w lwowskim seminarium duchownym, a ostatecznie ukończył Wydział Filozoficzny UL. Po uzyskaniu w 1871 r. we Lwowie habilitacji został docentem i zastępcą profesora w Katedrze Historii Powszechnej. Przychodząc na Uniwersytet Lwowski, mógł wykazać się sporym dorobkiem naukowym, od lat 60. XIX w. systematycznie wzbogacanym o prace z zakresu historii i geografii, poświęcone Rusi Halicko-Włodzimierskiej. Spore uznanie środowiska naukowego przyniosły mu prace źródłoznawcze: *Die Hypothesen-Chronik als Quellen-Beitrag zur Österreichischen Geschichte* (1872), *O Latopisach i kronikach ruskich XV i XVI wieku, a zwłaszcza o Latopisie „Wielkiego kniaźstwa litowskiego i żmojskiego”* (1882)⁵⁰, wprowadzające do obiegu naukowego szereg faktów z nieznanych latopisów, hramot i źródeł archiwalnych. Z sukcesem prowadził też badania archeologiczne, studia nad historią Kościoła, geografiami historyczną i krajoznawstwem. Ich pokłosiem było ponad 120 publikacji. Starał się godzić obiektywizm i profesjonalizm badań naukowych z potrzebą rozwijania języka, kultywowania tradycji i kultury ruskiej. Zwracał uwagę na badania w zakresie dziejów Rusi, historii regionalnej i lokalnej, dziejów Galicji i Lwowa (Ławrecki 2007: 135–136; Stępień 2010: 176–189; Toczek 2013: 75). W wykładach koncentrował się na historii monarchii austro-węgierskiej, ze szczególnym uwzględnieniem Galicji, geografii historycznej oraz etnografii Austrii i Węgier, a w tych prowadzonych w języku narodowym na historii Rusi Czerwonej. Szaranewycz jako kierownik seminarium nie

⁴⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1330, [AUWR_UA_000_26_0_5_1330_56753](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 126, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_126_53842](#).

⁵⁰ [<https://polona.pl/preview/58d6b9ff-b613-4178-977c-64d6591759bc>] [dostęp online: 25.09.2023].

w historycznym dorobku naukowym Finkla pozostała wydana w 1910 r. *Elekcja Zygmunta I. Sprawy dynastii Jagiellońskiej i Unii Polsko-Litewskiej*⁵¹ (Hoszowska 2010: 256–275). Spore uznanie środowiska zyskał dzięki opracowanej wspólnie z Henrykiem Sawczyńskim i członkami koła historycznego *Bibliografii historii polskiej* (1881–1914) (Nowak 2007: 43 i nn.). Ważnymi pozycjami były też napisana we współpracy ze Stanisławem Starzyńskim *Historia Uniwersytetu Lwowskiego* (cz. 1: do 1869 r. – Finkel; cz. 2: 1869–1894 – Starzyński)⁵² oraz wydana wspólnie ze Stanisławem Kętrzyńskim *Galli Anonymi Chronicon* (1899). Współpracował z Akademią Umiejętności, współtworzył Towarzystwo Historyczne i redagował „Kwartalnik Historyczny”. Angażował się też w prace Macierzy Polskiej we Lwowie (od 1891 r. prezes) (Hoszowska 2011b: 314–324) i Towarzystwa Literackiego, był dziekanem i rektorem UL (1911/12)⁵³, kierował pracami Archiwum Uniwersyteckiego (1894–1930). Prowadził wykłady poświęcone państwu Jagiellonów, a także monarchii austro-węgierskiej z uwzględnieniem Galicji w XVIII i XIX w. (Skład i program wykładów: 1891/92–1913/14; Maternicki 2016: 260, 274, 280). Sięgał po tematy z zakresu historii historiografii, metodologii i dydaktyki historii (Hoszowska 2016a: 521–548). Systematycznie prowadził seminarium oparte na wnikliwej i subtelnej analizie i krytyce źródeł. Seminarium historyczne Finkla liczyło przeciętnie od 50 do 70 członków (Hahn 1912: 514). Historyk i krytyk literatury Stanisław Lam wspominał:

[Finkel] czytał swoje prelekcje uniwersyteckie wolno, jakby chciał ułatwić ich spisywanie, podawał w nich bardzo dużo materiału, omawiał go z może nawet zbyt dużą pedanterią. Seminaryjne prace badał tak, jakby każda z nich miała być premiowana, a uczniom-autorom poświęcał wiele czasu, jakby każdy z nich miał zostać uczonym. (Lam 1968: 35)

Zachęcał do samodzielności w myśleniu, do rygoryzmu warsztatowego i ostrożnego wnioskowania.

Charakteryzując seminarium Finkla w latach 1905–1909, przyszły historyk dziejów społeczno-gospodarczych Jan Rutkowski wspominał, że składało się z trzech etapów. W pierwszym seminarzysty zapoznawali się z literaturą przedmiotu badań. Przygotowywano referaty o charakterze sprawozdawczym, których celem było wykazanie się znajomością literatury polskiej i obcej. Kolejnym krokiem była praca, tzw. kandydacka. Finkel nie wymagał tu oryginalnych ustaleń, koncentrował się na wdrożeniu studenta do samodzielności w doborze literatury i wykazania się umiejętnością w zakresie analizy źródeł. Najbardziej wymagającą i wieńczącą seminarium była praca doktorska, która

⁵¹ [<https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/4880/edition/4548/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁵² [<https://polona.pl/item/historia-universytetu-lwowskiego,NDkxMDMz>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁵³ Na jego kadencję przypadła organizacja jubileuszu 250. rocznicy fundacji Uniwersytetu we Lwowie przez Jana II Kazimierza Wazę w 1661 r. Były to uroczystości o charakterze nie tylko naukowym, lecz także narodowym, i uczestniczyli w nich władze krajowe, kościelne, autonomiczne i przedstawiciele nauki z kraju i zagranicy. Szerzej Księga (1912); Hahn (1914).

musiała być oparta na samodzielnych poszukiwaniach archiwalnych i źródłach rękopiśmiennych. Kierownik seminarium zwracał uwagę na potrzebę umiejscawiania faktów w perspektywie dziejów powszechnych, wykorzystania i krytycznego podejścia do spuścizny rękopiśmiennej – polskiej i obcej. Prace były omawiane nie tylko na posiedzeniach seminaryjnych. Wzorem Liskego prowadzącego u schyłku życia seminarium w domu, tzw. *privatissima*, Finkel chętnie spotykał się z uczniami indywidualnie, gdzie mógł poświęcić im więcej czasu, dzieląc się wiedzą metodologiczną, uwagami krytycznymi i pomocą w dalszych poszukiwaniach bibliotecznych i archiwalnych (Rutkowski 1948: 83–84). W pamięci seminarzystów zapisał się jako osoba empatyczna i przyjazna. Teofil Modelski pisał, że „cenili go [...], szanowali i miłowali uczniowie jego za jego gruntowną wiedzę, za pełną oddania się im pracę, za jego wielką dla nich życzliwość oraz serce im okazane (Modelski 1932: 146). Seminarium Finkla skupiało się na historii nowożytnej i historii Galicji, choć zdarzały się też prace z zakresu mediewistyki. Wypromował 37 doktorów, w tym 13 kobiet, m.in. Adama Szelągowskiego, Jana Rutkowskiego (1886–1949), Teofila Modelskiego (1881–1967)⁵⁴, Kazimierza Tyszkowskiego (1894–1940)⁵⁵, Herminię Nagler (Naglerowa, z d. Fisch) (1890–1957), Zofię Krzemicką (Kolischer-Feuerstein) (1887–1943), Irenę Porębską (z d. Ostaszewska) (1889–1969). Finkel zmarł 24 października 1930 r. i został pochowany na cmentarzu Łyczakowskim.

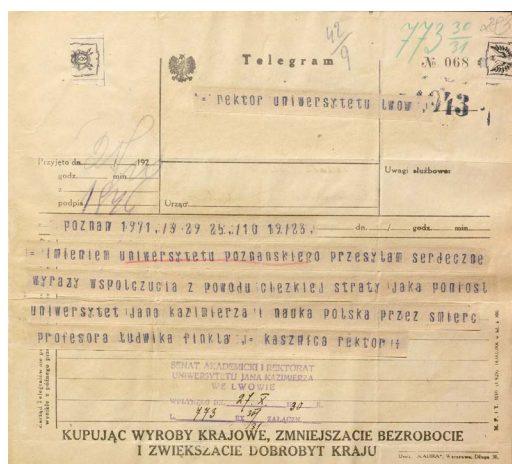
Il. 13. Nagrobek Ludwika Finkla. Cmentarz Łyczakowski (pole 73, grób nr 175)

⁵⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1276, [AUWR_UA_000_26_0_5_1276_56758](#).

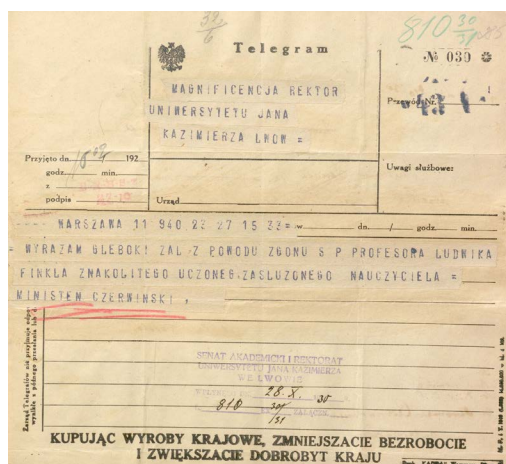
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 125_a, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_125_A_60745](#).

⁵⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1917, [AUWR_UA_000_26_0_5_1917_56642](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 189, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_189_53818](#).

Il. 14. Telegram kondolencyjny rektora Uniwersytetu Poznańskiego Stanisława Kaszniczy w imieniu społeczności uniwersyteckiej (1930)

Il. 15. Telegram kondolencyjny ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego Sławomira Czerwińskiego (1930)

Sporym uznaniem studentów cieszyło się też seminarium prowadzone przez S. Zakrzewskiego. Jego zainteresowania mediewistyczne skryształizowały się w Krakowie na seminariach Stanisława Smolki i Wincentego Zakrzewskiego. Po uzupełniających studiach w Wiedniu i Berlinie obronił w 1900 r. doktorat *Najdawniejsze dzieje klasztoru cystersów w Szczyrzycu (1238–1382). Przyczynek do dziejów osadnictwa na Podhalu* (1902). W kolejnych latach skupił się na historii politycznej, dyplomacyce i genealogii, związanych z genezą i początkami państwowości polskiej. W 1903 r. uzyskał na UJ habilitację, której podstawą była praca wydana w 1903 r. *Opactwo benedyktyńskie śś. Bonifacego i Aleksego na Awentynie w latach 977–1085*. Po przeniesieniu habilitacji na UL rozpoczął wykłady z nauk pomocniczych historii, a w 1907 r. objął Katedrę Historii Polski. Pracując we Lwowie, zaangażował się w prace Towarzystwa Historycznego; był też redaktorem „Ateneum Polskiego” oraz kontynuował współpracę z Akademią Umiejętności. Na łamach „Kwartalnika Historycznego” publikował prace z okresu wczesnopiastowskiego, a w 1908 r. wydał zbiór artykułów i wykładów – *Zagadnienia historyczne*. Kilka prac poświęcił też okresowi panowania Bolesława Krzywoustego: *Ossjak i Wilten. Przyczynek do poznania związków dynastycznych Bolesława Śmiałego* (1903) oraz *Bolesław Szczodry. Próba portretu* (1912). W obszarze zainteresowań naukowych S. Zakrzewskiego były też nauki pomocnicze historii, genealogia, teoria i metodologia historii. Główny nacisk kładł na historię polityczną – „twórcze indywidualności” w dziejach⁵⁶, a w badaniach duże znaczenie przywiązywał do intuicji historycznej⁵⁷,

⁵⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 715, k. 34–35, 37–38, [AUWR_UA_000_26_0_5_715_52161&view=single&p=36](https://auwr.uj.edu.pl/auwr/UA_000_26_0_5_715_52161&view=single&p=36).

⁵⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 715, k. 1–4, [AUWR_UA_000_26_0_5_715_52161&view=single&p=3](https://auwr.uj.edu.pl/auwr/UA_000_26_0_5_715_52161&view=single&p=3).

rozumianej jako zdolność umysłu do odczuwania związku między teraźniejszością a przeszłością⁵⁸. Do 1914 r. koncentrował się w wykładach na dziejach Polski epoki Piastów i Jagiellonów, prowadził ćwiczenia z paleografii i dyplomatyki średniowiecznej (Skład i program wykładów: 1906/07–1913/14). Wspominając wykłady, Marian Tyrowicz zwracał uwagę, że Zakrzewski posiadał rozległą wiedzę w zakresie

źródeł do początków państwa polskiego i epoki dzielnicowej. Słabiej orientował się w stuleciach następnych [...]. Często w czasie wykładów o XV lub XVII w., mając wymienić jakąś datę, przerywał wykład i... znienacka rzucał pytanie o nią do audytorium, wskazując palcem zaskoczonego tym słuchacza [...]. W każdym razie nikt ze znanych mi wykładowców tej sztubackiej metody nie stosował i nie przysparzała ona sympatii profesorowi. (Tyrowicz 1988: 104–105; Tyrowicz 1991: 119–120)

Zakrzewski, jak wspominali go uczniowie, uchodził za osobę apodyktyczną i oschłą. Preferował samodzielność w realizacji tematu badawczego, stąd w niewielkim stopniu angażował się w jego powstanie⁵⁹. Spora część zajęć seminaryjnych polegała na omawianiu zadanych studentom referatów, których podstawę stanowiła dostępna literatura. Można z niej było korzystać na miejscu w pracowni seminarium wyposażonego w bogatą bibliotekę. Prace były konsultowane z profesorem, a po zaakceptowaniu referowane na forum seminarium. W kolejnym etapie ustalano właściwy temat pracy. Z reguły wymagała ona samodzielnych studiów i poszukiwań archiwalnych, także zagranicznych. Do obowiązków studentów należało również przygotowanie 2–3 recenzji krytycznych prac kolegów. Zakrzewski nie tolerował nieobecności i zwlekania w wypełnianiu przyjętych zobowiązań (Giza 1972: 141). Z seminarium historii Polski Zakrzewskiego w latach 1907–1914 wyszło pięciu doktorów, m.in. Stanisław Zajączkowski (1890–1977)⁶⁰, w tym jedna kobieta: Wanda Lilien-Górka (1887–1971)⁶¹. Tematyka seminarium koncentrowała się na historii Polski i powszechnej – od średniowiecza po schyłek wieku XVIII.

Obok oficjalnych seminariów (historii powszechnej: K. Liske, B. Dembiński; historii austriackiej: I. Szaranewycz, L. Finkel; historii Polski: T. Wojciechowski, S. Zakrzewski) na przełomie XIX i XX w. funkcjonowały także seminaria prywatne. Jednym z głównych było to prowadzone przez Szymona Askenazego, poprzedzone proseminarium poświęconym analizie źródeł z XVIII–XIX w. Askenazy, absolwent wydziału prawa Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, doktorat obronił u Maxa Lehmana na uniwersytecie w Getyndze (*Die letzte polnische Königswahl*, 1894). W 1897 r. na Uniwersytecie Lwowskim

⁵⁸ Zob. Zakrzewski (1908: 3–108); Modelski (1936: 193–221); Śreniowska (1956); Tyszkiewicz (1989: 119–131); Błachowska (2007b: 377–398).

⁵⁹ Zob. Bazyłow (1977: 131, 133–134); Tyrowicz (1986: 324); Tyrowicz (1988: 104–105); Tyrowicz (1991: 119–120).

⁶⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 704, [AUWR_UA_000_26_0_5_704_52165](#).

⁶¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1102, [AUWR_UA_000_26_0_5_1102_68776](#).

uzyskał habilitację (był zwolniony z kolokwium). Od początku pobytu we Lwowie systematycznie powiększał dorobek naukowy. W 1900 r. wydał, będące podsumowaniem prowadzonych badań nad schyłkiem wieku XVIII, *Przymierze polsko-pruskie oraz Dwa stulecia XVIII i XIX w.* (1901). Najważniejszą pracą wprowadzającą w epokę napoleońską była monografia *Książę Józef Poniatowski 1763–1813* (1904), a w kolejnych latach dwutomowe dzieło, stanowiące syntetyczne omówienie czasów Królestwa Kongresowego – *Łukasiński* (1908). Potwierdzeniem jego pierwszoplanowej pozycji naukowej w zakresie badań dziejów porozbiorowych były kolejno: *Rosja – Polska 1815–1830* (1907), *Dwa stulecia*, t. 2 (1910), *Nowe czasy* (1910) oraz opracowane przed I wojną światową i niedokończone – *Napoleon a Polska* (t. 1–3, 1918–1919). W 1914 r. Askenazy rozstał się z Uniwersytetem (formalnie w 1919), udał się do Szwajcarii, a ostatecznie osiadł w Warszawie. W wykładach nie wykraczał poza połowę wieku XIX. Koncentrował się na dziejach narodowych przedstawianych na szerokim tle historii powszechnej, zwłaszcza epoki rozbiorowej. Omawiał czasy napoleońskie, Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego, kończąc na Europie i Polsce w dobie panowania Mikołaja I Romanowa (Skład i program wykładów: 1897/98–1913/14). Jego wykłady cieszyły się ogromną popularnością. Podkreślano znakomity styl przekazu, płynność, obrazowość i literackość języka. Jako krótkowidz nie posługiwał się notatkami, polegał na własnej pamięci. Walorem wykładów była poruszana tematyka, sięganie do historii XIX w., wskazywanie na bezpośrednie związki przeszłości z bieżącymi wydarzeniami politycznymi. Zawsze zwracał uwagę na potrzeby badawcze, wskazywał na najnowszą literaturę polską i obcą, źródła drukowane i archiwalne, oceniał współczesną historiografię (Studnicki 1928: 363–364; Dzwonkowski 1935: 554–555; Sokolnicki 1936: 73). „Trudno wyobrazić sobie – wspominał Emil Kipa – coś bardziej zachęcającego, mobilizującego do pracy naukowej nad te uwagi” (Kipa 1959: 188). Adam Próchnik pisał, że wykładów Askenazego „nie mogła zastąpić żadna lektura” (Próchnik 1935: 363–364). Najważniejsze dla zainteresowanych badaniem historii XIX w. było seminarium. Szymon Askenazy dobierał studentów na podstawie ich możliwości intelektualnych, ale także sytuacji materialnej. Żadnego natomiast znaczenia nie miały dla niego ich poglądy polityczne (Hoszowska 2021: 145: 166), wśród seminarzystów gromadził „klerykałów, konserwatystów i endeków do czerwonych radykałów i sztandarowych socjalistów” (Dzwonkowski 1935: 145; Kukiel 1935: 327). Wspominający seminarium Stefan Górski i Bronisław Pawłowski zaznaczali, że Askenazy nigdy nie narzucał tematu, pozwalał na realizację własnych zainteresowań, ale zawsze udzielał szczegółowych wskazówek metodycznych. Wymagał, aby praca opierała się na nowych źródłach, często rozproszonych po archiwach lwowskich, krakowskich, warszawskich i petersburskich. Pracom uczniów poświęcał dużą uwagę, wymagał kreślenia tła epoki oraz wykorzystywania źródeł oralnych (Górski 1935: 4; Pawłowski 1935: 555). Oczekiwał zaangażowania i systematyczności.

Najbliższych uczniów wprowadzał w świat nauki, polecał historykom zagranicznym, zabiegał o stypendia, prace edytorskie i dobrze płatne monografie rodów i wybitnych postaci, ułatwiał publikacje na łamach czasopism lwowskich i warszawskich. Interesował się ich życiem prywatnym, ale też wiele oczekiwał. Potrafił być wymagający i bardzo krytyczny wobec uczniów. Pawłowski wspominał: „[...] prawdę im mówił bez ogródek. Wróg wszelkich frazesów [...]. Żądał, by niemal każde słowo było poparte dowodami rzeczowymi. Mimo jednak tę surowość i wysokie bardzo wymagania – był powszechnie kochany” (Pawłowski 1935: 555–556; por. Iwaszkiewicz 1936: 894).

Na seminarium zajmowano się głównie historią rozbiorową i porozbiorową. Pisząc o zakresie prac i metodzie stosowanej przez Askenazego, Michał Sokolnicki wspominał:

Chodziło o zbadanie historii rozbiorów epoki napoleońskiej, w tym zaś celu odnalezienie zatajonych lub nieznanych archiwów, poznanie zbiorów rodzinnych, skontrolowanie studiów archiwalnych dotychczasowych, z zastosowaniem wszędzie metody krytycznej, nowoczesnej analizy źródeł, wszechstronnego oświecenia ludzi. Celem tej nowej metody dziejów porozbiorowych było użycie pierwiastka porównawczego, dotąd nieuwzględnianego przez polską historiografię w tej dziedzinie, i przeciwstawienie się na tym mocnym gruncie zarówno niemieckiej szkole badania przyczyn upadku Polski, jak przede wszystkim rodzimej szkole krakowskiej i jej jednostronnym fatalistycznym wyrokom. (Sokolnicki 1936: 70–71)

Dla wyróżniających się seminarzystów stworzył specjalną serię wydawniczą *Monografie w Zakresie Dziejów Nowożytnych*, w której ukazywały się ich najlepsze prace, m.in. Mariana Kukiela, Adama Skałkowskiego, Macieja Loreta, Władysława Konopczyńskiego, Janusza Iwaszkiewicza, Natalii Gąsiorowskiej (Hoszowska 2013: 97–99)⁶². Do 1914 r. wypromował dziesięć doktoratów, a wielu z jego uczniów objęło katedry uniwersyteckie, np. Skałkowski na Uniwersytecie Poznańskim, Konopczyński na Uniwersytecie Jagiellońskim, Iwaszkiewicz na Uniwersytecie Stefana Batorego (Hoszowska 2019: 105–130).

Z kolei dla studentów ukraińskich za najważniejsze należy uznać, także prywatne seminarium, prowadzone przez Mychajłę Hruszewskiego. Absolwent Uniwersytetu Świętego Włodzimierza w Kijowie studiował pod kierunkiem jednego z czołowych przedstawicieli ukraińskiego ruchu narodowego – Wołodymyra Antonowycza. Związany z Naukowym Towarzystwem im. Szewczenki (NTSz), w 1895 r. został redaktorem „Zapisek NTSz” i inicjatorem wydawnictw źródłowych do historii narodowej. Prowadzone studia podporządkował opracowaniu i wydaniu monumentalnej *Historii Ukrainy-Rusi*. Choć praca nie została dokończona, w latach 1898–1936 ukazało się dziesięć tomów wydawnictwa

⁶² Na początku XX w. serię *Wydawnictwo Seminarium Historii Polski* stworzył dla swych uczniów Stanisław Zakrzewski. Szerzej zob. Hoszowska (2017: 127–158).

obejmującego procesy społeczno-gospodarcze, polityczno-ustrojowe i kulturowe od czasów prehistorycznych do unii hadziackiej w 1658 r. Na Uniwersytecie Lwowskim pracował do 1916 r., kiedy został przez władze uczelni usunięty za niepodjęcie obowiązków profesorskich (od 1914 r. przebywał za granicą). Także w wykładach prowadzonych w języku ukraińskim nawiązywał do dziejów Rusi i związanych z nią źródeł od czasów najdawniejszych po wiek XIX, a także historii Europy Wschodniej (Skład i program wykładów: 1893/94–1913/14). Początkowo nie miał wielu słuchaczy (15–20 osób). Jak wynika ze wspomnień uczniów, jego wykłady nie były interesujące, „składały się z wyliczanki dat, imion oraz danych” (Adamski 2011: 81–82), a szacunek i uznanie studentów zdobywał głównie tym, że wykladał w języku narodowym, podkreślając odrębność narodu ukraińskiego. Najważniejsze były zajęcia seminaryjne, których głównym celem było przygotowanie kadry naukowej do prowadzenia badań z zakresu historii Rusi, kontynuowanych w ramach sekcji historyczno-filozoficznej Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki. Była to szkoła analityczno-krytyczna, poświęcona historii politycznej, historii społeczno-gospodarczej i historii kultury. Wzorem innych profesorów M. Hruszewski kontynuował zajęcia seminaryjne na tzw. *privatissimum*, do którego dostęp mieli najzdolniejsi uczniowie. W czasie swej pracy na UL wypromował 11 doktorów, głównie badaczy nowożytnej historii Rusi, m.in. Stepana Tomaszewskiego, Iwana Krypiakewycza (ukr. Іван Крип'якевич) (1886–1967)⁶³ czy Myrona Kordubę (ukr. Мирон Кордуба) (1876–1947) (Telwak 2007: 348–349; Тельвак, Педич 2016: 84–194).

Wśród studiujących historię popularnością cieszyły się też wykłady i seminaria filologów klasycznych, będących zarazem starożytnikami: Ludwika Ćwiklińskiego (1853–1942)⁶⁴ i Stanisława Witkowskiego (1866–1950)⁶⁵, a także orientalisty Mojżesza Schorra (1874–1941)⁶⁶, historyka sztuki nowożytnej Jana Bołoz Antoniewicz (1858–1922)⁶⁷, ale przede wszystkim zajęcia prowadzone na Wydziale Prawa i Umiejętności Politycznych przez Oswalda Balzera (1858–1933)⁶⁸, historyka prawa i ustroju, dyrektora Archiwum Akt Grodzkich i Ziemskich, autora licznych prac z historii państwa i prawa polskiego, w tym *Genezy Trybunału Koronnego* (1884–1885)⁶⁹, *Genealogii Piastów* (1895)⁷⁰, *Historii ustroju Austrii w zarysie* (1899) (Nowacki 1998; Jurek 2005; Wierzbicki 2007: 253–268; Pyter 2010: 143 i nn.), oraz Władysława Abrahama (1860–1941)⁷¹, profesora prawa kościelnego, autora cenionych

⁶³ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 230, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_230_66612](#).

⁶⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2019, [AUWR_UA_000_26_0_5_2019_62802](#).

⁶⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 268, [AUWR_UA_000_26_0_5_268_51651](#).

⁶⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2143, [AUWR_UA_000_26_0_5_2143_62763](#).

⁶⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 25, [AUWR_UA_000_26_0_5_25_49162](#).

⁶⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 53, [AUWR_UA_000_26_0_5_53_49130](#).

⁶⁹ [<https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/2248/edition/2451/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁷⁰ [<https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/5573/edition/5327/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁷¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1, [AUWR_UA_000_26_0_5_1_48215](#).

monografii, tj. *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII* (1890), *Powstanie i organizacja Kościoła łacińskiego na Rusi* (1904) (Silnicki 1962: 11–87; Pisulińska 2007: 309–320), a na Wydziale Teologicznym znawcy historii chrześcijaństwa historyka Kościoła ks. Jana Fijałka (1864–1936), autora m.in. *Mistrz Jakób z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie soboru bazylejskiego* (1900) (Vetulani 1970: 427–446; Michalska-Bracha, Bracha 2014: 179–190). Wspominając seminaria O. Balzera i W. Abrahama, ich ówczesny słuchacz Tadeusz Silnicki podkreślał, że łączył je najwyższy profesjonalizm, dzielił zaś sposób podejścia do studentów. Oswald Balzer już na etapie wstępnym wymagał daleko posuniętej samodzielności w prowadzeniu badań naukowych, natomiast Władysław Abraham stopniowo wprowadzał w literaturę i krytykę źródeł. Pierwszy prowadził seminarium w auli uniwersyteckiej, drugi w zacisznym gabinecie profesorskim. Seminarium Balzera było stosunkowo liczne (20–25 osób), Abrahama niemal elitarne. Obu cechowała doskonała znajomość źródeł i ogromna erudycja, różnił stosunek do studentów – rezerwa i oschłość Balzera były przeciwieństwem taktu i delikatności Abrahama. Obaj traktowali studentów poważnie i z szacunkiem, poświęcając wiele uwagi na gruntowną analizę i szczegółowe omawianie prac seminaryjnych (Silnicki 1948: 77–81).

Seminaria na Uniwersytecie Lwowskim, ze względu na ich profesjonalny charakter, stały się podstawowym miejscem kształcenia studentów. Sprofilowane i skupione wokół wielkich indywidualności naukowych tworzących szkoły historyczne typu dydaktycznego (K. Liske, M. Hruszewski, S. Askenazy, O. Balzer), rozbudzały pasje naukowe kolejnych pokoleń badaczy. Wyznaczały nie tylko standardy postępowania w zakresie analizy i interpretacji źródeł historycznych, ale uczyły też zaangażowania w życie społeczne i prace podejmowane na rzecz instytucji naukowych oraz popularyzację historii.

Profesorowie i docenci prywatni

Obok zajęć seminaryjnych studenci korzystali z szerokiej oferty wykładowej profesorów i docentów prywatnych. O ile profesorzy na katedrach, w zależności od zaszerzowania służbowego (zwyczajni VI, a nadzwyczajni VII klasa rangi urzędniczej), otrzymywali stałe pensje oraz dodatki za wysługę lat i prowadzone seminarium (Ustawa 1913: 699–701), o tyle doktorzy habilitowani (docenci prywatni) opłacani byli z czesnego, przy czym mogli prowadzić wykłady wyłącznie z zakresu swej habilitacji (Z reskryptu 1913: 707–708). Takie finansowanie docentów nie wystarczało im na utrzymanie, ale dawało kontakt z uniwersytetem i stwarzało szansę na zatrudnienie w przyszłości. Warto w tym miejscu nadmienić, że podstawą habilitacji była zwykle ogłoszona drukiem rozprawa naukowa, oceniana przez referentów wybranych z grona profesorów wydziału. Opinia pozytywna otwierała drogę do kolokwium i tzw. wykładu próbnego. Na ich

podstawie podejmowano uchwałę o upoważnieniu (bądź nie) do nauczania, zatwierdzaną przez ministerstwo. Docent prywaty mógł utracić prawa do nauczania, gdy nie zgłosił bądź nie prowadził wykładów przez cztery kolejne półrocza. Zwalniane z kolokwium były wyłącznie osoby uznane za „znakomite powagi naukowe”. W takim przypadku poprzestawano na zaprezentowaniu dorobku, stanowiącego podstawę uzyskania *venia legendi* (tak postąpiono w przypadku K. Liskego, T. Wojciechowskiego i S. Askenazego) (Rozporządzenie 1913: 705–707).

We wstępnym okresie działalności studium historycznego oferta programowa była skromna. Obok K. Liskego i H. Zeissberga do grona wykładowców dołączył Wincenty Zakrzewski. Urodził się w Królestwie Polskim, studia rozpoczął w Petersburgu, a kontynuował na uniwersytetach niemieckich: we Wrocławiu, Heidelbergu, Jenie, Berlinie i Lipsku, gdzie prawdopodobnie u Georga Voigta obronił w 1867 r. doktorat: *Wladislaus III. Königs von Polen Erhebung auf den ungarischen Thron*. W 1869 r., namówiony przez Liskego, podjął we Lwowie starania o uzyskanie habilitacji na podstawie pracy *Powstanie i wzrost reformacji w Polsce 1520–1572* (druk: 1870). Jednak na skutek sprzeciwu Zeissberga sprawa zakończyła się fiaskiem. Ostatecznie habilitował się na UL w 1872 r. w zakresie historii powszechnej. Na Uniwersytecie Lwowskim nie odegrał większej roli – wyładał jedynie w semestrze letnim 1871/72 historię starożytną (Wschód) i dzieje Polski za panowania Zygmunta Augusta, po czym przeniósł się do Krakowa (Akademische: 1872; Kawalec 2020: 582 i nn.; Szczur 2000: 80)

Praca dydaktyczna Liskego przyniosła stosunkowo szybko owoce. Jej wymiernym efektem było zatrudnienie na UL wychowanków: Aleksandra Hirschberga i Aleksandra Semkowicza, co przyczyniło się do wzmocnienia potencjału studium historycznego. Hirschberg obronił doktorat w 1871 r. Początkowo związany zawodowo z Biblioteką Dzieduszyckich, następnie nauczyciel szkół gimnazjalnych we Lwowie i kustosz Archiwum Miejskiego, nie zaniedbywał pracy naukowej i studiów paleograficznych. W 1875 r. uzyskał na UL habilitację, której podstawą była praca *O życiu i pismach Justa Ludwika Decyusza (1485–1545)* (druk: 1874). Jako docent prywatny wyładał na UL od roku akademickiego 1875/76 do 1901/02 z siedmioletnią przerwą od 1893. W zgłoszonym programie zajęć zwracał uwagę na krytyczne wprowadzenie w stan badań i aktualne osiągnięcia naukowe, wdrożenie w metody postępowania badawczego. Sam deklarował:

Na wstępie każdego szeregu prelekcji będę się starał podać i krótko scharakteryzować najważniejsze źródła do dziejów tej epoki, jako też w ciągu wykładów zapoznać uczniów z literaturą i zdaniem powag naukowych o kwestiach wchodzących w zakres odczytów⁷².

⁷² DALO, z. 26, op. 5, spr. 428, k. 3 verso, [AUWR_UA_000_26_0_5_428_51616&view=single&p=6](https://auwr.ua.edu.pl/auwr/ua_000_26_0_5_428_51616&view=single&p=6).

Koncentrował się na historii politycznej, charakterystyce osób i wydarzeń, unikał jednostronnych ocen, dobierając tak materiał, by słuchacze mogli uchwycić ducha epoki przez pryzmat polityki, religii, życia społecznego na tle dziejów powszechnych. Zamierzał też odwoływać się do nauk pomocniczych historii. Wykłady rozpoczynał od charakterystyki panowania Zygmunta I Starego⁷³. W kolejnych latach omawiał dzieje Polski nowożytnej włącznie z okresem panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego (Skład i program wykładów: 1874/75–1901/02). W 1882 r. podjął starania o uzyskanie Katedry Historii Polski, która ostatecznie przypadła T. Wojciechowskiemu. Odtąd coraz wyraźniej dystansował się wobec uniwersyteckich obowiązków, chociaż wliczany był do stanu osobowego UL do chwili śmierci w 1907 r. (ostatni wykład poprowadził w semestrze letnim 1901/02). Od 1875 r. jego głównym miejscem pracy był Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Był cenionym wydawcą źródeł, autorem szeregu monografii i rozpraw, m.in.: *Diariusz legacji Jerzego Ossolińskiego posła polskiego na sejm Rzeszy Niemieckiej w Ratyzbonie w r. 1636* (1877)⁷⁴; *Kronika Klasztoru Trzemeszeńskiego i spominki o Łaskich* (1877)⁷⁵; *Przymierze z Francją w roku 1524. Ustęp z dziejów polityki polskiej za Zygmunta I* (1882); *Hieronim Łaski* (1888)⁷⁶; *Dymitr Samozwaniec* (1898)⁷⁷ (Barwiński 1907: 754–755; Kawalec 2014: 149–166).

Z kolei Aleksander Semkowicz doktoryzował się na UL w 1875 r. na podstawie rozprawy *Krytyczny rozbiór dziewiętej księgi Jana Długosza „Historii Polskiej”* wydrukowanej nakładem Akademii Umiejętności (1874). Przez kolejne lata kontynuował zainteresowania źródłoznawcze, czego efektem był przedstawiony jako podstawa habilitacji *Krytyczny rozbiór „Dziejów Polski” Jana Długosza (do roku 1384)* (druk: 1887)⁷⁸. Utrzymywał się z pracy w charakterze nauczyciela gimnazjalnego, a kolejno pracownika i kustosa Archiwum Miasta Lwowa oraz kustosa i dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej (pracował w niej w latach 1890–1912, tj. do chwili przejścia na emeryturę). Angażował się w prace na rzecz Towarzystwa Historycznego, przez wiele lat pełnił obowiązki redaktora „Kwartalnika Historycznego”. Po uzyskanej habilitacji w 1884 r. w kolejnym roku akademickim rozpoczął na UL wykłady, prowadząc je do roku akademickiego 1891/92. Ich tematyka była różnorodna – od dziejów starożytnych, przez średniowiecze i historię nowożytną po wiek XIX. Był wybitnym znawcą źródeł średniowiecznych, doskonale zorientowanym w najnowszych osiągnięciach historiografii polskiej i europejskiej. Eugeniusz Barwiński wspominał go jako wytrawnego badacza, subtelного metodyka, człowieka

⁷³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 428, k. 3–4, [AUWR_UA_000_26_0_5_428_51616&view=single&p=5](https://sbc.org.pl/dlibra/publication/10422/edition/9712/content).

⁷⁴ [<https://sbc.org.pl/dlibra/publication/10422/edition/9712/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁷⁵ [<https://sbc.org.pl/dlibra/publication/8920/edition/8324/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁷⁶ [<https://wbc.poznan.pl/dlibra/publication/76773/edition/92673/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁷⁷ [https://sbc.org.pl/dlibra/publication/11615/edition/10923/content?format_id=1] [dostęp online: 25.09.2023].

⁷⁸ [<https://polona.pl/item-view/68dae8c2-29ea-4bf1-be19-2858ffc0cbbb?page=4>] [dostęp online: 25.09.2023].

o szerokich horyzontach, doskonałego profesora, który z powodu zdrowia musiał opuścić uniwersytet, a jednocześnie osobę skromną, pomocną, najlepiej czującą się w bibliotecznym zaciszu (Barwiński 1937: 27–30)⁷⁹. Nie pisał dużo, jego prace ukazywały się na łamach dzienników lwowskich oraz periodyków naukowych: „Muzeum”, „Ateneum” i „Kwartalnika Historycznego”. Interesowała go historia polityczna, źródłoznawstwo i genealogia. Był też autorem poczytnego podręcznika szkolnego – *Opowiadania z dziejów powszechnych dla niższych klas szkół gimnazjalnych i realnych* (cz. 1–3, 1893–1895 i kolejne wydania).

W ostatnim okresie, na początku XX w., do grona wykładowców Uniwersytetu Lwowskiego dołączył znawca i popularyzator dziejów nowożytnych Adam Szelągowski. Po rozpoczęciu studiów na UJ w 1893 r. półtora roku później przeniósł się na Uniwersytet Lwowski, a studia uzupełniał na Uniwersytecie w Berlinie. Uznając się za ucznia T. Wojciechowskiego, O. Balzera i L. Finkla, na seminarium tego ostatniego przygotował rozprawę doktorską *Historyk polski XVII w. Paweł Piasecki* (pod takim tytułem druk w 1898 r.)⁸⁰. W kolejnych latach rozpoczął systematyczne studia nad sytuacją międzynarodową Polski w XVII w., otwierając je artykułem *Układy Królewicza Władysława i dysydentów z Gustawem Adolfem w r. 1632* (1899). Rozszerzając swe zainteresowania naukowe, skupił się na historii gospodarczej i ekonomii, czego efektem była wysoko oceniona, złożona jako habilitacyjna monografia *Pieniądz i przewrót cen w XVI i XVII wieku w Polsce* (1902). Po uzyskaniu w 1902 r. *venia legendi* w zakresie historii średniowiecznej i nowożytnej rozpoczął kwerendy archiwalne w Europie Zachodniej. Jako modernista, skłaniał się ku wykorzystywaniu w badaniach naukowych osiągnięć antropologii, etnografii, archeologii, ekonomii i geografii. W dorobku naukowym A. Szelągowskiego istotną była trzypięciotomowa praca *Sprawa północna w wiekach XVI i XVII*, na którą składały się: *Walka o Bałtyk 1544–1621* (1904)⁸¹, *Śląsk i Polska wobec powstania czeskiego* (1904)⁸² i *O ujście Wisły. Wielka wojna pruska* (1905)⁸³. Interesował się też historią polityczną i historiozofią. Do 1914 r. opublikował dziewięć monografii, zbiór studiów i szkiców naukowych raz pięć prac popularnonaukowych. Warto przywołać tu jeszcze studium *Rozkład Rzeszy a Polska za Władysław IV* (1907)⁸⁴, *Z dziejów współzawodnictwa Anglii i Niemiec, Rosji i Polski* (1910) oraz wydane tuż przed I wojną światową *Dzieje powszechne i cywilizacji*. W 1909 r. otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, co wiązało się z większym uposażeniem. Po wybuchu I wojny światowej przebywał za granicą, a katedrę na UL uzyskał dopiero w 1919 r. – była to Katedra

⁷⁹ Zob. wspomnienia pośmiertne uczniów o Aleksandrze Semkowiczu zamieszczone w „Kwartalniku Historycznym” (1923, 37, I–IV) Zob. też. Kolbuszewska (2014: 167–178).

⁸⁰ [<http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/doccontent?id=2945>] [dostęp online: 25.09.2023].

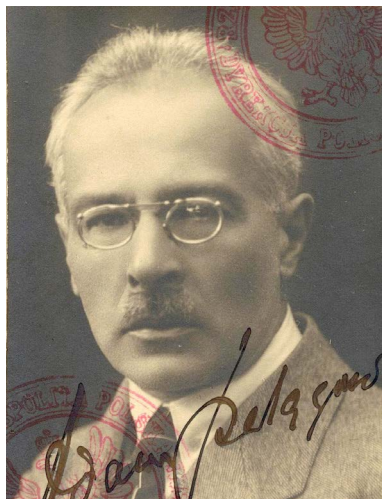
⁸¹ [<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/1907/edition/3189/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁸² [<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/1908/edition/3191/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁸³ [<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/1909/edition/3193/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

⁸⁴ [<https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/937/edition/4723/content>] [dostęp online: 25.09.2023].

Historii Społecznej i Gospodarczej Czasów Nowożytnych⁸⁵, a ostatecznie w 1920 r. Katedra Historii Powszechnej Nowożytnej.

Il. 16. Adam Szelągowski (1911)

Na Uniwersytecie Lwowskim pracował do przejścia na emeryturę w 1939 r.⁸⁶ W swoich wykładach, które rozpoczął w 1903 r., nawiązywał do tematu rozprawy habilitacyjnej, zwracał uwagę na przemiany ekonomiczne w Polsce XV–XVI w., w kolejnych zaś sporo miejsca poświęcał historii politycznej oraz geografii historycznej Europy Wschodniej, ekonomii i statystyce w badaniach historycznych, dziejom miast i cywilizacji. Niewiele można powiedzieć o jakości prowadzonych zajęć. Z pewnością charakteryzowało je szerokie tło powszechnodziejowe, uwzględnianie zagadnień teoriopoznawczych. Wspominając Adama Szelągowskiego, Stanisław Lam pisał krytycznie:

U niego na wykładach gromadziła się głównie ta młodzież, która chciała uzyskać tylko absolutorium uniwersyteckie na podstawie wysłuchanych wykładów i mieć możliwość zdawania nauczycielskiego egzaminu dla kawałka chleba. Ci, co o nauce, studiach, badaniach naukowych nie myśleli. Notowali to, co profesor mówił, pod koniec półroczu uczyli się tego mniej lub więcej dokładnie, składali colloquium i tak z roku na rok przechodząc dobijali się do upragnionego świadectwa, z którym ruszali w świat, by w prowincjonalnym miasteczku, za sto kilkadziesiąt koron miesięcznie, być suplentem gimnazjalnym. Szelągowski miał dużo współczucia dla tej kategorii studentów, sam bowiem przeszedł tę suplencką galicyjską gehennę, zanim po długich latach docentury został profesorem. (Lam 1968: 34)

Tuż przed I wojną światową do grona docentów prywatnych UL dołączyli Władysław Semkowicz, Stepan Tomasiński i Adam Skałkowski. Największą rolę odegrał absolwent Wydziału Filozoficznego UL, uczeń Oswalda Balzera, W. Semkowicz. Jego zainteresowania historią prawa polskiego zostały zwieńczone doktoratem (1902 r.), którego postawą była praca *Nagana i oczyszczenie szlachectwa w Polsce XIV i XV wieku* (1899). Pracując nad rodami szlacheckimi, w 1907 r. wydał książkę *Ród Pałuków w wiekach średnich*, którą przedłożył do oceny komisji habilitacyjnej⁸⁷. Po uzyskaniu w 1909 r. *venia legendi* w zakresie nauk pomocniczych historii (w 1914 r. rozszerzone o historię

⁸⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2110, k. 108–116, [AUWR_UA_000_26_0_5_2110_62771&view=single-&p=113](#).

⁸⁶ Zob. Czapliński, Wereszycki (1962: 615–635); Maternicki (1996a: 70–137); Maternicki (1996b: 138–161); Maternicki (2005a: 115–127); Maternicki (2007b: 359–376).

⁸⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1711, k. 33–34, [AUWR_UA_000_26_0_5_1711_56699&view=single-&p=34](#).

średniowieczną⁸⁸) w kolejnych latach poświęcił się studiom źródłoznawczym, czego efektem były prace: *Nieznane nadania na rzecz opactwa jędrzejowskiego w XII w.* (1910), *Rocznik świętokrzyski dawny* (1910), *Mazowieckie przywileje rodowe z XIV i XV w.* (1912). Do 1914 r. w prowadzonych na UL wykładach zapoznawał studentów z dyplomatyką i sfragistyką polską oraz prowadził w tym zakresie ćwiczenia. W czasie I wojny światowej przebywał w Wiedniu, a od 1916 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Jagiellońskiego (Wyrozumska 2000: 225–227).

Drugi z wymienionych, S. Tomaszewski, był uczniem M. Hruszewskiego, u którego, kończąc studia, obronił w 1904 r. doktorat na podstawie dysertacji „Narodni ruchy w Hali Rusi 1648 r.”. Jako podstawę swych dalszych studiów wybrał historię nowożytną, przedstawiając rozprawę habilitacyjną *Węgry i Polska na początku XVIII w.* (1909). Po uzyskanej w 1911 r. *venia legendi* w zakresie historii austriackiej z językiem wykładowym ruskim rozpoczął systematyczną współpracę z NTSz i Towarzystwem Naukowym w Kijowie. Postrzegany jako przedstawiciel kierunku narodowego w historiografii ukraińskiej swe zainteresowania badawcze kierował na historię Ukrainy w epoce średniowiecza i nowożytności, kształtowanie się ukraińskiej kultury i dzieje Cerkwi⁸⁹. W Studium Historycznym UL wykładał (od roku akademickiego 1911/12 do 1913/14, także w języku narodowym) dzieje monarchii austro-węgierskiej ze szczególnym uwzględnieniem Galicji, nawiązywał też do historiografii ukraińskiej XIX w. Po wybuchu I wojny światowej opuścił uniwersytet; przebywając w Wiedniu, zaangażował się w organizację ukraińskiego ruchu narodowego na Rusi Zakarpackiej (Suchyj 2007: 441–452; Kruc 2016: 125–135).

Ostatni z wymienionych, A. Skałkowski, rozpoczął studia na Wydziale Prawa i Umiejętności Politycznych, ostatecznie ukończył Wydział Filozoficzny UL. Największy wpływ na kształt jego zainteresowań historycznych miał udział w seminarium O. Balzera i przede wszystkim tzw. *privatissimum* Szymona Askenazego. Efektem współpracy była monografia *Jan Henryk Dąbrowski (1775–1818)*, cz. 1: *Na schyłku dni Rzeczypospolitej (1755–1795)* (1904), przedstawiona jako podstawa uzyskanego w 1906 r. doktoratu (Hoszowska 2013: 104–106; Hoszowska 2017: 99–100). Po doktoracie, do 1910 r., kontynuował pracę jako zastępca nauczyciela gimnazjalnego we Lwowie. Zwykle urlopowany, prowadził studia archiwalne w Paryżu jako stypendysta fundacji Wiktora Osławskiego. Zebrany materiał spożytkował na przygotowanie rozprawy habilitacyjnej *O kokardę Legionów* (1912). Użytkowana w tym samym roku habilitacja z zakresu historii nowszej (zatwierdzona w 1913 r.) pozwoliła Skałkowskiemu, jako docentowi prywatnemu, podjąć zajęcia w zastępstwie Szymona Askenazego. Prowadził wykłady i ćwiczenia z historii nowożytnej powszechnej i historii Polski XVIII i XIX. Jako habilitant przedstawił komisji do akceptacji tematy

⁸⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1711, k. 8, [AUWR_UA_000_26_0_5_1711_56699&view=single&p=9](#).

⁸⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1889, k. 17, [AUWR_UA_000_26_0_5_1889_56649&view=single&p=18](#).

odczytów obejmujące problematykę kościuszkowską, okres rozbiorów i historii Europy w latach 1795–1806⁹⁰ (Olejnik 2010: 243–245; Klasa 2014: 283–293).

Wykładał do 1918 r., po czym rok później przeniósł się na Uniwersytet w Poznaniu. Koncentrował się na historii politycznej. Jego dorobek wskazuje, że studenci mieli szansę zapoznać się przeglądem źródeł do dziejów przełomu XVIII–XIX w. i z najnowszą literaturą w tym zakresie. Należy jednak pamiętać, że był to zaledwie początek kariery uniwersyteckiej A. Skałkowskiego, który do 1914 r. nie odegrał na UL większej roli.

Studenci i ich wybory, wykłady, ćwiczenia

Jak wynika z obliczeń Jerzego Maternickiego, w okresie działalności Studium Historycznego 1867–1914 najwięcej miejsca w ofercie programowej zajmowała historia nowożytna. Dominująca w latach 70. XIX w. (poświęcano jej ponad 38% wszystkich zajęć) z czasem ustąpiła miejsca zajęciom warsztatowym i teoretycznym, a zwłaszcza historii najnowszej, u progu I wojny światowej osiągnęła próg ponad 21% wykładów, ćwiczeń i seminariów. Stosunkowo niewielką liczbę godzin poświęcano na historię starożytną (od blisko 5,5% w latach 70. do nieco ponad 2% w okresie 1910/11–1913/14). Początkowo występowały trudności w realizacji zajęć z okresu średniowiecza (do czasu objęcia katedry przez T. Wojciechowskiego w zasadzie się nie odbywały). W kolejnych latach epoka ta plasowała się w przedziale od 12,5% do 17%, a przed I wojną światową blisko 9,5%. Dzięki zajęciom S. Askenazego zwiększył się z kolei udział historii XIX w., utrzymując się po 1900 r. na poziomie od 9,5% do 10%. Dużą wagę przywiązywano do nauk pomocniczych historii i źródłoznawstwa, którym zwykle poświęcano od ponad 16% do 21% puli wszystkich godzin. Na znaczeniu zyskiwała też historia historiografii: początkowo pomijana, na progu XX w. zajmowała blisko 3% oferty programowej studium. Niewiele miejsca poświęcano metodologii historii (zwykle realizowano ją w przedziale od blisko 1% do nawet 3%), ale udział godzin w puli zajęć przewidzianych do realizacji w poszczególnych latach akademickich systematycznie rósł (Maternicki 2015: 204–212).

Trudno jednoznacznie określić, jaka liczba studentów Wydziału Filozoficznego wybierała historię (należy pamiętać, że w początkowym okresie studenci dokonywali wyboru spośród: filozofii i historii, filologii, matematyki i nauk przyrodniczych oraz studium farmaceutycznego). Przed I wojną światową ten zakres znacznie się rozszerzył. Studenci mogli wybierać: 1. filozofię, pedagogikę i nauki społeczne, 2. historię, 3. archeologię klasyczną i prehistorię, 4. historię sztuki, 5. filologię i literaturę porównawczą, 6. filologię klasyczną i starożytną). W latach 70. XIX w. na Wydziale Filozoficznym studiowało średnio mniej niż

⁹⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1729, k. 3, [AUWR_UA_000_26_0_5_1729_56695&view=single&p=4](https://auwr.ua.edu.pl/auwr/ua_000_26_0_5_1729_56695&view=single&p=4).

150 osób, z czego niecałe 20% to studenci farmacji. Większość studentów to Polacy stanowiący w tym okresie od blisko 65% do 78% populacji. Rusini stanowili średnio nieco ponad 20%. Systematycznie spadała natomiast liczba Niemców: ok. 10% w 1870 r. i 2% w 1879 r. (tendencja ta się utrzymywała, co spowodowane było polonizacją uniwersytetu). Wydział Filozoficzny był najmniej liczny. Na Wydziale Teologicznym studiowało trzy razy więcej studentów, a na Wydziale Prawa i Administracji sześć razy więcej. W latach 80. XIX w. ta statystyka utrzymywała się na podobnym poziomie. Zmiany nastąpiły w drugiej połowie lat 90., po wyodrębnieniu na UL Wydziału Lekarskiego. Na początku XX w. studiujących przybyło, na co wpływ miało dopuszczenie do studiów kobiet (1897 r.) oraz rewolucja 1905 r. i strajk szkolny w Królestwie Polskim, który spowodował napływ młodzieży na uniwersytety galicyjskie. Liczba studentów na Wydziale Filozoficznym systematycznie rosła od 114 w roku akademickim 1890/91 do 267 na przełomie wieku, osiągając przed I wojną światową 1060 słuchaczy. Współczynnik studentów pochodzenia ruskiego (ukraińskiego) wahał się od 20% do blisko 30% (1903/04), najczęściej jednak nie przekraczał 20, 22% populacji słuchaczy, pojedynczy studenci pochodzili z innych krajów monarchii austro-węgierskiej⁹¹.

Jednocześnie rosły napięcia na tle narodowościowym, których kulminacja przypadła na początek XX w. Ich skutkiem było masowe opuszczanie uniwersytetu przez młodzież ukraińską (1902 r.) i przenoszenie się na inne uczelnie austriackie. Zaostrzenie konfliktu miało miejsce w 1907 r., kiedy studenci ukraińscy dopuścili się ataku na uniwersytet, dokonując aktów wandalizmu, m.in. doszło do zniszczeń i zranienia sekretarza UL prof. Alojzego Winiarza (1868–1912)⁹². Rok później został zastrzelony przez ukraińskiego studenta WF Myrosława Siczynskiego (ukr. Мирослав Січинський) (1882–1910), uznany przez Ukraińców za winnego podsycania nastrojów antyukraińskich, namiestnik Andrzej Potocki. Burdy studenckie nasiliły się w roku akademickim 1909/10, kiedy w wyniku postrzału zmarł ukraiński działacz studencki Adam Kocko (ukr. Адам Коцко) (1882–1910)⁹³. Mimo radykalizacji stosunków polsko-ukraińskich władze uniwersytetu nie dopuściły do utrakwizacji, zdecydowanie broniąc polskiego charakteru uczelni.

Jeśli chodzi o organizację studiów, to rok akademicki na uniwersytetach austriackich rozpoczynał się 1 października i trwał do końca lipca, podzielony na semestry zimowy i letni. Zajęcia odbywały się przez pięć dni w tygodniu, a grono profesorskie uzgadniało dodatkowy dzień wolny poza niedzielą. Zasady studiowania regulowała ustawa z 1850 r., z późniejszymi zmianami (Rozporządzenie 1896: 5). W myśl jej przepisów na uniwersytet

⁹¹ Dane podajemy na podstawie statystyk zamieszczanych w Akademische (1867/68–1872) oraz Skład i program wykładów (1877–1913/14); zob. też Stinia (2015: 218–220).

⁹² DALO, z. 26, op. 5, spr. 261, [AUWR_UA_000_26_0_5_261_64707](#).

⁹³ Zob. Kronika UL (1912: 234, 274–275); Bobrzyński (1957: 302–312); szerzej zob. Redzik (2015: 134–138); Bukowska-Marczak (2019: 26–27).

mogli uczęszczać studenci zwyczajni i nadzwyczajni. Zwyczajnymi byli słuchacze immatrykulowani: absolwenci gimnazjów posiadający maturę i wpisani do metryki wydziałowej oraz albumu uniwersytetu. Pełne prawa przysługiwały tylko studentom zwyczajnym: wyłącznie oni byli dopuszczani do egzaminów doktorskich (rygoryzalnych) i rządowych – wymaganych od kandydatów do zawodu nauczycielskiego. Studentów immatrykulowano na jednym wydziale⁹⁴, ale mogli uczęszczać na zajęcia na pozostałych wydziałach. Słuchacze nadzwyczajni musieli mieć ukończone 16 lat, zaś słuchaczki nadzwyczajne 18 lat⁹⁵; otrzymywali kartę przyjęcia i arkusz legitymacyjny (później książeczki podobne do indeksów studentów zwyczajnych). Na początku każdego semestru słuchacze zapisywali się na wykłady: minimum dziesięć godzin w półroczu (nie licząc godzin seminaryjnych) (O urządzeniu 1913: 719–734). Indywidualnie układali swój plan zajęć, aby zapewnić sobie jak najlepsze perspektywy zawodowe. Ci, którzy liczyli na zwolnienie z chesnego czy stypendia, dobrowolnie przystępowali do egzaminów i kolokwii. Wybierali również seminaria: od roku 1882/83 po wcześniejszej rozmowie i zgodzie profesora. W ciągu trzech lat tłumaczyli i analizowali źródła, przygotowywali referaty i koreferaty oraz prace seminaryjne, pisali recenzje, uczestniczyli w dyskusjach. Najlepsi otrzymywali stypendia (w seminarium historii powszechnej – sześć, w seminarium historii austriackiej – cztery). Do dyspozycji mieli seminaryjne pracownie z biblioteką.

Studia kończyły się uzyskaniem absolutorium. Studenci musieli spełnić ogórne wymagania stawiane przy egzaminach doktorskich i nauczycielskich⁹⁶. Prawo przeprowadzania tych ostatnich mieli profesorowie zwyczajni powołani przez ministra (K. Liske, I. Szaranewycz, T. Wojciechowski, L. Finkel, S. Askenazy, S. Zakrzewski). Dopuszczenie do egzaminów doktorskich wymagało zaliczenia trzech, a od roku 1888/89 czterech lat studiów oraz pozytywnej oceny rozprawy doktorskiej (w rękopisie lub druku), napisanej w języku wykładowym uniwersytetu. Studenci historii zdawali egzaminy: ustny przed czteroosobową komisją pod przewodnictwem dziekana z historii powszechnej i wybranego przedmiotu pobocznego oraz jednogodzinny (najczęściej z filozofii) przed komisją trzyosobową. Jeśli wynik egzaminów był pomyślny, odbywała się uroczysta promocja doktora filozofii. W przypadku niepowodzenia student mógł ponownie przystąpić do egzaminu nie wcześniej niż po upływie trzech miesięcy. Jeśli rozprawa

⁹⁴ Jeśli przerwa w studiach trwała dłużej niż jeden semestr (od 1889 r. dwa semestry, co miało związek z ochotniczą służbą wojskową), student musiał być ponownie immatrykulowany.

⁹⁵ Studentki musiały mieć także obywatelstwo austriackie i maturę. Przy braku ostatniej mogły uczęszczać na uniwersytet jako słuchaczki nadzwyczajne pod warunkiem zapisania się na co najmniej 10 godzin wykładów tygodniowo. Zob. Suchmiel (1994: 28–29).

⁹⁶ Do trzystopniowych egzaminów nauczycielskich można było przystąpić po zaliczeniu siedmiu semestrów, w tym pięciu na Wydziale Filozoficznym, i uczęszczanie na ósmy oraz wysłuchanie odpowiedniej liczby godzin wykładów z filozofii, pedagogiki z historią wychowania i metodyką przedmiotową oraz z higieny szkolnej (O egzaminach 1913: 635–676); szerzej zob. Kawalec (2016a: 121–123); Puszkas (1999: 104 i nn.).

doktorska została uznana przez recenzentów za niewystarczającą, kandydat do stopnia doktora mógł przedłożyć nową: na ten sam lub inny temat (Porządek 1908: 212–217; Reskrypt 1908: 217–223). Taksy egzaminacyjne były wysokie, a opłacano z nich recenzentów i egzaminatorów.

Uwagi końcowe

Zakres prowadzonych badań naukowych w drugiej połowie XIX i na początku XX w. decydował o tym, że Uniwersytet Lwowski stał się poważnym, jeśli nie najsilniejszym ośrodkiem badań historycznych na ziemiach polskich. Przesądzał o tym zarówno rozwój studiów nad historią starożytną, szczególnie rola, jaką w kształceniu pokoleń badaczy *antiquitates* odegrał Ludwik Ćwikliński. Spośród jego licznych uczniów należy wymienić: historyka starożytnego Rzymu, twórcę polskiej szkoły archeologicznej Piotra Bieńkowskiego (1865–1925), archeologa Karola Hadaczka (1873–1914)⁹⁷, filologa klasycznego i bizantynistę Leona Sternbacha (1864–1940)⁹⁸, filologa klasycznego i latynistę Jana Oko (1875–1946). Wśród starożytników wyróżniali się też: latynista Bronisław Kruczkiewicz (1849–1918)⁹⁹, prawnik Franciszek Smolka (1810–1899)¹⁰⁰, papirolog i hellenista Stanisław Witkowski czy badacz Bliskiego Wschodu asyriolog Mojżesz Schorr. Jak wynika z ustaleń Krzysztofa Królczyka, Uniwersytet Lwowski w okresie autonomii galicyjskiej należy zaliczyć do jednego z najlepszych w zakresie badań nad antykiem, porównywalny z Krakowem i Warszawą (szerzej zob. Królczyk 2016: 180–189, 201). W zakresie badań mediewistycznych wyróżniał się dorobek naukowy H. Zeissberga, a w kolejnym okresie I. Szaranewycza, M. Hruszewskiego, A. Semkowicza i przede wszystkim T. Wojciechowskiego, poza tym O. Balzera, W. Abrahama i J. Fijałka. Wprawdzie nie było to grono liczne, za to reprezentowane przez wybitnych przedstawicieli ówczesnej humanistyki. Rozwijały się badania nad polskim i ruskim, rzadziej litewskim średniowieczem, zwłaszcza Rusią Halicką i Włodzimierską. Uniwersytet Lwowski, uznawany za prężny ośrodek badań mediewistycznych, ustępował w tym zakresie tylko Uniwersytetowi Jagiellońskiemu (Błachowska 2016: 203–233, 252). Szczególne miejsce w badaniach i kształceniu uniwersyteckim zajmowała historia nowożytna reprezentowana przez K. Liskego, S. Zakrzewskiego, B. Dembińskiego, A. Hirschberga, L. Finkla, A. Szelągowskiego, S. Tomasińskiego, a po części także przez I. Szaranewycza, M. Hruszewskiego, A. Semkowicza, T. Wojciechowskiego i S. Askenazego. Biorąc

⁹⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 336, [AUWR_UA_000_26_0_5_336_51637](#).

⁹⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2166, [AUWR_UA_000_26_0_5_2166_62756](#).

⁹⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 983, [AUWR_UA_000_26_0_5_983_56819](#).

¹⁰⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1761, [AUWR_UA_000_26_0_5_1761_56681](#).

pod uwagę dynamikę i rozwój prowadzonych w środowisku badań nad historią Polski i Ukrainy XVI–XVIII w., należy uznać, że Uniwersytet Lwowski był do 1914 r. głównym ośrodkiem badań nowożytnych. Intensywnie – dzięki S. Askenazemu – rozwijały się też studia nad wiekiem XIX. Ogólnie dominowała historia polityczna, wyraźnie ustępowały jej badania nad dziejami społeczno-gospodarczymi, wojskowości, kultury i Kościoła. Przywiązywano dużą wagę do krytyki źródeł i nauk pomocniczych historii. Uniwersytet przygotowywał też do aktywnego udziału w życiu naukowym i społecznym przez uczestnictwo w pracach towarzystw i wydawnictw naukowych oraz upowszechnianie badań. Wsparciem dla działalności Studium Historycznego były archiwa i biblioteki Lwowa. Szczególną rolę odgrywały Archiwum Akt Grodzkich i Ziemskich, Archiwum Namiestnictwa/Archiwum Państwowe, Biblioteka Dzieduszyckich, Biblioteka Baworowskich, Zakład Narodowy im. Ossolińskich oraz założone w 1886 r. Towarzystwo Historyczne i powołane w 1873 r. Towarzystwo Naukowe im. Tarasa Szewczenki, a także zainicjowane w 1901 r. Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej. Dzięki kadrze uniwersytetu oraz bogatemu zapleczu instytucjonalnemu adepci lwowskiej Klio byli dobrze zorientowani w osiągnięciach europejskiej historiografii oraz przygotowani do wypełniania obowiązków zawodowych w charakterze nauczycieli, archiwistów i bibliotekarzy. Wielu z nich kontynuowało rozpoczęte na UL badania, aby z czasem osiągnąć najwyższe laury w naukowej karierze.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- ALNUIF – Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (ukr. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка)
Zespół P-119, opis 1: Sprawy osobowe pracowników
z. P-119, op. 1, spr. 230 – Krypjakewycz Iwan
z. P-119, op. 1, spr. 125_a – Modelski Teofil
z. P-119, op. 1, spr. 126 – Nanke Czesław
z. P-119, op. 1, spr. 189 – Tyszkowski Kazimierz
- DALO – Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego (ukr. Державний архів Львівської області)
Zespół 26, opis 5: Sprawy personalne grona profesorskiego i urzędników
z. 26, op. 5, spr. 1 – Abraham Władysław
z. 26, op. 5, spr. 25 – Antoniewicz Bołoz Jan
z. 26, op. 5, spr. 35 – Askenazy Szymon
z. 26, op. 5, spr. 53 – Balzer Oswald

- z. 26, op. 5, spr. 2019 – Ćwikliński Ludwik
z. 26, op. 5, spr. 557 – Dembiński Bronisław
z. 26, op. 5, spr. 1952, 1953 – Finkel Ludwik
z. 26, op. 5, spr. 336 – Hadaczek Karol
z. 26, op. 5, spr. 428 – Hirschberg Aleksander
z. 26, op. 5, spr. 510 – Hruszewski Mychajło
z. 26, op. 5, spr. 983 – Kruczkiewicz Bronisław
z. 26, op. 5, spr. 1102 – Lilien-Górka Wanda
z. 26, op. 5, spr. 1111 – Liske Ksawery
z. 26, op. 5, spr. 1276 – Modelski Teofil
z. 26, op. 5, spr. 1330 – Nanke Czesław
z. 26, op. 5, spr. 2143 – Schorr Mojżesz
z. 26, op. 5, spr. 1710 – Semkowicz Aleksander
z. 26, op. 5, spr. 1711 – Semkowicz Władysław
z. 26, op. 5, spr. 1729 – Skałkowski Adam
z. 26, op. 5, spr. 1761 – Smolka Franciszek
z. 26, op. 5, spr. 2166 – Sternbach Leon
z. 26, op. 5, spr. 2091 – Szaraniewicz Izidor
z. 26, op. 5, spr. 2109, 2110 – Szelągowski Adam
z. 26, op. 5, spr. 1889 – Tomaszewski Stefan
z. 26, op. 5, spr. 1917 – Tyszkowski Kazimierz
z. 26, op. 5, spr. 261 – Winiarz Alojzy
z. 26, op. 5, spr. 268 – Witkowski Stanisław
z. 26, op. 5, spr. 288 – Wojciechowski Tadeusz
z. 26, op. 5, spr. 704 – Zajączkowski Stanisław
z. 26, op. 5, spr. 715 – Zakrzewski Stanisław
z. 26, op. 5, spr. 2022 – Zeissberg Henryk

Opracowania. Źródła drukowane i internetowe

Adamski Łukasz (2011): *Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków*, Warszawa.

Akademische (1867): *Akademische Behörden an der K.K. Universität zu Lemberg: sammt der Ordnung der Vorlesungen an derselben im Sommer Semester des Studien-Jahres 1867/68: za lata 1867–1872*.

Balzer Oswald (1891): *Xawery Liske. Zarys biograficzny* przez O. Balzera, W. Zakrzewskiego, L. Finkla, L. Ćwiklińskiego, H. Sawczyńskiego i Z. Hordyńskiego, „Kwartalnik Historyczny” 5, 465–539

[<https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/9123>] [dostęp online: 25.09.2023].

- [Barwiński Eugeniusz] (1907): *Ś.p. Aleksander Hirschberg*, „Kwartalnik Historyczny” 21, 754–755.
- Barwiński Eugeniusz (1937): *Towarzystwo historyczne 1901–1914*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1936. Zarys dziejów*, oprac. F. Papée, T.E. Modelski, K. Tyszkowski, Lwów, 19–40.
- Barycz Henryk (1946): *Bronisław Dembiński i jego stanowisko w historiografii polskiej*, „Przegląd Zachodni” 7–8, 460–462.
- Barycz Henryk (1963a): *Ludwik Kubala, historyk XVII wieku*, [w:] idem, *Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich. Studia i sylwety z życia umysłowego Galicji XIX w.*, t. 2, Kraków, 177–233.
- Barycz Henryk (1963b): *Tadeusz Wojciechowski. Odnawiciel polskiej mediewistyki*, [w:] idem, *Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich. Studia i sylwety z życia umysłowego Galicji XIX w.*, t. 2, Kraków, 147–176.
- Barycz Henryk (1975): *Stanisław Smolka w życiu i nauce*, Kraków.
- Barycz Henryk (1977): *Szymon Askenazy wśród przeciwieństw i niepowodzeń życiowych i naukowych* [w:] idem, *Na przełomie dwóch stuleci. Z dziejów polskiej humanistyki w dobie Młodej Polski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 237–318.
- Bazyłow Ludwik (1977): *[Gdyby profesor Józef Skrzypek...]*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 16 (2), 130–140.
- Błachowska Katarzyna (2007a): *Ludwik Finkel (1858–1930)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 285–308.
- Błachowska Katarzyna (2007b): *Stanisław Zakrzewski (1873–1936)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 377–398.
- Błachowska Katarzyna (2016), *Historia średniowieczna*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 203–253.
- Bobrzyński Michał (1957): *Z moich pamiętników*, Wrocław–Kraków.
- Bukowska-Marczak Ewa (2019): *Przyjaciele, koledzy, wrogowie? Relacje pomiędzy polskimi, żydowskimi i ukraińskimi studentami Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Warszawa.
- Czapliński Władysław, Wereszycki Henryk (1962): *Dorobek naukowy Adama Szelągowskiego*, „Kwartalnik Historyczny” 69 (3), 615–636.
- Czermak Wiktor (1899): *Anatol Lewicki (1841–1899). Wspomnienie pośmiertne*, Kraków.
- Dutkiewicz Józef (1958): *Szymon Askenazy i jego szkoła*, Warszawa 1958.

- Dzwonkowski Włodzimierz (1935): *Szymon Askenazy* (24. XII. 1867 – 22. VI. 1935), „Droga” 1, 132–153.
- Frančić Miroslaw (1997): *Austriacko-polskie spotkania historyków*, [w:] *Austria – Polska: 1000 lat kontaktów*, *Studia Austro-Polonica* 5, red. J. Buszko, W. Leitsch, Kraków, 449–463.
- Gieysztor Aleksander (1950): *Wstęp*, [w:] T. Wojciechowski, *Szkice historyczne jedenastego wieku*, Kraków, 5–20.
- Giza Stanisław (1972): *Na ekranie życia. Wspomnienia z lat 1908–1939*, Warszawa.
- Górski Stefan (1935): *Szymon Askenazy jako profesor (ze wspomnień b. słuchacza)*, „Świat” 26, 4.
- Hahn Wiktor (1912): *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego*, t. 2: (1898/9–1909/10), zestawił..., Lwów
[<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/469438/edition/381533/content>] [dostęp online: 25.09.2023].
- Hahn Wiktor (1914): *Pamiętnik obchodu jubileuszowego w 250 rocznicę założenia Uniwersytetu we Lwowie przez króla Jana Kazimierza*, zestawił..., Lwów.
- Hoszowska Mariola (2010): *Najważniejsza monografia historyczna Ludwika Finkla. W 100-lecie druku Elekcji Zygmunta I*, [w:] *Między Odrą a Uralem. Księga dedykowana Profesorowi Władysławowi Andrzejowi Serczykowi*, red. W. Wierzbieniec, Rzeszów, 256–275.
- Hoszowska Mariola (2011a): *Ludwik Finkel i Akademia Umiejętności. Z dziejów współpracy naukowej Lwowa i Krakowa na przełomie XIX i XX w.*, Rzeszów.
- Hoszowska Mariola (2011b): *Sprawa objęcia prezesury lwowskiej Macierzy Polskiej przez Ludwika Finkla*, [w:] *Polska leży na Zachodzie. Studia z dziejów Polski i Europy dedykowane Pani Profesor Teresie Kulak*, red. W. Wrzesiński, M. Masnyk, K. Kawalec, Toruń 314–324.
- Hoszowska Mariola (2013): *Szymon Askenazy i jego korespondencja z Ludwikiem Finklem*, Rzeszów.
- Hoszowska Mariola (2016a): *Historia historiografii, metodologia historii i dydaktyka historii*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak, Rzeszów, 521–548.
- Hoszowska Mariola (2016b): *Pamięć o lwowskich mistrzach – uwagi o historykach XIX i XX wieku*, [w:] *Historia. Ciągłość i zmiana. Studia ofiarowane Profesorowi Jerzemu Maternickiemu*, red. M. Hoszowska, J. Pisulińska, P. Sierzęga, Rzeszów, 53–76.
- Hoszowska Mariola (2017): *Szkoła Szymona Askenazego*, „Res Historica” 43, 127–158.
- Hoszowska Mariola (2019), *Szkoła Szymona Askenazego – przypadek Janusza Iwaszkiewicza*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 50 (3), 105–130.

- Hoszowska Mariola (2021): *Wychowanie i polityka. Szkoła Szymona Askenazego we wspomnieniach Antoniego Plutyńskiego*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 59 (3), 145–166.
- Iwaszkiewicz Janusz (1936): *Szymon Askenazy 1867–1935*, „Ateneum Wileńskie” 11, 893–901.
- Jaworski Franciszek (1912): *Uniwersytet Lwowski. Wspomnienie jubileuszowe z 28 rycinami w tekście*, Lwów.
- Julkowska Violetta (2007): *Ksawery Liske (1838–1891)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 181–200.
- Julkowska Violetta (2015): *Ksawery Liske i jego działania na rzecz profesjonalizacji badań historycznych na Uniwersytecie Lwowskim*, [w:] *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)*, red. Л. Зашкільняк, П. Серженга, Львів, 221–231.
- Jurek Tomasz (2005): *Przedmowa*, [w:] O. Balzer, *Królestwo Polskie 1295–1370*, Kraków, IX–XIII.
- Kawalec Agnieszka (2014): *Aleksander Hirschberg (1847–1907)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 149–166.
- Kawalec Agnieszka (2015): *Seminarium historii powszechnej Ksawerego Liskego. Lista studentów i prac seminaryjnych*, „Galicja. Studia i Materiały” 1, 358–377.
- Kawalec Agnieszka (2016a): *Lwowskie studium historyczne 1869–1918*, [w:] *Historia na Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 99–145
[<https://towhist.rzeszow.pl/doki/maternicki-historia.pdf>] [dostęp online: 25.09.2023].
- Kawalec Agnieszka (2016b): *Seminarium historii powszechnej Ksawerego Liskego*, [w:] *Historia. Ciągłość i zmiana. Studia ofiarowane Profesorowi Jerzemu Maternickiemu*, red. M. Hoszowska, J. Pisulińska, P. Sierżęga, Rzeszów, 77–88.
- Kawalec Agnieszka (2019): *Z Wielkopolski do Lwowa – w pogoni za realizacją marzeń. Przypadek Ksawerego Liskego w świetle korespondencji*, „Galicja. Studia i Materiały” 5, 311–351.
- Kawalec Agnieszka (2020): *U początków modernizacji studium historycznego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Starania Ksawerego Liskego i Wincentego Zakrzewskiego o Katedrę Historii Powszechnej na UJ*, „Kwartalnik Historyczny” 127 (3), 571–598.
- Kawski Tomasz (2004): *Profesor Bronisław Dembiński – rektor i nauczyciel akademicki na Uniwersytecie Lwowskim*, [w:] *Bronisław Dembiński (1858–1939) wybitny historyk, polityk i działacz społeczny. Zbiór studiów*, red. W. Jastrzębski, Toruń, 19–46.
- Kipa Emil (1959): *Prawda o Askenazym*, [w:] idem, *Studia i szkice historyczne*, Warszawa, 183–197.

- Klassa Barbara (2014): *Adam Mieczysław Skalkowski (1877–1951)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 283–300.
- Knapowska Wisława (1958): *Ksawery Liske (okres wielkopolski 1838–1868)*, „Roczniki Historyczne” 24, 67–111.
- Kolbuszewska Jolanta (2014): *Aleksander Semkowicz (1850–11923)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 167–178.
- Konarski Kazimierz (1965): *Dalekie a bliskie. Wspomnienia szczęśliwego człowieka*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Kronika UL (1899): *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego*, t. 1: 1894/95–1897/98, Lwów [<https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/2575/edition/2469/content>] [dostęp online: 25.09.2023].
- Królczyk Krzysztof (2016): *Historia starożytna*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badań i nauczanie*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 177–201.
- Kruc Irena (2016): *Państwo i naród w myśli politycznej Stepana Tomasińskiego*, [w:] *Duch praw w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, red. M. Kępa, M. Marszał, Wrocław, 125–135.
- Księga (1912): *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez króla Jana Kazimierza r. 1661*, Lwów.
- Kukiel Marian (1935): *Szymon Askenazy (24 grudnia 1867 r. – 22 czerwca 1935 r.)*, „Przegląd Współczesny” 54, 312–332.
- Lam Stanisław (1968): *Życie wśród wielu*, przygotował do druku A. Lam, Warszawa.
- Ławrecki Roman (2007): *Isydor Szaranewicz (1829–1901)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 131–138.
- Maternicki Jerzy (1996a): *Adam Szelągowski – ostatni polski polihistor*, [w:] idem, *Historia jako dialog. Studia i szkice historiograficzne*, Rzeszów, 70–137.
- Maternicki Jerzy (1996b): *Poglądy metodologiczne Adama Szelągowskiego*, [w:] idem, *Historia jako dialog. Studia i szkice historiograficzne*, Rzeszów, 138–161.
- Maternicki Jerzy (2005a): *Początki kariery profesorskiej Adama Szelągowskiego na Uniwersytecie Lwowskim (1909–1919)*, [w:] *Historyk i historia. Studia dedykowane pamięci prof. M. Franćicia*, red. A. Walaszek, K. Zamorski, Kraków, 115–127.
- Maternicki Jerzy (2005b): *Polskie szkoły historyczne we Lwowie w XIX w.*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 3, red. J. Maternicki, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 23–45.

- Maternicki Jerzy (2007a): *Szymon Askenazy (1865–1935)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 321–342.
- Maternicki Jerzy (2007b): *Adam Szelański (1873–1961)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 359–376.
- Maternicki Jerzy (2015), *Złote lata historiografii polskiej we Lwowie*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy (2016): *Historia nowożytna w latach 1869–1918*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 255–300.
- Maternicki Jerzy, red., 2004 (I): *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Zaszkilniak Leonid, red., 2004 (1): *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Zaszkilniak Leonid, red., 2004 (II): *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Zaszkilniak Leonid, red., 2005 (III): *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Zaszkilniak Leonid, red., 2006 (IV): *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Zaszkilniak Leonid, red., 2007 (V): *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Pisulińska Joanna, Zaszkilniak Leonid, red., (2015): *Historia w Uniwersytecie lwowskim. Badania i nauczanie do 1939 r.* Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Sierżęga Paweł, Zaszkilniak Leonid, red., 2014 (2): *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, Rzeszów.
- Michalska-Bracha Lidia, Bracha Krzysztof (2014): *Jan Fijałek (1864–1936)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 179–190.
- Modelski Teofil Emil (1932): *Ludwik Finkel (20 III 1858 – 24 X 1930). Zarys biograficzny*, „Kwartalnik Historyczny” 46 (1–2), 98–147.
- Modelski Teofil Emil (1936): *Działalność naukowa śp. Stanisława Zakrzewskiego*, „Kwartalnik Historyczny” 50 (2), 193–221.
- Nowacki Roman (1998): *Oswald Balzer (1858–1933)*, Opole.
- Nowak Adam (2007): *Złote lata bibliografii polskiej. Ludwik Finkel i jego dzieło*, Warszawa.
- Olejniak Karol (2010): *Adam Skalkowski (1877–1951)*, [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań, 243–258.

- Olejnik Karol (2007): *Tadeusz Wojciechowski (1838–1919)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaskilniaka, Rzeszów, 201–214.
- O egzaminach (1913): *O egzaminach na nauczyciela szkół średnich. Rozporządzenie min. wyzn. i oświaty z dnia 15 czerwca 1911. Dz. p. p. nr 117 w sprawie uzyskania kwalifikacji nauczycielskiej dla szkół średnich (wraz z liceami żeńskimi)*, [w:] *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, t. 6: *Sprawy szkolne*, oprac. J. Piwocki, wyd. 2, Lwów.
- O urzędzeniu (1913): *O urzędzeniu studiów uniwersyteckich. I. Przepisy ogólne o przyjęciu na uniwersytet; a) Ogólne przepisy o pobieraniu nauk na wydziałach uniwersyteckich: w Wiedniu, Pradze, we Lwowie, Krakowie, Ołomuńcu, Gracu i Innsbrucku. (Ogłoszone 1 października 1850...)*, [w:] *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, t. 6: *Sprawy szkolne*, oprac. J. Piwocki, wyd. 2, Lwów.
- Pawelec Tomasz (2007): *Bronisław Dembiński (1858–1939)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaskilniaka, Rzeszów, 269–284.
- Pawłowski Bronisław (1935): Szymon Askenazy, „Kwartalnik Historyczny” 49, 540–559.
- Peyfuss Maximilian Demeter (1988): Rösler (Eduard) Robert, [w:] *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Bd. 9, 204–205
[https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_R/Roesler_Robert_1836_1874.xml] [dostęp online: 25.07.2014].
- Pisulińska Joanna (2007): *Władysław Abraham*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaskilniaka, Rzeszów, 309–320.
- Pisulińska Joanna (2016): *Wykaz rozpraw doktorskich z zakresu historii wykonanych na Wydziale Filozoficznym/Humanistycznym Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1871–1939*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak, Rzeszów, 593–610.
- Pisulińska Joanna (2019): *Polska XVI wieku w pracach historycznych Wincentego Zakrzewskiego*, [w:] *Wspólne dziedzictwo. Rzeczpospolita Obojga Narodów w polskiej, litewskiej i ukraińskiej historiografii XIX–XXI wieku*, red. M. Hoszowska, J. Pisulińska, P. Sierżęga, Rzeszów, 130–140.
- Pisulińska Joanna (2021): *Wincenty Zakrzewski o roli Kościoła w dziejach Polski*, „Klio Polska. Studia i Materiały z Dziejów Historiografii Polskiej” 13, 103–122.
- Porządek (1908): *Porządek egzaminów ścisłych na Wydziale filozoficznym. Rozporządzenie Ministra Wyznań i Oświaty z 16 marca 1899 L. 56. Dz. rozp. Min. w. i O., w którym wydaje się zmieniony Porządek egzaminów ścisłych na Wydziałach filozoficznych uniwersytetów królestw i krajów w Radzie państwa reprezentowanych*, [w:] *Zbiór ustaw uniwersyteckich, które uczniowie c.k. Uniwersytetów w myśl §. 17. Rozporządzenia Ministerstwa Wyznań i Oświecenia z 1 Października 1850 roku L. 8214 D. P. P., otrzymują przy immatrykulacji*

- z dodatkiem niektórych ustaw i przepisów młodzieży uniwersyteckiej potrzebnych*, Lwów 1908.
- Próchnik Adam (1935): *Wspomnienie o prof. Askenazym*, „Przegląd Historyczny” 32, 363–364.
- Przelaskowski Ryszard, red., (1968): *Historiografia lwowska w dobie pozytywizmu (1865–1900)*, Warszawa.
- Puszka Alicja (1999): *Nauczyciele historii i geografii państwowych szkół średnich w Galicji w okresie autonomicznym*, Lublin.
- Pyter Magdalena (2010): *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna*, Lublin.
- Redzik Adam (2015): *Zarys historii Uniwersytetu Jana Kazimierza (perspektywa ustrojowa i ogólnouniwersytecka)*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków, 43–290.
- Reskrypt (1908): *Reskrypt Ministerstwa W. i O. z dnia 27 stycznia 1900 L. 26385/ex 1899, zawierający instrukcję do ordynacji o rygorach na Wydziałach filozoficznych*, [w:] *Zbiór ustaw uniwersyteckich, które uczniowie c.k. Uniwersytetów w myśl §. 17. Rozporządzenia Ministerstwa Wyznań i Oświecenia z 1 Października 1850 roku L. 8214 D. P. P., otrzymują przy immatrykulacji z dodatkiem niektórych ustaw i przepisów młodzieży uniwersyteckiej potrzebnych*, Lwów.
- Rozporządzenie (1913): *Rozporządzenie ministra wyznań i ośw. z dnia 11 lutego 1888, dz. p. p. nr 19 o habilitacji docentów prywatnych w uniwersytetach* [w:] *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, t. 6: *Sprawy szkolne*, oprac. J. Piwocki, wyd. 2, Lwów.
- Rutkowski Jan (1948): *Wspomnienia o seminarium historycznym prof. Ludwika Finkla*, [w:] *Z zagadnień dydaktycznych wyższego szkolnictwa*, z. 1, red. J. Rutkowski, Poznań, 83–84.
- Sawczyński Henryk (1891): *Xawery Liske. Zarys biograficzny* przez O. Balzera, W. Zakrzewskiego, L. Finkla, L. Ćwiklińskiego, H. Sawczyńskiego i Z. Hordyńskiego, „Kwartalnik Historyczny” 5, 465–531
[<https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/9123>] [dostęp online: 25.09.2023].
- Serwański Maciej (2004): *Dorobek naukowy Profesora Bronisława Dembińskiego*, [w:] *Bronisław Dembiński (1858–1939) wybitny historyk, polityk i działacz społeczny. Zbiór studiów*, red. W. Jastrzębski, Toruń, 70–85.
- Serwański Maciej (2010): *Bronisław Dembiński*, [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań, 181–194.
- Sierżęga Paweł (2014): *Eugeniusz Barwiński (1874–1947)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 247–264.
- Silnicki Tadeusz (1948): *Wspomnienia o seminariach Profesorów Oswalda Balzera i Władysława Abrahama*, [w:] *Z zagadnień dydaktycznych wyższego szkolnictwa*, z. 1, red. J. Rutkowski, Poznań, 77–81.

- Silnicki Tadeusz (1962): *Wstęp*, [w:] W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań, 11–85.
- Skład i program wykładów (1877–1914): *Skład Uniwersytetu i program wykładów* [za lata 1877/1878–1913/1914]. C.K. *Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie*, Lwów [1877–1914]
[<http://www.wbc.poznan.pl/publication/37047>] [dostęp online: 25.09.2023].
- Smolka Stanisław (1873): *Die polnische Geschichtschreibung des Mittelalters* [rec.] (Odbitka z „Przewodnika Naukowego i Literackiego” 1873, z. IV), Lwów.
- Sokolnicki Michał (1936): *Czternaście lat*, Warszawa.
- Starzyński Stanisław (1894): *Historia Uniwersytetu Lwowskiego 1869–1894*, cz. 2, [w:] L. Finkel, S. Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, cz. 1–2, Lwów
[<https://polona.pl/item/historia-uniwersytetu-lwowskiego,NDkxMDMz>] [dostęp online: 11.10.2019].
- Statuten des Philologisch-Historischen Seminars zu Lemberg* (1852), Lemberg.
- Stępień Stanisław (2010): *Pierwszy (staro)Rusin profesorem historii Uniwersytetu Lwowskiego. Prof. Izidor Szaraniewicz (1829–1901) – sylwetka uczonego*, [w:] *Między Odrą a Uralem. Księga dedykowana Profesorowi Władysławowi Andrzejowi Serczykowi*, red. W. Wierzbieniec, Rzeszów, 165–195.
- Stinia Maria (2014): *Uniwersytet Jagielloński w latach 1871–1914. Modernizacja procesu nauczania*, Kraków.
- Stinia Maria (2015): *Uniwersytet Lwowski*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 22: *Szkolnictwo i oświata w Galicji 1772–1918*, red. J. Dybiec et al., Rzeszów, 206–222.
- Stopka Krzysztof (2011): *Nauki historyczne na Uniwersytecie Lwowskim*, [w:] *Universitati Leopoliensi trecentesimo quinquagesimo anniversarium suae foundationis celebranti in memoriam. Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji*. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie przez Uniwersytet Jagielloński, Wyższą Szkołę Filozoficzno-Pedagogiczną „Ignatianum” w Krakowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polską Akademię Umiejętności, red. W. Lohman, Kraków, 225–266.
- Studnicki Władysław (1928): *Z przeżyć i walk*, t. 1, Warszawa.
- Suchmiel Jadwiga (1994): *Udział kobiet w nauce do 1939 roku w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Częstochowa.
- Suchyj Oleksij (2007): *Stepan Tomaszewski (1875–1930)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaskilniaka, Rzeszów, 441–452.
- Szczur Stanisław (2000): *Wincenty Zakrzewski (1844–1918)*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Historycznego*, red. J. Dybiec, Kraków, 79–85.

- Śreniowska Krystyna (1956): *Stanisław Zakrzewski. Przyczynek do charakterystyki prądów ideologicznych w historiografii polskiej: 1893–1936*, Łódź.
- Telwak Witalij (2007): *Mychajło Hruszewski (1866–1934)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 343–358.
- Toczek Alfred (2013): *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860–1918)*, Kraków.
- Tyrowicz Marian (1986): *Lwowski ośrodek historyczny w okresie międzywojennym (1918–1939). Garść wspomnień*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej. Materiały konferencji naukowych w Krakowie i Lublinie 1984 i 1985*, red. J. Maternicki, Warszawa, 319–329.
- Tyrowicz Marian (1988): *W poszukiwaniu siebie. Wspomnienia i refleksje. Pod lwowskim niebem*, Lublin.
- Tyrowicz Marian (1991): *Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa. 1918–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Tyszkiewicz Jan (1989): *Stanisław Zakrzewski był nie tylko mediewistą*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*, cz. III. *Materiały konferencji naukowej w Krakowie w 1988 r.*, red. J. Maternicki, Warszawa, 119–131.
- Ustawa (1913): *Ustawa z dnia 19. września 1898. dz. u. p. p. nr 167 o urządzeniu plac profesorów w uniwersytetach tudzież o szkołach głównych i zakładach naukowych z niemi na równi będących*, [w:] *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, t. 6: *Sprawy szkolne*, oprac. J. Piwocki, wyd. 2, Lwów.
- Vetulani Adam (1970): *Ks. Jan Fijałek, historyk Kościoła polskiego*, „*Analecta Cracoviensia*” 2, 427–446.
- Wierzbicki Andrzej (2007): *Oswald Balzer (1858–1933)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 253–268.
- Willaume Juliusz (1955): *Szymon Askenazy historyk dwóch stuleci*, [w:] *Księga pamiątkowa dziesięciolecia Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*, Lublin, 229–250.
- Wöller Burkhard (2014): *Heinrich Zeissberg (1839–1899)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, s. 93–104.
- Wurzbach Constantin (1874): *Rösler Robert*, [w:] *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Bd. 28, Wien, 370.
- Wurzbach Constantin (1875): [nekrolog], „*Zeitschrift für Österreichische Gymnasien*”, 219.
- Wyrozumska Bożena (2000): *Władysław Semkowicz (1878–1949)*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Historycznego*, red. J. Dybiec, Kraków, 225–234.

- Zahorski Andrzej (1974): *Szymon Askenazy i jego dzieło*, [w:] S. Askenazy, *Książe Józef Poniatowski 1763–1813*, Warszawa, 5–34.
- Zakrzewski Stanisław (1908): *Kultura historyczna*, [w:] idem, *Zagadnienia historyczne*, Lwów–Warszawa, 3–108.
- Z reskryptu (1913): *Z reskryptu ministerstwa w. i o. z d. 5. stycznia 1849, l. 108 dz. p. p. nr 71 o stanowisku, obowiązkach i prawach docentów...*, [w:] *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, t. 6: *Sprawy szkolne*, oprac. J. Piwocki, wyd. 2, Lwów.
- Барвінський Олександр (2004): *Спомини з мого життя. Частини перша та друга*, Нью Йорк–Київ.
- Гелей Степан (2001): *Наукова та громадська діяльність Ісидора Шараневича*, [в:] *Україна культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник на пошану професора Юрія Сливки*, випуск 9, Львів, 320–332.
- Пиріг Руслан, Тельвак Віталій (2017): *Михайло Грушевський біографічний нарис*, Київ.
- Тельвак Віталій, Педич Василь (2016): *Львівська істрична школа Михайла Грушевського*, Львів.

Spis ilustracji

1. Ksawery Liske
[https://pl.wikipedia.org/wiki/Ksawery_Liske#/media/Plik:Ksawery_Liske_1.jpg]
(domena publiczna)..... 40
2. Ludwik Finkel
[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/55/Ludwik_Finkel1.jpg]
(domena publiczna)..... 42
3. Prośba do dziekanatu Wydziału Filozoficznego w sprawie II Katedry Historii Po-
wszechnej z językiem ruskim na Uniwersytecie Lwowskim (1892)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 510, k. 1.
[https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_510_52203&
view=single&p=2&browser=seadragon](https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_510_52203&view=single&p=2&browser=seadragon)..... 43
4. Szymon Askenazy
[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2e/Szymon_Askanazy.jpg]
(domena publiczna)..... 44
5. Adam Skałkowski
[[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/ba/Ska%C5%82kowski_
Adam-1906.png](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/ba/Ska%C5%82kowski_Adam-1906.png)] (domena publiczna) 44
6. Stanisław Zakrzewski
DALO, z. 26, op. 5, spr. 715, k. 172.

https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_715_52161&view=single&p=174&browser=seadragon	44
7. Nagrobek Aleksandra Hirschberga. Cmentarz Łyczakowski (pole 19, grób nr 411) (autorka zdjęcia Roksolana Holovata, 2024)	45
8. Grobowiec Ksawerego Liskego. Cmentarz Łyczakowski (pole 71c, grób nr 3) (autorka zdjęcia Roksolana Holovata, 2024)	48
9. Tadeusz Wojciechowski [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tadeusz_Wojciechowski_1881.jpg] (domena publiczna)	49
10. Bronisław Dembiński [https://pl.wikipedia.org/wiki/Bronis%C5%82aw_Dembi%C5%84ski#/media/Plik:Bronis%C5%82aw_Dembi%C5%84ski.png] (domena publiczna).....	50
11. Strona z indeksu Ludwika Finkla (1877/78) DALO, z. 26, op. 5, spr. 1952, k. 186 verso. https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1952_56633&view=single&p=178&browser=seadragon	52
12. Odpis dyplomu doktorskiego Ludwika Finkla (1882) DALO, z. 26, op. 5, spr. 1952, k. 91. https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1952_56633&view=single&p=91&browser=seadragon	52
13. Nagrobek Ludwika Finkla. Cmentarz Łyczakowski (pole 73, grób nr 175) (autorka zdjęcia Roksolana Holovata, 2024)	54
14. Telegram kondolencyjny rektora Uniwersytetu Poznańskiego Stanisława Kasznicy w imieniu społeczności uniwersyteckiej (1930) DALO, z. 26, op. 5, spr. 1953, k. 283 recto + verso. https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1953_56631&view=single&p=284&browser=seadragon	55
15. Telegram kondolencyjny ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego Sławomira Czerwińskiego (1930) DALO, z. 26, op. 5, spr. 1953, k. 285 recto + verso. https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1953_56631&view=single&p=286&browser=seadragon	55
16. Adam Szelągowski (1911) DALO, z. 26, op. 5, spr. 2109, k. 3 verso. https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_2109_62772&view=single&p=6&browser=seadragon	64

Karol Sanojca
Uniwersytet Wrocławski
ORCID [0000-0001-8630-0589](https://orcid.org/0000-0001-8630-0589)

Nauki historyczne na Uniwersytecie Lwowskim (1914–1939)

Uniwersytet Lwowski w latach I wojny światowej

Wybuch wojny w 1914 r. początkowo nie zwiastował znaczących perturbacji dla Lwowa. Uznawano dość powszechnie, że front jest daleko i miastu nic nie grozi. Opinię taką głosił m.in. ostatni przedwojenny rektor Stanisław Starzyński (1853–1935)¹, a także namiestnik Galicji Witold Korytowski (1850–1923). Dlatego na wieść o szybkim zbliżaniu się wojsk rosyjskich wyjazd władz cywilnych odbywał się z miasta „w największym popłochu w nocy z 30 na 31 sierpnia” (Beck 1935: 1). Adolf Beck (1863–1942)², urzędujący prorektor Uniwersytetu Lwowskiego (UL), starał się zaprowadzić porządek podczas chaosu, który zapanował w mieście. Duża część kadry opuściła Lwów, ale niektórzy zdecydowali się na pozostanie. Z Wydziału Filozoficznego (WF) byli to dziekan Karol Hadaczek (1873–1914)³ oraz grupa 16 profesorów: z historyków profesorowie Bronisław Dembiński (1858–1939)⁴, Ludwik Finkel (1858–1930)⁵ i Stanisław Zakrzewski (1873–1936)⁶ oraz kilku docentów, m.in. Adam Skałkowski (1877–1957)⁷. Już 4 września wojska rosyjskie wkroczyły do Lwowa. Kilkanaście dni później (22 września) senat akademicki podjął decyzję o odroczeniu wpisów na nowy rok akademicki. Czas rosyjskiej okupacji miasta był bardzo trudny dla uczelni, gdyż istniały problemy z wypłatami pensji dla profesorów i administracji, brakowało opału na zimę. W grudniu 1914 r. Hadaczek popełnił samobójstwo

¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1797, [AUWR_UA_000_26_0_5_1797_64896](#).

² DALO, z. 26, op. 5, spr. 84, [AUWR_UA_000_26_0_5_84_56130](#).

³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 336, [AUWR_UA_000_26_0_5_336_51637](#).

⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 557, [AUWR_UA_000_26_0_5_557_52190](#).

⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1952, [AUWR_UA_000_26_0_5_1952_56633](#).

DALO, z. 26, op. 5, spr. 1953, [AUWR_UA_000_26_0_5_1953_56631](#).

⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 715, [AUWR_UA_000_26_0_5_715_52161](#).

⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1729, [AUWR_UA_000_26_0_5_1729_56695](#).

(Булик 2005: 151–157), a kilka miesięcy później pełniący formalnie funkcję dziekana Beck został wywieziony jako zakładnik do Rosji. W roku akademickim 1914/15 zajęć w UL nie było (Kawalec 2016: 118–119).

Wydział Filozoficzny należał do największych jednostek uczelni. W roku akademickim 1913/14 studiowało na nim ponad tysiąc studentów i studentek (1183 w semestrze zimowym i 1068 w semestrze letnim). Zatrudnionych na nim było 29 profesorów, 9 profesorów nadzwyczajnych, 7 profesorów tytularnych, 29 docentów i 10 lektorów⁸. Studiujący historię mieli do wyboru trzy seminaria historyczne: oddział historii austriackiej, którym kierował Ludwik Finkel; oddział historii powszechnej kierowany przez Bronisława Dembińskiego oraz oddział historii polskiej, na którego czele stał Stanisław Zakrzewski. Zakładem Antropologiczno-Etnologicznym kierował Jan Czekanowski (1882–1965)⁹, a w seminarium archeologicznym był wakant. Taki stan osobowy utrzymywał się zasadniczo przez cały okres wojny. Jedynie na miejsce Hadaczka udało się ściągnąć do Lwowa Edmunda Bulandę (1882–1951)¹⁰. Były też osoby zatrudnione jako „naukowe siły pomocnicze”.

Struktura organizacyjna Wydziału Filozoficznego/Humanistycznego

W okresie międzywojennym na czele katedr historycznych Uniwersytetu Jana Kazimierza (UJK) we Lwowie stała grupa profesorów o wielkim potencjale badawczym, świetnych dydaktyków zasłużonych dla rozwoju państwa polskiego, realizujących swoją misję na polu naukowym, społecznym i politycznym. Niektórzy zajmowali stanowiska nawet przez kilka dziesięcioleci.

Po okresie wojennych zawirowań stan personalny i liczba katedr szybko rosły. Struktura organizacyjna WF w roku akademickim 1922/23 obejmowała 44 katedry zwyczajne i 8 nadzwyczajnych, a na etatach zatrudniano 35 profesorów zwyczajnych, 5 nadzwyczajnych, 61 asystentów, inspektora ogrodu botanicznego, pomocnika sekretarza, młodszego kancelistę, 37 niższych urzędników – łącznie 141 osób. Do tego zestawu stałych pracowników doliczyć należy 32 osoby zatrudniane czasowo lub na godziny zlecone: 3 honorowych profesorów, 15 docentów, 12 lektorów, 2 nauczycieli (Kronika UJK: 1922/23).

W 1924 r. Wydział Filozoficzny podzielony został na Wydział Humanistyczny (WH) i Wydział Matematyczno-Przyrodniczy. Po tej decyzji na WH pozostało 28 katedr,

⁸ Stan badań na temat dziejów nauk historycznych w latach 1914–1939, a zwłaszcza historii na UJK, jest bardzo bogaty. Ze względu na ograniczone rozmiary artykułu bibliografia dotycząca poszczególnych badaczy, ich życia naukowego, społecznego i prywatnego ograniczona została do niezbędnego minimum.

⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2056, [AUWR_UA_000_26_0_5_2056_62787](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 204, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_204_66621](#).

¹⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 174, [AUWR_UA_000_26_0_5_174_51671](#).

a w kolejnych latach liczba ta nieco wzrosła i w 1938 r. istniały 32 katedry. Już w pierwszych latach powojennych widoczny był szybki przyrost katedr historycznych (Sroka 2012: 551–666).

Znacznie większą grupę niż profesorowie stanowiły osoby zatrudnione na uniwersytecie jako tzw. naukowe siły pomocnicze. Prawie wszyscy z nich zaczynali pracę jeszcze jako studenci, pełniąc funkcje demonstratorów lub asystentów młodszych, następnie awansując na asystentów starszych, adiunktów, docentów, a nawet profesorów. Jednak tę ścieżkę rozwoju zawodowego przeszli jedynie nieliczni. Dla innych etaty asystenckie były tylko epizodem w życiu, zwłaszcza że czasem etaty asystenckie miały charakter wolontariatu, a więc były bezpłatne. Fluktuacja w tej grupie była znaczna, wymuszana częściowo przez ograniczenia prawne. Ustawa o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 r. określała sposób i czas zatrudniania pomocniczych sił naukowych¹¹. Asystentów starszych i młodszych (demonstratorów, elewów, zastępców asystentów) mianował senat na wniosek rady wydziału. Czas zatrudnienia zastępcy asystenta ograniczony był do dwóch lat, asystenta młodszego do trzech, a starszego do sześciu lat. Wyjątkowo asystenci starsi mogli być zatrudniani nadal, ale tylko gdy przed upływem szóstego roku asystentury zdołali uzyskać habilitację (i w ten sposób zostać docentami prywatnymi). O naukowej jakości „sił pomocniczych” może świadczyć fakt, iż po II wojnie światowej, już w nowych realiach politycznych i granicach, wielu z nich stanowiło o potencjale naukowym polskich uniwersytetów.

Dzieje katedr historycznych w okresie międzywojennym – sylwetki uczonych i ich dorobek naukowy

Nauki historyczne na UL miały długą tradycję. Zgodnie z dekretem Józefa II Habsburga, cesarza Austrii, wprowadzającym trzyletni plan studiów, powstały katedry zwyczajne. Jedną z nich była katedra historii powołana 6 lipca 1784 r. (trzy lata wcześniej pierwszą katedrę historii na ziemiach byłej Rzeczypospolitej utworzono w Wilnie). Dała ona początek Katedrze Historii Austriackiej¹². Od 1892 r. kierował nią Ludwik Finkel, który w 1918 r. przeszedł na emeryturę, tłumacząc się złym stanem zdrowia i zmęczeniem (Pisulińska 2012: 48). Skromna obsada kadrowa historyków we Lwowie u początków II Rzeczypospolitej powodowała, że podejmowano starania o zmianę tego stanu. Trudnością był fakt niestabilnej sytuacji politycznej – wojna polsko-ukraińska i wojna z bolszewikami. Próba ściągnięcia do Lwowa mediewisty Jana Dąbrowskiego (1890–1965)¹³

¹¹ Dz.U. 1920, 72, poz. 494, art. 62 [<https://isap.sejm.gov.pl/>] [dostęp online: 15.07.2024].

¹² Zob. artykuły wcześniejsze na temat rozwoju katedr historycznych przed 1914 r. w niniejszym tomie.

¹³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 602, [AUWR_UA_000_26_0_5_602_52184](#).

z Krakowa przez przyznanie mu w 1919 r. katedry się nie powiodła, gdyż wybrał on posadę na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (USB) i zajęć na UJK nie podjął (Przeniosło, Przeniosło 2022: 193–196). Mimo tej nieudanej próby rozwój katedr historycznych postępował we Lwowie dość szybko, zwłaszcza po unormowaniu się sytuacji politycznej w mieście.

Katedra Historii Starożytnej

Historią starożytną w pierwszych dziesięcioleciach XX w. na UL zajmowali się głównie filolodzy klasyczni (Królczyk 2007: 23–46). W organizacyjnej strukturze uczelni seminarium historii starożytnej pojawiło się dopiero w roku akademickim 1920/21. Tematykę dotyczącą starożytności poruszali w badaniach i dydaktyce także pracownicy kilku innych katedr (prehistorii, archeologii klasycznej, historii sztuki). Przez pierwszy rok na czele nowo powołanego seminarium jako zastępca kierownika stał Stanisław Witkowski (1866–1950)¹⁴, który habilitował się na UL w 1898 r. z zakresu papirologii. W związku z tym, że Katedrą Historii Starożytnej kierował tylko przez rok, trudno łączyć jego obfity dorobek naukowy z działalnością tej katedry. Był przede wszystkim filologiem klasycznym¹⁵, a paleta jego zainteresowań była szeroka – od archeologii, epigrafiki i papirologii aż po twórczość autorów polskiego renesansu.

Il. 1. Konstanty Chyliński

Sytuacja kadrowa po części się unormowała, gdy w 1921 r. udało się sprowadzić z Lublina do Lwowa Konstantego Chylińskiego (1881–1939)¹⁶. W tym czasie proponowano mu także katedrę na USB, ale odmówił, gdyż wówczas podjął już pertraktacje z UJK, gdzie w listopadzie 1921 r. został mianowany profesorem zwyczajnym. Przez dwa lata (1921–1923) kierował równoległe katedrą na Uniwersytecie Lubelskim i prowadził tam wykłady oraz ćwiczenia (dojeżdżał ze Lwowa dwa razy w miesiącu). Dopiero od 1923 r. osiadł na stałe we Lwowie i na czele Katedry Historii Starożytnej stał aż do śmierci (Pisulińska 2007a: 25–34; Przeniosło, Przeniosło 2022: 167–170).

Z ważniejszych prac Chylińskiego warto wymienić przerwane wystąpienie na inaugurację roku akademickiego w październiku 1922 r. we Lwowie na temat idei

¹⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 268, [AUWR_UA_000_26_0_5_268_51651](#).

¹⁵ Zob. artykuł poświęcony filologii klasycznej w tomie pierwszym niniejszej monografii.

¹⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2016, [AUWR_UA_000_26_0_5_2016_62804](#).

narodowej w starożytnej Grecji: *Idea narodowa w starożytnej Grecji. Wykład inauguracyjny na uroczystym otwarciu roku akademickiego na Uniwersytecie Jana Kazimierza, 25 października 1922, z pewnymi zmianami i uzupełnieniami*, które opublikował na łamach „Kwartalnika Historycznego” rok później¹⁷, odczyt *O powstaniu urzędów cenzorów*¹⁸ wygłoszony w Poznaniu w 1925 r. podczas zjazdu historyków polskich oraz tekst opublikowany na łamach „Eos” *Lysandre et les Milésiens (Diodore XIII 104)*¹⁹. Ten niewielki dorobek spowodowany był m.in. rozlicznymi aktywnościami (w tym pozauniwersyteckimi).

Znacznie lepiej przedstawiały się jego osiągnięcia w dziedzinie dydaktyki. W okresie międzywojennym wypromował 26 doktorów (Pisulińska 2004: 238–239). Zajęcia dydaktyczne Chylińskiego charakteryzowały się znaczną rozległością tematyczną. Obejmowały m.in. najdawniejsze cywilizacje Azji i Afryki, dzieje Sumeru, Babilonii i Asyrii, dzieje Grecji archaicznej, historię starożytnej Persji, wczesny hellenizm, historię i kulturę Bliskiego Wschodu w starożytności, geografę historyczną świata starożytnego oraz historię Europy Zachodniej w starożytności. Wykłady i seminaria Chylińskiego cieszyły się dużym zainteresowaniem słuchaczy. Powodów ku temu było kilka. W nekrologu opublikowanym w „Kwartalniku Historycznym” Kazimierz Zakrzewski popularność jego zajęć dydaktycznych wśród studentów uzasadniał następująco:

Ciągnęła ich łagodność i wyrozumiałość profesora, jego niezmierna uczynność i przystępność. Popularność jego wśród młodzieży lwowskiej trudno opisać. Mając w licznych zastępach swoich słuchaczy przedstawicieli trzech wyznań i narodowości, Polaków, Żydów, Ukraińców i Starorusinów, swoim obiektywizmem i poczuciem sprawiedliwości oraz tolerancją, właściwą prawdziwemu humaniście, zaskarbił sobie przywiązanie i szacunek wszystkich odłamów młodzieży. Te same cechy wyjaśniają zarazem duży wpływ, jaki prof. Chyliński wyrobił sobie w życiu społecznym Lwowa, który przecież stanowił dla niego nowy grunt. (Zakrzewski 1939: 376)

Na nieco inne aspekty zwracała uwagę J. Pisulińska, pisząc, że prozaicznym powodem mogły być niewielkie wymagania stawiane przez Chylińskiego swoim uczniom. Cytuje list Franciszka Bujaka do Kazimierza Zakrzewskiego, w którym autor zarzuca Chylińskiemu stosowanie niższych wymagań egzaminacyjnych i uważa za konieczne ich wyrównanie przez dostosowanie się Chylińskiego do pozostałych profesorów. Natomiast atrakcyjność seminarium Chylińskiego dla młodzieży żydowskiej mogła wynikać ponadto z możliwości podejmowania badań nad przeszłością własnego narodu. Przykłady takich prac: Samuel Amarant, „Położenie prawno-polityczne ludności żydowskiej państwa rzymskiego aż do końca IV w.” (1929); Salon Barij, „Elefantyna – żydowska kolonia wojskowa Persów w Egipcie w VI i V a Ch.” (1927); Hersch Buchman, „Rzekomy

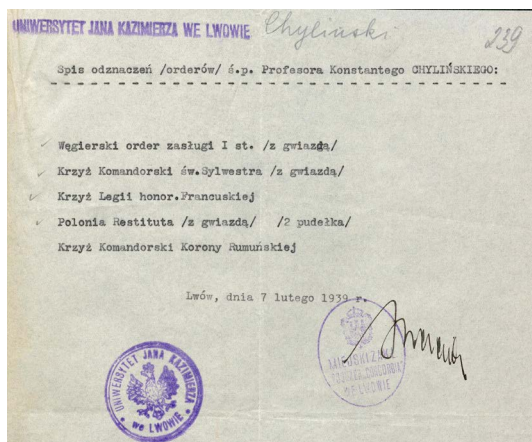
¹⁷ „Kwartalnik Historyczny” 1923, 1–2, s. 24–37.

¹⁸ [<https://kpbc.umk.pl/publication/35926>] [dostęp online: 15.04.2025].

¹⁹ „Eos” 1929, 32 (1), s. 165–170.

politeizm Żydów elefantyńskich” (1937); Mojżesz Weissmann, „Polityka żydowska cesarza Hadriana” (1932) (Pisulińska 2012: 241–249). Jak stwierdziła Pisulińska, „żadna praca doktorska autora pochodzenia żydowskiego powstała na innych seminariach historycznych nie dotyczyła losów społeczności żydowskiej” (Pisulińska 2012: 57).

Jednak najbardziej imponująca była działalność organizacyjna i społeczna uczonego (Smereka 1939: 8–12). O jej wymiarze świadczyć może bardzo niepełny zestaw jego aktywności, m.in. był dziekanem i prodziekanem WH, delegatem wydziału do senatu akademickiego, gdzie zajmował się sprawami lokalowymi, przeciwpożarowymi, problemami młodzieży, wychowania fizycznego, był kuratorem Bratniej Pomocy Studentów UJK i Akademickiego Stowarzyszenia Przyjaciół Rumunii. Przez wiele lat przewodniczył Komisji Egzaminacyjnej dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich we Lwowie, należał do Lwowskiego Towarzystwa Naukowego, był radnym miasta Lwowa. Na niwie politycznej działał w Związku Naprawy Rzeczypospolitej i w Bezpartyjnym Bloku Współpracy z Rządem (BBWR). W latach 1934–1935 był podsekretarzem stanu w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP), w 1935 r. pełnił obowiązki kierownika resortu, a w 1936 r. ponownie funkcję podsekretarza w tym ministerstwie. Na czas pracy w Warszawie Chyliński otrzymał bezpłatny urlop, równocześnie jednak Rada WH zgodziła się na dalsze kierowanie przez niego seminarium historii starożytnej oraz na prowadzenie ćwiczeń (4 godziny tygodniowo – przyjeżdżał do Lwowa co dwa tygodnie), natomiast Kazimierz Zakrzewski otrzymał 4 godziny wykładów z historii starożytnej w zastępstwie Chylińskiego.

Il. 2. Spis odznaczeń (orderów) Konstantego Chylińskiego wystawiony w czasie pogrzebu (1939)

Za swoją działalność Chyliński otrzymał kilka znaczących odznaczeń: Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928), w 1936 r. Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (Polonia Restituta), Krzyż Komandorski z Gwiazdą Papieskiego Orderu św. Sylwestra, Krzyż Komandorski Orderu Korony Rumuńskiej, Krzyż Komandorski Francuskiego Orderu Legii Honorowej, Wielką Wstęgę Węgierskiego Orderu Zasługi.

Dzień po śmierci Chylińskiego, 6 lutego 1939 r., odbyło się żałobne posiedzenie Rady Wydziału Humanistycznego UJK, a dzień pogrzebu na cmentarzu Łyczakowskim (8 lutego) ogłoszono na uniwersytecie dniem żałoby.

Il. 3. Grób Konstantego Chylińskiego. Cmentarz Łyczakowski (pole 120, grób nr 47b)

Miesiąc później jego żona Nadzieja Chylińska przekazała bibliotekę męża na rzecz WH, a odsetki od kapitału stanowiącego wartość tej biblioteki postanowiła przeznaczyć na roczne stypendia dla uczącej się młodzieży (formę prawną pozostawiła do rozstrzygnięcia rektoratowi).

Pierwszą siłą pomocniczą zatrudnioną jako stypendysta w Katedrze Historii Starożytnej w roku akademickim 1924/25 był student WH Aleksander Kelar (1902–?). Informacje na jego temat są skąpe. Prawdopodobnie urodził się w Haliczu. Ukończył gimnazjum w Tarnopolu i tam zdał maturę w 1921 r. (Blicharski 2009: 35). Po studiach wybrał zapewne nauczycielską ścieżkę zawodową, a po wojnie był nauczycielem historii na Śląsku Opolskim (Nicieja 2012). Karierę naukową udało się zrobić dopiero zatrudnionemu rok później uczniowi Chylińskiego – Kazimierzowi Zakrzewskiemu (1900–1941)²⁰. Gimnazjum ukończył w 1917 r. Walczył w Legionach Polskich, na froncie włoskim, z Ukraińcami pod Lwowem oraz w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1920 r. rozpoczął studia na Uniwersytecie Jagiellońskim (UJ), które kontynuował we Lwowie i tamże w 1923 r. doktoryzował się pod kierunkiem Chylińskiego (*Samorząd miast Achai rzymskiej. Arkadia – Messenia – Lakonia*, Lwów 1925). Po doktoracie przez rok studiował prawo rzymskie na UJ. W 1925 r. został zatrudniony jako asystent młodszy w Katedrze Historii Starożytnej UJK. Po zatrudnieniu otrzymał 10-miesięczne stypendium od rządu francuskiego na studia uzupełniające w tym kraju (1925/26). W 1927 r. wziął udział w Międzynarodowym Zjeździe Bizantynologów w Belgradzie. Wygłosił tam referat (*La*

²⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 713, [AUWR_UA_000_26_0_5_713_52162](#).

politique Théodosienne), który w skróconej wersji opublikowany został w „Eos”²¹. Asystentem starszym mianowano go w 1927 r. Habilitował się w tym samym roku z zakresu historii starożytnej z uwzględnieniem dziejów wczesnego Bizancjum (wykład habilitacyjny zatytułowany był „Państwo mykeńskie i Achajowie w Pamfilii”) na podstawie pracy *Rządy i opozycja za cesarza Arkadiusza* (Kraków 1927). W okresie zatrudnienia w Katedrze Historii Starożytnej, oprócz dość licznych recenzji, ogłosił Zakrzewski kilka większych tekstów dotyczących głównie późnego cesarstwa rzymskiego – ustroju municypalnego (*Upadek ustroju municypalnego w późnym Cesarstwie Rzymskim*)²², wodza rzymskiego Stylichona (*Ostatnie lata Stylichona*)²³. Najczęściej publikował na łamach ważnych czasopism starożytniczych: „Eos” i „Kwartalnik Klasyczny” (Pawlak, Sanojca 2018: 257–270).

Starania K. Zakrzewskiego o przeniesienie do Poznania w 1928 r. i do Wilna rok później zakończyły się niepowodzeniem. W 1929 r. został zatrudniony jako asystent starszy w Katedrze Archeologii, a rok później otrzymał stypendium Polskiej Akademii Umiejętności (PAU) na wyjazd naukowy do Włoch. Od 1933 r. pełnił obowiązki asystenta starszego wolontariusza, a więc bez wynagrodzenia (choć równocześnie otrzymywał od ministerstwa zasiłek na potrzeby pracy naukowej w kwocie 300 zł). Nowe możliwości pojawiły się przed Zakrzewskim, gdy Chyliński rozpoczął pracę w MWRiOP. Prowadził wówczas w jego zastępstwie wykłady z historii starożytnej. Jeszcze w 1933 r. Rada Wydziału Humanistycznego UJK (z inicjatywy K. Chylińskiego i E. Bulandy) powzięła uchwałę o zamiarze powołania katedry historii Bizancjum. Przewidywano na nią właśnie Zakrzewskiego (Królczyk 2020: 77–102). Brak zgody ministerstwa spowodował, że inicjatywa ta upadła, ale gdy dwa lata później na Uniwersytecie Warszawskim (UW) utworzono Katedrę Historii Bizancjum powołano na nią właśnie Zakrzewskiego (Rutkowski 2015: 120–130). Gdy na początku 1939 r. zmarł Chyliński, Zakrzewskiemu zaproponowano powrót do Lwowa, jednak nie wyraził na to zgody. Oprócz pracy naukowej podczas pobytu we Lwowie Zakrzewski angażował się w działalność ruchu syndykalistycznego, publikując w prasie liczne artykuły na ten temat i uczestnicząc w życiu organizacyjnym ruchu zawodowego (Królczyk 2014: 551–564; Królczyk 2016: 177–201; Dąbrowska 2015).

Uczniem Chylińskiego był także Jerzy Kulczycki (1898–1974)²⁴. Pochodził z rodziny polsko-ukraińskiej i w literaturze często podawane jest jego wyznanie jako grekokatolickie. Jednak w dokumentach w teczce osobowej w kilku miejscach wpisana jest narodowość

²¹ „Eos” 1927, 30, s. 339–345.

²² *Pamiętnik IV Zjazdu historyków polskich w Poznaniu, 6–8 grudnia 1925. Referaty*, Lwów 1925, 1–20 [<https://kpbc.umk.pl/publication/35926> dostęp online: 15.04.2025].

²³ „Kwartalnik Historyczny” 1925, 39, s. 445–514.

²⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1006, AUWR_UA_000_26_0_5_1006_56816.

polska i wyznanie rzymskokatolickie. Ukończył VII gimnazjum we Lwowie i tam zdał maturę w 1916 r. Następnie podjął studia w C.K. Szkole Weterynaryjnej (późniejszej Akademii Medycyny Weterynaryjnej), a jako słuchacz nadzwyczajny równocześnie studiował historię sztuki. Studiował też archeologię i historię starożytną (Dunin-Wąsowicz 1975: 205–208). Doktorat obronił w 1927 r. z archeologii i historii starożytnej (*Systematyka i analiza form meblarstwa greckiego*). Praca ta ukazała się w niemieckiej wersji językowej jako artykuł w „Eos” (*Die Möbelformen des ägäischen Kulturkreises. Systematik und Analyse*)²⁵. Gdy był jeszcze studentem IV roku został od 1922 r. zatrudniony jako asystent młodszy w Katedrze Archeologii Klasycznej, a w 1928 r. awansował na asystenta starszego w Katedrze Historii Starożytnej i pracował tam do 1934 r. (Kulczycki 1976: 120–127). W swojej pracy naukowej interesował się zagadnieniami kultury materialnej (*Upadek jakości w produkcji kapitalistycznej. Zjawisko masowej tandety, jego przyczyny oraz skutki*, Warszawa–Lwów 1936). Podróżował do Grecji, Turcji i Egiptu. W 1936 r. przebywał na rocznym stypendium w krajach skandynawskich i państwach nadbałtyckich (Lech 2006: 42).

Il. 4. Karta przynależności potwierdzająca prawo swojszczyzny dla Tadeusza Lewickiego (1925)

Miejsce asystenta po Kulczyckim objął Tadeusz Lewicki (1906–1992)²⁶. Brał udział w obronie Lwowa w 1918 r. Ukończył VIII gimnazjum we Lwowie w 1925 r. i rozpoczął studia prawnicze na UJK. W 1928 r. wyjechał do Paryża, potem odbył kilkumiesięczną podróż do Algierii (Małecka 1998). Po powrocie do Lwowa porzucił studia prawnicze i skierował się ku orientalistyce. Pod kierunkiem Zygmunta Smogorzewskiego (1884–1931)²⁷ obronił w 1931 r. doktorat z zakresu historii Afryki Północnej. Od 1931 r. dzięki K. Chylińskiemu przebywał na dwuletnim stypendium we Francji (w Paryżu na Sorbonie i w Collège de France), a potem kolejne pół roku w Algierii (dla pogłębienia znajomości języka arabskiego). Po powrocie, od 1934 r., został zatrudniony jako asystent starszy w Katedrze Historii Starożytnej, gdzie pracował do 1939 r. (Królczyk 2016: 191–192). Naukowo zajmował się głównie średniowiecznymi źródłami

²⁵ „Eos” 1930–1931, 33 (1), s. 580–592.

²⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1071, [AUWR_UA_000_26_0_5_1071_56802](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 100, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_100_66676](#).

²⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1759, [AUWR_UA_000_26_0_5_1759_56682](#).

arabskimi (*Notes sur la géographie ancienne de l'Arabie du Nord*, „Collectanea Theologica” 1938, 19 (2), s. 221–227; *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera” geografę arabskiego z XII w. al Indrisi’ego*, cz. 1, Kraków 1945 – praca ta stała się po wojnie podstawą jego habilitacji).

Od 1937 r. jako asystent starszy wolontariusz w Zakładzie Historii Starożytnej zatrudniony został kolejny uczeń Chylińskiego – Tadeusz Siuta (1913–1978)²⁸. W 1931 r. ukończył IV gimnazjum we Lwowie i rozpoczął studia na Wydziale Humanistycznym UJK. Uczęszczał na wykłady z zakresu historii starożytnej i filologii klasycznej (Królczyk 2021: 175–184). Magistrem historii został w 1936 r. Jego praca magisterska poświęcona była postaci Datamesa II, perskiego satrapy Kapadocji²⁹. Na rok akademicki 1937/38 otrzymał stypendium rządu włoskiego. Przed wybuchem wojny nie zdążył przygotować pracy doktorskiej.

Poza katedrami historycznymi kariery naukowe zrobili także dwaj inni uczniowie Chylińskiego: Stefan Przeworski (1900–1940), który został profesorem Uniwersytetu Warszawskiego, oraz Waław Osuchowski (1906–1988)³⁰, który w 1937 r. objął Katedrę Prawa Rzymskiego na UJK (Królczyk 2016: 192).

Po śmierci Chylińskiego kierowanie Zakładem Historii Starożytnej Rada WH przekazała Edmundowi Bulandzie. Natomiast wykłady z historii starożytnej przejęli Witkowski (choć od 1935 r. przebywał na emeryturze) i archeolog Kazimierz Majewski (1903–1981)³¹. Ścisłe związki naukowe łączyły Katedrę Historii Starożytnej z Katedrą Archeologii Klasycznej i Katedrą Prahistorii. Część działalności Bulandy związana była ściśle z tematyką starożytniczą. Także jego asystenci i adiunkci po części zajmowali się zbliżoną tematyką.

Organizacja seminarium starożytniczego

Na początku istnienia seminarium historii starożytnej mieściło się w starym gmachu UL na ul. św. Mikołaja, ale w połowie lat 20. przeniesiono je na II piętro na ul. Kościuszki 9 i tam funkcjonowało do 1939 r. Seminarium dzieliło się na dwa oddziały. Na pierwszym (niższym) omawiano w każdym roku wybrane zagadnienia (np. w roku akademickim 1928/29 były to czytanie i rozbiór krytyczny tekstów epigraficznych łacińskich i greckich odnoszących się do administracji cesarstwa i kultu cesarzy, a rok później omawiano epokę wojen perskich i biografię Plutarcha). Każdy z seminarzystów miał na

²⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1849, [AUWR_UA_000_26_0_5_1849_56662](#).

²⁹ Praca ta została wydana drukiem po ponad 80 latach od napisania (Siuta 2019).

³⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1425, [AUWR_UA_000_26_0_5_1425_64942](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 647, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_647_53792](#).

³¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1154, [AUWR_UA_000_26_0_5_1154_56779](#).

pierwszym roku obowiązek przerobienia zadanej literatury oraz wykonania dwóch samodzielnych prac (epigraficznej i historycznoźródłowej), a na drugim napisania większej rozprawy na temat wskazany przez kierownika. Na wyższym poziomie, w tzw. oddziale specjalnym, o znacznie mniejszej liczbie studentów, zajmowano się analizą bieżącej literatury naukowej, tworzeniem zestawień bibliograficznych dotyczących epoki oraz pracą nad rozprawami magisterskimi i doktorskimi. Wyniki prac studentów były przedstawiane i omawiane podczas zajęć.

Ogólna liczba seminarzystów (w tym hospitantów) była dość znaczna (1924/25 – 151 osób; 1926/27 – 218; 1928/29 – 160; 1929/30 – 184), natomiast w oddziale wyższym (specjalnym), w którym pracowały wyłącznie osoby specjalizujące się w historii starożytnej, było ich znacznie mniej (liczba ta wahała się między 17 a 24). Przy seminarium istniała biblioteka, której zasoby corocznie się zwiększały (np. 1924/25 – 115 nowych pozycji; 1926/27 – 76). Stopniowo poprawiało się także materialne wyposażenie (stelaże na mapy, szafki, lampa elektryczna itp.). Na finansowe utrzymanie seminarium składały się środki pozyskiwane z dotacji rządowych oraz opłat studenckich. Przykładowo: w roku akademickim 1929/30 dotacja wyniosła 1220 zł, a taksy 852,07 zł (Kronika UJK: 1929/30).

Katedra Historii Powszechnej Średniowiecznej oraz Zakład Nauk Pomocniczych Historii

Na czele Katedry Historii Powszechnej Średniowiecznej oraz Zakładu Nauk Pomocniczych Historii długie lata stał Jan Ptaśnik³² (1876–1930)³³. Studia odbył na UJ i z tą uczelnią związany był aż do roku 1920, kiedy przyjął propozycję S. Zakrzewskiego i przeniósł się do Lwowa, gdzie objął Katedrę Historii Powszechnej Średniowiecznej

Il. 5. Pieczęć Instytutu Historii Średniowiecznej UJK (1936)

i Katedrę Nauk Pomocniczych Historii. Mimo początkowo fatalnego stanu pomieszczeń katedry (powybijane okna, brak mebli, brak sztucznego światła) i trudności w znalezieniu odpowiedniego lokum dla niego we Lwowie pozostał w tym mieście aż do śmierci. W badaniach zajął się dziejami nowożytnymi miast, zwłaszcza Lwowa, oraz drukarstwa i księgarstwa w XV i XVI w. *Kultura włoska wieków średnich w Polsce* (Warszawa 1922), *Miasta w Polsce* (Lwów 1922),

³² Zob. Bieńkowski (1986: 303–308); Banach (2000: 214–223); Kolbuszewska (2007: 467–482); Starzyński (2017: 101–133); Przeniosło, Przeniosło (2022: 512–515); Stinia (2022: 422–423).

³³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1566, [AUWR_UA_000_26_0_5_1566_56725](#).

Kultura wieków średnich, t. 1: *Życie religijne i społeczne* (Warszawa 1925). Już pośmiertnie wydana została jego praca *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce* (Kraków 1934). Na jego seminarium powstało osiem prac doktorskich, a autorką jednej z nich była późniejsza jego asystentka Łucja Charewicz (Charewiczowa) (1897–1943)³⁴. Po śmierci Ptaśnika obie katedry objął Teofil Modelski (1881–1967)³⁵, który doktorat obronił na podstawie pracy „Król Gebalim w liście Chasdaja”, a habilitację z historii powszechnej średniowiecza i z historii krajów naddunajskich uzyskał w 1919 r.

Il. 6. Odpis dyplomu doktorskiego Teofila Modelskiego (1909)

Modelski przez kilka lat (1909–1924) był nauczycielem w VII gimnazjum we Lwowie. Równocześnie jako docent prywatny prowadził wykłady na UJK oraz przez dziesięć lat (od 1918 r.) pracował w archiwum uniwersyteckim. Od 1924 do 1930 r. pracował w Wilnie na USB. Po powrocie na UJK był także dyrektorem uniwersyteckiego archiwum. Modelski był redaktorem dwóch czasopism: „Ateneum Wileńskiego” (od 1929 r.) oraz „Kwartalnika Historycznego” (w latach 1932–1937). Pełnił też funkcje administracyjne – dziekana WH w roku akademickim 1933/34, a w roku następnym prodziekana tego wydziału. Kierował pracami Komisji Naukowej Towarzystwa Badania Historii Obrony Lwowa i Województw Południowo-Wschodnich. Do grona jego uczniów należeli m.in.: ks. Edmund Nowak (1891 – po 1939), Marian Haisig (1908–1996)³⁶, Jadwiga Samborska (?–?), Michał Seredyński (1904–1940). Modelski zajmował się badaniami dziejów średniowiecza w zakresie stosunków politycznych, dyplomacji i dziejów

³⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1980, [AUWR_UA_000_26_0_5_1980_56622](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 197, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_197_53813](#).

³⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1276, [AUWR_UA_000_26_0_5_1276_56758](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 125_a, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_125_A_60745](#).

³⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 340, [AUWR_UA_000_26_0_5_340_51636](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 462, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_462_66566](#).

kultury. Wspólnie z Fryderykiem Papée (1856–1940), Jewhenem Barwinskim (ukr. Евген Барвінський) (1874–1947) i Kazimierzem Tyszkowskim (1894–1940)³⁷ opracował w 1937 r. zarys dziejów Polskiego Towarzystwa Historycznego w latach 1886–1936. Kilka prac poświęcił osobie Joachima Lelewela (m.in. *Sprawa powołania J. Lelewela na katedrę historii w Wilnie*, Wilno 1929). Współpracował też z L. Finklem w pracach nad „Bibliografią historii polskiej”. W 1923 r. został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Po wojnie związany był z uczelniami w Krakowie i Wrocławiu (Haisig 1976: 519–520; Tyszkiewicz 2007: 495–506; Przeniosło, Przeniosło 2022: 449–452).

Wykłady zlecone z historii powszechnej przez kilkanaście lat prowadził Bronisław Włodarski (1895–1974)³⁸. Doktorat na temat polityki ruskiej Leszka Białego napisany pod kierunkiem S. Zakrzewskiego obronił w 1923 r. Po studiach pracował jako nauczyciel w VI gimnazjum we Lwowie. W 1934 r. uzyskał habilitację z historii powszechnej średniowiecznej na podstawie pracy *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV w.* (Lwów 1931). Tematyka jego wykładów (dwie godziny tygodniowo) oscylowała wokół sąsiadów Polski („Polska i jej sąsiedzi w XIII w.”, „Piastowie i Przemyślidzi”, „Średniowieczne pomniki dziejowe Czech i krajów sąsiednich”).

Naukowe siły pomocnicze w Katedrze Historii Powszechnej Średniowiecznej

Wanda Natalli (po mężu Seferowicz) (1895–1981)³⁹ podczas studiów została od 1917 r. zatrudniona w bibliotece seminarium historii powszechnej, a dwa lata później w seminarium historii powszechnej jako demonstratorka (asystentka młodsza pierwszego stopnia) i pracowała do 1921 r. Po studiach zrezygnowała z posady i przeniosiła się do Tomaszowa Lubelskiego, gdzie otrzymała etat nauczycielki w miejscowym państwowym Gimnazjum im. Bartosza Głowackiego. Jej następczynią była Łucja Charewicz (z d. Strzelecka). W 1918 r. ukończyła Prywatne Żeńskie Gimnazjum Zofii Strzałkowskiej i rozpoczęła studia historyczne. W 1921 r. została mianowana asystentem młodszym przy seminarium historii średniowiecznej powszechnej (w tym samym roku wyszła za mąż za Zdzisława Charewicza, oficera Wojska Polskiego). Doktorat obroniła w 1924 r. u J. Ptaśnika na temat „Handel Lwowa w XV w.” Najpierw część tej pracy ukazała się w „Kwartalniku Historycznym”, a całość, pod zmienionym tytułem (*Handel średniowiecznego Lwowa*), opublikowano w 1925 r. (w 1941 r. wyszło w Berlinie jej niemieckie tłumaczenie). Po awansie na asystenta starszego prowadziła dwugodzinny wykład „Wiadomości wstępne do nauk historycznych”.

³⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1917, [AUWR_UA_000_26_0_5_1917_56642](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 189, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_189_53818](#).

³⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 274, [AUWR_UA_000_26_0_5_274_51650](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 35, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_35_66712](#).

³⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1335, [AUWR_UA_000_26_0_5_1335_56752](#).

W 1925 r. przeniosła się do Katedry Nauk Pomocniczych Historii (na miejsce dotychczasowego asystenta starszego Z. Wojciechowskiego, który wyjechał do Poznania). W 1926 r. przebywała we Francji na stypendium rządu francuskiego. Na uczelni była zatrudniona do 1931 r., a następnie objęła stanowisko kustosa w Muzeum Miasta Lwowa (opracowała *Muzeum Historyczne miasta Lwowa. Przewodnik po zbiorach*, Lwów 1936). W 1937 r. uzyskała habilitację z historii miast i ich kultury. Jej dorobek naukowy był bardzo obfity. Zajmowała się przede wszystkim tematyką lwowską (*Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej*, Lwów 1929; *Wodociągi starego Lwowa 1404–1663*, Lwów 1934; *Lwów w odnowie 1766–1769*, Lwów 1932; *Czarna Kamienica i jej mieszkańcy*, Lwów 1935; *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938). Jej prace dotyczyły też nieco szerszej perspektywy regionalnej – ziem południowo-wschodnich ówczesnej Polski (*Dzieje miasta Złoczowa*, Złoczów 1929; *Przewodnik po najdawniejszych zabytkach Małopolski Wschodniej związanych z dziejami króla Jana III Sobieskiego*, Lwów ok. 1933). Była członkiem Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa (Michalska-Bracha 2021: 153–164). Innym wątkiem jej twórczości była biografistyka (*Mieszczka lwowska XVI w. Zofia Hanłowa*, „Ziemia Czerwieńska” 1935, 1, s. 26–66; *Niedoceniony krajoznawca lwowski Antoni Schneider 1825–1880*, Lwów 1938). Podejmowała też zagadnienia kobiece (Kusiak 1996: 99–103), czego efektem było kolejnych kilka publikacji (*Z przeszłości Lwowianek*, Warszawa 1935; *Kobieta w dawnej Polsce – do okresu rozbiorów*, Lwów 1938). Publikowała też pod pseudonimem Cezaryna Mikułowska („Ukraiński” *ruch kobiecy*, Lwów 1937). Część wojny spędziła w Warszawie; tam została aresztowana i przewieziona do Auschwitz, gdzie zmarła w 1943 r.

Asystentem młodszym trzeciego stopnia przy seminarium historii średniowiecznej i zatrudnionym od 1921 r. równolegle z Charewicz był Józef Zieliński (1899–1976)⁴⁰. Z Katedrą Ptaśnika związany był przez dwa lata, ale mimo przedłużonego angażu do końca września 1924 r. już w 1923 r. zrzekł się stanowiska, gdy został mianowany urzędnikiem w Bibliotece Uniwersyteckiej. Na tym przykładzie dobrze widać, jak trudno było się utrzymać z części pensji asystenckiej i że uzyskanie etatu urzędniczego czy nauczycielskiego powodowało odejście z uczelni. W 1925 r. obronił u Ptaśnika doktorat („Celibat w Polsce średniowiecznej na tle dziejów powszechnych”). Od 1925 r. został mianowany nauczycielem kontraktowym w I Gimnazjum Państwowym im. Mieczysława Romanowskiego w Stanisławowie i z tym miastem związał się na kolejne lata. Po wojnie pracował w Krakowie (Wyrozumski 1994: 579).

Po nim asystentem w Katedrze Historii Powszechnej Średniowiecznej był Bolesław Stachoń (1903–1961)⁴¹, który będąc na V roku studiów, został w 1925 r. zatrudniony jako

⁴⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 743, [AUWR_UA_000_26_0_5_743_51602](#).

⁴¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1806, [AUWR_UA_000_26_0_5_1806_56672](#).

asystent młodszy i pozostawał na tym stanowisku do 1928 r. W 1926 r. obronił doktorat, którego promotorem był S. Zakrzewski. Kilka lat później doktorat ten został wydany drukiem (*Polityka Polski wobec Turcji i akcji antytytureckiej w wieku XV do utraty Kili i Białogrodu (1484)*, Lwów 1930; Oświęcim 2015). Do wybuchu wojny pracował we Lwowie jako nauczyciel. Okupację spędził także w tym mieście, a po wojnie mieszkał w Warszawie (Korczak 1994: 490).

Il. 7. Walenty Wagner (1935)

Na jego miejsce zatrudniony został od 1928 r. jako asystent młodszy Walenty Wagner (1904–?)⁴², który w latach 1923–1928 studiował na UJK, a w 1927 r. zdał egzamin na nauczyciela szkół średnich. Jego naukowe zainteresowania dotyczyły przeszłości Jarosławia; opublikował broszurę *Handel dawnego Jarosławia* (Lwów 1929), która była częścią obronionego u Modelskiego dwa lata później doktoratu („Dzieje dawnego Jarosławia do połowy wieku XVII”). W 1931 r. otrzymał awans na asystenta starszego w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii na miejsce Ł. Charewicz, a cztery lata później zrezygnował i wyjechał do Wrocławia.

Podczas pobytu Charewicz na stypendium we Francji w pierwszej połowie 1926 r. zastępował ją Stanisław Zajączkowski (1890–1977),⁴³ zatrudniony wówczas w Archiwum Państwowym we Lwowie. Prowadził ćwiczenia historyczne dla studentów początkujących. Studia historyczne na UL ukończył jeszcze przed I wojną światową. Doktorat, który obronił u S. Zakrzewskiego w 1921 r., opublikowany został kilka lat później (*Studia nad dziejami Żmudzi wieku XIII*, Lwów 1925). W 1930 r. Zajączkowski habilitował się na podstawie pracy o stosunkach polsko-krzyżackich za czasów Władysława Łokietka (*Polska a Zakon Krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka*, Lwów 1929). Jednak po uzyskaniu na UJK *venia legendi* zajęć nie podjął – najpierw poprosił o urlop w związku z dłuższym wyjazdem, a ostatecznie uzyskał Katedrę Historii Powszechnej Średniowiecznej i Nauk Pomocniczych Historii na USB (Kita, Stobiecki 2000: 106–107).

Stanisław Pazyra (1904–1971)⁴⁴ w Katedrze Historii Powszechnej Średniowiecznej był formalnie zatrudniony cztery lata (1931–1935). Jednak bardziej związany był z Bujakiem, u którego w 1933 r. obronił doktorat. Także kilka lat pracował na UJK Jan Kropp (1903–1960)⁴⁵. Jeszcze jako student został w 1933 r. zatrudniony u Modelskiego w charakterze

⁴² DALO, z. 26, op. 5, spr. 194, [AUWR_UA_000_26_0_5_194_51668](#).

⁴³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 704, [AUWR_UA_000_26_0_5_704_52165](#).

⁴⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1448, [AUWR_UA_000_26_0_5_1448_56742](#).

⁴⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 977, [AUWR_UA_000_26_0_5_0977_56820](#).

asystenta wolontariusza. Po rezygnacji S. Pazyry został dwa lata później asystentem młodszym. Gdy uzyskał magisterium, przez kilka miesięcy (w roku akademickim 1936/37) był asystentem starszym w Katedrze Historii Polski, a następnie wrócił na stanowisko asystenta młodszego w Katedrze Historii Powszechnej Średniowiecznej, gdzie na początku roku akademickiego 1938/39 awansował na asystenta starszego. W okresie, gdy Kropp przeniósł się do Katedry Historii Polski, do pracy przyjęto Adama Ursela (1910–1997)⁴⁶. Zajął on zwolniony przez Kroppa etat asystenta młodszego. Ścisłe związki między pracownikami obu katedr powodowały, że niektóre z osób zatrudnianych na etatach asystenckich pracowały przez jakiś czas w jednej lub drugiej z nich – tak było w wypadku Wagnera, Charewicz, Kroppa i Haisiga.

Naukowe siły pomocnicze w Zakładzie (od 1928 r. Instytucie) Nauk Pomocniczych Historii

Pierwszymi osobami zatrudnionymi jako siły pomocnicze w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii w 1921 r. byli Maria Świeżawska (1902–1990)⁴⁷, Zygmunt Wojciechowski (1900–1955)⁴⁸, Zofia Dymnicka (ok. 1900–?)⁴⁹ i Zdzisław Stroński (1894–1972)⁵⁰. Świeżawska (po mężu Wojciechowska) maturę zdała w 1920 r. we Lwowie i w latach 1920–1924 studiowała na Wydziale Filozoficznym UJK. Została zatrudniona na etacie asystenta młodszego od 1921 r. W 1924 r. obroniła u Ptaśnika doktorat (*Z dziejów książki w Poznaniu w XV i XVI wieku*), który trzy lata później został opublikowany. W 1925 r. poślubiła Zygmunta Wojciechowskiego i wyjechała do Poznania, gdzie kontynuowała działalność naukową. Podobną drogę naukową odbył jej mąż, który podczas studiów historycznych we Lwowie został w 1922 r. zatrudniony jako asystent młodszy, a po obronie doktoratu w 1924 r., jako asystent starszy w Zakładzie Nauk Pomocniczych. Rozwinął intensywną działalność naukową, publikując kilka prac dotyczących początków państwa polskiego (*Ze studiów nad organizacją państwa polskiego za Piastów*, Lwów 1924; *Momenty terytorialne organizacji grodowej w Polsce piastowskiej*, Lwów 1924; *W sprawie regnum Poloniae za Władysława Łokietka*, Lwów 1924). Na początku 1925 r. przeniósł się na Uniwersytet Poznański, gdzie w 1937 r. został profesorem zwyczajnym.

Krótki epizod naukowy był doświadczeniem Zdzisława Strońskiego, który po maturze w gimnazjum w Stryju w 1914 r. studiował na uniwersytetach w Wiedniu, Lwowie i Krakowie, a lata studiów przerywał okresami odbywania służby wojskowej w wojsku

⁴⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1930, [AUWR_UA_000_26_0_5_1930_56637](#).

⁴⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1689, [AUWR_UA_000_26_0_5_1689_56706](#).

⁴⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 286, [AUWR_UA_000_26_0_5_286_51648](#).

⁴⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 634, [AUWR_UA_000_26_0_5_634_52178](#).

⁵⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1828, [AUWR_UA_000_26_0_5_1828_56668](#).

austriackim i polskim (A. Tyszkiewicz 2006: 390–392). We Lwowie zatrudniony był na etacie asystenta młodszego (1921–1922). W 1922 r. doktoryzował się z historii na Wydziale Filozoficznym UJ, po czym powrócił do Lwowa, gdzie podjął pracę w Archiwum Ziemskim oraz jako nauczyciel w Gimnazjum Żeńskim Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu. W 1924 r. wspólnie z Zygmuntem Wojciechowskim opublikował w „Kwartalniku Historycznym” *Bibliografię historii Polski za rok 1923*, a w 1928 r. w wydawnictwie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie (Ossolineum) wydał biografię Stefana Batorego. W następnych latach prowadził intensywną działalność polityczną i społeczną.

W 1922 r. asystentem młodszym w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii została także Zofia Dymnicka, która po maturze w przemyskim gimnazjum rozpoczęła w 1919 r. studia na UJK. Na podstawie bardzo dobrej opinii wystawionej przez Ptaśnika („jedna z najzdolniejszych i najpilniejszych uczennic”)⁵¹ pracowała w jego Katedrze do roku 1924.

W tej katedrze w latach 1925–1931 na etacie asystenta starszego pracowała Ł. Charewicz, następnie etat po niej objął W. Wagner, a po nim Marian Haisig (Kwaśny 1996: 607–609), który studia zwieńczył pracą magisterską („Mennica lwowska do roku 1658”) obronioną u Ptaśnika. Przez kilka lat zatrudniony był jako asystent wolontariusz. Od 1932 r. opracowywał zbiory sfragistyczne Bolesława Podczaszyńskiego, a powstałe cztery lata później dzieło stało się podstawą doktoratu obronionego u T. Modelskiego („Bolesław Podczaszyński jako sfragistyk i jego zbiory”). Zainteresowania tą tematyką zwieńczył wydaną już po wojnie publikacją *Bolesław Podczaszyński – sfragistyk i archeolog* (Wrocław 1952). Jeszcze przed obroną doktoratu zatrudniony został jako asystent starszy w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii na miejsce W. Wagnera i pracował tam do wybuchu wojny. Zajmował się głównie sfragistyką (*Sfragistyka szlachecka doby średniowiecza w świetle archiwaliów lwowskich*, Lwów 1938) (Ławrecki, Szust 2016: 390). Przez krótki okres (1933–1934) asystentem wolontariuszem w Katedrze był Alojzy Kuczyński (1907–?)⁵².

Zajęcia z nauk pomocniczych historii należały do licznie uczęszczanych. W roku akademickim 1924/25 uczestniczyło w nich 137 osób, w 1928/29 było 130 studentów, a w 1938/39 zapisało się 68 osób. W ćwiczeniach niezmiennie pomocna była dobrze wyposażona biblioteka zakładowa (Ławrecki, Szust 2016: 393).

Katedra Historii Powszechnej Nowożytnej

Historia nowożytna na UL w latach I wojny światowej prezentowała się bardzo skromnie. W tym okresie zajęć nie podjęli Szymon Askenazy (1865–1935)⁵³, Mychajło

⁵¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 634, k. 3, [AUWR_UA_000_26_0_5_634_52178&view=single&p=5](#).

⁵² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1039, [AUWR_UA_000_26_0_5_1039_56808](#).

⁵³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 35, [AUWR_UA_000_26_0_5_35_49151](#).

Hruszewski (ukr. Михайло Грушевський) (1866–1934)⁵⁴ i Adam Szelągowski (1873–1961)⁵⁵, a tylko w ograniczonym stopniu Bronisław Dembiński. Pierwszy z nich powrócił ze Szwajcarii dopiero na początku 1918 r., i to nie do Lwowa, lecz do Warszawy. Wykłady w zastępstwie Askenazego prowadził Adam Skałkowski, jego najstarszy uczeń, habilitowany w 1913 r. na podstawie pracy *O kokardę Legionów* (Lwów 1912). Zajmował się w tym okresie historią polityczną i wojskową czasów napoleońskich (*Oficerowie polscy stu dni*, Cracovie 1910; *En marge de la correspondance de Napoléon I. Pièces inédites concernant la Pologne 1801–1815*, Varsovie–Paris 1911; *Książę Józef*, Bytom 1913). Jednak już w 1919 r. przeniósł się do Poznania, gdzie objął Katedrę Historii Powszechnej Nowożytnej na nowo powołanym uniwersytecie i w 1921 r. został profesorem zwyczajnym. Od 1916 r. poza Lwowem przebywał Dembiński (Przeniosło, Przeniosło 2022: 197–200), który Katedrę Historii Powszechnej Nowożytnej objął jeszcze w 1892 r., a pięć lat później otrzymał profesurę zwyczajną. Po 27 latach pobytu na UL w czerwcu 1919 r. zrezygnował z katedry i przeniósł się do Warszawy, gdzie podjął pracę w MWRiOP, a potem do Poznania. Kilka miesięcy później, w październiku tego samego roku, z pracy we Lwowie ostatecznie zrezygnował także Askenazy (Przeniosło, Przeniosło 2022: 103–106). Uzasadniał to następująco:

Wysiłek fizyczny (nie mówiąc już o nakładzie materialnym jaki w warunkach powyższych pociągała za sobą cała moja służba uniwersytecka) połączony z tem rozdwojeniem między Lwowem a Warszawą poczyną przechodzić moje siły. Już i wiek i zdrowie nie po temu. Co zaś główna, ustał właściwy tego wysiłku obowiązek. Tkwił on dla mnie dotychczas w tem, że nie mogąc w zruszczonej warszawskiej, należało w narodowej lwowskiej Wszechnicy wpajać dzieje nowożytne polskie młodzieży polskiej. To się dziś na szczęście skończyło. Mają swe wolne narodowe Wszechnice i katedry dziejów nowożytnych polskich obok Krakowa i Lwowa również Lublin, Poznań, Wilno, a przede wszystkim Warszawa. Szczęśliwy żem się tego doczekał, odchodzę skądem przyszedł. Mnie już więcej we Lwowie nie potrzeba⁵⁶.

Istotną rolę w lwowskich badaniach nad nowożytnością i organizacją uniwersyteckiej dydaktyki tego okresu odegrał Adam Szelągowski⁵⁷. Duża część jego kariery naukowej przypadła jeszcze na czasy galicyjskie. Zainteresowania kwestiami ekonomicznymi zadecydowały o powierzeniu mu w 1919 r. Katedry Historii Społecznej i Gospodarczej, gdyż podstawą jego habilitacji z 1902 r. była rozprawa „Pieniądz i przewrót cen w XVI i XVII wieku w Polsce”. Jednak już rok później przeszedł do Katedry

⁵⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 510, [AUWR_UA_000_26_0_5_510_52203](#).

⁵⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2109, [AUWR_UA_000_26_0_5_2109_62772](#).

DALO, z. 26, op. 5, spr. 2110, [AUWR_UA_000_26_0_5_2110_62771](#).

⁵⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 35, k. 152 verso, [AUWR_UA_000_26_0_5_35_49151&view=single&p=156](#).

⁵⁷ Zob. Maternicki (1989: 123–139); Maternicki (1996a: 70–137); Maternicki, Zaskilniak (2007: 359–376); Przeniosło, Przeniosło (2022: 640–643).

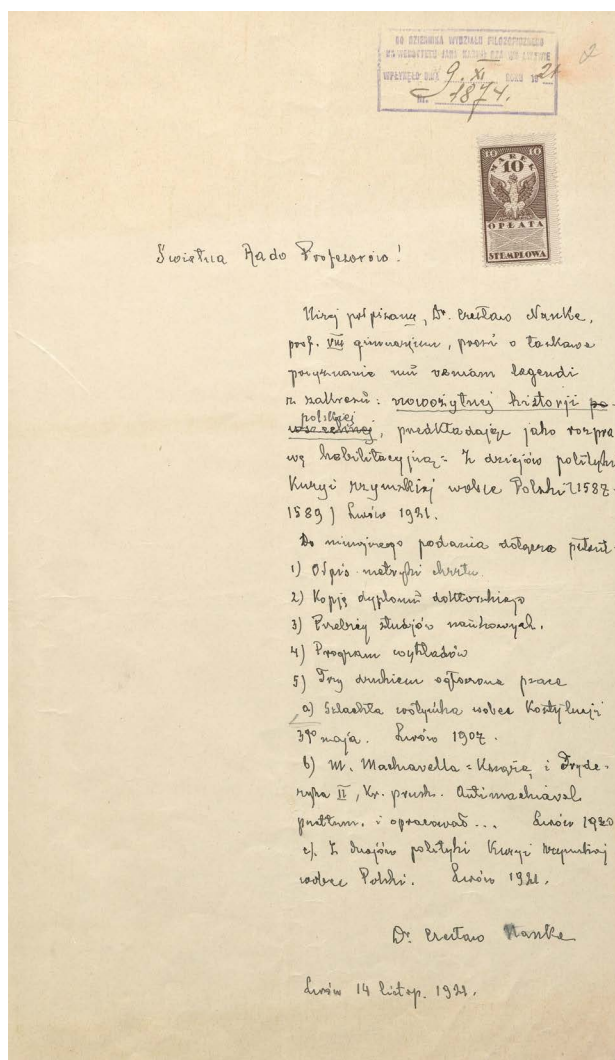
Historii Powszechnej Nowożytnej, której nazwę po reorganizacji wydziałów na UJK zmieniono na Katedrę Historii Nowożytnej. W okresie II Rzeczypospolitej Szelaḡowski zmienił zasadniczo swoje naukowe zainteresowania, kierując się ku historii politycznej i historii powszechnej (Czapliński, Wereszycki 1962: 615–635; Maternicki 1996b: 138–161; Kowalski 2016: 429–439). Ponadto przesunął cezurę chronologiczną swoich badań na koniec XVIII stulecia i wiek XIX. Henryk Wereszycki, dokonując na łamach „Przeglądu Historycznego” przeglądu dorobku polskiej historiografii w 1938 r., oceniał, że „historia Galicji jest właściwie bardzo zaniedbana” (Wereszycki 1937–1938: 419). Wśród nielicznych publikacji dotyczących tego okresu zwracał uwagę na dwa artykuły Szelaḡowskiego dotyczące początków okresu autonomicznego (*Przyczynki do dziejów ugody austriacko-polskiej 1868–1870*, Lwów 1924) oraz postaci namiestnika Galicji Agenora Gołuchowskiego (*Gołuchowski – namiestnik i ugoda austro-polska*, Lwów 1925). Wyrazem zainteresowań Szelaḡowskiego Francją były publikacje poświęcone rewolucji w tym kraju (*Rok 1789. Monarchia a rewolucja*, Warszawa 1927; *Rewolucja francuska. I, 1789–1793*, Lwów 1934). Początkom USA poświęcił pracę *Stany Zjednoczone Północnej Ameryki U.S.A. Tworzenie państwa i konstytucji* (Warszawa 1929). Oprócz prac o charakterze naukowym był też autorem podręczników szkolnych i opracowań metodycznych (*Z zagadnień dydaktyki historii. Nauka historii w programach gimnazjalnych*, Warszawa 1925). Opracowany przez niego cykl podręczników do historii powszechnej dla szkół gimnazjalnych obejmował czasy od starożytności po współczesność (*Dzieje powszechne w zarysie. Podręcznik do nauki historii na stopniu wyższym szkół średnich*, t. 1–4, Warszawa 1919–1925). Rozległość zainteresowań naukowych Szelaḡowskiego, zarówno przed rokiem 1918, jak i w okresie niepodległości, budzi podziw i szacunek (Maternicki 1996a: 70–137). Oceniając jego dorobek w dwudziestoleciu, Jerzy Maternicki zwrócił uwagę, że nadal był on imponujący pod względem ilościowym i rozległy tematycznie, ale

nie miał już tej rangi naukowej, co prace tego autora opublikowane przez I wojnę światową. Historyk nie prowadził już rozległych i systematycznych poszukiwań źródłowych, [...] nękany kłopotami finansowymi, wywołanymi w dużej mierze nazbyt wystawnym i kosztownym trybem życia, pisał i publikował swoje prace pośpiesznie, aby zdobyć środki na spłacenie narastających wciąż długów. (Maternicki, Zaszkilniak 2007: 371)

W dydaktyce uniwersyteckiej także koncentrował się na zagadnieniach politycznych, ale przedstawiał je w ujęciu problemowym. W okresie międzywojennym wyprymował 19 doktorów; kilkoro z nich po II wojnie zrobiło kariery naukowe, m.in. Henryk Wereszycki (1898–1990), Jadwiga Lechicka (1898–1965)⁵⁸, Marian Tyrowicz (1901–1989).

⁵⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1088, [AUWR_UA_000_26_0_5_1088_56798](#).

Wykłady zlecone z historii powszechnej prowadził też Czesław Nanke (1883–1950)⁵⁹. Doktorat uzyskał w 1907 r. („Szlachta wołyńska wobec Konstytucji 3-go maja”), a przewód habilitacyjny przeprowadzony został w 1925 r. („Z dziejów polityki Kurii Rzymskiej wobec Polski, 1587–1589”).

II. 8. Prośba Czesława Nankego o przyznanie mu *venia legendi* na UJK (1921)

Jako docent prywatny prowadził wykłady z historii nowożytnej Polski – od renesansu po koniec XIX wieku. W 1938 r. został profesorem tytularnym UJK (Pisulińska 2006: 461–473).

⁵⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1330, [AUWR_UA_000_26_0_5_1330_56753](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 126, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_126_53842](#).

Naukowe siły pomocnicze w Katedrze Historii Powszechnej Nowożytnej

Pierwszą asystentką zatrudnioną w Katedrze Historii Powszechnej Nowożytnej, jeszcze w okresie I wojny, była Wanda Natalli, która jednak w 1921 r., po ukończeniu studiów, zrezygnowała z pracy. Jej miejsce zajęła J. Lechicka, która po zdaniu matury we Lwowie rozpoczęła studia na UJK. Już w roku akademickim 1919/20 zatrudniona została jako stypendystka na seminarium historii nowożytnej, w 1921 r. pracowała jako asystent młodszy, a w 1924 r., po obronie doktoratu („Przedostatnie polskie bezkrólewie”), którego promotorem był Szelański, awansowała na asystenta starszego. Na uczelni pracowała do 1925 r., będąc równocześnie nauczycielką w lwowskich żeńskich szkołach prywatnych. Zainteresowania naukowe szybko skierowała na zagadnienia dydaktyki historii. Już w 1927 r. wyjechała ze Lwowa, najpierw do Łodzi, a później do Warszawy. Po wojnie habilitowała się i była profesorem Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (UMK) w Toruniu (Winnicka 1994a: 289; Piasek 2022). Od 1924 r., początkowo jako wolontariusz, a rok później na miejsce Lechickiej zatrudniony został Zygmunt Zborucki (1899–1984)⁶⁰, który po obronie doktoratu (u S. Zakrzewskiego) w 1929 r. awansował na asystenta starszego i na tym stanowisku pracował do 1933 r. Następnie wykładał historię w IX gimnazjum lwowskim i nauczycielem pozostał do końca kariery zawodowej (po wojnie mieszkał w Inowrocławiu). Od 1933 r. jako asystentka zatrudniona była Zofia Des Loges (1897– ok. 1950)⁶¹.

Il. 9. Zofia Des Loges (1935)

Maturę zdała eksternistycznie w 1929 r., a studia na UJK zwieńczyła magisterium w 1934 r. („Teodor Wessel podskarbi wielki koronny”). Zatrudniona była do 1936 r., a ostatnie pół roku przebywała na urlopie bezpłatnym. Równolegle pracowała jako nauczycielka w IX gimnazjum we Lwowie. Po wojnie mieszkała na Pomorzu Zachodnim. Równocześnie z Des Loges jako wolontariusze w Katedrze zostali przyjęci Adam Dygdała (1908–1969)⁶² i Witold Nowosad (1913–1998)⁶³. Pierwszy z nich, po uzyskaniu magisterium w 1936 r. („Udział społeczeństwa w powstaniu 1794 r.”), awansował na asystenta starszego i asystentem Szelańskiego był do wybuchu II wojny. Ponadto współpracował z redakcją „Kwartalnika Historycznego”. Po wojnie

⁶⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 732, [AUWR_UA_000_26_0_5_732_52159](#).

⁶¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1094, [AUWR_UA_000_26_0_5_1094_56795](#).

⁶² DALO, z. 26, op. 5, spr. 630, [AUWR_UA_000_26_0_5_630_52179](#).

⁶³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1376, [AUWR_UA_000_26_0_5_1376_56750](#).

pracował w Toruniu i w Gdańsku (Janicka 2020: 129–140). Nowosad pracował krócej, bo tylko do 1936 r. Podczas studiów pełnił funkcję prezesa lwowskiej Sodalicii Mariańskiej Akademików. Związał się z ruchem narodowym (*W walce o katolickie państwo polskiego narodu. Przemówienia i artykuły*, Lwów 1938). Po wojnie pozostał na emigracji, zmarł w Paryżu.

Katedra Historii Polski

Badania nad dziejami ziem polskich prowadzone były od czasów zaborów, zmieniały się tylko nazwy. Na czele Katedry Historii Polski przez cały prawie okres dwudziestolecia stał Stanisław Zakrzewski (Błachowska 2007: 377–398; Dąbrowska 2015; Przeniosło, Przeniosło 2022: 726–729). Należał do drugiego pokolenia badaczy polskiego średniowiecza. Habilitował się na UJ w 1903 r., od 1905 r. pracował na UL, gdzie profesurę zwyczajną uzyskał w 1913 r. Po I wojnie kontynuował badania nad pograniczami, a efektem były rozprawy: *Polacy i Rusini na Ziemi Czerwieńskiej w przeszłości* (1919) i *Wpływ sprawy ruskiej na państwo polskie w XIV wieku* (1922). W 1920 r. nakładem PAU wydał *Historię polityczną Polski*, cz. 1: *Wieki średnie*. Wiele uwagi poświęcił początkom państwa polskiego oraz panowaniu Mieszka I (*Mieszko I jako budowniczy państwa polskiego*, 1921) i Bolesława Chrobrego (*Bolesław Chrobry Wielki*, 1925)⁶⁴. Ponadto opublikował kilka prac przyczynkarskich w związku ze swoim zaangażowaniem w *Encyklopedię polską* przygotowywaną przez Akademię Umiejętności (po 1918 r. Polską Akademię Umiejętności). Badał wówczas kwestie stosunków polsko-czeskich (*Czeski charakter Krakowa za Mieszka I w świetle krytyki źródeł; Śląsk i Morawy za Mieszka I*). Jego publikacje na ten temat były przedmiotem dyskusji historyków polskich, czeskich i niemieckich.

Był twórcą jednej ze szkół dydaktycznych na UJK (Pisulińska 2020: 37). Swoje seminarium otworzył wraz z objęciem funkcji profesora nadzwyczajnego w 1907 r. Od 1910 r. miało ono swój lokal oraz stałą dotację i bibliotekę. Wzorem dla niego było krakowskie seminarium Stanisława Smolki, który stawiał duże wymagania seminarzystom, zwłaszcza tym planującym karierę naukową. Zakrzewski starał się, aby seminarium było jak najszerzej otwarte dla studentów. Były stałe dyżury asystentów, możliwość korzystania w każdej chwili z biblioteki oraz dostępność profesora dla uczniów (Zajączkowski 1936: 232). Do reformy szkolnictwa liczba jego uczestników wynosiła od 30 do 50 osób, po roku 1926, gdy zmieniono zasady udziału w seminariach, wzrosła nawet do 100. Podstawą warsztatu była krytyka źródeł i ich interpretacja oraz konstrukcja narracji

⁶⁴ Ta ostanía pozycja została dwukrotnie wznowiona – w 2000 oraz 2006 r.

(Pisulińska 2020: 38). Uczniowie musieli opracować kilka referatów oraz zrecenzować pracę – magisterską lub doktorską – kolegi. Te wysokie wymagania połączone były z dużą troską o swoich studentów, zarówno w zakresie starań o druk ich prac, jak i pomocy materialnej. Bardzo ważnym elementem jego działalności dydaktycznej były tzw. konferencje, czyli indywidualne rozmowy ze studentami na temat przygotowywanych przez nich prac (Zajączkowski 1936: 230). Nie szczędził przy tym swojego czasu oraz uwagi i w efekcie powstawały prace, które można było kierować do druku. Prawie 50% prac zostało opublikowanych w całości lub we fragmentach (Pisulińska 2020: 40). Jako swój obowiązek postrzegał nie tylko pomoc naukową, ale również starania o ukończenie przez nich studiów czy też znalezienie pracy (Zajączkowski 1936: 234). Do jego uczniów należeli: Olgierd Górka (1887–1955)⁶⁵, Halina Hoffman-Dadej (Hoffman-Dadejowa) (1888–1944), Wanda Lilien-Górka (1887–1971)⁶⁶, Eustachy Nowicki (1885–1954), Kazimierz Sochaniewicz (1892–1930) i Julia Thuman (Tumanówna) (?–?), którzy obronili swoje prace doktorskie przed I wojną lub w jej trakcie. W okresie międzywojennym pod opieką Zakrzewskiego znajdowała się liczna była grupa seminarzystów i doktorantów. Jeszcze przed wybuchem II wojny światowej, ale już po jego śmierci, zdążyli obronić prace doktorskie Bronisław Kocowski (1907–1980) i Ludwik Bazylów (w DALO jako Ludwik Bazylów) (1915–1985)⁶⁷.

W czasie pobytu we Lwowie Zakrzewski pełnił funkcję sekretarza „Kwartalnika Historycznego”, w latach 1923–1925 stał na czele Towarzystwa Historycznego, a po reorganizacji i zmianie nazwy na Polskie Towarzystwo Historyczne (PTH) kierował nim także w latach 1925–1932 i 1934–1936. Od 1927 r. był członkiem czynnym PAU oraz od 1928 członkiem zagranicznym Czeskiego Królewskiego Towarzystwa Naukowego, członkiem korespondentem Instytutu Słowiańskiego w Pradze oraz Węgierskiego Towarzystwa Naukowego.

Mieczysław Gębarowicz, student i asystent u Zakrzewskiego w latach 1920–1922, charakteryzując jego zajęcia, pisał:

Ćwiczenia poświęcone były naukom pomocniczym, w szczególności praktycznym zajęciom z paleografii i referatom, seminarium zaś omawianiu oryginalnych prac. Przy ustalaniu tematu otrzymywało się polecenie rozpoczynania pracy od studiowania źródeł i to w szerokim zakresie, obejmującym nie samo tylko zagadnienie, ale i całą odnośną epokę, aby po zapoznaniu się z kolorytem przekazów pisemnych i stworzeniu sobie własnego obrazu porównać go z literaturą. W stosunku do niej należało zajmować krytyczne stanowisko, a gdy początkujący student wyrażał wątpliwości co do swych kompetencji, otrzy-

⁶⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 525, [AUWR_UA_000_26_0_5_525_52199](#).

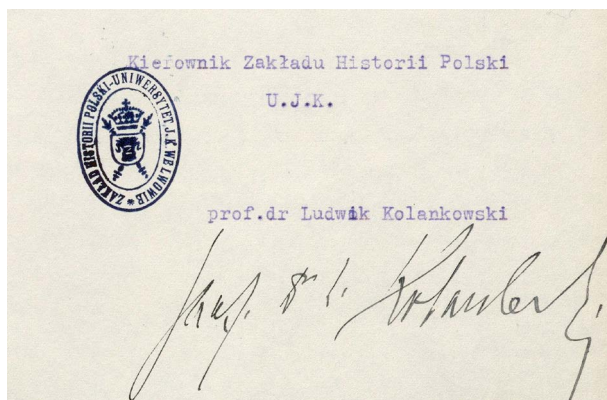
⁶⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1102, [AUWR_UA_000_26_0_5_1102_68776](#).

⁶⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 48, [AUWR_UA_000_26_0_5_48_49135](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 434, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_434_66590](#).

mywał jako odpowiedź przysłowie: „Nie święci garnki lepią”. Zakrzewski walczył zawsze z biernym podporządkowaniem się autorytetom, toteż do wyrabiania samodzielności myślenia zmierzała również dyskusja nad przedkładanymi pracami. Do ich omawiania przeznaczani byli dwaj recenzenci, poza tym każdy z członków seminarium miał obowiązek zaznajomić się z tekstem pracy i brać czynny udział w dyskusjach. Ich przebieg był nieraz żywy i ostry nawet, co profesor specjalnie podsyczał, aby zaś były one rzeczowe, mobilizowano na stołach częściowo bibliotekę podręczną, wydobywając z niej w pierwszym rzędzie wydawnictwa źródłowe i bibliograficzne. (Gębarowicz 1994: 21)

Po nagłej śmierci Zakrzewskiego w 1936 r. powstał problem z obsadzeniem katedry po nim. Została rozpisana ogólnopolska ankieta w sprawie wyłonienia najlepszych kandydatów – otrzymało ją 19 profesorów z czterech uczelni (Kraków, Warszawa, Wilno, Poznań). Wśród nadesłanych propozycji pojawiły się nazwiska profesorów i docentów: Ludwika Kolankowskiego⁶⁸ (1882–1956)⁶⁹, Henryka Paszkiewicza (1897–1979), O. Górki, S. Zajączkowskiego, K. Tyszkowskiego i T. Modelskiego (ten ostatni nie zgodził się na branie pod uwagę jego osoby). Na posiedzeniach Komisji Historycznej (F. Bujak, K. Chyliński, S. Łempicki, T. Modelski, A. Szelański) powołanej do sprawy obsady wakującej katedry na pierwszym miejscu stworzonej listy umieszczono Kolankowskiego i jego komisja wskazała jako głównego kandydata (*primo et unice lece*).

Il. 10. Pieczęć Zakładu Historii Polski UJK z podpisem Ludwika Kolankowskiego (1937)

Kolankowski studiował we Lwowie i Berlinie. Pracę doktorską obronił u L. Finkla, a habilitował się na UJ w 1913 r. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę pracował m.in. w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. W 1929 r., w wieku 47 lat, zdecydował się na przejście na emeryturę. Od 1931 r. był profesorem tytularnym USB w Wilnie. Profesurę zwyczajną otrzymał w 1936 r. już na UJK. Ponadto w 1934 r. został wybrany na

⁶⁸ Zob. Tomczak (1983); Serczyk (1983: 235–236); Sieradzan (2006); Przeniosło, Przeniosło (2022: 337–340).

⁶⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 906, [AUWR_UA_000_26_0_5_906_56828](#).

członka korespondenta PAU, a od 1937 r. pełnił funkcję prezesa PTH. W 1930 r. otrzymał Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski.

Zainteresowania naukowe Kolankowskiego dotyczyły okresu Polski Jagiellońskiej, w tym dziejów Litwy (Stobiecki 2005: 365–379). Podczas pobytu we Lwowie opublikował kilka prac (*Jagiellonowie i Unia*, Lwów 1936; *Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne*, Lwów 1936), a także tekst o XVI-wiecznym rycerstwie (*Rycerstwo obertyńskie 1531 r.*, Lwów 1938). Jego zajęcia dydaktyczne cieszyły się zainteresowaniem studentów (Pisulińska 2012: 51). Łączył obowiązki naukowe z politycznymi. W wyborach 1938 r. został wybrany na senatora RP. Po wojnie organizował życie naukowe w Łodzi i Toruniu.

Katedrę Historii Polski wspomagali też czasowo docenci i profesorowie tytularni, którzy prowadzili wykłady i ćwiczenia. Jedną z takich osób był wspomniany już Olgierd Górka, który we Lwowie uzyskał doktorat w 1909 r., a habilitację „z historii południowego wschodu Europy” w 1917 r. Po kilkuletnim pobycie w wojsku (dosłużył się stopnia majora) rozpoczął od marca 1925 r. wykłady zlecone na UJK i prowadził je do końca roku akademickiego 1934/35 w wymiarze kilku godzin tygodniowo. Ich tematyka dotyczyła dziejów Rumunii, Węgier, Turcji i związków tych terenów z Polską, np. „Polska a Rumunia od r. 1340–1669” – wykład w roku akademickim 1930/31; „Źródła tureckie do dziejów polskich w. XV–XVIII” – wykład 1933/34⁷⁰. Podstawowym miejscem jego pracy były gimnazja lwowskie. W 1932 r. został dyrektorem Instytutu Wschodniego w Warszawie, jednak przez kolejne lata nie zerwał kontaktów ze Lwowem, a w 1934 r. mianowany został profesorem tytularnym UJK. Dość podobnie rozwijała się kariera zawodowa Kazimierza Hartleba (1886–1951)⁷¹, który doktorat uzyskał w 1909 r., habilitował się w 1920 r. („Stosunki artystyczne na dworze ostatniego Jagiellona”), a profesurę tytularną otrzymał na UJK w 1929 r. Po habilitacji prowadził w roku akademickim 1930/31 wykłady zlecone i ćwiczenia z zakresu historii kultury polskiej. Zrezygnował z nich, gdy został dyrektorem Biblioteki Sejmu Śląskiego w Katowicach.

Naukowe siły pomocnicze w Katedrze Historii Polski

Pierwszą osobą zatrudnioną w Katedrze Historii Polski jako siłą pomocniczą był Mieczysław Gębarowicz⁷² (1893–1984)⁷³, który w 1912 r. ukończył w Buczaczu gimnazjum

⁷⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 525, [AUWR_UA_000_26_0_5_525_52199&view=single&p=155](#).

⁷¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 379, [AUWR_UA_000_26_0_5_379_51624](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 40, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_40_53877](#).

⁷² M. Gębarowiczowi poświęcony został czwarty zeszyt „Czasopisma Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” z 1994 r. (tam też bibliografia jego prac) [<https://ossolineum.pl/index.php/czasopismo-znio/numery-archiwalne/zeszyt-4-1994/>] [dostęp online: 21.07.2023].

⁷³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 394, [AUWR_UA_000_26_0_5_394_51621](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 42, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_42_53875](#).

i po maturze rozpoczął naukę na UL, starając się pogodzić zajęcia z zakresu historii sztuki i historii. W czasie I wojny służył w armii austriackiej, brał udział w walkach w 1918 r. z Ukraińcami. W 1919 r. podjął studia przerwane przez wojnę. Na seminarium S. Zakrzewskiego przygotował pracę „Aleksander, biskup płocki (od roku 1129 do roku 1156)”, która stała się podstawą rozprawy doktorskiej (Gębarowicz 1935: 65–66). W 1921 r. uzyskał tytuł doktora filozofii. Jeszcze w 1920 r. został asystentem w Katedrze Historii Polski i na tym stanowisku pozostał do 1922 r. Dalsze działania zawodowe i naukowe Gębarowicza związane były z historią sztuki, gdy podjął pracę w bibliotece Ossolineum.

Na miejsce Gębarowicza w Katedrze została zatrudniona jako asystentka młodsza Ewa Szweiger⁷⁴ (po mężu Maleczyńska) (1900–1972)⁷⁵. Gimnazjum ukończyła we Lwowie i w 1919 r. rozpoczęła studia na uniwersytecie. U Zakrzewskiego była formalnie zatrudniona do 1924 r. W tym roku obroniła u niego pracę doktorską („Uposażenie węgierskich grodów nadwazańskich – materiały porównawcze dla polskiej organizacji grodowej”), a w grudniu tegoż roku poślubiła Karola Maleczyńskiego (1897–1968)⁷⁶, który również był seminarzystą i asystentem w Katedrze Historii Polski. Po ukończeniu studiów zrezygnowała z asystentury i pracowała jako nauczycielka w kilku lwowskich gimnazjach. Od 1934 r., za zgodą kuratora szkolnego, prowadziła ćwiczenia z dydaktyki historii na UJK (Centkowski 2006: 484–493). Opublikowała kilka prac z zakresu historii średniowiecznej (np. *Książęce lenno mazowieckie 1351–1526*, Lwów 1929) oraz z dydaktyki historii.

Wobec rezygnacji asystentki Zakrzewski wystąpił o zatrudnienie nowej osoby i od 1924 r. jako asystent młodszy pracę w Katedrze podjął Karol Maleczyński, który był tuż przed ukończeniem studiów. Po obronie doktoratu awansował na stanowisko asystenta starszego. Jednak już w 1925 r. na własną prośbę odszedł z uczelni, gdyż podjął pracę w Archiwum Ziemi (Bernardyńskim) we Lwowie. W wyniku habilitacji z nauk pomocniczych historii przeprowadzonej w 1929 r. został docentem (*Studia nad dyplomami i kancelarią Odonica i Laskonogiego 1202–1239*, Lwów 1928), zaś w lipcu 1939 r. mianowano go profesorem tytularnym Uniwersytetu Lwowskiego. Po habilitacji rozpoczął w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii wykłady z paleografii łacińskiej, chronologii i dyplomatyki, np. w roku akademickim 1929/30: „Dyplomy i kancelaria Władysława Łokietka jako wstęp do metodologii dyplomatyki specjalnej”; w 1935 r. – „Dyplomatyka cesarska wieków średnich”; a w 1936 – „Zarys dyplomatyki polskiej”. Prowadził też ćwiczenia dyplomatyczno-paleograficzne (Ławrecki, Szust 2016: 390–392). Po śmierci

⁷⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2103, [AUWR_UA_000_26_0_5_2103_62775](#).

⁷⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1179, [AUWR_UA_000_26_0_5_1179_56774](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 113, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_113_66670](#).

⁷⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1180, [AUWR_UA_000_26_0_5_1180_56773](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 114, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_114_53851](#).

S. Zakrzewskiego w 1936 r. Maleczyński prowadził wykład „Historia polityczna Polski w XII i początkach XIII wieku”. Kilkakrotnie wyjeżdżał za granicę – w 1928 r. do Włoch, w 1932 r. do Francji oraz w 1938 r. do Szwajcarii i Francji. Problematyka badawcza jego prac koncentrowała się wokół szeroko rozumianych problemów średniowiecza. Już pierwsza monografia stała się wydarzeniem (*Najstarsze targi w Polsce i stosunek ich do miast przed kolonizacją na prawie niemieckim*, Lwów 1926) (Korta 1991: 58–59). Podejmował też tematy z historii politycznej (*Przymierze Kazimierza Wielkiego z Danią*, [b.m.] ok. 1935), z dyplomatyki (*Stanowisko dokumentu w polskim prawie prywatnym i przewodzie sądowym do połowy XIII w.*, Lwów 1935), ale przede wszystkim z historii społeczno-gospodarczej (*O kanclerzach polskich XII wieku*, Lwów 1928; *Urzędnicy grodzcy trembowelscy 1403–1783*, Lwów 1936; *Urzędnicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783*, Lwów 1938). Po przyjeździe w 1945 r. do Wrocławia stał się jednym z głównych organizatorów polskiego środowiska historycznego w tym mieście (Korta 1991: 55–70; Bobowski 1997: 295–300; Błachowska 2014: 535–550).

Izydor Chrząszcz (1898–1940)⁷⁷, gdy był studentem III roku, został mianowany w 1924 r. demonstratorem w Katedrze Zakrzewskiego, a w 1926 r. zatrudniono go jako asystenta młodszego. Po studiach i zwolnieniu z uczelni związków z Zakrzewskim nie zerwał, bo obronił u niego w 1932 r. doktorat („Stosunki Chmielnickiego z Turcją i Tatarami w latach 1648 aż do poddania się Turcji w II połowie 1650 roku”). Pracował w lwowskim Prywatnym Gimnazjum Żeńskim Cypriany Brückówny, a w 1928 r. uzyskał etat w państwowym gimnazjum w Jaworowie. Zajmował się problematyką kozacką i z tego zakresu opublikował m.in. pracę: *Stosunki kozacko-tatarskie z uwzględnieniem stosunków z Turcją, Mołdawią i Siedmiogrodem w I połowie 1649 roku*, [w:] *Prace historyczne. Wydane ku uczczeniu 50-lecia Akademickiego Koła Historyków Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1878–1928* (Lwów 1929, s. 295–312). Wiosną 1940 r. został zamordowany w Charkowie jako ofiara zbrodni katyńskiej (Borys 1985: 233–234; Pisulińska 2020: 37–46).

Michał Antonów (1903–1985)⁷⁸ jako student V roku został przyjęty na miejsce Izydora Chrząszcza w 1926 r. na stanowisko asystenta młodszego w Katedrze Historii Polski. Dwukrotnie przebywał na stypendium rządowym w Jugosławii. Antonów w 1931 r. obronił doktorat u S. Zakrzewskiego „Stanisław Koniecpolski hetman w. koronny 1617–1646”, a od 1932 r. rozpoczął pracę w Archiwum w Katowicach (Antonów-Nitsche 2013: 260). Podczas dwukrotnych półrocznych przerw w zatrudnieniu Antonowa na UJK na jego miejscu pracowali jako asystenci młodsi: Stefan Balicki (1902–?)⁷⁹ (w 1927 r.) oraz

⁷⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2011, [AUWR_UA_000_26_0_5_2011_56618](#).

⁷⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 26, [AUWR_UA_000_26_0_5_26_49161](#).

⁷⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 51, [AUWR_UA_000_26_0_5_51_49132](#).

Marian Aleksiewicz (1899–1972)⁸⁰ (w 1928 r.). Balicki podczas zatrudnienia był jeszcze studentem WH, a równocześnie od 1925 r. nauczycielem w Prywatnym Gimnazjum Żeńskim C. Brückówny we Lwowie.

W 1928 r. na krótko jako asystent starszy u S. Zakrzewskiego został zatrudniony Stanisław Hoszowski (1904–1987)⁸¹, ale był to efekt wewnętrznych ustaleń między profesorami, gdyż z Katedrą Historii Polski związany był etat asystenta starszego, natomiast zatrudniani wówczas studenci nie spełniali formalnych wymogów niezbędnych przy obsadzie tego stanowiska.

Il. 11. Józef Skrzypek (1935)

Podobna sytuacja miała miejsce z Józefem Skrzypkiem (1905–1974)⁸², który w roku akademickim 1929/30 zatrudniony był u Bujaka jako asystent młodszy, ale w następnych latach swoją karierę i zatrudnienie związał z Katedrą Historii Polski S. Zakrzewskiego. Skrzypek ukończył II Państwowe Gimnazjum w Tarnopolu, następnie rozpoczął studia prawnicze, ale po dwóch trymestrach przeniósł się na historię. Magisterium otrzymał w 1930 r., a doktorat pod kierunkiem S. Zakrzewskiego obronił dwa lata później („Zygmunt Luksemburczyk i jego polityka wobec Mołdawii, Wołoszczyzny i Turków”). W latach 1930–1936 zatrudniony był na UJK w charakterze asystenta starszego. W 1936 r.

przeniósł się do Warszawy, gdzie pracował w Instytucie Historii Najnowszej. Po wojnie kontynuował pracę naukową w stolicy. Jego zainteresowania naukowe obejmowały przede wszystkim kwestie polityczne i wojskowe z przełomu XIV i XV w. (*Zygmunt Luksemburczyk i jego polityka wobec Polski w latach 1386–1399*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 1932, 12, s. 183–190; *Bitwa pod Nikopolis (25 września 1396)*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 1936, 6; *Południowo-wschodnia polityka Polski od koronacji Jagiełły do śmierci Jadwigi i bitwy nad Worskłą*, Lwów 1936) (ZPHCP 1974: 552–556; Winnicka 1994b: 478).

Po wyjeździe Skrzypka do Warszawy na jego miejsce jako asystent starszy został zatrudniony w Katedrze Kolankowskiego od 1937 r. do wybuchu wojny Kazimierz Lewicki (1903–1939)⁸³. Po ukończeniu studiów pracował w Wydziale Archiwów Państwowych. Jeszcze w 1932 r. obronił doktorat („Książę Konstanty Ostrogski i unia brzeska

⁸⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 11, [AUWR_UA_000_26_0_5_11_49128](#).

⁸¹ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 53, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_53_53871](#).

Teczka osobowa Stanisława Hoszowskiego, która znajdowała się w DALO, zaginęła.

⁸² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1743, [AUWR_UA_000_26_0_5_1743_56690](#).

⁸³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1066, [AUWR_UA_000_26_0_5_1066_56805](#).

1596”), którego promotorem był S. Zakrzewski. Rok później ukazała się drukiem w serii Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Lewicki specjalizował się w zagadnieniach unii brzeskiej i z tej tematyki opublikował kilka prac (*Geneza idei unii brzeskiej*, Lwów 1929; *Sprawa Unii Kościoła Wschodniego z Rzymskim w polityce dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1934; *Ks. Ostrogscy w służbie Rzeczypospolitej*, Równe 1938). Zginął 17 września 1939 r. we Lwowie.

Katedra Historii Społecznej i Gospodarczej

Wyodrębnienie historii gospodarczej jako subdyscypliny nauk historycznych nastąpiło stopniowo od początków XX w. Istotnym krokiem w tym kierunku była udana habilitacja z historii średniowiecznej i nowożytnej A. Szelańskiego w 1902 r. Profesurę zwyczajną z historii społecznej i gospodarczej przyznano mu dopiero w 1919 r. Jednak po kilku miesiącach, po rezygnacji S. Askenazego, powołano go na Katedrę Historii Powszechnej Nowożytnej. Natomiast zwolnione miejsce zajął doświadczony badacz, jakim był już wówczas 45-letni Franciszek Bujak (1875–1953)⁸⁴. Gimnazjum ukończył w Bochni w 1894 r., a po studiach na UJ i doktoracie w 1899 r. został asystentem na UJ, bibliotekarzem w tej uczelni i archiwistą w Krajowym Archiwum Akt Grodzkich i Ziemijskich w Krakowie. Po habilitacji (*Studia nad osadnictwem Małopolski*, Kraków 1905) został mianowany w 1909 r. profesorem nadzwyczajnym UJ. W 1919 r. przeniósł się na UW, gdzie uzyskał profesurę zwyczajną. Do Katedry Historii Społecznej i Gospodarczej UJK Bujak został zaproszony w 1920 r. na wniosek WF i rektoratu UJK. Katedrę objął w 1921 r. i pozostał we Lwowie przez cały okres międzywojenny. Rozwinął bardzo ożywioną działalność naukową, organizacyjną i dydaktyczną. Pod względem naukowym interesowały go kwestie dotyczące szerokiego spektrum zagadnień społeczno-gospodarczych. Opracował dzieje osadnictwa w Polsce (*Historia osadnictwa ziem polskich w krótkim zarysie*, Warszawa 1920). Kilka tekstów poświęcił narokowi jako specyficznemu typowi gospodarstwa chłopskiego w czasach wczesnopiastowskich (*Narok. Przyczynek do ustroju społecznego Polski piastowskiej*, Lwów 1925; *Jeszcze o naroku*⁸⁵). W 1924 r. wydał dwa zbiory swoich drobniejszych prac (*Studia historyczne i społeczne*, Lwów; *Z odległej i bliskiej przeszłości. Studia historyczno-gospodarcze*, Lwów). Charakteryzował też życie gospodarcze w Polsce w okresie odrodzenia (*Zasady polityki gospodarczej Polski w wieku XVI i ich geneza*, [w:] *Kultura staropolska. Materiały ze Zjazdu im. Jana Kochanowskiego, urządzonego przez Polską Akademię Umiejętności w dniach 8–10 czerwca 1930 r.*, Kraków 1932, s. 1–18).

⁸⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 185, [AUWR_UA_000_26_0_5_185_51669](#).

ALNUIF, z. P. 119, op. 1, spr. 26, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_26_53882](#).

⁸⁵ „Kwartalnik Historyczny” 1926, 40, s. 374–385.

Il. 12. Odpis dyplomu doktorskiego Franciszka Bujaka (1899)

Jego uwagę przykuwały także kwestie związane z obecnością tematyki gospodarczej w edukacji. Franciszek Bujak razem ze Zbigniewem Pazdrą (1873–1939)⁸⁶, Zdzisławem Próchnickim (1875–1939)⁸⁷ i Stanisławem Sobińskim (1872–1926) był współautorem podręcznika z zakresu wiedzy o społeczeństwie *Polska współczesna. Nauka obywatelska* (Lwów 1923). Współuczestniczył także w pracach nad nowym programem nauki historii w gimnazjum, firmowanym przez ministra Janusza Jędrzejewicza. Podczas VI Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie w 1935 r. wygłosił referat *Przygotowanie naukowe nauczyciela historii w szkole średniej* („Wiadomości Historyczno-Dydaktyczne” 1935, 3, s. 82–94).

Pod koniec lat 30. z powodu problemów zdrowotnych i zajęć naukowych stopniowo ograniczał swoją działalność dydaktyczną. Posiadał umiejętności pedagogiczne, dzięki którym skupiał wokół siebie spore grono uczniów; niektórzy z nich utrzymywali z nim kontakty nawet długie lata po zakończeniu studiów, np. Walerian Kramarz z Przemysła (Madurowicz-Urbańska 1976; Budzyński 2007: 421–440; Szafraniec 2009).

⁸⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1446, [AUWR_UA_000_26_0_5_1446_64937](#).

⁸⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1565, [AUWR_UA_000_26_0_5_1565_64920](#).

W 1921 r. lokal seminarium mieścił się przy ul. Mickiewicza 5a i obejmował trzy niezbyt duże pomieszczenia. W 1923 r. seminarium otrzymało w tym samym budynku nowe lokum, a kilka lat później pozyskano jeszcze jedno pomieszczenie. Gromadzono też zbiory biblioteczne i kartograficzne. Nabytki najczęściej pozyskiwano w drodze darów (blisko 3/4 wszystkich książek), ale też wymiany i kupna (zakupiono m.in. część księgozbioru po śp. Janie Ptaśniku). Zasoby biblioteki w 1921 r. liczyły 1095 dzieł, a dekadę później już 5011 (Hoszowski 1931: 565–595).

Szkoła historii gospodarczej Bujaka

Lwowska szkoła historii gospodarczej została założona – jak to określił Zdzisław Budzyński – „niemal na surowym korzeniu” i była dziełem jednego człowieka – Franciszka Bujaka (Budzyński 2007: 437). W programie naukowych działań spektrum zainteresowań gospodarczych i społecznych było szerokie. Jednym z kierunków było badanie małych zbiorowości (społecznych i gospodarczych). Analizowano zmienność w czasie cen i skutki klęsk elementarnych, rolę oraz miejsce pieniądza i kredytów w dziejach polskiej gospodarki. Bujak i jego liczne grono uczniów opisywali także zjawiska demograficzne, wykorzystując w tym celu spisy ludności, źródła podatkowe, metrykalne i statystyczne (Wywiół 2023). Dużą uwagę przywiązywano do tematów z zakresu geografii historycznej, zwłaszcza problematyki osadniczej (Budzyński 2007: 433–439). Na seminarium Bujaka w okresie międzywojennym powstało 30 doktoratów, co stanowiło 20% wszystkich dysertacji obronionych na Wydziale Filozoficznym/Humanistycznym. Powstające prace magisterskie i doktorskie wpisywały się w program badawczy szkoły historii gospodarczej i społecznej (Юрєйко 2019: 461–477). Bujak zadbał, by wiele z tych prac zostało ogłoszonych drukiem. Pomocne w tym było zapoczątkowanie w 1925 r. serii wydawniczej *Badania Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, w ramach której drukowano prace nie tylko asystentów Bujaka, ale także absolwentów jego seminarium, którzy nie wybrali ścieżki rozwoju naukowego. Wśród osób, które doktoraty zrobiły u Bujaka i swoje prace opublikowały w omawianej serii, można wymienić: Edwarda Tomaszewskiego (*Ceny w Krakowie w latach 1601–1795*, Lwów 1934), Tadeusza Furtaka (*Ceny w Gdańsku w latach 1701–1815*, Lwów 1935), Michała Wąsowicza (*Kontrakty lwowskie w latach 1676–1686*, Lwów 1935), Stanisława Siegela (*Ceny w Warszawie w latach 1701–1815*, Lwów 1936; już po wojnie Siegel opublikował w tej samej serii ciąg dalszy swoich badań: *Ceny w Warszawie w latach 1816–1914*, Poznań 1949), Stanisławę Namaczyńską (*Kronika klęsk elementarnych w Polsce i w krajach sąsiednich w latach 1648–1696*, t. 1: *Zjawiska meteorologiczne i pomory*, Lwów 1937) i Henryka Lepuckiego (*Działalność kolonizacyjna Marii Teresy i Józefa II w Galicji 1772–1790*, Lwów 1938).

Łącznie do 1939 r. opublikowano 35 tomów serii. Ponadto w 1931 r. razem z Janem Rutkowskim założył „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, czasopismo, które stało się głównym periodykiem z zakresu tytułowej tematyki. Od 1932 r. zaczęto też wydawać kolejną serię – Bibliotekę Dziejów i Kultury Wsi; do wojny ukazało się 9 tomów (Stępnik: 2015: 209–215). Wśród licznej grupy historyków zaliczanych do szkoły Bujaka można wymienić m.in.: Stefana Inglota (1902–1994)⁸⁸, Stanisław Hoszowskiego, Kazimierza Arłamowskiego (1900–1982), Adama Fastnachta (1913–1987)⁸⁹.

Naukowe siły pomocnicze w Katedrze Historii Społecznej i Gospodarczej

W Katedrze Historii Społecznej i Gospodarczej zatrudniona była grupa kilkunastu młodych naukowców, którzy pełniąc funkcje asystenckie, wspomagali Bujaka w działalności dydaktycznej. Część z nich pracowała bez pobierania wynagrodzenia (jako wolontariusze) i wobec braku perspektyw stałego (lub choćby kontraktowego), ale płatnego zatrudnienia zmuszona była poszukiwać źródeł utrzymania w innych miejscach – szkołach, bibliotekach, placówkach kultury itp. Działo się tak ze stratą dla nauki polskiej.

Możliwość zatrudnienia sił pomocniczych w seminarium zależała od przydzielonych przez władze etatów. W pierwszym roku istnienia przyznano seminarium jeden etat asystentki młodszej (1922), dwa lata później uzyskano możliwość zatrudniania demonstratora. Jednak bardziej stabilne zatrudnienie możliwe było dopiero po uzyskaniu etatu asystenta starszego – przyznało go ministerstwo dopiero w 1930 r. (Hoszowski 1931: 570). Ratowano się częściowo formalną zamianą asystentów z seminarium historii Polski, gdzie etat asystenta starszego był nieobsadzony i dwukrotnie (w 1925/26 oraz 1929/30) asystenci Bujaka mogli pobierać uposażenie asystenta starszego.

W 1922 r. jako pierwsza siła pomocnicza w Katedrze zatrudniona została Zofia Żabska (?–?)⁹⁰, najpierw w 1922 r. jako demonstratorka, a potem jako asystent młodszy (1922–1923). O jej dalszych losach wiadomo jedynie, że w 1927 r. zdała egzamin nauczycielski. Jeszcze podczas studiów historycznych została zatrudniona na dwa lata przy seminarium Bujaka Jadwiga Turska (1900–1984)⁹¹ – w 1922 r. jako asystentka III stopnia (demonstratorka), a od 1924 r. jako asystentka młodsza. Zatrudnienie to trwało do 1925 r. Dopiero w 1930 r. obroniła doktorat („Przemysł solny województwa ruskiego w wieku XVI”) (Pisulińska 2004: 248). Nieco wcześniej opublikowała sprawozdanie z prowadzonych badań (*Przemysł solny w województwie ruskim w XVI w. (1530–1580)*),

⁸⁸ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 74, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_74_53862](#).

DALO, z. 26, op. 5, spr. 769, [AUWR_UA_000_26_0_5_769_51597](#).

⁸⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1943, [AUWR_UA_000_26_0_5_1943_56635](#).

⁹⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 656, [AUWR_UA_000_26_0_5_656_52173](#).

⁹¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1907, [AUWR_UA_000_26_0_5_1907_56645](#).

„Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 1928, 8 (3), s. 186–189). Po wojnie pracowała we wrocławskim Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich (Schuster 1986: 219–225).

Kolejną osobą był Adolf Hirschberg (1900–1960)⁹². Po ukończeniu w 1918 r. V gimnazjum we Lwowie rozpoczął studia na wydziale przyrodniczym uniwersytetu w Pradze (Żychowski 1960: 7). Po powrocie do Lwowa studiował na UJK historię w latach 1921–1925. Równocześnie od 1922 r. był zatrudniony przy seminarium Bujaka jako demonstrator i pracował tam do 1924 r. Pod jego kierunkiem przygotował pracę doktorską na temat osadnictwa średniowiecznego, którą obronił w 1925 r., i która w tym samym roku została opublikowana (*Stosunki osadnicze w dobrach klasztoru tyńieckiego w początkach jego istnienia*, Lwów 1925). Rok wcześniej na łamach „Kwartalnika Historycznego” zamieścił dwa dokumenty dotyczące małopolskiej Łapczycy (*Dwa nieznanne dokumenty łapczyckie z XIV wieku*)⁹³. Po studiach rozpoczął pracę nauczycielską w Łomży, Drohobyczu i Wilnie. Pracy naukowej w tym okresie nie prowadził, koncentrując się na działalności publicystycznej i politycznej (związał się z BBWR). W 1930 r. nagrodzony został Złotym Krzyżem Zasługi⁹⁴.

Il. 13. Stefan Inglot

Do grona najwybitniejszych uczniów i przedstawicieli szkoły historii społecznej i gospodarczej Bujaka należał Stefan Inglot. Podczas pobytu we Lwowie utrzymywał z nim kontakt, choć asystentem na UJK był dość krótko. Pracę rozpoczął w 1923 r. Próba podjęta przez Bujaka otrzymania dodatkowego etatu dla niego powiodła się tylko częściowo. Rektor argumentował, że nawet gdy przy tym seminarium zatrudnione były trzy osoby, to wynagradzane były z jednego etatu. Zastosowano więc mały wybieg i przez kilka miesięcy Inglot pracował na etacie asystenta młodszego w Katedrze Historii Starożytnej u Chylińskiego, co poprawiło jego status materialny i pozwoliło skupić się na przygotowaniu doktoratu. Doktorat uzyskał w 1926 r. na podstawie pracy *Stosunki społeczno-gospodarcze*

ludności w dobrach biskupstwa włocławskiego w pierwszej połowie XVI w. (na podstawie inwentarza z 1534 r.) napisanej na seminarium Bujaka. Została ona wydana we Lwowie rok później. Od 1924 aż do 1945 r. Inglot był związany z biblioteką Ossolineum.

⁹² DALO, z. 26, op. 5, spr. 427, [AUWR_UA_000_26_0_5_427_51617](#).

⁹³ „Kwartalnik Historyczny” 1924, 38 (4), s. 460–463.

⁹⁴ W 1945 r. Adolf Hirschberg zmienił imię i nazwisko na Józef Sieradzki i kontynuował działalność polityczną (PPR i PZPR) oraz naukową (profesura na UJ, a od 1953 r. do końca życia na UW).

Il. 14. Odpis dyplomu doktorskiego Stefana Ingłota (1926)

Ponadto w latach 1928/29–1930/31 wykładał historię handlu w Akademii Handlu Zagranicznego we Lwowie. Korzystając z pobytów stypendialnych w Paryżu, Brukseli i Strasburgu przygotował pracę dotyczącą kolonów w średniowiecznej Alzacji

Il. 15. Dom, w którym przed wojną mieszkał Stefan Ingłot. Lwów, ul. H. Dembińskiego 14 (grudzień 1939) (obecnie ul. S. Morozenki 14)

i przedstawił ją jako rozprawę habilitacyjną (*Koloni w średniowiecznej Alzacji*, Kraków 1931). Książka ukazała się rok później także w wersji francuskojęzycznej (*Essai sur la vie rurale et les colonges d'Alsace (XI-e–XIII-e siècle*, Collection d'Études sur l'Histoire du Droit et ses Institutions de l'Alsace 8, Strasbourg). Po udanej habilitacji w 1932 r. prowadził wykłady z historii społeczno-gospodarczej na UJK jako docent, a w czerwcu 1939 r. Rada WH przegłosowała nadanie mu tytułu profesora. Wśród zainteresowań naukowych Ingłota znajdowały się późnośredniowieczne i nowożytnie sprawy gospodarcze. Interesował się życiem chłopów w Polsce oraz osadnictwem europejskim w epoce feudalnej. Był też autorem kilku ogólnych opracowań dotyczących historii społecznej i gospodarczej. Przed wojną mieszkał we Lwowie przy ul. H. Dembińskiego 14.

Po wojnie pracował w Krakowie, a od 1950 r. związał się z wrocławskim środowiskiem naukowym.

Jan Warężak (1896–1967)⁹⁵, będąc jeszcze studentem UJK, od 1925 r. został mianowany demonstratorem w Katedrze Bujaka, a po ukończeniu nauki od 1926 r. awansował na asystenta młodszego i pracował na uczelni kolejne dwa lata. W 1928 r. obronił doktorat, którego promotorem był Bujak, wydany drukiem rok później (*Rozwój uposażenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego w średniowieczu. Z uwzględnieniem stosunków gospodarczych w XIV i XV w.*). Naukowo zajmował się kwestiami finansowymi i rolniczymi. Przed doktoratem wydał opracowanie poświęcone budżetom gospodarstw rolnych w powiecie zbaraskim (*Budżety 4 gospodarstw wsi Czahary w powiecie zbaraskim (woj. Tarnopol) za rok 1925/26*, Warszawa 1927), a następnie opublikował artykuł dotyczący polskiej polityki handlowej za czasów Zygmunta Starego (*Polska polityka handlowo-celna względem Śląska i Wrocławia za Zygmunta Starego*, „*Ekonomista*” 1930, 2, s. 98–115). Interesował się też problemami współczesnego rolnictwa w Polsce, wydając wspólnie z Władysławem Grabskim i Józefem Stojanowskim pracę na ten temat (*Rolnictwo Polski 1914–1920*, Warszawa 1936). Przeprowadził się do Łodzi, gdzie w latach 30. był kierownikiem Archiwum Miejskiego. Swoje późniejsze zainteresowania naukowe przeniósł na kwestie gospodarcze regionu łódzkiego (Gawiński 1968: 1017–1018; Jaworska 1968: 251–253).

Bardzo ciekawą postacią, docenianą przez Bujaka, był Marian Ungeheuer (1893–1927)⁹⁶, który maturę złożył w gimnazjum w Jarosławiu i w 1913 r. zapisał się na Politechnikę Lwowską. Podczas I wojny światowej został powołany do armii austriackiej, od czerwca 1916 r. przebywał w niewoli rosyjskiej, w lipcu 1920 r. wstąpił do armii polskiej. Jesienią 1920 r. objął posadę nauczyciela łaciny i historii w prywatnym gimnazjum w Końskich w woj. kieleckim. W 1921 r. zapisał się na Wydział Filozoficzny UJK; w szkole nadal pracował, a na zajęcia do Lwowa dojeżdżał. Temat jego pracy seminaryjnej u Bujaka dotyczył zagadnienia kredytów na ziemi przemyskiej w połowie XV w. Równocześnie w 1925 r. zdał w Warszawie egzamin nauczycielski. W tym samym roku został zatrudniony jako asystent młodszy przy seminarium historii społecznej i gospodarczej. Miało mu to pomóc w ukończeniu pracy doktorskiej. Jednak Katedra Bujaka nie dysponowała etatem asystenta starszego. Pogarszało to znacznie warunki finansowe Ungeheuera, który miał na utrzymaniu rodzinę. Dlatego już dwa miesiące później został zatrudniony jako asystent starszy w Katedrze Historii Polski u Zakrzewskiego. Po otrzymaniu promocji doktorskiej w 1926 r., nie mając szans na stałe zatrudnienie na uczelni, a nawet na pracę w szkolnictwie lwowskim, musiał zrezygnować z pracy asystenta – udało mu się

⁹⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 209, [AUWR_UA_000_26_0_5_209_51664](#).

⁹⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1925, [AUWR_UA_000_26_0_5_1925_56639](#).

uzyskać stanowisko dyrektora prywatnego gimnazjum w Radzynie Podlaskim. Bujak zabiegał o publikację doktoratu Ungeheuera, jednak w trakcie ostatecznego przygotowywania jej do druku autor zaraził się tyfusem i zmarł w wieku 34 lat. Bujak dokończył tę pracę i jako dzieło pośmiertne opublikował kilka lat później jako numer 6 w serii *Badania Dziejów Społecznych i Gospodarczych (Stosunki kredytowe w ziemi przemyskiej w połowie XV wieku, Lwów 1929)*⁹⁷. O wysokiej ocenie autora i samej pracy świadczy fragment przedmowy autorstwa Bujaka:

Śp. Marian Ungeheuer poświęcił na tę pracę przeszło dwa lata życia i wykonał ją bez niczyjej pomocy, posługując się jako jedynym środkiem technicznym addiatorem do rachowania. Wykonanie tej rozprawy w warunkach, w jakich się znajdował, stanowi chlubne świadectwo jego nadzwyczajnej wprost pracowitości i niemniejszej zdolności. (Ungeheuer 1929: VII)

Jedną z licznych osób związanych z seminarium Bujaka, która na całe życie związała się z nauką, był Stanisław Hoszowski⁹⁸. Do gimnazjum uczęszczał w Tarnopolu i Lwowie. Jako student historii i ekonomii na UJK został w 1925 r. zatrudniony na tej uczelni w charakterze demonstratora. Przez kilka lat pracował też jako nauczyciel w gimnazjach lwowskich. W 1928 r. został na krótko asystentem starszym u S. Zakrzewskiego w Katedrze Historii Polski. W 1929 r. obronił u Bujaka doktorat (*Ceny we Lwowie w XVI i XVII wieku, Lwów 1928*), a już w 1935 r. uzyskał na UJK habilitację. W roku następnym otrzymał *venia legendi* z zakresu historii gospodarczej i społecznej i do wojny zatrudniony był na etacie adiunkta. W roku akademickim 1936/37 odbył kilka podróży naukowych do Anglii i Holandii. Bibliografia prac Hoszowskiego z lat 1928–1939 obejmuje aż 86 pozycji. Jego zainteresowania koncentrowały się wokół różnych aspektów życia gospodarczego, m.in. kształtowania się cen, dynamiki życia gospodarczego, a nawet obecności tematyki gospodarczej w edukacji szkolnej.

W Katedrze Bujaka został zatrudniony w 1928 r. jako demonstrator student IV roku historii na UJK Antoni Walawender (1903–1960)⁹⁹. Awansując kolejno na zastępcę asystenta, a potem na asystenta starszego pozostawał w Katedrze Historii Społecznej i Gospodarczej do 1933 r. Pod opieką Bujaka napisał doktorat, który obronił w 1932 r. („Kłęski elementarne w Polsce w latach 1450–1586”). Razem ze Stanisławem Hoszowskim, Iwanem Szewczukiem (ukr. Іван Шевчук, w DALO jako Jan Szewczuk) (1903–1975)¹⁰⁰ i Stanisławą Namaczyńską należał do grupy uczniów Bujaka, którzy specjalizowali się

⁹⁷ [<https://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication/2090/edition/1967?language=en>] [dostęp online: 15.07.2024].

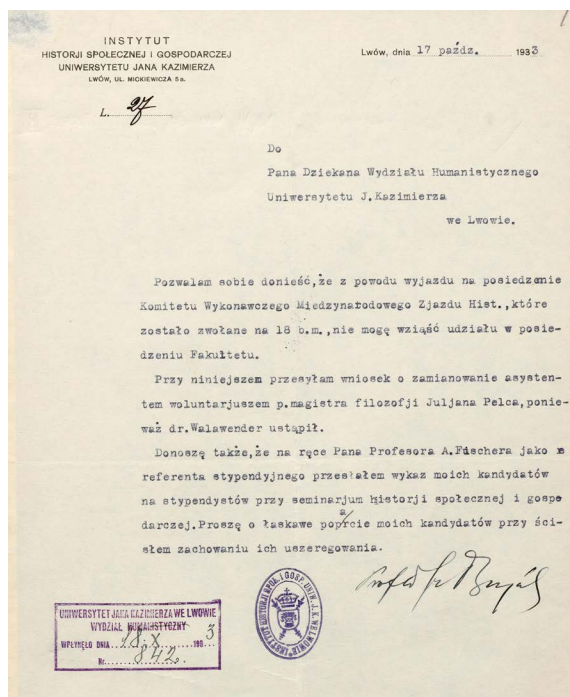
⁹⁸ Zob. Cackowski (1988: 154–159); Małecki (1988: 661–665); Лаврецький (1999: 541–544); Wadas (2012); Kościelak (2020: 178–202).

⁹⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 203, AUWR_UA_000_26_0_5_203_51666.

¹⁰⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2107, AUWR_UA_000_26_0_5_2107_62773.

w badaniach nad historią klimatu. Walawender prowadził też badania ankietowe na temat stanu gospodarczego wsi. W latach 1931–1934 był sekretarzem pisma „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”. Od 1934 r. przeniósł się do Poznania, gdzie pracował w Archiwum Państwowym. Po wojnie był pracownikiem Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie (Kuczyński 1994: 216).

Na miejsce Walawendera został zatrudniony w 1932 r. jako asystent wolontariusz, po uzyskaniu tytułu magistra na UJK i odbyciu służby wojskowej, Julian Pelc (1906–1999)¹⁰¹.

Il. 16. Wniosek Franciszka Bujaka o mianowanie Juliana Pelca na stanowisko asystenta wolontariusza (1933)

Pracował tam, z roczną przerwą, do 1936 r. Pelc należał do dość licznej grupy studentów chłopskiego pochodzenia na tym seminarium. Tematyka jego badań związana była z programem działań naukowych wytyczonych przez Bujaka. Młody uczony wydał dwie większe publikacje (obie w ramach serii *Badania z Dziejów Społecznych i Gospodarczych*) poświęcone gruntownej analizie cen w Krakowie (*Ceny w Krakowie w latach 1369–1600*, Lwów 1935) i w Gdańsku (*Ceny w Gdańsku w XVI i XVII wieku*, Lwów 1937) w okresie późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności. Pierwsza z tych prac powstała na bazie jego doktoratu obronionego u Bujaka w 1935 r. Pelc planował też publikację (już po wojnie) podobnego dzieła poświęconego cenom we Lwowie, ale nie zostało ono ukończone. Z powodu braku perspektyw płatnego zatrudnienia na uczelni musiał poszukać

¹⁰¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1475, [AUWR_UA_000_26_0_5_1475_56739](#).

innych źródeł utrzymania i od 1937 r. podjął pracę w Ossolineum, gdzie pracował także w czasie II wojny światowej.

Gdy Walawender awansował na zastępcę asystenta na jego miejsce jako demonstrator zatrudniony został w Katedrze Bujaka w 1930 r. Stanisław Pazyra (1904–1971)¹⁰². Po niecałym roku otrzymał angaż w Katedrze Historii Powszechnej Średniowiecznej jako asystent młodszy (na miejsce W. Wagnera) i pracował tam do końca września 1935 r. Mimo to w 1933 r. doktorat obronił u Bujaka (*Studia z dziejów miast mazowieckich*). Doktorat ten został opublikowany w 1939 r. jako nr 34, przedostatni, w serii Badań z Dziejów Społecznych i Gospodarczych (*Studia z dziejów miast na Mazowszu od XIII do początków XX wieku*). W 1935 r. otrzymał posadę w wydawnictwie Ossolineum i zrezygnował z pracy na uczelni. Także tylko przejściowo, w roku akademickim 1929/30, zatrudniony był u Bujaka jako asystent młodszy Józef Skrzypek (1905–1974)¹⁰³, który w następnych latach swoją karierę i zatrudnienie związał z Katedrą Historii Polski S. Zakrzewskiego. Także dość krótko, bo tylko dwa lata, w katedrze pracował Iwan Szewczuk, grekokatolik, pochodzący z rodziny chłopskiej (Pisulińska 2012: 140). Gdy był studentem III roku Wydziału Humanistycznego UJK, został zatrudniony jako demonstrator w 1931 r. i pracował do 1933 r. Efektem jego zainteresowań była publikacja z 1939 r. (*Kronika klęsk elementarnych w Galicji w latach 1772–1848*, cz. 1–2, Badania z Dziejów Społecznych i Gospodarczych nr 35, Lwów). Po wojnie wyjechał do Wrocławia¹⁰⁴.

Na miejsce Szewczuka zatrudniono w 1933 r. Aleksandra Tarnawskiego (1907–?)¹⁰⁵. Po ukończeniu studiów odbył on roczną służbę wojskową (wrzesień 1930 – wrzesień 1931) i już jako podporucznik rezerwy piechoty został zatrudniony w Katedrze Bujaka jako asystent młodszy. Pracował tam dwa lata. W tym czasie pod kierunkiem Bujaka przygotował doktorat, który obronił w 1935 r., a praca opublikowana została w serii wydawanej przez jego promotora (*Działalność gospodarcza Jana Zamoyskiego, kancle-rza i hetmana w. kor. 1572–1605*, Lwów 1935). W redakcji Roczników z Dziejów Społecznych i Gospodarczych pełnił funkcję sekretarza. Opublikował też zestawienie prac dotyczących szlachty zagrodowej w Polsce (*Szlachta zagrodowa w Polsce południowo-wschodniej. Materiały do bibliografii*, Lwów 1938). W czasie II wojny światowej związany był z Ossolineum (Pisulińska 2012: 263).

Po rezygnacji Tarnawskiego z dalszej pracy na uczelni miejsce po nim objął od 1935 r. Franciszek Kącki (1909–?)¹⁰⁶, który będąc na IV roku studiów, został zatrudniony na etacie

¹⁰² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1448, [AUWR_UA_000_26_0_5_1448_56742](#).

¹⁰³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1743, [AUWR_UA_000_26_0_5_1743_56690](#).

¹⁰⁴ W 1947 r. był kandydatem na archiwistę w Archiwum Miejskim we Wrocławiu, posady nie otrzymał. Bliższych danych nie ustalono.

¹⁰⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1855, [AUWR_UA_000_26_0_5_1855_56660](#).

¹⁰⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 912, [AUWR_UA_000_26_0_5_0912_56825](#).

asystenta młodszego. W 1936 r. został magistrem filozofii, a po obronie doktoratu w 1938 r.¹⁰⁷ awansował na asystenta starszego. Był autorem biografii księdza Stanisława Stojałowskiego (*Ks. Stanisław Stojałowski i jego działalność społeczno-polityczna*, t. 1: 1845–1890, Lwów 1937). We wrześniu 1939 r. dostał się do niewoli niemieckiej, z obozu jenieckiego wrócił do Wrocławia i w grudniu 1945 r. podjął pracę na uniwersytecie.

Oprócz sił pomocniczych pracujących na uczelni i pobierających pensję były też osoby, które zatrudniano na warunkach wolontariatu. W drugiej połowie lat 30. kilka zatrudnionych tam osób nie pobierało wynagrodzenia (oprócz stypendiów naukowych). Jedną z nich był Franciszek Jukniewicz (1907–?)¹⁰⁸, który jako student IV roku WH został w 1935 r. przyjęty na etat asystenta młodszego wolontariusza, a po ukończeniu studiów i uzyskaniu magisterium w 1936 r. awansował na asystenta starszego i na tym stanowisku pozostawał do 1939 r. Zajmował się badaniami dotyczącymi środowiska naturalnego oraz zagadnieniami demograficznymi w Polsce nowożytnej (*Zjawiska meteorologiczne i stan urodzajów oraz pomory w Polsce w latach 1697–1750*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 1937, 17 (1), s. 63–70). Podczas wojny pracował na Lwowskim Państwowym Uniwersytecie im. Iwana Franki na stanowisku docenta (Królczyk 2020: 19).

Na podobnych zasadach pracował w katedrze Erazm Kostołowski (1912–1940)¹⁰⁹, który maturę zdał we Lwowie w 1931 r., a studia historyczne odbył na UJK w latach 1931–1935. Po rocznej służbie wojskowej (wrzesień 1935 – wrzesień 1936) w Tarnopolu rozpoczął pracę nad doktoratem. Równocześnie od 1 września 1937 r. został zatrudniony w Zakładzie Historii Społecznej i Gospodarczej na stanowisku asystenta młodszego wolontariusza. Był stypendystą Funduszu Kultury Narodowej. Tematyka jego prac dotyczyła dziejów chłopów w XIX w. (*Chłopi – czwartacy. (Z dziejów pułku czwartej piechoty liniowej 1815–1831)*, „Wieś i Państwo” 1938, 1 (10), s. 720–731). W 1938 r. obronił doktorat poświęcony także tematyce chłopskiej, który został opublikowany jako 33 tom serii *Badania z Dziejów Społecznych i Gospodarczych (Studia nad kwestią włościańską w latach 1846–1864 ze szczególnym uwzględnieniem literatury politycznej*, Lwów–Warszawa 1938). W czasie kampanii wrześniowej służył w 55 pułku piechoty, przebywał w obozie jenieckim w Starobielsku, został zamordowany w 1940 r. w Charkowie¹¹⁰.

Trzecim adeptem nauki zatrudnionym u Bujaka jako wolontariusz był Adam Fastnacht, który maturę zdał w gimnazjum w Sanoku w 1931 r. i na UJK podjął studia

¹⁰⁷ Tytułu doktoratu nie udało się ustalić (Pisulińska 2004: 244).

¹⁰⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2206, [AUWR_UA_000_26_0_5_2206_62745](#).

¹⁰⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 938, [AUWR_UA_000_26_0_5_938_70288](#).

¹¹⁰ W wyszukiwarce IPN ofiar katyńskich podany jest błędny miesiąc urodzenia Kostołowskiego – kwiecień zamiast czerwiec.

[<https://katyn.ipn.gov.pl/kat/ludzie/ofiary/baza-wyszukiwarka/r54429603,KOSTOŁOWSKI.html>] [dostęp online: 16.07.2023].

z historii i geografii. Magisterium uzyskał 11 grudnia 1935 r. na podstawie napisanej pod kierunkiem Bujaka pracy „Literatura ludowa w Galicji w latach 1846–1850” (publikacja w „Kurierze Lwowskim” pt. *Czasopisma dla ludu w byłym zaborze austriackim w połowie XIX w.*, 1935, 8, 47). Od 1937 r. został zatrudniony jako asystent młodszy wolontariusz w jego katedrze i zatrudnienie to było przedłużane na kolejne lata (do wybuchu wojny). Podstawy materialne zapewniała mu praca nauczyciela historii i geografii w VII Gimnazjum im. T. Kościuszki (1937–1939) we Lwowie oraz w Bibliotece Zakładu Narodowego Ossolineum. Pobierał też stypendium z Funduszu Kultury Narodowej (Zając 1995: 206). Jeszcze jako student współuczestniczył w kompleksowych badaniach prowadzonych na seminarium Bujaka, a dotyczących cen we Lwowie (*Tablica ewaluacyjna monet polskich 1700–1772* (za: Hoszowski 1934: 108–110). W „Rocznikach Dziejów Społecznych i Gospodarczych” opublikował kilka recenzji. Przygotowywana u schyłku lat 30. praca doktorska dotyczyła osadnictwa na ziemi sanockiej, ale nie zdążył jej obronić przed wybuchem wojny (opublikował jedynie krótkie sprawozdanie z prowadzonych badań: *Osadnictwo Ziemi Sanockiej w latach 1340–1650*, „Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 1838, 18 (2), s. 181–188). Zainteresowania rodzinnym regionem wykazywał od czasu studiów i utrzymywał je przez całe życie. W 1934 r. opublikował tekst dotyczący zamku w Sanoku (*Z dziejów zamku w Sanoku*, „Kurier Lwowski” 1934, 7, s. 178). Doktorat obronił na UJ dopiero w 1946 r. pod kierunkiem Bujaka.

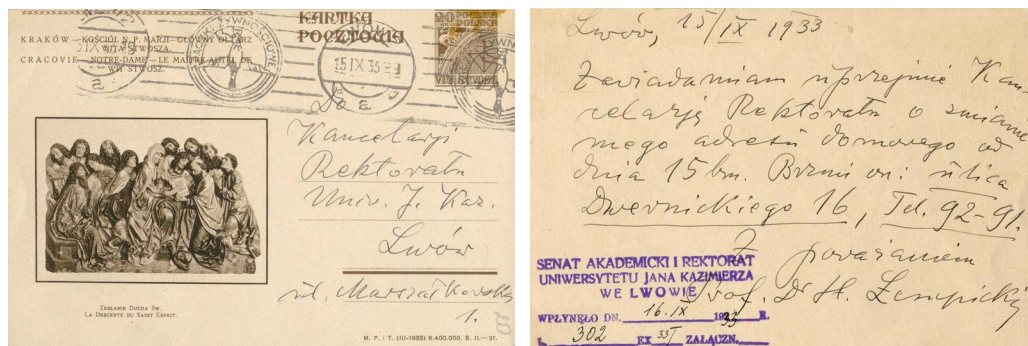
Katedra Historii Oświaty i Szkolnictwa

Powstanie Katedry Historii Oświaty i Szkolnictwa na UJK poprzedziły dość długie starania. W 1923 r. Rada WF wystąpiła z wnioskiem o utworzenie takiej katedry oraz powołanie na nią Stanisława Łempickiego (1886–1947)¹¹¹. Jesienią tego roku MWRiOP wyraziło na to zgodę w zamian za nieobsadzoną nadzwyczajną katedrę matematyki. Gdy w 1922 r. Łempicki zrobił habilitację, oferowano mu katedry na trzech uniwersytetach (w Warszawie, Wilnie i we Lwowie). Ostatecznie zdecydował się na Lwów, gdzie w 1924 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym historii oświaty i szkolnictwa, obejmując katedrę na UJK (Kurdybacha 1948; Kronika UJK: 1923/24). Profesurę zwyczajną przyznano mu w 1933 r. W roku akademickim 1936/37 pełnił funkcję dziekana WH, a rok później prodziekana. Był też kierownikiem literackim Ossolineum (1925–1927), redaktorem *Encyklopedii wychowania* (1933–1939), członkiem Lwowskiego Towarzystwa Naukowego i członkiem korespondentem PAU. Był dyrektorem istniejącego od 1903 r. Polskiego Muzeum Szkolnego we Lwowie (od 1925 r. do początku lat 30., gdy jego

¹¹¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1080, [AUWR_UA_000_26_0_5_1080_56801](#).

zbiory zostały włączone do zasobów biblioteki istniejącej przy Katedrze Historii Oświaty i Szkolnictwa). W 1935 r. otrzymał Srebrny Wawrzyn Akademicki „za szerzenie zaślony literatury polskiej”¹¹², a dwa lata później Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski.

Przed wojną i w czasie wojny mieszkał we Lwowie. Od 1933 r. przy ul. J. Dzwernickiego 16.

Il. 17. Kartka pocztowa Stanisława Łempickiego z informacją o zmianie adresu we Lwowie

W 1945 r. objął Katedrę Historii Starszej Literatury Polskiej na UJ.

Lwowska szkoła historii wychowania

Pierwsza większa praca naukowa Łempickiego dotyczyła działalności kulturalnej Jana Zamojskiego (*Działalność Jana Zamojskiego na polu szkolnictwa 1573–1605*, Kraków 1921), co wyznaczyło pole zainteresowań badawczych związanych z historią kultury, szczególnie renesansowej. Zajmował się kwestiami mecenatu kulturalnego, analizując to pojęcie od czasów starożytnych aż po wiek XX. Najbliższe mu były jednak czasy renesansu w Polsce i do tematyki tej wracał wielokrotnie (*Biskupi polskiego renesansu*, Lwów 1938; *Opiekunowie kultury w Polsce*, Lwów 1938; *Renesans i humanizm w Polsce*, Lwów 1938; *Rola wieku złotego w dziejowym procesie formowania się polskiej kultury duchowej*, Lwów 1938). Ważną dziedziną jego badań były sprawy związane z historią oświaty i wychowania. Pod koniec lat 30. ogłosił kilka większych prac dotyczących tradycji wychowawczych i ideału wychowawczego (*Polskie tradycje wychowawcze*, Warszawa 1936; *Polski ideał wychowawczy*, Lwów 1937). Inną dziedziną, którą się zajmował, była historia literatury polskiej, a szczególnie prace na temat twórczości jej luminarzy – Jana Kochanowskiego, Adama Mickiewicza, Ignacego Krasickiego. Aktywnie też uczestniczył w życiu społecznym Kresów Wschodnich. Naukowa twórczość

¹¹² Monitor Polski 1935, 257, poz. 306 [<https://www.dziennikustaw.gov.pl/MP/rok/1935>] [dostęp online: 09.09.2024].

Łempickiego miała charakter interdyscyplinarny. W badaniach wykorzystywał różnorodny materiał źródłowy i bogactwo to widać także w pracach jego uczniów. Stworzył szkołę badaczy historii wychowania i dał podstawy organizacyjne oraz dydaktyczne rozwoju tej dziedziny jako subdyscypliny akademickiej. Do licznych uczniów Łempickiego należeli późniejsi wybitni badacze, m.in. Roman Aftanazy (1914–2004), Antoni Knot (1904–1982)¹¹³, Bronisław Kocowski i Łukasz Kurdybacha (1907–1972)¹¹⁴. Po wojnie zasilili oni liczne ośrodki naukowe w Polsce (Szulakiewicz 2012: 169–170).

Łempicki był też niezwykle aktywny w dziedzinie dydaktyki uniwersyteckiej, zwłaszcza od 1926 r., gdy siedzibę katedry przeniesiono do głównego gmachu uczelni. Na jego zajęcia uczęszczała liczna grupa studentów. W latach 20. w ćwiczeniach uczestniczyło 150–180 osób (w tym także studenci pedagogiki i polonistyki). Proseminarium liczyło ok. 60–80 osób. Zbliżona do tej wielkości była liczba studentów na seminarium. Podczas zajęć seminaryjnych zajmowano się analizą źródeł do życia umysłowego Polski w okresie renesansu, opracowywano zbiór tzw. instrukcji rodzicielskich w Polsce z XVI–XVII w., analizowano dzieje szkolnictwa wyższego¹¹⁵. Istotną pomocą dla studentów była biblioteka, która w roku akademickim 1929/30 liczyła blisko 1000 pozycji inwentarzowych. Zasoby biblioteczne zostały znacząco wzmocnione po przekazaniu na początku lat 30. księgozbioru Polskiego Muzeum Szkolnego, którym opiekowali się Łempicki i Antoni Knot. Z seminarium wyszło liczne grono historyków kultury i oświaty. Doktoranci piszący swoje prace na seminariach historycznych we Lwowie wybierali najczęściej jako przedmiot poboczny historię oświaty i szkolnictwa. Egzaminatorem z tego przedmiotu był Stanisław Łempicki. Jak obliczała Joanna Pisulińska, brał on udział jako egzaminator w ok. 50 postępowaniach doktorskich (Pisulińska 2004: 234). Charakteryzując jego sylwetkę, Kurdybacha pisał:

Prof. Łempicki potrafił wyciągnąć pewne określone minimum z każdego niemal studenta i dlatego stopnie niedostateczne były u niego rzadkością. Jeśli był zmuszony czasem je stawiać, odczuwał je bodaj równie boleśnie jak i niefortunny kandydat. [...] Można by wyliczyć dziesiątki nazwisk uczniów, którym ułatwił studia, wyrabiał stypendia, opiekował się w chorobie, pomagał w uregulowaniu trosk rodzinnych i kłopotów. Przekonania polityczne, przynależności partyjne, poglądy, wyznania były mu najzupełniej obojętne. Wystarczyło, że potrzebujący był studentem i że rokował pewne nadzieje na przyszłość. (Kurdybacha 1947: 374–375)

¹¹³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 871, [AUWR_UA_000_26_0_5_871_56838](#).

¹¹⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1017, [AUWR_UA_000_26_0_5_1017_56812](#).

¹¹⁵ Np. w roku akademickim 1929/30 Maria Horodyska, opierając się na zasobach archiwum uniwersyteckiego, przygotowała pracę „Uniwersytet Józefiński ze szczególnym uwzględnieniem WF” (która jednak nie została opublikowana).

Ta bardzo intensywna praca naukowa i dydaktyczna spowodowała, że Łempicki kilkakrotnie zwracał się do władz uczelni z prośbami o czasowe zwolnienia od wykładów w związku z prowadzeniem badań lub koniecznością ukończenia rozpoczętych prac naukowych, a także potrzebą poratowania własnego zdrowia czy chorobą żony i dzieci.

Naukowe siły pomocnicze w Katedrze Historii Oświaty i Szkolnictwa

Pierwszą osobą zatrudnioną w Katedrze Łempickiego jako siła pomocnicza był Antoni Knot. Po maturze zdanej w Samborze studiował na UL polonistykę i historię w latach 1922–1927. Od 1925 r. był stypendystą seminaryjnym i pracował jako bibliotekarz w Polskim Muzeum Szkolnym we Lwowie, a jako student V roku został zatrudniony w 1927 r. na stanowisku asystenta młodszego. Uzyskanie doktoratu w 1929 r. umożliwiło mu awans na asystenta starszego i na tym stanowisku pracował do czasu przejścia w 1932 r. do Archiwum UJK (również na stanowisko asystenta starszego). We wrześniu 1936 r. poprosił o zwolnienie go z funkcji asystenta w archiwum i podjął pracę w szkolnictwie średnim. Po wojnie przeniósł się do Wrocławia, gdzie m.in. pełnił funkcję dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej.

Drugim asystentem Łempickiego był Łukasz Kurdybacha¹¹⁶ pracujący w katedrze od jesieni 1931 r. jako wolontariusz i w 1932 r. zatrudniony jako asystent młodszy na miejsce Knota. Jeszcze jako student opublikował pierwszą pracę, która dwa lata później stała się jego pracą magisterską (*Stanisław Fogelweder, humanista i dyplomata polski XVI wieku*, Lwów 1929). Doktorat na temat działalności

Il. 18. Łukasz Kurdybacha (1935)

kulturalnej biskupa Piotra Myszkowskiego obronił w 1932 r. (*Działalność kulturalna Piotra Myszkowskiego, biskupa krakowskiego*, Lwów 1935). Równocześnie pracował jako nauczyciel w lwowskich gimnazjach. Habilitację uzyskał w 1938 r. (*Staropolski ideał wychowawczy*, Lwów 1938), a *venia legendi* przyznał mu senat w tym samym roku (Bartnicka 1997: 103–145). W zakresie jego zainteresowań naukowych znajdowały się zagadnienia szeroko rozumianej kultury nowożytnej. Z zakresu biografistyki opracował życiorys lwowskiego patrycjusza Urbana Ubaldiniego, księgarza Ignacego Hebanowskiego i biskupa Jana Albertrandiego. Szczególnie bliskie były mu zagadnienia wieku XVIII.

¹¹⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1017, [AUWR_UA_000_26_0_5_1017_56812](#).

W drugiej połowie lat 30. w Katedrze Łempickiego zatrudnione były także dwie studentki, obie na etatach wolontariackich. Maria Głuchowska (1905–?)¹¹⁷, wyznania ormiańskokatolickiego, zatrudniona została w 1935 r. Łempicki dwukrotnie w 1936 r. występował do władz uczelni o przyznanie „choćby skromnego wynagrodzenia” Głuchowskiej, która na czas urlopu asystenta starszego Ł. Kurdybachy przejęła jego obowiązki. Argumentował, że jako asystentka wolontariuszka „spełnia już od roku zupełnie bezinteresownie swoje obowiązki, mimo to, że jest osobą biedną, zarabiającą lekcjami na swoje utrzymanie”¹¹⁸. Starania te przyniosły skutek, bo na trzy pierwsze miesiące 1936 r. Głuchowska została mianowana zastępcą asystenta w wymiarze 10 godzin tygodniowo. Płatne zatrudnienie przedłużono jej do sierpnia tego roku, ale od września 1936 r. na rok akademicki 1936/37 znów pracowała na etacie wolontariackim i na tej bezpłatnej posadzie pozostawała do wybuchu wojny. Także na stanowisko zastępcy asystenta (wolontariusza) w 1938 r. została przyjęta Anna Jaworek (Jaworek-Dumnicka) (1915–?)¹¹⁹, studentka V roku WH. Rok później, po ukończeniu studiów, podpisano z nią umowę na płatne zatrudnienie jako asystenta młodszego od 1 września 1939 r. Dalsze jej losy nie są znane.

Podsumowanie

Nauki historyczne na Wydziale Filozoficznym/Humanistycznym Uniwersytetu Jana Kazimierza w okresie międzywojennym miały swój dobry czas. Pewna część profesorów wprawdzie po I wojnie światowej opuściła Lwów, zasilając kadry naukowe nowych uniwersytetów (Wilno, Poznań), równocześnie jednak zatrudniano osoby przenoszące się z innych ośrodków (Kraków), wzrastał też potencjał badaczy wykształconych na UJK i tam rozwijających swoje kariery. Wśród najważniejszych postaci należy wymienić K. Chylińskiego w zakresie historii starożytnej, zwłaszcza jego działalność organizacyjną i dydaktyczną (jego najwybitniejszym uczniem był K. Zakrzewski). Badaniami historii powszechnej i naukami pomocniczymi zajmowali się J. Ptaśnik, a po jego śmierci T. Modelski, a także grupa ich wybitnych uczniów, m.in. Ł. Charewicz, M. Świeżawska-Wojciechowska i Z. Wojciechowski, M. Haisig. Istotne osiągnięcia naukowe w zakresie badań nad okresem Polski średniowiecznej miał S. Zakrzewski. Bardzo szeroki zakres podejmowanych tematów z zakresu historii nowożytnej był zasługą A. Szelańskiego, równie rozległy obszar zainteresowań z zakresu historii kultury związany był z nazwiskiem S. Łempickiego. Pracujący we Lwowie profesorowie

¹¹⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 442, [AUWR_UA_000_26_0_5_442_51610](#).

¹¹⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 442, k. 7, [AUWR_UA_000_26_0_5_442_51610&view=single&p=10](#).

¹¹⁹ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 610, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_610_66442](#).

DALO, z. 26, op. 5, spr. 2217, [AUWR_UA_000_26_0_5_2217_62744](#).

potrafiли skupić wokół prowadzonych przez siebie badań liczną grupę uczniów i współpracowników, budując własne szkoły naukowe. Można więc mówić o powstaniu w tym okresie kilku „szkół historycznych”, m.in. szkoły historii gospodarczej F. Bujaka czy szkoły historii oświaty i kultury S. Łempickiego. Ośrodek lwowski, „zasilając” kadrami nowe powstające wówczas uczelnie, pozostawał istotnym miejscem na naukowej mapie Polski. Oprócz badaczy stojących na czele katedr o obliczu UJK stanowili asystenci i docenci. Kontynuowali oni wątki badawcze profesorów stojących na czele katedr, ale często też podążali za własnymi zainteresowaniami naukowymi. Szanse na osiągnięcie stabilizacji w zawodzie poprzez uzyskanie katedry były jednak nikłe. Po II wojnie światowej wielu z nich musiało rozwijać swoje kariery w innych ośrodkach naukowych Polski.

Bibliografia

Źródła archiwalne

ALNUIF – Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (ukr. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка)

Zespół P-119, opis 1: Sprawy osobowe pracowników

z. P-119, op. 1, spr. 434 – Bazyłow Ludwik

z. P-119, op. 1, spr. 26 – Bujak Franciszek

z. P-119, op. 1, spr. 197 – Charewicz Łucja

z. P-119, op. 1, spr. 204 – Czekanowski Jan

z. P-119, op. 1, spr. 42 – Gębarowicz Mieczysław

z. P-119, op. 1, spr. 462 – Haisig Marian

z. P-119, op. 1, spr. 40 – Hartleb Kazimierz

z. P-119, op. 1, spr. 53 – Hoszowski Stanisław

z. P-119, op. 1, spr. 74 – Inglot Stefan

z. P-119, op. 1, spr. 610 – Jaworek-Dumnicka Anna

z. P-119, op. 1, spr. 100 – Lewicki Tadeusz

z. P-119, op. 1, spr. 113 – Maleczyńska Ewa

z. P-119, op. 1, spr. 114 – Maleczyński Karol

z. P-119, op. 1, spr. 125_a – Modelski Teofil

z. P-119, op. 1, spr. 126 – Nanke Czesław

z. P-119, op. 1, spr. 647 – Osuchowski Wacław

z. P-119, op. 1, spr. 189 – Tyszkowski Kazimierz

z. P-119, op. 1, spr. 35 – Włodarski Bronisław

DALO – Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego (ukr. Державний архів Львівської області)

Zespół 26, opis 5: Sprawy personalne grona profesorskiego i urzędników

-
- z. 26, op. 5, spr. 11 – Aleksiewicz Marian
z. 26, op. 5, spr. 26 – Antonów Michał
z. 26, op. 5, spr. 35 – Askenazy Szymon
z. 26, op. 5, spr. 51 – Balicki Stefan
z. 26, op. 5, spr. 48 – Bazylów Ludwik
z. 26, op. 5, spr. 84 – Beck Adolf
z. 26, op. 5, spr. 185 – Bujak Franciszek
z. 26, op. 5, spr. 1980 – Charewicz Łucja
z. 26, op. 5, spr. 2011 – Chrząszcz Izidor
z. 26, op. 5, spr. 2016 – Chyliński Konstanty
z. 26, op. 5, spr. 2056 – Czekanowski Jan
z. 26, op. 5, spr. 602 – Dąbrowski Jan
z. 26, op. 5, spr. 557 – Dembiński Bronisław
z. 26, op. 5, spr. 1094 – Des Loges Zofia
z. 26, op. 5, spr. 630 – Dygdała Adam
z. 26, op. 5, spr. 634 – Dymnicka Zofia
z. 26, op. 5, spr. 1943 – Fastnacht Adam
z. 26, op. 5, spr. 1952, 1953 – Finkel Ludwik
z. 26, op. 5, spr. 394 – Gębarowicz Mieczysław
z. 26, op. 5, spr. 442 – Głuchowska Maria
z. 26, op. 5, spr. 525 – Górka Olgierd
z. 26, op. 5, spr. 336 – Hadaczek Karol
z. 26, op. 5, spr. 340 – Haisig Marian
z. 26, op. 5, spr. 379 – Hartleb Kazimierz
z. 26, op. 5, spr. 427 – Hirschberg Adolf
z. 26, op. 5, spr. 510 – Hruszewski Mychajło
z. 26, op. 5, spr. 769 – Inglot Stefan
z. 26, op. 5, spr. 2217 – Jaworek Anna
z. 26, op. 5, spr. 2206 – Jukniewicz Franciszek
z. 26, op. 5, spr. 912 – Kącki Franciszek
z. 26, op. 5, spr. 871 – Knot Antoni
z. 26, op. 5, spr. 906 – Kolankowski Ludwik
z. 26, op. 5, spr. 938 – Kostołowski Erazm
z. 26, op. 5, spr. 977 – Kropp Jan
z. 26, op. 5, spr. 1039 – Kuczyński Alojzy
z. 26, op. 5, spr. 1006 – Kulczycki Jerzy
z. 26, op. 5, spr. 1017 – Kurdybacha Łukasz
z. 26, op. 5, spr. 1088 – Lechicka Jadwiga
z. 26, op. 5, spr. 1066 – Lewicki Kazimierz
z. 26, op. 5, spr. 1071 – Lewicki Tadeusz

- z. 26, op. 5, spr. 1102 – Lilien-Górka Wanda
- z. 26, op. 5, spr. 1080 – Łempicki Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 1154 – Majewski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 1179 – Maleczyńska Ewa
- z. 26, op. 5, spr. 1180 – Maleczyński Karol
- z. 26, op. 5, spr. 1276 – Modelski Teofil
- z. 26, op. 5, spr. 1330 – Nanke Czesław
- z. 26, op. 5, spr. 1335 – Natalli Wanda
- z. 26, op. 5, spr. 1376 – Nowosad Witold
- z. 26, op. 5, spr. 1425 – Osuchowski Wacław
- z. 26, op. 5, spr. 1446 – Pazdro Zbigniew
- z. 26, op. 5, spr. 1448 – Pazyra Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 1475 – Pelc Julian
- z. 26, op. 5, spr. 1565 – Próchnicki Zdzisław
- z. 26, op. 5, spr. 1566 – Ptaśnik Jan
- z. 26, op. 5, spr. 1849 – Siuta Tadeusz
- z. 26, op. 5, spr. 1729 – Skałkowski Adam
- z. 26, op. 5, spr. 1743 – Skrzypek Józef
- z. 26, op. 5, spr. 1759 – Smogorzewski Zygmunt
- z. 26, op. 5, spr. 1806 – Stachoń Bolesław
- z. 26, op. 5, spr. 1797 – Starzyński Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 1828 – Stroński Zdzisław
- z. 26, op. 5, spr. 2108, 2109 – Szelągowski Adam
- z. 26, op. 5, spr. 2107 – Szewczuk Jan
- z. 26, op. 5, spr. 2103 – Szweiger Ewa
- z. 26, op. 5, spr. 1689 – Świeżawska Maria
- z. 26, op. 5, spr. 1855 – Tarnawski Aleksander
- z. 26, op. 5, spr. 1907 – Turska Jadwiga
- z. 26, op. 5, spr. 1917 – Tyszkowski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 1925 – Ungeheuer Marian
- z. 26, op. 5, spr. 1930 – Ursel Adam
- z. 26, op. 5, spr. 194 – Wagner Walenty
- z. 26, op. 5, spr. 203 – Walawender Antoni
- z. 26, op. 5, spr. 209 – Warężak Jan
- z. 26, op. 5, spr. 268 – Witkowski Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 274 – Włodarski Bronisław
- z. 26, op. 5, spr. 286 – Wojciechowski Zygmunt
- z. 26, op. 5, spr. 704 – Zajączkowski Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 713 – Zakrzewski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 715 – Zakrzewski Stanisław

- z. 26, op. 5, spr. 732 – Zborucki Zygmunt
z. 26, op. 5, spr. 743 – Zieliński Józef
z. 26, op. 5, spr. 656 – Żabska Zofia

Opracowania. Źródła drukowane i internetowe

- Antonów-Nitsche Irena (2013): *Dr Michał Antonów (1903–1985)*, „Szkice Archiwalno-Historyczne” 10, 255–261.
- Banach Andrzej Kazimierz (2000): *Jan Ptaśnik*, [w:] *Złota księga Wydziału Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. J. Dybiec, Kraków, 214–223.
- Bartnicka Kalina (1997): *Łukasz Kurdybacha (1907–1972). Stan badań i problematyka badawcza*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 38, 103–145.
- Beck Adolf (1935): *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji rosyjskiej w roku 1914/15*, Lwów.
- Bieńkowski Wiesław (1986): *Jan Ptaśnik (1876–1930)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 29, red. nac. E. Rostworowski, Wrocław, 303–308.
- Blicharski Czesław (2009): *W służbie mojej małej ojczyźnie Tarnopolem zwanej (fragmenty 1956–1986)*, „Sowiniec” 34–35, 19–60.
- Błachowska Katarzyna (2007): *Stanisław Zakrzewski (1873–1936)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów, 377–398.
- Błachowska Katarzyna (2014): *Karol Maleczyński*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, P. Sierżęga, Rzeszów, 535–550.
- Błachowska Katarzyna (2016): *Historia średniowieczna*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak, Rzeszów, 203–253.
- Bobowski Kazimierz (1997): *Pionier wśród historyków – profesor Karol Maleczyński*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 52 (3–4), 295–300.
- Borys Włodzimierz (1985): *Dr. Izydor Edmund Chrzęszcz (1898–1939 [właśc. 1940])*, „Przemyskie Zapiski Historyczne” 3, 233–234.
- Brodacka-Adamowicz Ewa (2003): *Stanisław Lempicki (1886–1947) – człowiek i uczonec*, Toruń.
- Budzyński Zdzisław (2007): *Franciszek Bujak (1875–1953)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów, 421–440.
- Cackowski Stefan (1988): *Stanisław Hoszowski (1904–1987)*, „Zapiski Historyczne” 53 (4), 154–159.
- Centkowski Jerzy (2006): *Ewa Maleczyńska jako dydaktyk historii*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku*, t. 4, red. L. Zaskilniak, J. Maternicki, Lwów–Rzeszów, 484–493.

- Chojnacki Piotr (1965): *Necrologium. Śp. ks. prof. dr Bolesław Rosiński*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 3/2, 609–610.
- Ciara Stefan (2016): *Nauki pomocnicze historii 1869–1918*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 373–382.
- Czapliński Władysław, Wereszycki Henryk (1962): *Dorobek naukowy Adama Szelaŕgowskiego*, „*Kwartalnik Historyczny*” 69, 615–635.
- Dąbrowska Małgorzata, red., (2015): *Kazimierz Zakrzewski. Historia i polityka*, Warszawa–Łódź.
- Dąbrowski Przemysław (2021), *Stopień doktora praw w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce – regulacje prawne oraz postulaty wydziałów prawa*, „*Politeja*” 6 (75), 435–456.
- Dormus Katarzyna (2016): *Stanisław Lempicki i lwowskie środowisko historyków wychowania*, [w:] *Przedwojenny Lwów i jego uczeni. Sylwetki – działalność naukowa – osiągnięcia*, red. S. Dorocki, P. Brzegowy, Kraków, 9–27.
- Draus Jan (2007): *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków.
- Dunin-Wąsowicz Aleksandra (1975): *Jerzy Kulczycki (1892–1974)*, „*Archeologia*” 26, 205–208.
- Dzierżykraj-Rogalski Tadeusz (1967): *Prof. dr Jan Czekanowski (1882–1965)*, „*Rocznik Białostocki*” 7, 341–343.
- Floryan Władysław, red., (1970): *Uniwersytet Wrocławski w latach 1945–1970. Księga jubileuszowa*, Wrocław.
- Galińska Krystyna (2007): *Wspomnienia o ojcu, profesorze Teofilu Emilu Modelskim*, Gliwice.
- Gawiński Roman (1968): *In memoriam: Jan Waręzak (9 VI 1896 – 17 II 1967)*, „*Kwartalnik Historyczny*” 75 (4), 1017–1018.
- Gębarowicz Mieczysław (1935): *Aleksander († 1156), biskup płocki*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, red. W. Konopczyński, Kraków, 65–66.
- Gębarowicz Mieczysław (1994): *Autobiografia. Jeden żywot w służbie nauki*, „*Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*” 4, 9–34.
- Gierszewski Stanisław, Gieysztorowa Irena (1990): *Profesor Stanisław Hoszowski 1904–1987*, „*Przeszłość Demograficzna Polski*” 18, 3–7.
- Gieysztor Aleksander (1967): *Ludwik Kolankowski (1882–1956)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 13/1, z. 56, red. nac. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków, 289–292.
- Gilewska-Dubis Janina (1991): *Profesorowie we wspomnieniach uczniów i współpracowników. Profesor Ewa Maleczyńska*, *Acta Universitatis Wratislaviensis*” No 1306. Materiały III Zjazdu absolwentów historii [Uniwersytetu Wrocławskiego, 10–11 IX 1988 r.], 120–124.

- Gilewska-Dubis Janina (1997): *Profesor Ewa Maleczyńska – historyk i przyjaciel*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 52 (3–4), 287–293.
- Górny Maciej (2014): *Wielka Wojna profesorów. Nauki o człowieku (1912–1923)*, Warszawa.
- Grochowina Sylwia, oprac., (2012): *Ludwik Kolankowski 1882–1956. Zapiski pamiętnikarskie*, Toruń.
- Haisig Marian (1976): *Teofil Modelski 1881–1967*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 21, red. nacz. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków, 519–520.
- Heska-Kwaśniewicz Krystyna (2003): *Księżna i Mengele*, „Tygodnik Powszechny”, 26 stycznia.
- Hoszowski Stanisław (1931): *Kronika Seminarium historii społecznej i gospodarczej U.J.K. za pierwszych jego dziesięć lat istnienia 1921–1931*, [w:] *Studia z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. dr. Franciszkowi Bujakowi*, Lwów, 565–595.
- Hoszowski Stanisław (1934): *Ceny we Lwowie w latach 1701–1914*, Lwów, 108–110.
- Hulewicz Jan (1947): *Stanisław Łempicki (25.V.1886 – 2.XII.1947)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1 (3–4), 123–137.
- Jakubiak Krzysztof (2000): *Kształtowanie podstaw metodologicznych i dydaktycznych historii wychowania w II Rzeczypospolitej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 40, 177–188.
- Janicka Iwona (2020): *Adam Dygdała (1908–1969)*, [w:] *Słownik biograficzny historyków Uniwersytetu Gdańskiego*, red. E. Koko, Z. Opacki, Gdańsk, 129–140.
- Jaworska Janina (1968): *Jan Warężak (1896–1967)*, „Roczniki Biblioteczne” 11 (1–2), 251–253.
- Kawalec Agnieszka (2016): *Lwowskie studium historyczne 1869–1918*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak, Rzeszów, 99–145.
- Kita Jarosław, Stobiecki Rafał (2000): *Prof. zw. dr hab. Stanisław Zajęczkowski*, [w:] *eidem, Słownik biograficzny historyków łódzkich*, Łódź, 106–107.
- Kłapińska Ewa (2010): *Profesor Teofil Emil Modelski (1881–1967). Organizator Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego i jego pierwszy dyrektor*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 65 (4), 565–576.
- Kolbuszewska Jolanta (2005): *Historia kultury jako samodzielna dziedzina badawcza a lwowskie prace Jana Ptaśnika*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 3, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów, 430–440.
- Kolbuszewska Jolanta (2006): *Historyczno-kulturowa refleksja Jana Ptaśnika na tle polskiej historiografii dwudziestolecia międzywojennego*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku*, t. 4, red. L. Zaskilniak, J. Maternicki, Lwów–Rzeszów, 410–420.
- Kolbuszewska Jolanta (2007): *Jan Ptaśnik (1876–1930)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów, 467–482.

- Kolbuszewska Jolanta (2016): *Historia kultury*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów 2016, 479–506.
- Korczak Lidia (1994): *Stachoń Bolesław*, [w:] *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa, 490.
- Koredczuk Bożena (2006): *Jan Ptaśnik (1876–1930) – krakowski i lwowski historyk książki*, [w:] *Kraków – Lwów. Książki – czasopisma – biblioteki*, t. 8, red. H. Kosęta, Kraków, 18–29.
- Korta Wacław (1991): *Profesor Karol Maleczyński „Acta Universitatis Wratislaviensis” No 1306. Materiały III Zjazdu absolwentów historii [Uniwersytetu Wrocławskiego, 10–11 IX 1988 r.]*, 55–70.
- Korzon Krystyna (1988): *Adam Fastnacht 1913–1987*, „Ze Skarbca Kultury” 47, 197–207.
- Kościelak Sławomir (2020): *Stanisław Hoszowski (1904–1987)*, [w:] *Słownik biograficzny historyków Uniwersytetu Gdańskiego*, red. E. Koko, Z. Opacki, Gdańsk, 178–202.
- Kowalski Kamil (2016): *Historia gospodarcza*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 429–458.
- Kronika UJK (1922/23): *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1922–23*, Lwów 1926
[<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/463663/edition/372332/content>] [dostęp online: 15.06.2022].
- Kronika UJK (1923/24): *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1923–1924*, Lwów 1924
[<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/463664/edition/372226/content>] [dostęp online: 15.06.2022].
- Kronika UJK (1929/30): *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie: za rok szkolny 1929/30*, Lwów 1931
[<https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/2579/edition/2473/content>] [dostęp online: 15.06.2022].
- Królczyk Krzysztof (2007): *Polscy badacze starożytności na Uniwersytecie Lwowskim (1873–1939) – szkic do portretu*, [w:] *Haec mihi in animis vestris templa. Studia Classica in Memory of Professor Lesław Morawiecki*, eds. P. Berdowski, B. Błahaczek, Rzeszów, 23–46.
- Królczyk Krzysztof (2014): *Kazimierz Zakrzewski (1900–1941)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 551–564.

- Królczyk Krzysztof (2016): *Historia starożytna*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 177–201.
- Królczyk Krzysztof (2020): *Próba utworzenia katedry historii Bizancjum na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Przyczynek do dziejów bizantynistyki w Polsce*, „*Studia Europaea Gnesnensia*” 21, 77–102.
- Królczyk Krzysztof (2021): *Tadeusz Siuta – ein vergessener Althistoriker aus Lemberg (Lwów)*, [w:] *Antiquitas Aetern. Classical Studies Dedicated to Leszek Mrozewicz on His 70th Birthday*, Hrsg. K. Balbuza et al., Wiesbaden, 175–184.
- Królczyk Krzysztof: (2022): *Tadeusz Siuta – historyk starożytności ze Lwowa*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*” 77, F, 319–352.
- Krześniak-Firlej Danuta, Firlej Stanisław (2015): *Szkolnictwo wyższe w Polsce w pierwszej połowie XX stulecia – zarys dziejów, przemiany i organizacja*, „*Studia Pedagogiczne*” 26, 35–56.
- Kuczyński Stefan Krzysztof (1994): *Walawender Antoni*, [w:] *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa, 216.
- Kulczycki Jerzy (1976): *Kulczyckiana. Monografia rodu Kulczyckich*, t. 1, Gdynia.
- Kurdybacha Łukasz (1947): *Wspomnienie o Stanisławie Łempickim*, „*Pamiętnik Literacki*” 37, 367–376.
- Kurdybacha Łukasz (1948): *Stanisław Łempicki*, „*Odrodzenie. Tygodnik*” 1.
- Kusiak Alicja (1996): *Łucja Charewiczowa – inicjatorka badań nad przeszłością kobiet polskich*, [w:] *Kobieta i kultura. Kobiety wśród twórców kultury intelektualnej i artystycznej w dobie rozbiorów i w niepodległym państwie polskim*, t. 4, red. A. Żarnowska, A. Szwarc, Warszawa, 99–103.
- Kwaśny Zbigniew (1996): *Marian Haisig (31 V 1908 – 10 VI 1996)*, „*Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*” 51 (4), 607–609.
- Lech Jacek (2006): *Z badań polsko-ukraińskich związków w dziedzinie archeologii do II wojny światowej*, „*Przegląd Archeologiczny*” 54, 5–59.
- Ławrecki Roman, Szust Roman (2016): *Nauki pomocnicze historii 1918–1939*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 383–396.
- Malczewska-Pawelec Dorota (2019): *Łucja Charewiczowa jako badaczka i propagatorka historii regionalnej i lokalnej*, „*Wiek Stare i Nowe*” 9 (14), 36–51.
- Małecka Alicja (1998): *Profesor Tadeusz. Wspomnienie o Profesorze Tadeuszu Lewickim (1906–1992)* [<https://www.lwow.com.pl/lewicki.html>] [dostęp online: 14.05.2023].

- Małecki Jan M. (1988): *Stanisław Hoszowski (19 IX 1904–21 I 1987)*, „Studia Historyczne” 31 (4), 661–665.
- Maternicki Jerzy (1989): *Adam Szelański i jego poglądy na historię*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*, red. J. Maternicki, cz. 3, Warszawa, 13–118; także: „Przegląd Humanistyczny” 1989, 33 (11), 123–139.
- Maternicki Jerzy (1996a): *Adam Szelański – ostatni polski polihistor*, [w:] idem, *Historia jako dialog. Studia i szkice historiograficzne*, Rzeszów, 70–137.
- Maternicki Jerzy (1996b): *Poglądy metodologiczne Adama Szelańskiego*, [w:] idem, *Historia jako dialog. Studia i szkice historiograficzne*, Rzeszów, 138–161.
- Maternicki Jerzy (2015): *Złote lata historiografii polskiej we Lwowie*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy (2016): *Historia nowożytna w latach 1869–1918*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak, Rzeszów, 255–300.
- Maternicki Jerzy, Zaskilniak Leonid, red., (2007): *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, Rzeszów.
- Maternicki Jerzy, Zaskilniak Leonid, Sierżęga Paweł, red., (2014): *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, Rzeszów.
- Matwijowski Krystyn (2013): *Lwowscy historycy współtwórcami wrocławskiego ośrodka badań historycznych. Prof. dr hab. Ewa Maria Maleczyńska*, [w:] *Człowiek, idea, dzieło. Prace dedykowane Profesor Stefanii Walasek*, red. B. Jędrychowska, Wrocław, 97–103.
- Matwijowski Krystyn (2016): *Lwowscy historycy współtwórcami wrocławskiego ośrodka badań historycznych. Prof. dr hab. Karol Maleczyński*, [w:] *W kręgu myśli Władysława Czaplińskiego*, red. F. Wolański, L. Ziątkowski, Wrocław, 15–25.
- Matwijów Maciej (1993): *Mieczysław Gębarowicz 1893–1984. Ostatni dyrektor lwowskiego Ossolineum*, „Czasopismo Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich” 2, 9–69.
- Matwijów Maciej (2013): *Mieczysław Gębarowicz 1893–1984. Uczony i opiekun narodowych dóbr kultury*, Warszawa.
- Michalska-Bracha Lidia (2016): *Historia XIX wieku*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak, Rzeszów, 329–346.
- Michalska-Bracha Lidia (2021): *Środowisko intelektualne Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa (1906–1939)*, „Krakowskie Pismo Kresowe” 13, 153–164.
- Michalska-Bracha Lidia, Przeniosło Marek, red., (2009): *Znani i nieznani międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 2, Kielce.
- Modelski Emil (1936): *Działalność naukowa ś.p. Stanisława Zakrzewskiego*, „Kwartalnik Historyczny” 50, 195.
- Nicieja Stanisław S. (2012): *Moje Kresy – Ślązacy i Kresowiaczy*,

- [<https://nto.pl/moje-kresy-slawacy-i-kresowiaczy/ar/4476085>] [dostęp online: 15.11.2023].
- Pacukiewicz Marek, Kołodziej Małgorzata, red., (2017): *Jan Czekanowski, „Laboratorium Kultury”* 6, 1–259
- [<https://sbc.org.pl/dlibra/publication/530823>] [dostęp online: 3.09.2024].
- Pawlak Małgorzata, Sanojca Karol (2018): *Misja edukacyjna krakowskich i lwowskich filologów klasycznych na łamach prasy specjalistycznej (1918–1939)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2 (145), 257–270.
- Piasek Wojciech (2022): *Jadwiga Lechicka – kobieta nowa i nowoczesna. Kulturowy porządek i relacja płci w historiografii polskiej*, Toruń.
- Pisulińska Joanna (2004), *Doktoraty historyczne na Uniwersytecie Jana Kazimierza 1918–1939*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 1, red. J. Maternicki, Rzeszów, 233–249.
- Pisulińska Joanna (2005): *Sprawa obsadzenia katedry historii Polski na UJK w 1936 roku*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 3, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów, 441–454.
- Pisulińska Joanna (2006): *Działalność naukowa i dydaktyczna Czesława Nankego na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku*, t. 4, red. L. Zaskilniak, J. Maternicki, Lwów–Rzeszów, 461–473.
- Pisulińska Joanna (2007a): *Historia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jana Kazimierza*, [w:] *Historia – mentalność – tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku*, red. J. Pisulińska, P. Sierżęga, L. Zaskilniak, Rzeszów, 427–438.
- Pisulińska Joanna (2007b): *Historycy i historia w lwowskich towarzystwach naukowych okresu międzywojennego*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 5, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów, 366–385.
- Pisulińska Joanna (2010): *Działalność historyków lwowskich w polskich instytucjach Lwowa w okresie międzywojennym*, [w:] *Lwów: miasto, społeczeństwo, kultura*, t. 7, red. K. Karolczak, Ł. Sroka, Kraków, 506–515.
- Pisulińska Joanna (2012): *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Rzeszów.
- Pisulińska Joanna (2015a): *Studia historyczne na UJK. Oferta programowa w latach 1918–1939*, [w:] *Історія та історіки у Львівському університеті: традиції та сучасність*, red. Л. Зашкільняк, П. Єрженга, Львів, 363–372.
- Pisulińska Joanna (2015b): *Zaplecze instytucjonalne polskiej historii historiografii i metodologii historii*, [w:] *Historia historiografii i metodologii w Polsce i na Ukrainie*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak, Rzeszów, 92–101.

- Pisulińska Joanna (2016a): *Habilitacje z zakresu historii na Wydziale Filozoficznym/Humanistycznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1918–1939)*, [w:] *Historia. Ciągłość i zmiana. Studia ofiarowane profesorowi Jerzemu Maternickiemu*, red. M. Hoszowska, J. Pisulińska, P. Sierżęga, Rzeszów, 127–137.
- Pisulińska Joanna (2016b): *Studium historyczne w latach 1918–1939*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 147–176.
- Pisulińska Joanna (2020): *Stanisław Zakrzewski (1873–1936) i jego uczniowie*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 65 (1), 37–46.
- Press Ludwika, Kolendo Jerzy (1991): *Kazimierz Majewski 1903–1981*, [w:] *W kręgu wielkich humanistów. Kultura antyczna w Uniwersytecie Warszawskim po I wojnie światowej*, red. I. Biezuńska-Małowist, Warszawa, 166–183.
- Przeniosło Małgorzata, Michalska-Bracha Lidia, red., (2015): *Znani i nieznani międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 4, Kielce.
- Przeniosło Małgorzata, Michalska-Bracha Lidia, red., (2017): *Znani i nieznani międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 5, Kielce.
- Przeniosło Małgorzata, Przeniosło Marek (2022): *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Kielce.
- Przeniosło Małgorzata, Przeniosło Marek, red., (2012): *Znani i nieznani międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 3, Kielce.
- Przeniosło Marek (2012): *Stopnie, tytuły i stanowiska naukowe w II Rzeczypospolitej*, „Res Historica” 33, 151–172.
- Rutkowski Tadeusz (2015): *Kazimierz Zakrzewski na Uniwersytecie Warszawskim*, [w:] *Kazimierz Zakrzewski. Historia i polityka*, red. M. Dąbrowska, Warszawa–Łódź, 120–130.
- Schletz Alfons (2011): *Stanisław Lempicki (1886–1947)*, „Nasza Przyszłość” 115–116, 91–114.
- Schuster Kamila (1986): *Jadwiga Turska (1900–1984)*, „Ze Skarbca Kultury” 31, 219–225.
- Serczyk Jerzy (1983): *Stulecie urodzin Ludwika Kolankowskiego*, „Zapiski Historyczne” 48 (3), 235–236.
- Sieradzan Wiesław (2006): *Ludwik Kolankowski 1882–1956. W pięćdziesiątą rocznicę śmierci*, Toruń.
- Sierżęga Paweł (2016): *Historia nowożytna 1918–1939*, [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 301–328.
- Siuta Tadeusz (2019), *Datames*, do druku przygot. K. Królczyk, Poznań.
- Słowik Stanisław (2001): *Julian Pelc 1906–1999*, „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 12, 233–236.
- Smereka Jan (1939): *Śp. profesor Konstanty Chyliński*, „Eos” 40, I.2, 8–12.

- Sroka Łukasz Tomasz (2012): *Wydział Humanistyczny*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków, 551–666.
- Starzyński Marcin (2017): *Malarz życia miejskiego – Jan Ptaśnik (1876–1930). U genezy studiów nad patrycjatem krakowskim*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 23, 101–133.
- Stępnik Andrzej (2015): *Metamorfozy historii lokalnej we Lwowie w latach 1869–1939*, „Res Historica” 39, 205–224.
- Stinia Maria (2022): *Katedra i Seminarium Historii Kultury na Uniwersytecie Jagiellońskim 1920–1934*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 149 (3), 419–439.
- Stobiecki Rafał (2005): *Metafora Polski Jagiellońskiej w twórczości Ludwika Kolankowskiego*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 3, red. J. Maternicki, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 365–379.
- Stobiecki Rafał (2014): *Ludwik Kolankowski (1882–1956). Wokół metafory Polski Jagiellońskiej*, [w:] idem, *Historycy polscy wobec wyzwań XX wieku*, Poznań, 19–56.
- Stopka Krzysztof (2011): *Nauki historyczne na Uniwersytecie Lwowskim*, [w:] *Universitati Leopoliensi trecentesimo quinquagesimo anniversarium suae fundationis celebranti in memoriam*, red. W. Lohman, Kraków, 225–266.
- Suchmiel Jadwiga (2000): *Działalność naukowa kobiet w Uniwersytecie we Lwowie do roku 1939*, Częstochowa.
- Suchmiel Jadwiga (2001): *Łucja Charewiczowa (1897–1943). Życie i dzieło*, Częstochowa.
- Szafraniec Bogna (2009): *Franciszek Bujak (1875–1953). Życie, działalność naukowo-dydaktyczna i społeczna*, Toruń.
- Szmyd Kazimierz (2006): *Uniwersytet Lwowski w dobie samookreślenia swojej tożsamości narodowej i wieloetnicznej (1868–1918)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 3–4, 27–39.
- Szocki Józef (1982): *Antoni Knot – historyk oświaty, bibliotekarz, organizator życia naukowego*, „Przegląd Biblioteczny” 1–2, 5–21.
- Szulakiewicz Władysława (2012): *Stanisław Łempicki (1886–1947). Twórca lwowskiej szkoły historii wychowania*, Toruń.
- Toczek Alfred (2007): *Lwów – historycy w działalności towarzystw naukowych miasta (1867–1918)*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 5, red. J. Maternicki, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 211–231.
- Tomczak Andrzej, red., (1983): *Ludwik Kolankowski 1882–1982. Materiały sesji w stulecie urodzin*, Toruń.
- Tyrowicz Marian (1991): *Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa 1918–1939*, Wrocław.
- Tyszkiewicz Adrian (2006): *Stroński (Doliwa-Stroński) Zdzisław Karol*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 44, red. nacz. A. Romanowski, Warszawa–Kraków, 390–392.

- Tyszkiewicz Jan (2006): *Stanisław Zakrzewski o nazwach plemiennych z Europy Wschodniej w IX stuleciu*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku*, t. 4, red. L. Zaszkilniak, J. Maternicki, Lwów–Rzeszów, 474–483.
- Tyszkiewicz Jan (2007): *Teofil Emil Modelski (1881–1967)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 495–506.
- Ungeheuer Marian (1929): *Stosunki kredytowe w ziemi przemyskiej w połowie XV wieku*, Lwów, VII.
- Wadas Jolanta (2012): *Stanisław Hoszowski. Uczony i nauczyciel*, Kraków.
- Wasylewski Stanisław (1948): *Wspomnienia ossolińskie*, Wrocław.
- Wasylewski Stanisław (1958): *Pod kopułą lwowskiego Ossolineum. Pamiętnik stypendysty i asystenta Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w latach 1905–1910*, Wrocław.
- Wiatrowski Leszek (1997): *Profesor Stefan Inglot – twórca wrocławskiej szkoły historii gospodarczej*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 3–4, 259–270.
- Winnicka Halina (1994a): *Lechicka Jadwiga*, [w:] *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa, 289.
- Winnicka Halina (1994b): *Skrzypek Józef*, [w:] *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa, 478.
- Wyrozumski Jerzy (1994): *Zieliński Józef*, [w:] *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa, 579.
- Wywił Barbara (2023): *Fenomen szkoły historii społeczno-gospodarczej Franciszka Bujaka*, Kraków.
- Zajac Edward (1995): *Wspomnienie pośmiertne o doc. dr. Adamie Fastnachcie*, „Rocznik Sanocki”, 205–206.
- Zajączkowski Stanisław (1936): *Działalność pedagogiczna ś.p. Stanisława Zakrzewskiego*, „Kwartalnik Historyczny” 50, 229–234.
- Zakrzewski Kazimierz (1939): *Śp. Konstanty Chyliński*, „Kwartalnik Historyczny” 53, 373–377.
- ZPHCP (1974): [Zespół Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX w. IBL PAN]: *Józef Skrzypek (17 IX 1905–29 VI 1974)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 13 (4), 552–556.
- Żuławska Janina (1955): *Stanisław Witkowski 1866–1950*, „Meander” 10 (5), 273–276.
- Żychowski Marian (1960): *Wspomnienie o Józefie Sieradzkim*, „Przegląd Kulturalny” 37 (419), 7.
- Булик Наталя (2005): *Кароль Гадачек (1873–1914 рр.). Нові матеріали до наукового портрету*, „Археологічні дослідження Львівського університету” 8, 151–157.
- Булик Наталя (2018): *З'їзди студентів-археологів польських університетів у 1930-х рр. Львівський вимір*, „Вісник Харківського національного університету. Серія Історія” 54, 82–95.

- Гуменний Віктор (2016): *Антикознавчі студії Казімежа Міхаловського у Львівському університеті міжвоєнного період*, „Археологічні дослідження Львівського університету” 20, 93–109.
- Лаврецький Роман (1999): *Діяльність Станіслава Гошовського у Львівському університеті*, „Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць. Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск” 3, 541–544.
- Юрейко Павло (2019): *Львівська наукова школа суспільно-економічної історії (1921–1939 рр.)*, „Вісник Львівського університету. Серія історична”, Спецвипуск, 461–477.

Spis ilustracji

1. Konstanty Chyliński, „Światowid” 1939, 7
[<https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/240951/edition/229310/content>] (domena publiczna)..... 86
2. Spis odznaczeń (orderów) Konstantego Chylińskiego wystawiony w czasie pogrzebu (1939)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 2016, k. 239.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_2016_62804&view=single&p=247&browser=seadragon 88
3. Grób Konstantego Chylińskiego. Cmentarz Łyczakowski (pole 120, grób nr 47b) (autorka zdjęcia Roksolana Holovata, 2024)..... 89
4. Karta przynależności potwierdzająca prawo swojszczyzny dla Tadeusza Lewickiego (1925)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1071, k. 57.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1071_56802&view=single&p=58&browser=seadragon 91
5. Pieczęć Instytutu Historii Średniowiecznej UJK (1936)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1930, k. 2 verso.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1930_56637&view=single&p=3&browser=seadragon 93
6. Odpis dyplomu doktorskiego Teofila Modelskiego (1909)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1276, k. 1.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1276_56758&view=single&p=3&browser=seadragon 94
7. Walenty Wagner (1935)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 194, k. 41.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_194_51668&view=single&p=44&browser=seadragon..... 97
8. Prośba Czesława Nankego o przyznanie mu *venia legendi* na UJK (1921)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1330, k. 2.

- https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1330_56753&view=single&p=3&browser=seadragon 102
9. Zofia Des Loges (1935)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1094, k. 39.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1094_56795&view=single&p=41&browser=seadragon 103
10. Pieczęta Zakładu Historii Polski UJK z podpisem Ludwika Kolankowskiego (1937)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1066, k. 22.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1066_56805&view=single&p=24&browser=seadragon 106
11. Józef Skrzypek (1935)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1743, k. 3.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1743_56690&view=single&p=4&browser=seadragon 110
12. Odpis dyplomu doktorskiego Franciszka Bujaka (1899)
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 26, k. 8.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_26_53882&view=single&p=15&browser=seadragon 112
13. Stefan Inglot (Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego. Album Dwudziestolecia Uniwersytetu Wrocławskiego imienia Bolesława Bieruta we Wrocławiu 1945–1965. Fotografie: sygn. 6/4, poz. 24, s. 15) 115
14. Odpis dyplomu doktorskiego Stefana Inglota (1926)
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 74, k. 6.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_74_53862&view=single&p=12&browser=seadragon 116
15. Dom, w którym przed wojną mieszkał Stefan Inglot. Lwów, ul. H. Dembińskiego 14 (grudzień 1939) (obecnie ul. S. Morozenki 14) (autorka zdjęcia Roksolana Holovata, 2024) 116
16. Wniosek Franciszka Bujaka o mianowanie Juliana Pelca na stanowisko asystenta wolontariusza (1933)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1475, k. 1.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1475_56739&view=single&p=2&browser=seadragon 119
17. Kartka pocztowa Stanisława Łempickiego z informacją o zmianie adresu we Lwowie
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1080, k. 20 recto + verso.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1080_56801&view=single&p=21&browser=seadragon 123
18. Łukasz Kurdybacha (1935)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1017, k. 43.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1017_56812&view=single&p=44&browser=seadragon 125

Karol Sanojca
Uniwersytet Wrocławski
ORCID [0000-0001-8630-0589](https://orcid.org/0000-0001-8630-0589)

Antropologia, etnologia, archeologia, prehistoria na Uniwersytecie Lwowskim (1914–1939)

Przez cały okres międzywojenny w programach wykładów Uniwersytetu Jana Kazimierza (UJK) drukowanych na kolejne lata akademickie zajęcia w trzech katedrach zawsze podawane były łącznie – „Antropologia, etnologia, prehistoria”, natomiast „archeologia klasyczna” figurowała osobno. W tych katedrach praktycznie przez całe dwudziestolecie pracowali czterej wybitni uczeni: Jan Czekanowski (1882–1965)¹, Adam Fischer (1889–1943)², Leon Kozłowski (1892–1944)³ i Edmund Bulanda (1881–1951)⁴, których zainteresowania badawcze częściowo się pokrywały.

Il. 1. Pieczętka Zakładu Antropologiczno-Etnologicznego

¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2056, [AUWR_UA_000_26_0_5_2056_62787](#).
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 204, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_204_66621](#).
² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1956, [AUWR_UA_000_26_0_5_1956_56630](#).
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 194, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_194_53815](#).
³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 891, [AUWR_UA_000_26_0_5_891_56833](#).
⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 174, [AUWR_UA_000_26_0_5_174_51671](#).

Katedra Antropologii

Pisząc o lwowskiej antropologii, etnografii i etnologii w okresie międzywojennym, nie sposób nie rozpocząć od postaci Benedykta Dybowskiego (1833–1930)⁵, którego okres aktywności naukowej w Katedrze Zoologii choć przypadł na czasy zaborowe, to jednak dorobek i osiągnięcia badawcze stanowiły mocną podbudowę nowo erygowanych katedr (Brzęk 1994; Dyakowski 2003). Utworzoną w 1910 r. Katedrę Etnologii na Uniwersytecie Lwowskim (UL) objął Stanisław Ciszewski (1865–1930)⁶, lecz już w 1912 r. zrezygnował i powrócił do Warszawy. W roku akademickim 1913/14 wakującą katedrę przekształconą w Katedrę Antropologii i Etnologii objął Jan Czekanowski (Przeniosło, Przeniosło 2022: 179–183). Gdy rozpoczynał pracę we Lwowie, był już uznanym w świecie badaczem. W 1920 r. został mianowany profesorem zwyczajnym Uniwersytetu Jana Kazimierza i kierował katedrą aż do wybuchu II wojny światowej. Ponadto w roku akademickim 1925/26 pełnił na UJK funkcję dziekana Wydziału Humanistycznego (WH), w roku kolejnym prodziekana, a w latach 1934–1936 był rektorem tej uczelni. We Lwowie mieszkał do 1945 r.

Intensywnie uczestniczył w międzynarodowym życiu naukowym, biorąc udział w licznych zjazdach, kongresach i konferencjach. Otrzymał liczne odznaczenia i wyróżnienia oddające jego międzynarodowy prestiż i pozycję naukową. Był kawalerem Orderów: Gryfa meklemburskiego i Korony belgijskiej. Był członkiem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności, brytyjskiego instytutu antropologicznego, Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego, a także towarzystw antropologicznych w Berlinie, Petersburgu i Moskwie.

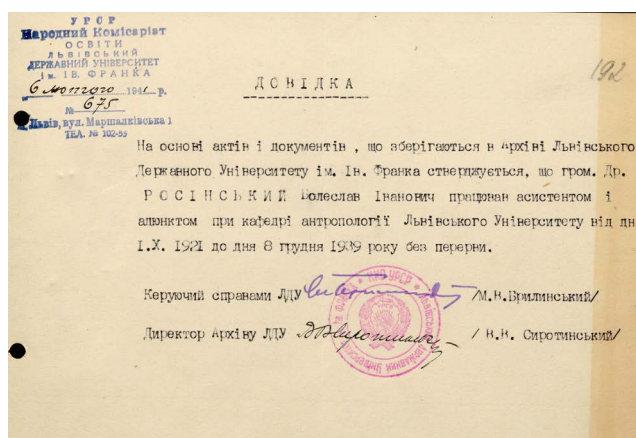
Dorobek naukowy Czekanowskiego jest niezmiernie szeroki i zróżnicowany. Po przeniesieniu do Lwowa zmienił swoje zainteresowania, przechodząc od tematyki afrykanistycznej do slawistyki, i skupił się na antropologii Polski. Tematyka publikowanych w tym czasie prac dotyczyła charakterystyki antropologii jako dziedziny wiedzy (m.in. *Antropologia, etnologia i prehistoria*, Lwów 1922; *Zarys antropologii Polski*, Lwów 1930), jej teoretycznej podbudowy oraz metodologii badań antropologicznych. Podejmował też zagadnienie roli genetyki i kwestii rasowych (*Anthropologische Beiträge zum Problem der slawisch-finnischen Beziehungen*, Helsingfors 1925; *Zur Rassenkunde der Serbo-kroaten*, Berlin 1934). Najbardziej interesowało go jednak tworzenie opisów wybranych populacji (głównie współczesnej Polski) oraz wykazywania różnic międzygrupowych i międzyosobniczych za pomocą opracowanych przez siebie narzędzi, tzn. metod statystyki matematycznej (*Człowiek w czasie i przestrzeni*, Warszawa 1934).

⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 628, [AUWR_UA_000_26_0_5_628_52180](#).

⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2040, [AUWR_UA_000_26_0_5_2040_62792](#).

Naukowe siły pomocnicze w Katedrze Antropologii

Zakład Antropologiczny dopiero w 1921 r. otrzymał płatne etaty dla sił pomocniczych (Czekanowski 1928: 183). Asystentem starszym od tego roku był ksiądz Bolesław Rosiński (1884–1964)⁷, a asystentem młodszym – Konstanty Sobolski (1902–1980)⁸. Pierwszy pracował długie lata, zdobywając kolejne stopnie naukowego awansu. Rosiński studia wyższe odbył w latach 1916–1921, a doktorat uzyskał w 1921 r. na UJK (*Charakterystyka antropologiczna ludności powiatu pułtuskiego*). Promotorem pracy był Czekanowski. W 1926 r. habilitował się, a w 1934 został mianowany profesorem tytularnym (zatrudnionym na etacie adiunkta). Od obrony doktoratu aż po wybuch II wojny światowej pracował w Zakładzie Antropologiczno-Etnologicznym.

Il. 2. Zaświadczenie o pracy zawodowej
Bolesława Rosińskiego na UJK (1941)

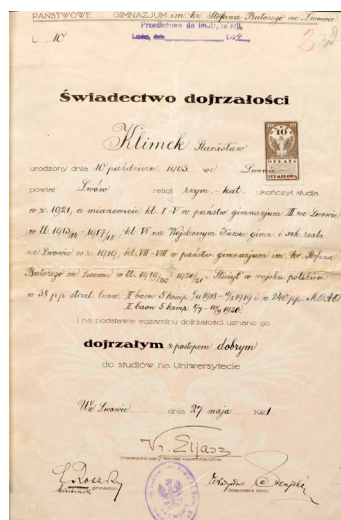
Naukowe zainteresowania Rosińskiego dotyczyły antropologii ras, genetyki populacyjnej oraz antropologii rozwojowej. Obszarem wielu jego badań były duże populacje zamieszkujące regiony pozaeuropejskie. Interesowały go problemy emigracyjne (m.in. procesy adaptacyjne środowisk polskich) w Stanach Zjednoczonych (*Emigracja polska w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, „Zagadnienia Rasy” 1931; *Emigracje europejskie do Stanów Zjednoczonych A.P. pod względem antropologicznym*, „Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 1933). Kilkakrotnie podejmował badania egzotycznego materiału antropologicznego pochodzącego z Polinezji, Nowej Zelandii i Wysp Salomona, publikując wyniki w czasopismach naukowych (*Czaszki z półwyspu Gazeli i z wysp Marquesas; Maori i Mariori. Charakterystyka antropologiczna; Czaszki Telei z Bougainville*).

⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1639, [AUWR_UA_000_26_0_5_1639_56715](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 157_a, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_157_A_60744](#).

⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1769, [AUWR_UA_000_26_0_5_1769_56680](#).

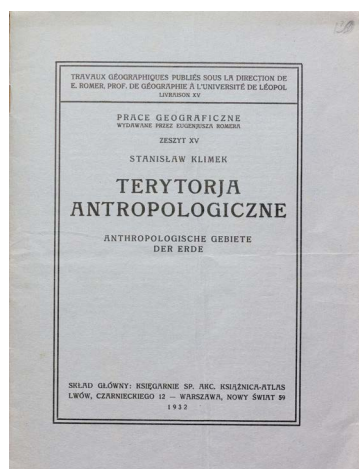
Sobolski, zatrudniony w Katedrze w latach 1921–1925, pracował początkowo jako asystent młodszy niekwalifikowany, następnie awansował na asystenta młodszego, a pracę zakończył w 1925 r. jako asystent starszy. Po jego odejściu na stanowiskach demonstratorów zatrudniono dwoje studentów: Stanisława Klimka (1903–1939)⁹ i Martę Gryglaszewską (1903–1986)¹⁰. Klimek studia rozpoczął na Wydziale Prawa UJK, a od 1924 r. uczęszczał na wykłady z etnologii i antropologii. Po otrzymaniu doktoratu (*Studia nad kranologią Azji północnej, środkowej i wschodniej*, „Kosmos” 1927) w 1926 r. został asystentem młodszym.

Il. 3. Świadectwo dojrzałości Stanisława Klimka (1921)

Il. 4. Odpis dyplomu doktorskiego Stanisława Klimka (1929)

Il. 5. Strona tytułowa opublikowanej rozprawy habilitacyjnej Stanisława Klimka (Lwów 1932)

Habilitację uzyskał w 1932 r. („Terytoria antropologiczne”). Klimek był mocno związany ze szkołą antropologiczną Czekanowskiego; w pracy naukowej posługiwał się metodologią wypracowaną przez swego mistrza (*Metoda ilościowa w badaniach nad historią kultury*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1934). Znaczną część swoich naukowych zainteresowań poświęcił badaniom kranologicznym (m.in. *O czaszkach paleoazjatyckich i eskimoskich*, „Kosmos” 1927). Zajmował się też klasyfikacją typologiczną ras (*Rasa w zjawiskach społecznych*, Lwów 1939). W latach 1929–1930 otrzymał stypendium Funduszu Kultury Naukowej i przebywał w Austrii, Włoszech i Francji. W 1932 r., korzystając ze

⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 857, [AUWR_UA_000_26_0_5_857_56841](#).

¹⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 513, [AUWR_UA_000_26_0_5_513_52201](#).

stypendium Fundacji Rockefellera, wyjechał najpierw do Austrii, a po jego przedłużeniu do Stanów Zjednoczonych. W tym ostatnim kraju podjął intensywne badania, także terenowe, nad rdzenną ludnością amerykańską (*The Structure of California Indian Culture*, „American Archaeology and Ethnology” 1935–1936). W grudniu 1938 r. Rada WH przegłosowała wniosek o tytuł profesorski dla Klimka. W jego przyznaniu na przeszkodzie stały względy formalne – zgodnie z ustawą o szkołach akademickich powinien wcześniej prowadzić przez pięć lat wykłady. Na etacie asystenckim pozostał do wybuchu wojny. Zginął w bitwie nad Bzurą w 1939 r.

Epizod asystencki stał się udziałem M. Gryglaszewskiej, od 1926 r. demonstratorki w Katedrze. Po ukończeniu studiów otrzymała od 1928 r. na rok posadę zastępcy asystenta, a w 1930 r. przeniosła się do warszawskiego Instytutu Wychowania Fizycznego.

Od 1928 r. asystentem był także Tadeusz Henzel (1905–1955)¹¹. Po rocznej służbie wojskowej powrócił na UJK jako asystent starszy i obronił doktorat. Interesowały go antropologiczne kwestie ludów karłowatych (*Pigmeje centralno-afrykańscy. Studium antropologiczne*, „Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Wydział 3, Matematyczno-Przyrodniczy” 1934). W 1936 r. przeniósł się do Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego w Warszawie. Po wojnie dalszą karierę naukową związał z Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Na miejsce Klimka na kilka miesięcy na przełomie 1929 i 1930 r. zatrudniona została jako demonstratorka Eugenia Minkowska (1902–1931)¹². Opublikowała w 1925 r. w „Kosmosie” tekst o charakterze metodologicznym (*Wyniki zastosowań metody diagnozy różniczkowej do określania składników ludności europejskiej*).

W Zakładzie Antropologii u Czekanowskiego pracował też Salomon Czortkower (1903–1943)¹³. Studiował antropologię na UJK. Po doktoracie w 1931 r. („Hiszpania przedhistoryczna w świetle rasowym”) pracował jako asystent wolontariusz. Zajmował się szczególnie antropologią Żydów z zamiarem objęcia katedry antropologii na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie. Jednym z głównych problemów, które go interesowały, była antropologiczna charakterystyka Żydów, co było istotne ze względu na propagandę szerzoną przez nazistowskie teorie rasowe (*Anthropologische Struktur der Juden. Übersicht der Untersuchungsergebnisse*, „Anthropologischer Anzeiger” 1932). Prowadził badania czaszek neolitycznych (*Lebky z Ulwówka*, „Anthropologie” 1932). W 1932 r. został asystentem Antoniego Cieszyńskiego (1882–1941)¹⁴ w Klinice Stomatologicznej UJK i pracował tam do wybuchu wojny (m.in. był sekretarzem czasopisma „Polska Stomatologia”).

¹¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 398, [AUWR_UA_000_26_0_5_398_51620](#).

¹² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1257 a, [AUWR_UA_000_26_0_5_1257_A_56762](#).

¹³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2078, [AUWR_UA_000_26_0_5_2078_62783](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 205, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_205_53810](#).

¹⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2032, [AUWR_UA_000_26_0_5_2032_74804](#).

Dzięki tej współpracy z dwoma wydziałami UJK Czortkower stał się jednym z twórców antropologii stomatologicznej (*O dziedziczności progenii*, „Polska Stomatologia” 1933).

Jednym z nielicznych pracowników Zakładu Antropologiczno-Etnologicznego, który nie ukończył lwowskiej uczelni, był Stanisław Żejmo-Żejmis (1903/1905–1942)¹⁵. Studia odbył na Uniwersytecie Jagiellońskim (UJ), gdzie w 1930 r. uzyskał tytuł doktora filozofii (u słynnego antropologa Juliana Talki-Hryniewiczza) i magistra prawa. W 1931 r. otrzymał stypendium Fundacji Kultury Ludowej UJ i wykorzystał je, zatrudniając się w Zakładzie Czekanowskiego. W 1936 r. na podstawie pracy o strukturze rasowej Skandynawii został habilitowany jako docent antropologii na Wydziale Humanistycznym UJK (Тарнавський 2011: 495). Żejmo-Żejmis nigdy jednak nie rozpoczął wykładów we Lwowie, a pracę podjął na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

Ostatnim antropologiem wykształconym przed wojną przez Czekanowskiego był Franciszek Wokroj (1906–1991)¹⁶. Studiował na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UJK w latach 1930–1936. W 1937 r. uzyskał tytuł magistra („Badania antropologiczne na terytorium nordycznym Polski”). Po studiach pracował w zakładzie Czekanowskiego (Malinowski 1993: 3–4). W 1938 r. wydał pracę *Kozacy kubańscy pod względem antropologicznym*. W ostatnich przedwojennych latach prowadził szeroko zakrojone badania antropologiczne poszczególnych grup zamieszkujących Lwów (robotników, kupców, młodzieży szkolnej), a także ludności z podlwowskiej miejscowości Podbereżce, mieszkańców Huculszczyzny (Mikuliczyn, Worochta) i kolonii niemieckich w powiatach stryjskim, samborskim oraz dobromilskim ówczesnego województwa lwowskiego (Тарнавський 2014a: 24–25). W 1939 r. badał strukturę antropologiczną dwóch sąsiadujących ze sobą miejscowości (Krynica-Wieś i Powroźnik). Część efektów tych prac udało się opublikować dopiero po wojnie. W 1947 r. Wokroj obronił doktorat na Uniwersytecie Poznańskim, a promotorem był J. Czekanowski. Do końca swojej działalności naukowej konsekwentnie propagował klasyczną typologię swojego mistrza.

Działalność naukowa prowadzona była także w ramach założonego w 1928 r. Koła Nauk Antropologicznych Studentów UJK, które skupiało studentów trzech pokrewnych katedr: etnologii, prehistorii i antropologii (Gajek 1928: 191–192).

Lwowska szkoła antropologiczna

Twórcą lwowskiej szkoły antropologicznej, nazywanej też polską szkołą antropologiczną, szkołą lwowską (Dzierżykraj-Rogalski 1967: 343) lub lwowską szkołą typologiczną

¹⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 663, [AUWR_UA_000_26_0_5_663_52170](#).

¹⁶ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 457, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_457_66570](#).

(Bielicki, Krupiński, Strzałko 1987: 6), był Jan Czekanowski. Wprowadził on nowatorską zasadę statystyki matematycznej. Był zwolennikiem kierunku statystycznego w badaniach antropologicznych. Postulował wprowadzenie do antropologii metod stosowanych w naukach ścisłych (Wiernicki 1962: 9–20). Zastosował je do obliczania składu rasowego, porównywania różnych populacji ludzkich, wnioskowania co do ich pokrewieństwa, pochodzenia, kierunków migracji itp. W tym celu opracował tzw. tablicę Czekanowskiego – macierz odległości i podobieństw, oraz diagram Czekanowskiego – metodę porządkowania tablicy (*Metoda podobieństwa w zastosowaniu do badań psychometrycznych*, „Badania Psychologiczne” 1926). W macierzy miar odległości, a później także podobieństwa, poszczególne wartości liczbowe zastępował odpowiednio dobranymi symbolami graficznymi. Dzięki temu, po odpowiednim uporządkowaniu diagramu, ujawniały się potencjalnie istniejące powiązania między obiektami w analizowanym zbiorze i jego podział na grupy (Jaskulski, Sołtysiak 2004: 374–383). Były to metody pionierskie w skali światowej.

Katedra Etnologii

Przez pierwsze dwie dekady XX w. uniwersytecka etnologia we Lwowie była łączona organizacyjnie z antropologią (Тарнавський 2016). Równolegle jednak, od końca XIX w., rozwijał się ruch etnograficzny, a jego ukoronowaniem było powstanie we Lwowie w 1895 r. Towarzystwa Ludoznawczego i rozpoczęcie wydawania „Kwartalnika Etnograficznego Lud”. W redakcji czasopisma od 1909 r. zaczął pracować Adam Fischer, który aż do 1939 r. pełnił funkcję sekretarza Towarzystwa i redaktora tego pisma.

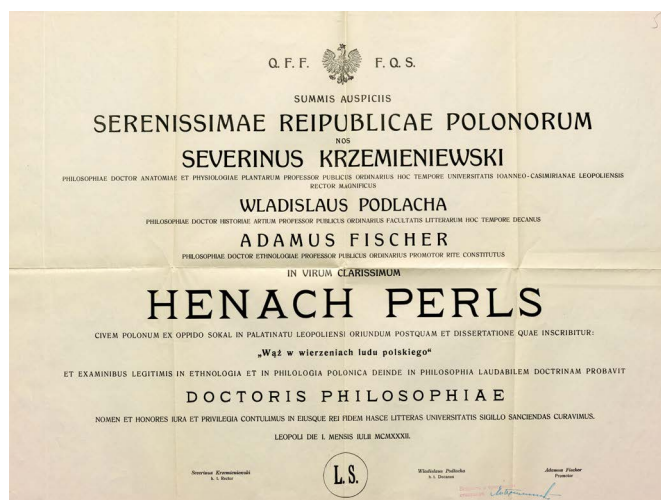
Il. 6. Adam Fischer (1932)

Sommer Semester. Vom 16. April				19.12. bis 15. August 1913			
Matr. Nr.	Lehrer und Vorlesung	Math.	Vorname des Quäntors	Anmeldung	Eigenhändige Einzeichnung der Lehrer: Datum	Abrechnung? Datum	Platz-nr.
1.	Bei Herrn Prof. v. Luschan Spezialkurs physische Anthropologie	10			v. Luschan 22.5		
2.	Bei Herrn Prof. v. Luschan Volkswirtschaftslehre	10					
3.	Bei Herrn Prof. v. Luschan Sozialanthropologie						
4.	Bei Herrn Prof. v. Luschan Anthropologische Übungen				v. Luschan 22.5	31.7.13	
5.	Bei Herrn Prof. v. Luschan Anthropologisches Skizzenbuch						
6.	Bei Herrn Prof. A. Büchtemann Historische Ethnographik	10			Brückner 22.5	Brückner 22.5	
7.	Bei Herrn Prof. de Groot Volkskunde	10			Brückner 22.5	Brückner 22.5	
8.	Bei Herrn						
9.	Bei Herrn						
	Bei Herrn						

Il. 7. Strona z indeksu Adama Fischera (Uniwersytet Fryderyka Wilhelma, 1913)

W 1912 r. Fischer doktoryzował się z zakresu romanistyki i historii sztuki („Juan Ruiz el Arcipreste de Hita”), w 1913 r. studiował na Uniwersytecie Fryderyka Wilhelma (niem. Friedrich-Wilhelms-Universität) w Berlinie. Po habilitacji z etnologii w 1921 r. („Zwyczaj pogrzebowy ludu polskiego”) jako docent prywatny rozpoczął wykłady i ćwiczenia w Zakładzie Czekanowskiego. Gdy w 1924 r. utworzono odrębną Katedrę Etnologii objął ją Fischer mianowany profesorem nadzwyczajnym. W 1927 r. mianowany został profesorem zwyczajnym. Fischer pozostał w Katedrze do II wojny światowej (Sierżęga 2015: 35–48). Jego zainteresowania zawodowe koncentrowały się na folklorze i sztuce ludowej, zwłaszcza ludów słowiańskich. Zalicza się go do przedstawicieli szkoły kulturowo-historycznej. Zajmował się problematyką zwyczajów ludowych w różnych aspektach: obyczajowych (*Polskie widowiska ludowe*, Lwów 1916), pogrzebowych (*Zwyczaj pogrzebowy ludu polskiego*, Lwów 1921), rolniczych (*Zwyczaj rolniczy ludu polskiego*, Lwów 1927) i weselnych (*Kult wesela u Słowian*, [b.m.] 1927). W połowie lat 20. opracował pierwszy podręcznik etnografii polskiej (*Lud polski. Podręcznik etnografii Polski*, Lwów 1926). Interesowały go związki między środowiskiem geograficznym a zjawiskami etnograficznymi. Jednymi z najważniejszych jego osiągnięć były ogólne opracowania dotyczące etnografii poszczególnych nacji słowiańskich: Rusinów (*Rusini. Zarys etnografii Rusi*, Lwów 1928), Polabian (*Etnografia słowiańska*, z. 1: *Polabianie*, Lwów–Warszawa 1932), Łużyczan (*Etnografia słowiańska*, z. 2: *Łużycanie*, Lwów–Warszawa 1932), Polaków (*Etnografia słowiańska*, z. 3: *Polacy*, Lwów–Warszawa 1934), Kaszubów (*Kaszubi na tle etnografii Polski. Studium porównawcze*, Toruń 1934), a nawet dawnych Prusów (*Etnografia dawnych Prusów*, Lwów 1937). Interesowała go także tematyka wierzeń ludowych – w słowiańskie bóstwa, rośliny i drzewa (Simonides 2015: 23–47). Ponadto zajmował się zagadnieniami ludoznawczymi wybranych rejonów Polski, m.in. Pomorza (*Zarys etnograficzny województwa pomorskiego*, Toruń 1929; *Związek etnograficzny Pomorza z Polską*, Toruń 1930) i Kresów Wschodnich (*Zarys etnografii Polski Południowo-Wschodniej*, Lwów 1939). Dokumentował badania etnograficzne i etnologiczne (*Dziesięciolecie ludoznawstwa polskiego 1914–1924. Zestawienie bibliograficzne*, Lwów 1925), promował je na gruncie międzynarodowym (*Die polnische volkskundliche Forschung 1914–1924*, Leipzig 1925; *Die polnische volkskundliche Forschung 1925–1928*, Leipzig 1929) i konstytuował etnologię jako naukę (*Znaczenie etnologii dla innych nauk*, Lwów 1922; *O ujednolicieniu określenia i zakresu etnografii i etnologii*, [b.m.] ok. 1927). Niektóre jego dzieła miały charakter bardziej prac popularnonaukowych niż *stricto* naukowych, jednak dorobek jest imponujący. Ponadto redagował hasła dotyczące ludoznawstwa w *Ilustrowanej encyklopedii Trzaski, Everta, Michalskiego* (1926–1928). W 1928 r. otrzymał Złoty Krzyż Zasługi, a dziesięć lat później Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski.

W okresie międzywojennym powstało sześć doktoratów z zakresu etnografii. Ich autorami byli: Alfred Bachmann (1927), Jan Falkowski (1930), Józef Gajek (1933), Aleksander Jaworczak (1933/1934), Henryk Perls (1932), Leon Popiel (1933).

Il. 8. Odpis dyplomu doktorskiego Henryka Perlśa (1932)

Działalność naukowo-badawcza pracowników Zakładu Etnologii obejmowała zagadnienia związane zarówno z etnografią, jak i etnologią. Zasięg terytorialny prac etnograficznych nie ograniczał się tylko do ziem południowo-wschodnich (Huculszczyzna, Bojkowszczyzna, Łemkowszczyzna, Podole), ale całej Polski (zwłaszcza Pomorza). Ponadto opracowywano zagadnienia szczegółowe, zarówno z zakresu kultury materialnej, jak i duchowej (Falkowski 1933: 183–192).

Naukowe siły pomocnicze w Katedrze Etnologii

Rok po utworzeniu Katedry przyznano jej etat pomocniczy. Od 1925 r. mianowany został jako demonstrator student V roku Wydziału Humanistycznego Alfred Bachmann (1897–?)¹⁷, urodzony w rodzinie niemieckich menonitów, którzy mieszkali w gminie Kiernica-Lwów. Studia uniwersyteckie odbył w latach 1921–1925. W 1927 r. obronił doktorat. Po doktoracie awansował na stanowisko asystenta młodszego i zatrudniony był w Katedrze do końca 1930 r. Potem przeniósł się do Biblioteki Politechniki Lwowskiej.

Na miejsce Bachmanna zatrudniono od 1931 r. jako asystenta młodszego Jana Falkowskiego (1901 – ok. 1940)¹⁸. Doktorem filozofii w zakresie etnografii z etnologią

¹⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 76, [AUWR_UA_000_26_0_5_76_56138](#).

¹⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1939, [AUWR_UA_000_26_0_5_1939_56636](#).

i prehistorii został w 1930 r. (*Narzędzia rolnicze typu rylcowego. Studium paleoetnologiczne*, Lwów 1931); promotorem jego pracy był A. Fischer. W 1932 r. Falkowski awansował na stanowisko asystenta starszego. W następnym roku przebywał na studiach zagranicznych (w Wiedniu, Berlinie, Hamburgu i Lipsku), korzystając ze stypendium Funduszu Kultury Narodowej. Po powrocie do Lwowa podjął obowiązki dydaktyczne. Habilitował się w 1938 r. (*Zachodnie pogranicze Huculszczyzny. Dolinami Prutu, Bystrzycy Nadwórniańskiej, Bystrzycy Solotwińskiej i Łomnicy*, Lwów 1937). Od połowy lat 30. prowadził liczne prace terenowe w środkowych i wschodnich Karpatach (Engelking, Linkiewicz 2010: 63). Jego naukowe zainteresowania koncentrowały się wokół zagadnień kultury materialnej, pograniczy etnograficznych i zagadnień metodologicznych (Тарнавський 2015: 410–431).

Podczas pobytu Falkowskiego na stypendium na jego miejsce zatrudniono dwie osoby (prawdopodobnie etat asystenta starszego rozdzielono na dwa etaty – zastępców asystenta). Pierwszą z nich był Aleksander Jaworczak (1908–1993)¹⁹. W 1926 r. rozpoczął studia na Wydziale Humanistycznym UJK, gdzie uzyskał stopień magistra filologii polskiej oraz etnografii i etnologii (ok. 1930 r.). Doktorat u A. Fischera obronił prawdopodobnie między 1933 a 1934 r. Zatrudniony był jedynie przez dwa miesiące w 1933 r. Następnie przeprowadził się na Wołyń, gdzie pracował jako nauczyciel, a potem dyrektor gimnazjum i liceum (Spiss 2014: 75–82).

Drugim z przyjętych do pracy był Leon Popiel (1902–?)²⁰. Po studiach na UJK w 1933 r. obronił doktorat. Jego współpraca z Katedrą Etnologii miała dość skomplikowany charakter. Zatrudniano go do 1937 r. kilkakrotnie, przez pewien czas pracował jako wolontariusz. Był autorem pracy poświęconej opisowi obecności na ziemiach polskich stępy – urządzenia służącego do obłuskiwania i kruszenia ziarna na kaszę (*Stępa w Polsce*, Lwów 1937).

W roku akademickim 1937/38 jako zastępca asystenta pracował Kazimierz Żurowski (1909–1987)²¹. Dalszą działalność naukową po II wojnie światowej prowadził jako archeolog w ośrodkach akademickich Poznania i Torunia. W tym samym czasie zatrudniono Władysława Jagiełłę (1912–1944)²². W roku akademickim 1937/38 uzyskał on magisterium, a po rocznej pracy w Katedrze Prehistorii wrócił na asystencki etat na etnologię (Trapszyc 2014: 66–68).

¹⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2224, [AUWR_UA_000_26_0_5_2224_62742](#).

²⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1538, [AUWR_UA_000_26_0_5_1538_56730](#).

²¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 688, [AUWR_UA_000_26_0_5_688_52168](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 490, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_490_66541](#).

²² DALO, z. 26, op. 5, spr. 2225, [AUWR_UA_000_26_0_5_2225_62741](#).

Wiosną 1939 r. umowę z uczelnią na zatrudnienie w Katedrze Etnologii jako asystent młodszy wolontariusz podpisał Tadeusz Twarecki (1913–?)²³.

Lwowska szkoła etnologiczna

Kierujący Zakładem Etnologii UJK A. Fischer, redaktor naczelny „Ludu” i aktywny działacz Towarzystwa Ludoznawczego, miał zdolność gromadzenia wokół siebie licznej grupy uczniów i współpracowników (Тарнавський 2014b: 66). Zatrudniał zarówno swoich absolwentów, jak i studentów, którzy mieli zamiłowanie do badań etnologicznych; nie miał też uprzedzeń do różnych narodowości i wśród jego współpracowników byli Polacy, Ukraińcy i Żydzi (Linkiewicz 2019: 153–156). Prowadzone prace często były na styku etnologii i innych nauk. Szkoła badawcza Fischera charakteryzowała się położeniem nacisku na etnografię i etnologię słowiańską, opierała się na materiałach terenowych uzyskanych przez ekspedycje etnograficzne i metodzie „śladów”, a podczas prac korzystano z nowoczesnej metody kartowania terenu. Poszukiwano historycznych źródeł różnych zjawisk kultury ludowej, dla których konieczne było przygotowanie znaczącej bazy źródłowej w postaci „monografii etnograficznych”. Skupiano się na opisie kultury ludowej południowo-wschodnich kresów Rzeczypospolitej. Działania te były zgodne z linią polityczną ówczesnych władz polskich (wykonywano je na zlecenie Komisji Naukowych Badań Ziem Wschodnich). Za główny cel obrano sporządzenie opisu kultury ludowej (łemkowskiej, bojkowskiej i huculskiej), czyli, jak to nazywano, dokonanie „zdjęcia etnograficznego” ziem południowo-wschodniej II Rzeczypospolitej.

Katedra Archeologii Klasycznej i Prehistorii

Katedrę Archeologii Klasycznej i Prehistorii utworzono w 1905 r. i objął ją jako profesor nadzwyczajny Karol Hadaczek (1873–1914)²⁴. Był on uczniem Ludwika Cwiklińskiego (1853–1942)²⁵. Hadaczek zajmował się prehistorią i archeologią starożytnej Grecji. Kierował pracami wykopaliskowymi w Galicji Wschodniej, a szczególnie ważne były odkrycia na cmentarzysku z okresu rzymskiego we wsi Gać koło Przeworska (stąd późniejsza nazwa „kultury przeworskiej”). Kilka miesięcy po zajęciu Lwowa przez Rosjan, w grudniu 1914 r., w wieku 41 lat popełnił samobójstwo (Bulyk 2006: 99–124).

²³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1862, [AUWR_UA_000_26_0_5_1862_56653](#).

²⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 336, [AUWR_UA_000_26_0_5_336_51637](#).

²⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2019, [AUWR_UA_000_26_0_5_2019_62802](#).

Nr. 96 Wiedeń, sobota WIEDENSKI KURIER POLSKI.

lowi również oddali niezwykle usługi. Podczas walk pod Krakowem prowadzono przez twierdzę 16.000 jeńców rosyjskich. Po porażkach pod Krakowem, Boczkiem i Limanowem, Rosjanie cofnęli się nad Nidę i nad Dunajec.

† Karol Hadaczek
Wiedeń, 23 stycznia.

Przy udziale licznie zgromadzonej publiczności polskiej, profesorów obu Uniwersytetów polskich, oraz przedstawicieli Uniwersytetu wiedeńskiego i Ministerstwa oświaty — odbyło się dziś w kościele polskim OO. Zmartwychwstańców w Wiedniu nabożeństwo za spójką duszy ś. p. Karola Hadaczka, profesora Uniwersytetu lwowskiego.

Ś. p. Karol Hadaczek zmarł we Lwowie dnia 20 grudnia 1914 r. Śmiercią nagłą, stojącą pośrednio w związku z tragicznym losami kraju — nawiedzonego ciężkimi skutkami toczącej się wojny. Skon ten wybitny naukowiec poświęcił się nauce, a Uniwersytetowi — jednego z wybitniejszych profesorów.

Urodzony d. 24 stycznia 1873 w Grabowcach w Galicji wschodniej, nauki szkolne pobierał ś. p. Hadaczek w gimnazjum w Stanisławowie. Studia uniwersyteckie odbył najpierw we Lwowie (1893—1897), gdzie oddawał się przeważnie filozofii klasycznej i literaturze polskiej.

Pochodząc z rodziny niezamożnej od ławy szkolnej walczył z przeciwnościami, nie miał stałego dochodu. Wytrwałością, zdolnościami i nieustępliwym zapalem w pracy, zyskał jednak już wczesnie uznanie i poparcie swych profesorów. Dzięki opiece i poparciu obecnego Szefa sekcji, Eksc. Owiklaskiego, a ówczesnego profesora filologii na Uniwersytecie lwowskim, który skierował go na drogę pracy naukowej, po daża w roku 1907 na Uniwersytet wiedeński, aby poświęcić się specjalnym studiom z zakresu archeologii klasycznej, historii starożytnej, prehistorii, numizmatyki i historii sztuki. Tu doktoryzował się w r. 1908, potem w trzech latach następnych odbywa podróże naukowe po Grecji, Włoszech i Niemczech, jako stypendysta Uniwersytetu Wiedeńskiego. — Użytkownicy w ten sposób gruntownie przygotowanie do pracy badawczej, naukowej, habilitował się we Lwowie w r. 1908, potem szybko zostaje kolejno profesorem nadzwyczajnym (1905) i wreszcie zwyczajnym (1909) na katedrze archeologii klasycznej i prehistorii na Uniwersytecie lwowskim. W roku akad. 1912/14 — piastuje urząd dziekana Wydziału filozoficznego.

Pracę badawczą-naukową rozpoczyna już w r. 1897, publikacja o „Nowo odkrytym dyplomie żołnierskim z czasów Hunów” (Zes IV), potem w krótkich odstępach następują dalsze liczne prace, m.in. o przyczynkach, większe naukowe badania, odnoszące się zarówno do zakresu archeologii, prehistorii, jak i historii sztuki. Zdobną mu one uznanie w świecie naukowym nie tylko w kraju, lecz i u obcych. Wkrótce więc zostaje członkiem-korespondentem (1903), a następnie członkiem zwyczajnym c. k. Inst. archeologicznego w Wiedniu, konserwatorem Centralnej Komisji dla zabytków sztuki i sztuki, współpracownikiem naukowym Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie, a wreszcie w r. 1912 członkiem-korespondentem Akademii Umiejętności w Krakowie. Bierze udział w naukowej ekspedycji austriackiej do Egiptu, gdzie odkopuje grobowce egipskie, Nowocerkara. To skłania go do dalszych badań nad epoką najstarszej dynastii Egiptu. Ze szczególnym jednak zamiłowaniem bada archeologicznie zabytki i prehistorię rodzinnego kraju.

Tu odnozą się liczne i wysoko cenione publikacje nad wykopaliskami dorzecza Bugu i Dniestru, w Przeworsku i w Sandomierskiem, w szczególności nad „skarbami złotymi z Michałowic”, nad wykopaliskami numizmatycznymi, odkrytego przez ementaryzka w Koczylowcach, nad ementaryzkiem całopolnem koło Przeworska i wiele innych. W księdze jubileuszowej Uniwersytetu lwowskiego w r. 1913 znajduje się cenna jego monografia o Fidyazie, oparta na najnowszym rękopisie, odnalezionym w papirusach epoki hellenistycznej.

To polubione zanotowanie niektórych tylko prac zmarłego daje miarę jego wszechstronności umysłowej, głębokiej wiedzy i nieopłytej pracowitości.

Tak samo w wykładach swych z największą lubością zajmuje się prehistorią ziem polskich, nie trzymając się szablonów, utartych dla klasyfikacji epok. Historia sztuki, w szczególności epoka-złota rzeźby greckiej, malarstwa grobowcowego epoki hellenistycznej, encyklopedia sztuki starożytnej — są również wyróżnianymi przezeń tematami wykładów.

Ceniony i lubiany przez kolegów i uczniów, zmarł ś. p. Hadaczek w przełomowych chwilach najtragiczniejszej wojny światowej, zamyślony ogromem niebezpieczeństwa, które spadło na kraj rodzinny, w wieku, w pełni rozwoju pracy naukowej, — dozwolimy sobie lepsze dla nas jutro. W sercach kolegów i przyjaciół serdeczny żal.

Cześć Jego zasłużonej pamięci! S. T.

„Dorotheer Bar“
[] I. Dorotheergasse 8. []
przy fortepianie: Rakowianu.

Niezbędna dla każdego żołnierza w polu
jest idealna, bez tuszczu, maść przeciw robactwu

„Horation“
nie barwiona, obmywanie nie potrzebne, zupełnie nie drażniąca skóry i nieszkodliwa

Wszystkie polskie artykuły specjalne, Seeburgera
herona i przeciw kaszlowi i Puder Haya.

Apteka, Wiedeń I, Graben nr. 7.

Polska Restauracja Trzebieńskiego
Wiedeń I, Tiefer Graben 23.

DLA
PALACYCH
ABADIE

10000 NAGRÓD
85000

II. 9. Wspomnienie pośmiertne o Karolu Hadaczku, „Wiedeński Kurier Polski” 1915, 96

II. 10. Edmund Bulanda

Przez dwa lata Katedra Archeologii nie była obsadzona. Dopiero w 1916 r. z Krakowa do Lwowa sprowadzono Edmunda Bulandę (Przeniosło, Przeniosło 2022: 143–146). Studiował na UJ, gdzie w 1908 r. obronił doktorat i habilitował w 1913 r. z archeologii klasycznej (*Bogen und Pfeil bei den Völkern des Altertums*). Profesorem nadzwyczajnym został na UL w 1916 r., a zwyczajnym cztery lata później. Pełnił obowiązki dziekana Wydziału Humanistycznego UJK (1926/27 i prodziekana w roku następnym) oraz rektora (1938/39). Podczas pracy na UJK wykładał architekturę i rzeźbę grecką, epigrafikę łacińską oraz historię i topografię starożytnego Rzymu, a na Wydziale Teologicznym także archeologię chrześcijańską, historię sztuki

kościelnej i konserwację zabytków sztuki kościelnej (Skład UJK: 1933/34). W 1946 r. wyjechał do Wrocławia, gdzie kierował Katedrą Archeologii Klasycznej na Uniwersytecie Wrocławskim (UWr).

Znaczna część jego dorobku naukowego obliczanego na ok. 50 pozycji powstała jeszcze przed przeniesieniem się do Lwowa (Słapek 2022: 474). Z okresu lwowskiego najważniejszą publikacją jest obszernie dzieło *Etruria i Etruskowie* (Lwów 1934). Opublikował kilka mniejszych tekstów na temat organizacji rzymskiego wymiaru sprawiedliwości oraz rzeźby rzymskiej.

Naukowe siły pomocnicze w Katedrze Archeologii Klasycznej i Prehistorii

W okresie międzywojennym w katedrze zatrudniono grupę kilkunastu asystentów, choć część z nich jako wolontariuszy, bez pobierania pensji (co zmuszało ich do poszukiwania płatnych zajęć i czasem prowadziło do rezygnacji z pracy naukowej). Przed wybuchem II wojny światowej habilitowali się dwaj uczniowie Bulandy (K. Michałowski i K. Majewski), a w latach powojennych samodzielnymi pracownikami nauki (docentami i profesorami) zostało sześćoro kolejnych jego uczniów.

Pierwszą osobą zatrudnioną w Katedrze Archeologii była Zofia Wisłocka (po mężu Remer, w DALO jako Zofia Remer-Wisłocka) (1898–1986)²⁶. Pracowała od 1917 do 1922 r. jako demonstratorka, a następnie asystentka młodsza. Tytuł doktora filozofii uzyskała w 1921 r. Od 1923 r. rozpoczęła pracę w Bibliotece Uniwersyteckiej we Lwowie i w tymże roku wzięła ślub z Tadeuszem Remerem. W 1931 r. przeprowadziła się do Borysławia, gdzie mąż został dyrektorem gimnazjum, i pozostawała tam do wojny. Po 1945 r. pracowała w Bibliotece Narodowej w Warszawie (Kołodziejska 1991: 7–12).

Od 1920 r. w seminarium archeologicznym pracowała, także jako demonstratorka, Janina Orosz (Oroszówna) (1895–1969?)²⁷. Na etacie asystentki młodszej pozostawała przez kolejne dwa lata, a po obronie doktoratu od 1923 r. awansowała na asystenta starszego i była zatrudniona na tym stanowisku aż do 1932 r. Po wojnie wyjechała do Wrocławia, gdzie w 1946 r. została mianowana adiunktem, a w 1962 r. objęła Katedrę Archeologii Śródziemnomorskiej UWr.

Będąc studentem IV roku WF, został zatrudniony w Katedrze jako asystent młodszy na krótki okres w latach 1922–1923 Jerzy Kulczycki (1898–1974)²⁸. Jego doktorat, którego promotorem był Konstanty Chyliński (1881–1939)²⁹, dotyczył form starożytnego

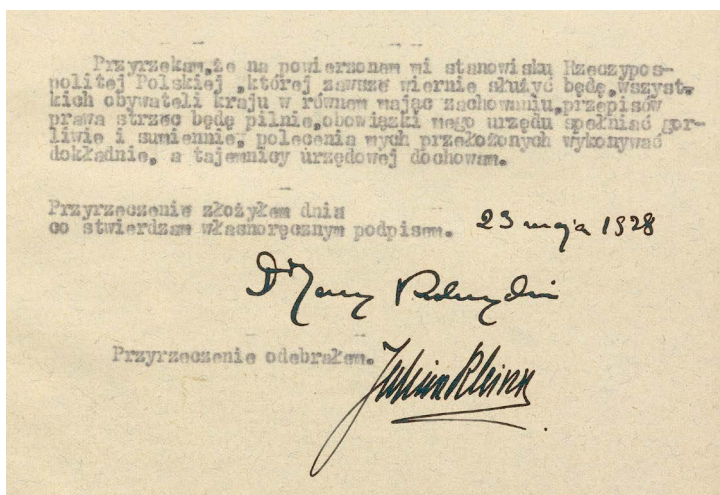
²⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1615, [AUWR_UA_000_26_0_5_1615_56719](#).

²⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1420, [AUWR_UA_000_26_0_5_1420_56746](#).

²⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1006, [AUWR_UA_000_26_0_5_1006_56816](#).

²⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2016, [AUWR_UA_000_26_0_5_2016_62804](#).

meblarstwa greckiego i był z zakresu archeologii klasycznej, ale dalsze losy zawodowe związał Kulczycki jednak z Katedrą Historii Starożytnej UJK. Także incydentalnie w roku akademickim 1923/24 zatrudniony był jako demonstrator Klemens Żwirski (?-?)³⁰.

Il. 11. Tekst przyrzeczenia asystenta Jerzego Kulczyckiego (1928)

Od 1924 r. etat asystenta młodszego otrzymał Kazimierz Michałowski (1901–1981)³¹. W 1919 r. ukończył II gimnazjum w Tarnopolu. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Urlopowany z wojska rozpoczął studia na Wydziale Filozoficznym UJK. Po śmierci Jana Bołoz Antoniewicza (1858–1922)³², szukając promotora, trafił pod skrzydła Edmunda Bulandy (Гуменний 2016: 93–109). Jacek Lech nazwał go „największą gwiazdą wśród wychowanków E. Bulandy” (Lech 2006: 42). Początkowo pracował jako asystent młodszy (1924–1927). Doktorat obronił w 1926 r. („Niobidzi w sztuce starożytnej”) i w roku następnym został asystentem starszym. Od 1927 r. przez trzy lata odbywał liczne podróże, m.in. do Berlina, Münster, Rzymu i Paryża. Brał też w tym czasie udział w wykopaliskach w Grecji, na Thasos, Delos oraz Krecie. Prace te pozwoliły mu na zebranie niezbędnych materiałów do napisania rozprawy habilitacyjnej (*O sztuce doryckiej*, Warszawa 1929). Zatwierdzenie habilitacji nastąpiło w 1930 r. i na tej podstawie Michałowskiego mianowano docentem archeologii klasycznej na UJK. Formalnie zatrudniony był we Lwowie do 1933 r., ale już w 1930 r. przeniósł się do Warszawy, gdzie został zastępcą profesora (1931), następnie profesorem nadzwyczajnym (1933) i zwyczajnym (1937) oraz twórcą Katedry Archeologii Klasycznej na Uniwersytecie Warszawskim.

³⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 660, [AUWR_UA_000_26_0_5_660_52171](#).

³¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1269, [AUWR_UA_000_26_0_5_1269_56759](#).

³² DALO, z. 26, op. 5, spr. 25, [AUWR_UA_000_26_0_5_25_49162](#).

Kazimierz Majewski (1903–1981)³³ studia z zakresu archeologii odbył na UJK w latach 1922–1927. Doświadczenie naukowe uzupełniał w ośrodkach zagranicznych (Berlin, Rzym, Ateny). Dwa lata później obronił doktorat („Taniec w Egei w świetle źródeł zabytkowych kreteńsko-mykeńskich”). Od 1928 r. był zatrudniony jako asystent młodszy w Zakładzie Archeologii Klasycznej na UJK, a dwa lata później objął po Michałowskim etat asystenta starszego. W 1932 r. uzyskał stopień magistra filozofii w zakresie historii w Katedrze K. Chylińskiego. Habilitował się w 1935 r. (*Figuralna plastyka cyklicka. Geneza i rozwój form*), a w następnym roku uzyskał *venia legendi* z archeologii klasycznej, jednak do wybuchu wojny zatrudniony był na stanowisku asystenta starszego (Kościółek 2016: 189–209). W latach 1931–1937 dzięki stypendiom Funduszu Kultury Narodowej i Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego odbywał liczne podróże po Europie. W Grecji uczestniczył w pracach archeologicznych na Peloponezie i Krecie (Press et al. 1982: 9–45). W 1939 r. objął kierownictwo Katedry Historii Starożytnej na wniosek Bulandy, który sprawował wówczas urząd rektora. Po wojnie kontynuował działalność naukową we Wrocławiu i Warszawie.

Krótki i dość luźny związek z Katedrą Archeologii Klasycznej UJK miał Kazimierz Zakrzewski (1900–1941)³⁴, związany bardziej z historią starożytną, jednak przez kilka miesięcy 1929 r. zatrudniony był jako asystent starszy w Katedrze Archeologii. W roku akademickim 1929/30 Katedrę Archeologii jako asystenci wolontariusze wspomagały dwie nietuzinkowe postaci: Janusz Witwicki (1903–1946) i Helena Cehak (1902–1979). Witwicki z dyplomem inżyniera architekta Politechniki Lwowskiej uzyskanym w 1926 r. rozpoczął studia z zakresu historii sztuki na UJK. Mimo kilku realizacji architektonicznych najbardziej znany jest jako twórca „Panoramy plastycznej dawnego Lwowa” (Koniarek 2016: 75–100). Natomiast Cehak została wolontariuszką tuż przed doktoratem z archeologii klasycznej, który obroniła w 1930 r. u L. Kozłowskiego. Po studiach została zatrudniona jako asystentka starsza, a później adiunkt w Katedrze Archeologii Klasycznej na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (USB). Po wojnie pracowała krótko w Toruniu, a potem (wspólnie z mężem Włodzimierzem Hołubowiczem, którego poślubiła w 1934 r.) do końca życia rozwijała ośrodek archeologiczny na UW (Gediga 1980: 455–457).

Gdy w 1930 r. K. Majewski objął etat asystenta starszego, na zwolnione przez niego miejsce asystenta młodszego w Katedrze Bulandy mianowano Ukraińca Iwana Starczuka (ukr. Іван Старчук, w DALO jako Jan Starczuk) (1894–1950)³⁵. Studia z historii sztuki na UJK Starczuk rozpoczął w 1925 r., a pracę doktorską obronił w 1931 r.

³³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1154, [AUWR_UA_000_26_0_5_1154_56779](#).

³⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 713, [AUWR_UA_000_26_0_5_713_52162](#).

³⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1802, [AUWR_UA_000_26_0_5_1802_56674](#).

(„Rzeźby starożytne z Wilanowa”). Tematyka obecności artefaktów antycznych w zbiorach polskich była przedmiotem jego kolejnej pracy, w której charakteryzował rzeźby z Łańcuta, Wilanowa, Łazienek (*Antiquités de Pologne*, „Revue archéologique” 1935). W 1934 r. uzyskał awans na asystenta starszego, a już od 1935 r. został mianowany adiunktem (Sytnyk 2006: 130). Odbił liczne podróże naukowe, badając zbiory muzealne i zabytki starożytne (1931 – Węgry, Jugosławia, Grecja, Turcja, Bułgaria; 1932 – Niemcy, Anglia; 1933 – Węgry, Jugosławia, Grecja, Bułgaria, Rumunia). W działalności naukowej skupiał się na kreteńsko-mykeńskiej technice malarstwa ściennego oraz malarstwie ściennym, sztalugowym i woskowym Greków i Rzymian (*Conception of the ornament and foundation of its evolution*, „Eos” 1933). Równolegle interesował się historią średniowiecznych zabytków Ukrainy (Гринюка 2014: 93–98).

Roman Petelenz-Łukasiewicz (1900–1949)³⁶ był synem znanego germanisty i autora podręczników szkolnych Karola Petelenza. Od 1926 r. studiował na UJK archeologię klasyczną, zakończoną uzyskaniem stopnia doktora filozofii w 1930 r. na podstawie rozprawy „Dwanaście prac Heraklesa w młodszej rzeźbie greckiej”, której promotorem był Bulanda. Od 1930 do 1933 r. był zatrudniony w katedrze jako wolontariusz. Po odejściu z UJK udzielał się w ruchu regionalistycznym i organizacjach społecznych (Petelenz-Łukasiewicz, online). W 1935 r. na stanowisku zastępcy asystenta została zatrudniona w katedrze studentka V roku Alina Chodaczek (1912–?)³⁷, która była córką znanego filologa klasycznego Władysława Chodaczka (1884–1944)³⁸. Po obronie magisterium awansowała w 1936 r. na asystenta młodszego, a od 1938 r. została asystentem starszym. Opublikowała jedną większą pracę (*De Prisciani Lydi Solutionum capite VI*, Lwów 1936).

Tuż przed wybuchem II wojny światowej w Katedrze Archeologii zatrudniony został Eugeniusz Konik (1914–2002)³⁹. W 1933 r. rozpoczął studia na filologii klasycznej na UJK, a od 1938 r., jeszcze jako student V roku, podjął pracę w charakterze zastępcy asystenta. W „Przeglądzie Klasycznym” w 1937 r. opublikował swoją pierwszą rozprawę naukową (*Pheidiasa fryz partenński*). Jego zainteresowania naukowe oscylowały między archeologią, filologią klasyczną i historią starożytną. Brał udział w kampanii wrześniowej, a po wojnie pracował na uniwersytetach w Lublinie i we Wrocławiu.

Rajmund Gostkowski (1885–1966)⁴⁰ był związany z kilkoma uniwersytetami. Studiował w latach 1903–1906 na UJ filologię klasyczną i archeologię klasyczną. Naukę kontynuował w Wiedniu i Berlinie. Doktoryzował się w 1925 r. w Krakowie („Kapłaństwo

³⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1483, [AUWR_UA_000_26_0_5_1483_56738](#).

³⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1992, [AUWR_UA_000_26_0_5_1992_56621](#).

³⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1993, [AUWR_UA_000_26_0_5_1993_56620](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 199, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_199_66624](#).

³⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 910, [AUWR_UA_000_26_0_5_910_56827](#).

⁴⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 478, [AUWR_UA_000_26_0_5_478_51604](#).

rzymskie”); prowadził tam też wykłady zlecone, a od 1929 do 1937 r. zatrudniony był jako zastępca profesora na USB (od 1937 r. jako profesor nadzwyczajny). W 1932 r. wniósł podanie o habilitację na Wydziale Humanistycznym UJK. Pracę habilitacyjną stanowiło opracowanie „Ikonografia kapłańska w sztuce greckiej”. Dzieło opublikowane zostało w Wilnie w 1934 r. pod nieco zmienionym tytułem: *Kapłani i kapłanki w sztuce kretańsko-mykeńskiej i greckiej*. Sprawa ciągnęła się długo i dopiero w 1934 r. Gostkowski wygłosił wykład habilitacyjny („Początki malarstwa rzymskiego”). Na tej podstawie Rada WH udzieliła mu *venia legendi* z archeologii klasycznej. Jednak nigdy nie rozpoczął wykładów we Lwowie. Do wojny pozostał w Wilnie, a po niej wykładał na uniwersytetach w Łodzi, Toruniu i Lublinie.

Z Katedrą Archeologii związany był także Józef Świtkowski (1876–1942)⁴¹, zatrudniony od 1921 r. jako lektor techniki fotograficznej w Pracowni Fotograficznej w Katedrze Archeologii Klasycznej. Prowadził zajęcia z technik fotograficznych. Realizował też zamówienia na przeźrocza dla różnych katedr uczelni oraz dla prowadzących Powszechne Wykłady Uniwersyteckie. Na zamówienie Bulandy wykonał kilka urządzeń, m.in. przyrząd do równomiernego oświetlania fotografowanych przedmiotów oraz przyrząd do ich umocowywania w położeniu pionowym. Publikował dużo prac z zakresu technik fotograficznych w czasopismach niemieckich i polskich. Był też autorem kilku popularnych podręczników fotografii (m.in. *Fotografia praktyczna. Do użytku amatorów i fotografów zawodowych*, Lwów 1926; *Powiększanie*, Poznań 1938; *Retusz. Poradnik fotograficzny*, Poznań 1939).

Katedra Prehistorii

Szansa na stworzenie odrębnej Katedry Prehistorii we Lwowie powstała jeszcze podczas I wojny światowej, ostatecznie jednak formalnie utworzono ją w 1921 r. (Stolpiak 1982). Przez cały okres międzywojenny kierował nią Leon Kozłowski (Kozłowski, Sytnyk 2010). Doktoryzował się w Tybindze w 1918 r. w zakresie geologii jako przedmiotu głównego oraz geografii i archeologii klasycznej jako przedmiotu pobocznego na podstawie pracy „Die Steinzeit auf Dünengebiet der kleinpolnischen Höhe”. Przez całe swoje życie zawodowe łączył pracę naukową z działalnością polityczną (Woźny 2015: 69–81). Habilitował się w Krakowie w 1920 r. (*Groby megalityczne na wschód od Odry*, „Prace i Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne” 1921). Gdy objął Katedrę Prehistorii na UJK dekretem Naczelnika Państwa został mianowany profesorem nadzwyczajnym archeologii przedhistorycznej. Obowiązki naukowe pełnił w latach

⁴¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1700, [AUWR-UA_000_26_0_5_1700_56701](#).

1921–1931 i 1935–1939, a przerwa w zatrudnieniu wynikała z urlopowania na czas pełnienia funkcji politycznych – ministra reform rolnych, podsekretarza stanu w ministerstwie skarbu i premiera. Ponadto od 1928 r. był posłem na sejm, a w latach 1935–1939 senatorem (stał na czele komisji budżetowej). Funkcję premiera pełnił w latach 1934–1935, w trudnym politycznie czasie. Od 1935 r. powrócił na uczelnię do pracy naukowej i dydaktycznej (Bilas 2018: 438–445).

Zainteresowania Kozłowskiego oscylowały wokół Słowian i pradziejów Polski. Na lata 20. przypadł okres jego szczególnej aktywności naukowej. Prace dotyczyły głównie epoki kamienia (*Starsza epoka kamienna w Polsce*, Poznań 1922; *Epoka kamienia na wydmach wschodniej części Wyżyny Małopolskiej*, Lwów–Warszawa 1923; *Młodsza epoka kamienna w Polsce*, Lwów 1924) i w mniejszym stopniu brązu (*Wczesna, starsza i środkowa epoka brązu w Polsce w świetle subborealnego optimum klimatycznego i jego wpływu na ruchy etniczne i zaludnienie Polski*, Lwów 1928). Na łamach czasopisma „Lud” podejmował zagadnienia teoretyczne i metodologiczne. Powrót do działań naukowych w drugiej połowie lat 30. zaowocował pracą *Wenedowie w źródłach historycznych i w świetle kartografii prehistorycznej* (Lwów 1937), a tuż przed wojną wydał *Zarys pradziejów Polski Południowo-Wschodniej* (Bilas 2010: 328–367).

Cechą charakterystyczną działań naukowych Kozłowskiego była duża aktywność na polu międzynarodowym. Odbił liczne podróże po krajach południowej i zachodniej Europy. Nawiązywał kontakty z nauką europejską, współpracując z archeologami niemieckimi, francuskimi i brytyjskimi (Burdukiewicz, Burdukiewicz 2012: 205–206). Otrzymał m.in. Krzyż Niepodległości, Krzyż Walecznych, Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918–1921, Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, a także portugalski Krzyż Wielki Orderu Chrystusa i węgierski Order Zasługi I klasy. Charakteryzując osobę i dokonania lwowskiego archeologa, Ołeksandr Sytnyk stwierdził, że „prawdopodobnie najważniejszym wkładem L. Kozłowskiego w naukę są jego uczniowie” (Sytnyk 2006: 131).

Naukowe siły pomocnicze w Katedrze Prehistorii

W pierwszym roku funkcjonowania Katedry Prehistorii na stanowisku asystenta młodszego zatrudniony został Karol Stojanowski (1895–1947)⁴². W 1924 r., gdy obronił doktorat z antropologii u J. Czekanowskiego (*Typy kraniologiczne Polski*, „Kosmos” 1924), otrzymał awans na asystenta starszego i na UJK pozostawał do 1926 r., kiedy przeniósł się do Poznania. Mimo zatrudnienia w Katedrze Prehistorii tematyka prac

⁴² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1823, [AUWR_UA_000_26_0_5_1823_56670](#).

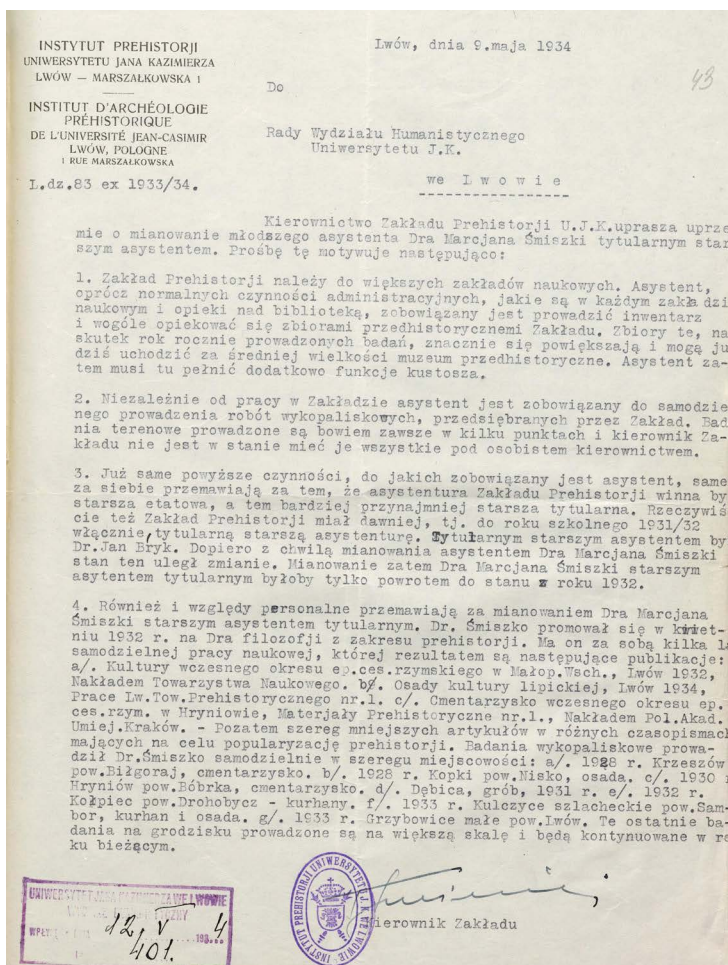
Stojanowskiego była ściśle związana z antropologią (nie tylko dlatego, że Czekanowski był promotorem jego doktoratu). Zainteresowania naukowe dotyczyły głównie antropologii politycznej, społecznej oraz historycznej i koncentrowały się wokół zagadnień dziedziczności, kwestii rasowych i eugeniki (*Rasowe podstawy eugeniki*, Poznań 1927). W badaniach stosował metody klasyfikacyjne wypracowane przez swego mistrza Jana Czekanowskiego. Charakterystycznym tego przykładem była praca poświęcona korelacji rasy z kształtem i długością penisa. Inspiracją były dla niego uwagi Eugena Fischera o Murzynach, natomiast okazji do wykonania potrzebnych badań terenowych dostarczyło wojsko – ułani stacjonujący w Czortkowie (*Rasowe zróżnicowanie genitaliów męskich a circumcisio*, „Kosmos” 1925).

Po przenosinach Stojanowskiego do Poznania został zatrudniony w Katedrze jako demonstrator Jan Bryk (1899–1940)⁴³. Studia na Wydziale Filozoficznym UJK podjął w 1922 r. i zwięździł doktoratem w 1926 r. Awansował wówczas na asystenta młodszego, a trzy lata później na asystenta starszego. Ponadto był członkiem Komisji Prehistorycznej i Antropologicznej Polskiej Akademii Umiejętności. Z zatrudnienia na uniwersytecie zrezygnował w 1932 r., aby od roku następnego aż do II wojny światowej pełnić funkcję burmistrza Kamionki Strumiłowej (Погоральський 2011a: 241). Bryk był specjalistą od doby mezolitu, brązu i wczesnego żelaza na Wołyniu i Podolu. Jeszcze jako student opublikował w 1924 r. w „Wiadomościach Archeologicznych” pracę *Osady epoki kamiennej na wydmach nadbużańskich* oraz efekty swoich badań kranologicznych (*Czaszki z Remenowa*, „Kosmos” 1925). Prowadził liczne badania stanowisk archeologicznych. Na podstawie wykopalisk w Gajach Lewiatyńskich i Sapanowie opublikował pracę o kulturach epoki kamiennej w okolicach Krzemieńca, która była podstawą jego doktoratu (*Kultury epoki kamiennej na wydmach zachodniej części południowego Wołynia*, „Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 1928). Badał też kurhany z epoki brązu i cmentarzyska ciałopalne (Sytnyk 2006: 136).

Na zwolnione przez Bryka miejsce zatrudniono Markijana Smiszkę (ukr. Маркіян Смішко, w DALO jako Marcján Śmiszko) (1900–1981)⁴⁴. Ten grekokatolik narodowości ukraińskiej w 1926 r. rozpoczął studia w zakresie archeologii na UJK. Doktorat u L. Kozłowskiego obronił w 1932 r. (*Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej*, Lwów 1932) i zatrudniony został na stanowisku asystenta młodszego. Awans na asystenta starszego uzyskał w 1934 r., a od 1937 r. do wojny pracował na stanowisku adiunkta. Prowadził liczne badania wykopaliskowe (Ситник 2013: 11–21). Po 1945 r. pozostał we Lwowie i do końca życia związany był z Katedrą Prehistorii.

⁴³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 166, [AUWR_UA_000_26_0_5_166_51673](#).

⁴⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1758, [AUWR_UA_000_26_0_5_1758_56684](#).

Il. 12. Prośba kierownictwa Zakładu Prehistorii UJK o mianowanie Markijana Smiszki na stanowisko asystenta starszego (1934)

Ważną postacią w Katedrze Prehistorii był Tadeusz Sulimirski (1898–1983)⁴⁵. W latach 1921–1924 studiował prawo i ekonomię na UJK, a po uzyskaniu doktoratu z prawa ponownie zapisał się na uniwersytet, tym razem podejmując studia z archeologii pradziejowej, które zwieńczył doktoratem u L. Kozłowskiego (*Brązy Małopolski Środkowej*, Lwów 1929). Jeszcze podczas studiów i po doktoracie odbył kilka podróży naukowych, prowadził też badania wykopaliskowe w Wysocku (pow. brodzki), Hryniowie (pow. bóbrecki), Ulwówku (pow. sokalski), Dobrowlanach (pow. zaleszczycki). Już w 1931 r. przeszedł procedurę habilitacyjną, w ramach której przedstawił pracę *Kultura wysocka* (Kraków 1931). Przez cztery lata (1931–1935), gdy Kozłowski pełnił funkcje państwowe, Sulimirski zatrudniony był na stanowisku zastępcy kierownika Katedry Prehistorii (Chochorowski 2004).

⁴⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1841, AUWR_UA_000_26_0_5_1841_56664.

W badaniach naukowych zajmował się epoką brązu, interesował się także dziejami ludów barbarzyńskich: Scytów, Sarmatów i Traków, które niejednokrotnie wchodziły w kontakty z Cesarstwem Rzymskim (*Ergebnisse archäologischer Forschung im Dorfe Wysocko, Kr. Brody, Südostpolen*, „Bulletin international de l'Académie Polonaise des sciences et des lettres” 1930; *Skarby brązowe z Kamionki Wielkiej w pow. kołomyjskim i z Potoczysk, w pow. horodeńskim*, Poznań 1930; *Die Kisten- und Glockengräberkultur in Südostpolen*, „Światowit” 1933). Odegrał znaczącą rolę w ochronie stanowisk archeologicznych. W 1936 r., po niespodziewanej śmierci Józefa Żurowskiego, Sulimirski objął Katedrę Prehistorycznej Archeologii Polski UJ. Został odznaczony Krzyżem Walecznych (1922) i Medalem Niepodległości (1932). W czasie II wojny przebywał w Wielkiej Brytanii, a po 1945 r. nie wrócił do kraju.

Gdy Smiszkę przeniesiono na etat adiunkta, na jego miejsce jako asystenta młodszego zatrudniono w roku akademickim 1937/38 W. Jagiełłę. Przed i po okresie pracy w Katedrze Prehistorii był on związany z Katedrą Etnologii. Od 1938 r. jego miejsce zajął Kazimierz Żurowski. Był on jedną z osób, które trudno jednoznacznie zakwalifikować do określonej dyscypliny (i katedry). Pod koniec okresu międzywojennego pracował w dwóch różnych katedrach (etnologii i prehistorii). Studia na Wydziale Humanistycznym UJK rozpoczął w 1934 r., wybierając jako przedmioty główne prehistorię i etnologię. Od 1937 r., gdy był studentem IV roku, zatrudniono go jako zastępcę asystenta w Zakładzie Etnologicznym UJK u A. Fischera (objął etat L. Popiela). W następnym roku po skończeniu studiów i uzyskaniu magisterium przeszedł do Katedry Prehistorii (L. Kozłowski) także jako asystent młodszy (Погоральський 2011b: 502). Wiosną 1939 r. prawdopodobnie starał się o zatrudnienie w szkole. Doktorat uzyskał na Uniwersytecie Warszawskim w 1949 r. Pracował na uniwersytetach w Poznaniu i Toruniu.

Irena Siwak (Siwakówna) (1911–?), już po uzyskaniu tytułu magistra prehistorii, zatrudniona także jako pracownik umysłowy w Muzeum Miejskim we Lwowie, która przyjęta została jako asystent młodszy od 1 września 1939 r., nie zdążyła podjąć tej pracy.

Działalność dydaktyczna w Katedrze Prehistorii była dość specyficzna, przede wszystkim ze względu na dużą rolę ćwiczeń i zajęć terenowych. Ponadto gromadzono zbiory o charakterze muzealnym. Zebrane artefakty tworzyły, jak nazwał je w 1934 r. Kozłowski, „średniej wielkości muzeum przedhistoryczne”. Katedra należała do najlepszych w II Rzeczypospolitej (Lech 2006: 39). Prowadzone badania naukowe obejmowały szerokie spektrum zagadnień (Білас 2005: 46–114). Wśród studentów Kozłowskiego byli przedstawiciele różnych narodowości: Polacy, Ukraińcy, Żydzi, a nawet Rosjanin Igor Swieszchnikow (ros. Игорь Свешников). Jak to określił J. Lech: „W dusznej atmosferze polskiego nacjonalizmu i panoszącej się na Uniwersytecie Lwowskim polskiej młodzieży narodowej katedra Leona Kozłowskiego mogła stanowić wzorcowy przykład

zgodnego współżycia i współpracy przedstawicieli różnych narodowości Rzeczypospolitej” (Lech 2006: 46).

Podsumowanie

Na lwowskiej antropologii, etnologii, archeologii i prehistorii największe piętno odcisnęły naukowe dokonania stojących na czele tych katedr wybitnych profesorów: J. Czekanowskiego, A. Fischera, E. Bulandy, L. Kozłowskiego. Oprócz własnego imponującego dorobku potrafili zgromadzić wokół siebie zespoły studentów i początkujących naukowców, którzy rozwijali na UJK swoje kariery. Ogromny dorobek lwowskiej szkoły antropologii w zakresie etnogenezy, sławistyki, geograficznego zróżnicowania rasowego ludności polegał na tym, że wśród uczniów Czekanowskiego i osób zaliczanych do jego szkoły znajdowali się lekarze, zoolodzy, historycy, archeolodzy, etnografowie, psychologowie, pedagodzy i prawnicy. Byli wśród nich m.in. B. Rosiński, K. Stojanowski, S. Klimek, S. Żejmo-Żejmis, K. Sobolski, S. Czortkower i T. Henzel (Ситник 2012: 131–136). Z kolei A. Fischer i zatrudnieni w Katedrze Etnologii jego współpracownicy znacząco wpłynęli na rozwój subdyscypliny etnologii, jaką jest historia kultury ludowej. Znaczenie osiągnięć naukowych było tym większe, że bardzo dbano o kontakty międzynarodowe, a sam Fischer często występował poza Polską na zjazdach, konferencjach i kongresach. W Katedrze Archeologii Bulandy oprócz jego dwóch wybitnych uczniów – K. Michałowskiego i K. Majewskiego – którzy habilitowali się w latach 30., grupa innych osób rozpoczynała swoje kariery naukowe. W Katedrze Prehistorii wyrazistą postacią był L. Kozłowski. On i grupa jego uczniów regularnie prowadzili prace wykopaliskowe, pełnili też ważną funkcję konserwatorów zabytków prehistorycznych na terenie południowo-wschodniej Polski.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- ALNUIF – Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (ukr. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка)
Zespół P-119, opis 1: Sprawy osobowe pracowników
z. P-119, op. 1, spr. 199 – Chodaczek Władysław
z. P-119, op. 1, spr. 204 – Czekanowski Jan
z. P-119, op. 1, spr. 205 – Czortkower Salomon
z. P-119, op. 1, spr. 194 – Fischer Adam
z. P-119, op. 1, spr. 555 – Perls Henryk

- z. P-119, op. 1, spr. 157_a – Rosiński Bolesław
- z. P-119, op. 1, spr. 457 – Wokroj Franciszek
- z. P-119, op. 1, spr. 490 – Żurowski Kazimierz

DALO – Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego (ukr. Державний архів Львівської області)

Zespół 26, opis 5: Sprawy personalne grona profesorskiego i urzędników

- z. 26, op. 5, spr. 25 – Antoniewicz Bołoz Jan
- z. 26, op. 5, spr. 76 – Bachmann Alfred
- z. 26, op. 5, spr. 166 – Bryk Jan
- z. 26, op. 5, spr. 174 – Bulanda Edmund
- z. 26, op. 5, spr. 1992 – Chodaczek Alina
- z. 26, op. 5, spr. 1993 – Chodaczek Władysław
- z. 26, op. 5, spr. 2016 – Chyliński Konstanty
- z. 26, op. 5, spr. 2032 – Cieszyński Antoni
- z. 26, op. 5, spr. 2040 – Ciszewski Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 2056 – Czekanowski Jan
- z. 26, op. 5, spr. 2078 – Czortkower Salomon
- z. 26, op. 5, spr. 2019 – Ćwikliński Ludwik
- z. 26, op. 5, spr. 628 – Dybowski Benedykt
- z. 26, op. 5, spr. 1939 – Falkowski Jan
- z. 26, op. 5, spr. 1956 – Fischer Adam
- z. 26, op. 5, spr. 478 – Gostkowski Rajmund
- z. 26, op. 5, spr. 513 – Gryglaszewska Marta
- z. 26, op. 5, spr. 336 – Hadaczek Karol
- z. 26, op. 5, spr. 398 – Henzel Tadeusz
- z. 26, op. 5, spr. 2225 – Jagiełło Władysław
- z. 26, op. 5, spr. 2224 – Jaworczak Aleksander
- z. 26, op. 5, spr. 857 – Klimek Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 910 – Konik Eugeniusz
- z. 26, op. 5, spr. 891 – Kozłowski Leon
- z. 26, op. 5, spr. 1006 – Kulczycki Jerzy
- z. 26, op. 5, spr. 1154 – Majewski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 1269 – Michałowski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 1257_a – Minkowska Eugenia
- z. 26, op. 5, spr. 1420 – Orosz Janina
- z. 26, op. 5, spr. 1483 – Petelenz-Łukasiewicz Roman
- z. 26, op. 5, spr. 1538 – Popiel Leon
- z. 26, op. 5, spr. 1615 – Remer-Wisłocka Zofia
- z. 26, op. 5, spr. 1639 – Rosiński Bolesław
- z. 26, op. 5, spr. 1769 – Sobolski Konstanty

- z. 26, op. 5, spr. 1802 – Starczuk Jan
- z. 26, op. 5, spr. 1823 – Stojanowski Karol
- z. 26, op. 5, spr. 1841 – Sulimirski Tadeusz
- z. 26, op. 5, spr. 1758 – Śmiszko Marcjan
- z. 26, op. 5, spr. 1700 – Świtkowski Józef
- z. 26, op. 5, spr. 1862 – Twarecki Tadeusz
- z. 26, op. 5, spr. 713 – Zakrzewski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 663 – Żejmo-Żejmis Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 688 – Żurowski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 660 – Żwirski Klemens

Opracowania. Źródła drukowane i internetowe

- Bielicki Tadeusz, Krupiński Tadeusz, Strzałko Jan (1987): *Historia antropologii w Polsce*, „Przegląd Antropologiczny” 53, 1–28.
- Bilas Natalia (2010): *Leon Kozłowski – profesor Katedry Archeologii Prehistorycznej ze specjalnym uwzględnieniem prehistorii ziem polskich (1921–1939) Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, [w:] *Profesor Leon Kozłowski*, red. S.K. Kozłowski, O. Sytnyk, Lwów–Warszawa, 328–367.
- Bilas Natalia (2018): *Archaeological Research at the Lvov University. Interwar Period*, [w:] *Between History and Archaeology. Papers in honour of Jacek Lech*, eds. D.H. Werra, M. Woźny, Oxford, 435–453.
- Brzęk Gabriel (1994): *Benedykt Dybowski. Życie i dzieło*, wyd. 2, Wrocław.
- Bułyk Natalia (2006): *Od „Przeglądu Archeologicznego” do Karola Hadaczka: archeologia lwowska w latach 1876–1914*, „Przegląd Archeologiczny” 54, 99–124.
- Burdukiewicz Aleksandra, Burdukiewicz Jan Michał (2012): *Profesor Leon Kozłowski jako człowiek, uczony, polityk i jego wpływ na archeologię wrocławską*, „Wychowanie w Rodzinie” 5, 193–213.
- Chochorowski Jan, red., (2004): *Kimmerowie, Scytowie, Sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego*, Kraków.
- Czekanowski Jan (1925): *Sprawozdanie z działalności naukowej Zakładu Antropologiczno-Etnologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/5*, „Lud” 4 (24), 190–193.
- Czekanowski Jan (1928): *Działalność Zakładu Antropologiczno-Etnologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w piętnastoleciu 1914–1928*, „Lud” 7, 183–190 (jako nadbitka: Lwów 1929).
- Dyakowski Bogdan (2003): *Badacz dalekiej północy (Benedykt Dybowski)*, Warszawa.

- Dzierżykraj-Rogalski Tadeusz (1967): *Prof. dr Jan Czekanowski (1882–1965)*, „Rocznik Białostocki” 7, 341–343.
- Engelking Anna, Linkiewicz Olga (2010): *Jan Kanty Emil Alfred Falkowski (1901 – ok. 1940)*, [w:] *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, red. A. Spis, Z. Szromb-Rysowa, Wrocław–Kraków, 61–72.
- Falkowski Jan (1933): *Dziesięciolecie Zakładu Etnologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, „Lud” 2 (12), 183–192.
- Gajek Józef (1928): *Sprawozdanie z czynności „Koła Nauk Antropologicznych” studentów U.J.K. za rok 1928/1929 r.*, „Lud” 7, 191–192.
- Gediga Bogusław (1980): *Prof. dr Helena Cehak-Hołudowiczowa*, „Archeologia Polski” 25 (2), 455–457.
- Jaskulski Piotr, Sołtysiak Arkadiusz (2004): *Diagram Czekanowskiego. Pomysł, historia, zastosowania*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Taksonomia” 1022, 11, 374–383.
- Kołodziejska Jadwiga (1991): *Zofia Krystyna Remerowa (1898–1986)*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 25, s. 7–12.
- Koniarek Łukasz (2016): *Zarys dziejów „Panoramy Plastycznej Dawnego Lwowa” inżyniera Janusza Witwickiego*, „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 26/27, 75–100.
- Kościółek Łukasz (2016): *Z Tarnopola do Faras. Życie i działalność naukowa prof. Kazimierza Michałowskiego*, [w:] *Starożytność chrześcijańska. Materiały zebrane*, t. 4, red. J.C. Kałużny, Kraków, 189–209.
- Kozłowski Stefan Karol, Sytnyk Oleksandr, red., (2010): *Profesor Leon Kozłowski*, Lwów–Warszawa.
- Lech Jacek (2006): *Z badań polsko-ukraińskich związków w dziedzinie archeologii do II wojny światowej*, „Przegląd Archeologiczny” 54, 5–59.
- Linkiewicz Olga (2019): *Henryk (Henach) Perls (1904–1943). Etnolog, polonista, pedagog, współpracownik Zakładu Etnologii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie i Zakładu Etnologii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. 5, red. K. Ceklarz, A. Spis, J. Święch, Kraków, 153–156.
- Malinowski Andrzej (1993): *Profesor Franciszek Wokroj (1906–1991)*, „Przegląd Antropologiczny” 56 (1–2), 3–4.
- Petelenz-Łukasiewicz Jacek, *Roman Petelenz-Łukasiewicz (1900–1949)*
[<http://stowarzyszeniehistorykowstarozytnosci.edu.pl/portfolio/roman-petelenz-lukasiewicz-1900-1949/>] [dostęp online: 18.05.2023].

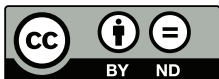
- Press Ludwika et al. (1982): *Kazimierz Majewski (25 III 1903 – 27 VII 1981). Życie i dzieło*, „Archeologia” 33, 9–45.
- Przeniosło Małgorzata, Przeniosło Marek (2022): *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Kielce.
- Sierżęga Paweł (2015): *Adam Robert Fischer (1889–1943). Szkic do portretu*, [w:] *Znani i nieznanymi międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 4, red. M. Przeniosło, L. Michalska-Bracha, Kielce, 35–48.
- Simonides Dorota (2015): *Miejsce Adama Fischera w historii polskiej folklorystyki*, [w:] *Adam Fischer*, red. P. Grochowski, A. Miancki, Toruń–Wrocław, 23–47.
- Skład UJK (1933/34): *Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1933/1934 i 1934/1935. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów 1934
[<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/434914/edition/347903/content>] [dostęp online: 18.05.2023].
- Słapek Dariusz (2022): *Kazimierz Michałowski (1901–1981) i akademicka kariera Edmunda Bulandy (1882–1951). Rozterki i wizje polskiej archeologii klasycznej początków XX w.*, „Res Historica” 54, 451–480.
- Spis Anna (2014): *Paweł Jaworczak (1908–1993)*, [w:] *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. 4, red. A. Spis, J. Święch, Wrocław, 75–82.
- Stolpiak Barbara (1982): *Rozwój prahistorii polskiej w pierwszym 10-leciu międzywojennym 1918–1928*, Poznań.
- Sytnyk Ołeksandr (2006): *Katedry archeologii Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1905–2005*, „Przegląd Archeologiczny” 54, 128–159.
- Trapszyc Artur (2014): *Władysław Jagiello (1912–1944)*, [w:] *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. 4, red. A. Spis, J. Święch, Wrocław, 66–68.
- Wierciński Andrzej (1962): *The racial analysis of human populations in relation to their ethnogenesis*, „Current Anthropology” 3 (1), 9–20.
- Woźny Marzena (2015): „*Wielki szkodnik naukowy*” czy „*jedna z najwybitniejszych postaci*”? *Leon Kozłowski w ocenie współczesnych*, „Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині” 19, 69–81.
- Білас Наталія (2005): *Археологічна наука у Львівському університеті (XIX–30-ті роки XX ст.)*, „Археологічні дослідження Львівського університету” 8, 46–114.
- Гринюка Богдан Михайлович (2014): *Іван Старчук – митець та мистецтвознавець*, „Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: історія” 1 (2), 93–98.

- Гуменний Віктор (2016): *Антикознавчі студії Казімежа Міхаловського у Львівському університеті міжвоєнного період*, „Археологічні дослідження Львівського університету” 20, 93–109.
- Погоральський Ярослав (2011a): *Брик (Bryk) Ян*, [в:] *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*, т. 1, вид. рада І. Вакарчук, М. Лозинський та ін., Львів, 241.
- Погоральський Ярослав (2011b): *Жуrowsький (Żurowski) Казимир Юзеф*, [в:] *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*, т. 1, вид. рада І. Вакарчук, М. Лозинський та ін., Львів, 502.
- Ситник Олександр (2012): *Археологічна наука у Львові (перша половина XX ст.)*, Львів–Жешів.
- Ситник Олександр (2013): *Маркіян Смішко – визначний археолог XX ст. (До 120-річчя з дня народження)*, „Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині” 17, 11–21.
- Тарнавський Роман (2011): *Жймо-Жейміс (Żejmo-Żejmis) Станіслав*, [в:] *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*, т. 1, вид. рада І. Вакарчук, М. Лозинський та ін., Львів, 495.
- Тарнавський Роман (2014a): *Антропологічно-етнологічний інститут Львівського університету як основа формування наукової школи Яна Чекановського. „Народознавчі зошити” 1 (115)*, 18–28.
- Тарнавський Роман (2014b): *Львівська етнологічна школа*, [в:] *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*, т. 2, вид. рада І. Вакарчук, М. Лозинський та ін., Львів, 66.
- Тарнавський Роман (2015): *Ян Фальковський. Життєвий шлях та науково-педагогічна діяльність*, „Вісник Львівського університету. Серія історична” 48, 410–431.
- Тарнавський Роман (2016): *Кафедра етнології Львівського університету. Класичний період (1910–1947). Монографія*, Львів.

Spis ilustracji

1. Pieczętka Zakładu Antropologiczno-Etnologicznego
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1964, k. 24.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1964_70718&view=single&p=26&browser=seadragon 143
2. Zaświadczenie o pracy zawodowej Bolesława Rosińskiego na UJK (1941)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1639, k. 192.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1639_56715&view=single&p=194&browser=seadragon 145

3. Świadectwo dojrzałości Stanisława Klimka (1921)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 857, k. 32.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_857_56841&view=single&p=34&browser=seadragon 146
4. Odpis dyplomu doktorskiego Stanisława Klimka (1929)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 857, k. 129.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_857_56841&view=single&p=130&browser=seadragon 146
5. Strona tytułowa opublikowanej rozprawy habilitacyjnej Stanisława Klimka (Lwów 1932)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 857, k. 130.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_857_56841&view=single&p=131&browser=seadragon 146
6. Adam Fischer (1932)
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 194, k.19.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_194_53815&view=single&p=25&browser=seadragon 149
7. Strona z indeksu Adama Fischera (Uniwersytet Fryderyka Wilhelma, 1913)
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 194, k. 15 verso + 16 recto.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_194_53815&view=single&p=20&browser=seadragon 149
8. Odpis dyplomu doktorskiego Henryka Perlisa (1932)
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 555, k. 5.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_555_66486&view=single&p=8&browser=seadragon 151
9. Wspomnienie pośmiertne o Karolu Hadaczku, „Wiedeński Kurier Polski” 1915, 96
DALO, z. 26, op. 5, spr. 336, k. 89 verso.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_336_51637&view=single&p=92&browser=seadragon 154
10. Edmund Bulanda (Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, sygn. 138/1188 – Edmund Bulanda, fot. s. 5) 154
11. Tekst przyrzeczenia asystenta Jerzego Kulczyckiego (1928)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1006, k. 37.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1006_56816&view=single&p=38&browser=seadragon 156
12. Prośba kierownictwa Zakładu Prehistorii UJK o mianowanie Markijana Smiszki na stanowisko asystenta starszego (1934)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1758, k. 43.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1758_56684&view=single&p=46&browser=seadragon 162

Marjan Mudry
Lwowski Narodowy Uniwersytet im. Iwana Franki
ORCID [0000-003-3349-1830](https://orcid.org/0000-003-3349-1830)

Walka o utrakwizację Uniwersytetu Lwowskiego a Tajny Uniwersytet Ukraiński we Lwowie w latach 1921–1925

Wprowadzenie

Na przełomie XIX i XX w. problem uniwersytetu ukraińskiego we Lwowie był elementem walki Ukraińców o prawa narodowe. Mając za przykład podział uniwersytetu w Pradze na czeski i niemiecki, inteligencja ukraińska domagała się realnej utrakwizacji uniwersytetu, a potem utworzenia w mieście odrębnej uczelni ukraińskiej. Aktywną działalność publicystyczną na rzecz ukraińskiego uniwersytetu we Lwowie prowadził Mychajło Hruszewski¹ (Михайло Грушевський) (1866–1934)² – historyk, twórca ukraińskiej koncepcji „narodowej historii”, który od 1894 r. – w wyniku austriacko-ukraińsko-polskiego porozumienia – posiadał stanowisko profesora na Uniwersytecie Lwowskim (UL) (por. Adamski 2011; Плохий 2011; Тельвак, Педич 2016). Zagadnienie ukraińskiego uniwersytetu było zależne od wielu kwestii związanych z polityczno-administracyjnym ustrojem całego kraju. Podzielenie UL na ukraiński i polski miało symbolizować model podziału Galicji na dwie prowincje według kryterium narodowego. Opisuując poglądy

¹ Zgodnie z przyjętymi zasadami w całej monografii zastosowano jeden z wariantów ukraińskiego imienia i nazwiska, pozostałe warianty zapisane alfabetem łacińskim oraz cyrylicą podano przy pierwszym przywołaniu wraz datami skrajnymi i odesłaniem do teczki (teczek) personalnych danej osoby. W przypadku ukraińskich nazwisk i imion historycznych czy znanych w wersji polskiej wykorzystano polską wersję ich zapisu (zob. inwentarz Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego – DALO po tomie trzecim niniejszej monografii). W przypadku ukraińskich nazwisk i imion występujących w inwentarzu sporządzonym już po ukraińsku w Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (ALNUIF po tomie trzecim) spolszczono tylko zakończenia, np. nazwiska na: *-ський, -цький* (otrzymują kolejno zakończenia *-ski, -cki*, np. Полянський – *Polanski*), nazwiska na *-ий (-iй)* (otrzymują polskie zakończenie na *-y*, np. Мудрий – *Mudry*), na *-ць* (otrzymują zakończenie na *-ć*, np. Куровець – *Kuroweć*), z kolei imiona pozostawiono w wersji oryginalnej. Bardziej szczegółowe informacje znajdują się w Aneksie 1 po tomie trzecim niniejszej publikacji.

² DALO, z. 26, op. 5, spr. 510, [AUWR_UA_000_26_0_5_510_52203](https://doi.org/10.34616/151554).

ukraińskich polityków i nastroje społeczne, były parlamentarzysta Kost' Łewycki (Кость Левицький) (1859–1941) zauważył: „[...] u nas w kraju uniwersytet stał się niemalże alfą i omegą naszych narodowych dążeń” (Левицький 1926: 366). Ukraińcy odwoływali się do prawa naturalnego, apelując o oświatę w języku ojczystym, Polacy zaś powoływali się na tradycję historyczną oraz brak wśród Ukraińców dostatecznej liczby kadry naukowej do utworzenia odrębnego uniwersytetu.

Rola uniwersytetów zawsze (a w najnowszych czasach szczególnie) wykraczała daleko poza zadania czysto edukacyjne. Zadecydował o tym sam charakter ośrodków uniwersyteckich, gdyż były one wytworem intelektualnego (w najszerszym znaczeniu) potencjału narodów, odzwierciedlały ich zdolność do samoorganizacji, wpływały na rozwój idei społecznych i wyznaczały kierunki badań naukowych. W dobie współczesnego nacjonalizmu pojawiła się idea uniwersytetów jako ośrodków, które powinny ukoronować dorobek kulturalny narodu. Środowisko intelektualne Lwowa w pierwszej ćwierci XX w. włączyło się do walki politycznej, a kwestia ukraińskiego uniwersytetu w tamtym czasie była swego rodzaju wskaźnikiem napięcia w stosunkach ukraińsko-polskich. Ponieważ nie udało się jej rozwiązać do końca I wojny światowej, na początku lat 20. w odrodzonym państwie polskim pojawiła się ona z nową, jeszcze większą siłą. Do tego czasu w ujęciu społeczeństwa ukraińskiego idea narodowego uniwersytetu zlokalizowanego we Lwowie stała się integralną częścią programu tworzenia własnego państwa. Dla Polaków taką samą rolę zaczął odgrywać Uniwersytet Jana Kazimierza (UJK). Dlatego Tajny Uniwersytet Ukraiński (TUU), który działał we Lwowie w latach 1921–1925, wpisał się w historię szeroko rozumianego Uniwersytetu Lwowskiego³. Jego organizacja, kadra naukowa i treść studiów odzwierciedlały tradycje intelektualne środowiska uniwersyteckiego we Lwowie.

³ W historiografii ukraińskiej za podstawę do opisu TUU tradycyjnie przyjmuje się publikacje kierownika kancelarii tej uczelni, a następnie posła i wicemarszałka polskiego Sejmu – Wasyla Mudrego (*Боротьба за огнище української культури в Західних землях України*, Lwów 1923; *Український університет у Львові (1921–1925)*, Norymberga 1948; por. Мудрий (1999). Do lat 90. temat ukraińskiego uniwersytetu był kontynuowany w diasporze (Bohachevsky-Chomiak 1981). W okresie niepodległej Ukrainy historycy znacznie pogłęбили badania dotyczące fenomenu tajnej ukraińskiej uczelni. Problematyka TUU zaczęła pojawiać się w różnych kontekstach – historii oświaty, walki politycznej, biografistyki, kierunków rozwoju nauki oraz dydaktyki (Кислий 1991; Хобзей 1991; Лазечко 1994; Мудрий 2002; Кульчицька 2008; Кульчицький 2008; Виздрик 2009; Качараба, Комарницький 2009; Савенко 2009a; Савенко 2009b; Мудрий 2012; Шологон 2014; Дудка, Головач 2020; Зашкільняк 2022; Мельник 2023; Целуйко 2023). Polscy historycy skupili się na analizie rządowych projektów utworzenia ukraińskiego uniwersytetu w II Rzeczypospolitej (Michalewska 1974; Tomaszewski 1993; Pisuliński 2003). Ostatecznie temat TUU pojawił się w ramach badań nad dziejami Uniwersytetu Jana Kazimierza (Mudryj 2015).

W tym miejscu chciałbym bardzo serdecznie podziękować Adamowi Redzikowi za inspirację i zachętę do podjęcia tematu historii Tajnego Uniwersytetu Ukraińskiego we Lwowie oraz pomoc w tłumaczeniu na język polski tekstów dotyczących tej problematyki.

1. Walka o utrakwizację Uniwersytetu Lwowskiego

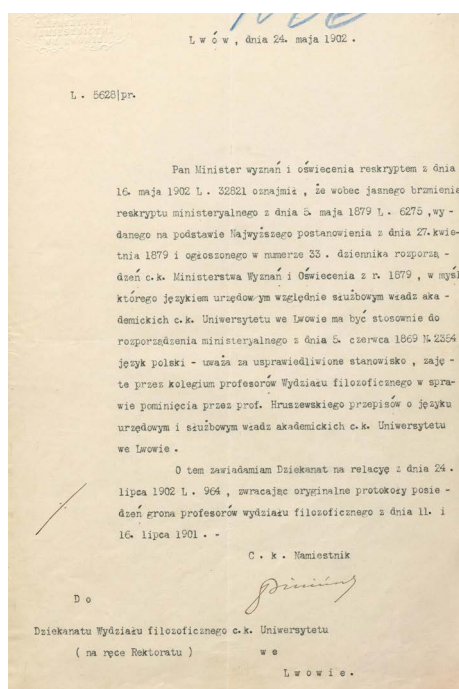
Szkolnictwo wyższe było ważnym elementem życia społecznego i politycznego narodów monarchii habsburskiej, zwłaszcza po reformach konstytucyjnych i decentralizacyjnych. W drugiej połowie XIX w. w Galicji działały dwa uniwersytety – w Krakowie (Jagielloński) i Lwowie (Franciszkański). Z narodowego punktu widzenia obie uczelnie działały jako polskie, choć UL formalnie (od 1871 r.) miał status utrakwistycznego, czyli dwujęzycznego – polsko-ukraińskiego. Kwestia narodowego charakteru UL, a zwłaszcza uwzględnienia prawa ludności ukraińskiej do zdobywania wyższego wykształcenia w języku ojczystym, była dyskutowana od 1848 r. W tym roku założono Katedrę Języka i Literatury Ruskiej (Ukraińskiej). W 1869 r. kwestia ukraińskiego szkolnictwa wyższego pojawiła się w kontekście tzw. akcji ugodowej Juliana Ławrowskiego (Юліан Лаврівський) (1819–1873). Ławrowski, ówczesny wicemarszałek galicyjskiego sejmiku krajowego, proponował utworzenie równoległych katedr ukraińskich wszystkich dyscyplin na wydziałach filozoficznym i prawniczym UL. Efektem skomplikowanych negocjacji ówczesnych polskich i ruskich (ukraińskich) elit politycznych z Wiedniem (Polacy chcieli dla siebie jak najszerszej autonomii, a Ukraińcy wzywali władze austriackie do ochrony ich praw narodowych) był dekret cesarski z 4 lipca 1871 r., który ustalił utrakwistyczny (dwujęzyczny – polski i ukraiński) charakter nauczania na UL (formalnie uchwała ta obowiązywała do 1918 r.).

Mimo deklarowanej dwujęzyczności na uniwersytecie faktyczną przewagę zyskał jednak język polski (por. Качмар 2021: 131–148). Można to wytłumaczyć dwiema okolicznościami: czysto akademicką, kiedy Ukraińcom przez pewien czas brakowało wyszkolonych naukowców z różnych dziedzin nauki, oraz polityczną, tj. nadaniu Galicji pewnej autonomii, w której polskie elity polityczne i intelektualne widziały część odrodzonego w przyszłości państwa polskiego. W 1879 r. na UL ustalono status języka polskiego jako języka urzędowego. Doszło więc do sytuacji, w której przestrzeń języka ukraińskiego na uniwersytecie została ograniczona do kilku katedr. Mimo to w tamtym czasie kwestia uniwersytecka w Galicji nie miała jeszcze takiej ostrości, jaką osiągnęła później. Do lat 90. panowały na ogół przyjazne stosunki między studentami różnych narodowości. Dowodem tego było seminarium naukowe Ksawerego Liskego (1838–1891)⁴ (por. Назарук, Охримович 1908: 416–417; Julkowska 2007; Чорновол 2007). Sytuacja uległa istotnej zmianie wraz z rozwojem ukraińskiego ruchu narodowego (m.in. pojawiło się pokolenie ukraińskich naukowców, wzrosły potrzeby edukacyjne społeczeństwa). Punktem wyjścia do zaostrzenia sytuacji była w 1895 r. odmowa przyjęcia Iwana Franki (Іван Франко) (1856–1916) na stanowisko docenta literatury i folklorystyki ukraińskiej UL (Нахлік 2018). Ta sprawa szybko wzbudziła poczucie żalu w społeczeństwie ukraińskim. Ukraińska młodzież

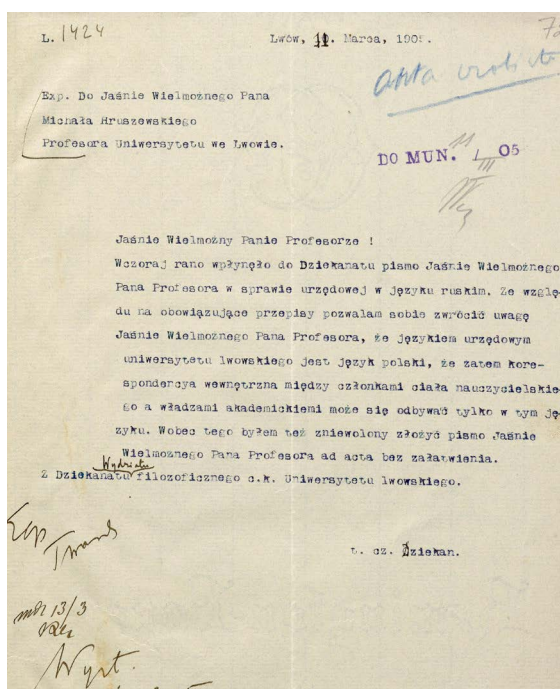
⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1111, [AUWR_UA_000_26_0_5_1111_56790](#).

studencka, wspierana przez naukowców i polityków, zaczęła zabiegać o rzeczywistą dwujęzyczność na uniwersytecie, czego następstwem miało być utworzenie odrębnej uczelni.

Walka o ukraiński uniwersytet we Lwowie, która toczyła się na przełomie XIX i XX w., przybrała charakter ruchu masowego, jednoczącego studentów, naukowców, polityków, osobistości życia publicznego i kultury (por. Шандрa, Аркуша 2022: 472–477). Przemawiając w 1898 r. w parlamencie austriackim, Danyło Taniaczekwycz (Данило Таничкewич) (1842–1906), w tym czasie jeden z seniorów ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji, zaproponował utworzenie równoległych katedr ukraińskich do wszystkich istniejących na UL, aby później na ich podstawie utworzyć ukraiński uniwersytet. W 1899 r. studenci ukraińscy, którzy zgromadzili się licznie we Lwowie, zgłosili żądanie utworzenia odrębnego uniwersytetu. W 1901 r. posłowie ukraińscy w parlamencie austriackim i galicyjskim sejmie krajowym złożyli projekty ustaw o utworzeniu ukraińskiego uniwersytetu. W tym samym roku do publicznej wiadomości podano informację o konflikcie między Mychajłą Hruszewskim a dziekanem Wydziału Filozoficznego Kazimierzem Twardowskim (1866–1938)⁵. Dziekan żądał, aby ukraiński profesor przemawiał na posiedzeniu Rady Wydziału w języku polskim.

Il. 1. Pismo dotyczące języka urzędowego na Cesarsko-Królewskim Uniwersytecie im. Cesarza Franciszka I (1902)

Il. 2. Pismo dziekanatu Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Lwowskiego skierowane do Mychajły Hruszewskiego w sprawie języka urzędowego (1905)

⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1860, AUWR_UA_000_26_0_5_1860_56655.

DALO, z. 26, op. 5, spr. 1861, AUWR_UA_000_26_0_5_1861_56654.

Aby wyprowadzić sprawę uniwersytecką z impasu, w grudniu 1901 r. studenci ukraińscy dokonali „secesji”, solidarnie odmawiając kontynuowania studiów na UL. W „secesji” wzięło udział 583 studentów, większość z nich kontynuowała naukę w Wiedniu, Pradze, Grazu, Krakowie. W kolejnych latach sytuacja stała się jeszcze bardziej skomplikowana: na poziomie politycznym obie strony nie ufały sobie, a w środowisku studenckim doszło do starć. W styczniu 1907 r. ukraińska młodzież zdecydowała się na niszczenie pomieszczeń uniwersyteckich. Powodem była odmowa immatrykulacji w języku ukraińskim przez senat akademicki. 1 lipca 1910 r. na terenie uczelni doszło do krwawego zdarzenia: podczas wiecu ukraińskiej młodzieży, który przerodził się w bójkę z polskimi studentami, zastrzelono 27-letniego ukraińskiego studenta prawa Adama Kockę (Адам Коцко) (1882–1910). Jego pogrzeb na cmentarzu Łyczakowskim przerodził się w wielką manifestację narodową.

Liczba katedr ukraińskich na UL rosła powoli, była jednak nieproporcjonalnie mała w porównaniu z liczbą ukraińskich studentów. W 1900 r. Ukraińcy mieli tylko sześć katedr profesorskich i jednego docenta. Uczelnia liczyła wówczas 105 katedr, na których studiowało 1819 studentów, w tym 524 Ukraińców. W przededniu I wojny światowej, w semestrze zimowym 1913/14, na 169 wykładowców profesorów, docentów prywatnych i suplentów – tylko 12 było Ukraińcami (Качмар 2021: 112, 143). Wśród nich na Wydziale Teologicznym: Iwan Bartoszewski (Іван Бартошевський, w DALO jako Jan Bartoszewski) (1852–1920)⁶, Josyf Komarnicki (Йосиф Комарницький, w DALO jako Józef Komarnicki) (1852–1920)⁷, Jewhen Huzar (Євген Гузар) (1854–1918), na Wydziale Prawa: Petro Stebelski (Петро Стебельський, w DALO jako Piotr Stebelski) (1857–1923)⁸, Stanisław Dnistrianski (Станіслав Дністрянський, w DALO jako Stanisław Dniestrzański) (1870–1935)⁹, Wołodymyr Werhanowski (Володимир Вергановський, w DALO jako Włodzimierz Werhanowski) (1876–1946)¹⁰, Iwan Dobrianski (Іван Добрянський, w DALO jako Jan Dobrzański) (1842–1919)¹¹, na Wydziale Filozoficznym: Mychajło Hruszewski, Ołeksandr Kolessa (Олександр Колесса, w DALO jako Aleksander Kolessa) (1867–1945)¹², Kyryło Studynski (Кирило Студинський, w DALO jako Cyryl Studziński) (1868–1941)¹³ (por. Stępień 2008; Stępień 2014), Stepan Rudnycki (Степан Рудницький, w DALO jako Stefan Rudnicki) (1877–1937)¹⁴ oraz Stepan

⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 71, [AUWR_UA_000_26_0_5_71_56143](#).

⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 907, [AUWR_UA_000_26_0_5_907_49445](#).

⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1809, [AUWR_UA_000_26_0_5_1809_64895](#).

⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 584, [AUWR_UA_000_26_0_5_584_64669](#).

¹⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 240, [AUWR_UA_000_26_0_5_240_65534](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 31, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_31_53881](#).

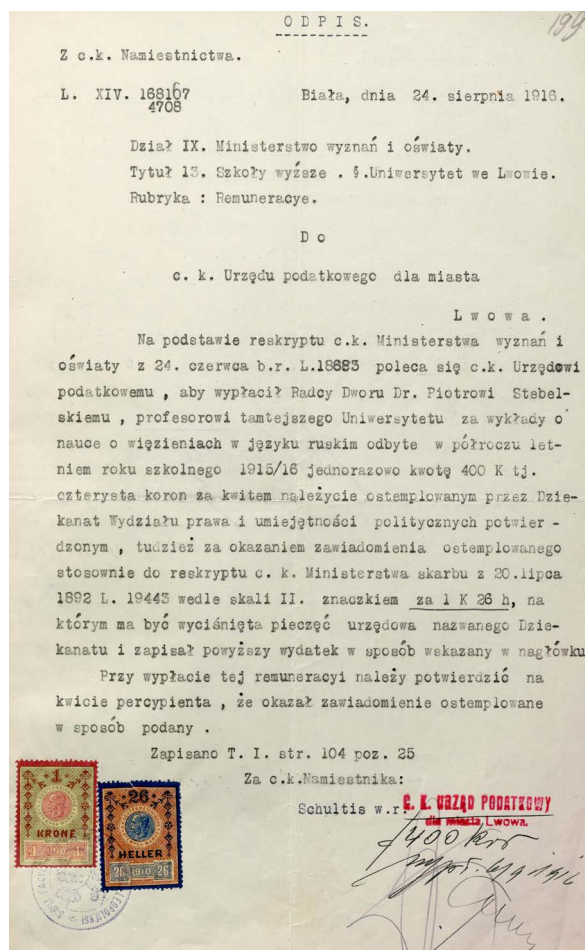
¹¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 589, [AUWR_UA_000_26_0_5_589_64668](#).

¹² DALO, z. 26, op. 5, spr. 899, [AUWR_UA_000_26_0_5_899_56831](#).

¹³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1833, [AUWR_UA_000_26_0_5_1833_56666](#).

¹⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1648, [AUWR_UA_000_26_0_5_1648_70524](#).

Tomaszewski (ukr. Степан Томашівський, w DALO jako Stefan Tomaszewski) (1875–1930)¹⁵. Większość dobrze zapowiadających się przyszłych badaczy była profesorami gimnazjów i nie miała – zważywszy na polityczną przewagę Polaków – szans na uniwersytecką karierę.

Il. 3. Pismo dotyczące remuneracji dla Petra Stebelskiego (1916)

Jednocześnie należy podkreślić, że pomimo podziałów i konfliktów narodowościowych środowisko intelektualne Lwowa nadal zachowało pewną integralność. Ukraińscy naukowcy dość często kształcili się u polskich profesorów, zamieszczali w polskich wydawnictwach wyniki swoich badań, byli członkami polskich towarzystw naukowych (por. Toczec 2004). Na przykład Stepan Tomaszewski, który sformułował własną wizję historii Ukrainy opartą na tradycjach państwowotwórczych¹⁶, jako student słuchał na UL wykładów

¹⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1889, [AUWR_UA_000_26_0_5_1889_56649](#).

¹⁶ Stepan Tomaszewski prezentował kulturowo zorientowaną na Zachód interpretację dziejów Ukrainy, a od połowy lat 20. polityczną orientację propolską. Uważał wówczas, że celem Ukraińców powinno być zdobycie autonomii w Polsce oraz porozumienie z Polakami (Швагуляк 1997b; Швагуляк 2008).

z historii Ludwika Finkla¹⁷ (1858–1930) (Blachowska 2007) oraz uczestniczył w seminariach naukowych Oswalda Balzera¹⁸ (1858–1933) (Wierzbicki 2007). Z drugiej strony – działalność polskich badaczy stawała się dla Ukraińców inspiracją do tworzenia własnych poglądów i koncepcji rozwoju społecznego. Ukraińscy wykładowcy z reguły łączyli pracę naukową i dydaktyczną z działalnością polityczną i społeczną. Na przykład pochodzący z rodziny o korzeniach ukraińsko-polskich Stanisław Dnistrianski był współzałożycielem (1909 r.) i wieloletnim prezesem Towarzystwa Prawników Ukraińsko-Ruskich (Товариство українсько-руських правників) oraz organizatorem pierwszego zjazdu prawników ukraińskich we Lwowie (1914 r.). Na zjeździe wygłosił referat o prawie narodów do samostanowienia i tworzenia własnego państwa. W latach 1907–1918 był posłem do parlamentu austriackiego w Wiedniu z ramienia Ukraińskiej Partii Narodowo-Demokratycznej (UNDP) (Українська національно-демократична партія). W parlamencie przewodniczył Klubowi Ukraińskiemu (Українська парламентська репрезентація). Opowiadał się za utworzeniem ukraińskiego uniwersytetu we Lwowie, był autorem niemal wszystkich dokumentów prawnych w tej sprawie kierowanych do austriackiej administracji państwowej, parlamentu i cesarza¹⁹ (por. Мудрий 2022). Jego wysiłki na rzecz powstania tegoż uniwersytetu potwierdza także korespondencja z władzami ówczesnego UL, uczelni, w której był wykładowcą²⁰. Na rzecz utworzenia odrębnego ukraińskiego uniwersytetu we Lwowie aktywnie działał metropolita Andrzej Szeptycki (Андрей Шептицький; Андрей Шептицький) (1865–1944) (Новак 2023: 481–494).

Przed I wojną światową Ukraińcy domagali się od Wiednia zapewnienia, że w ciągu najbliższych lat uniwersytet powstanie. Z kolei większość polskiej elity politycznej i intelektualnej dążyła do usunięcia austriackiego pośrednika i odnowienia w Galicji namiastki państwowości polskiej. Wraz z wybuchem wojny w 1914 r. problem utworzenia uniwersytetu ukraińskiego zszedł na drugi plan, zarówno wśród polityków, jak i w społeczeństwie. Na frontach wojennych znalazła się znaczna część studentów,

¹⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1952, [AUWR_UA_000_26_0_5_1952_56633](#).

DALO, z. 26, op. 5, spr. 1953, [AUWR_UA_000_26_0_5_1953_56631](#).

¹⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 53, [AUWR_UA_000_26_0_5_53_49130](#).

¹⁹ Stanisław Dnistrianski od 1898 r. był docentem na UL. W 1899 r. habilitował się na tejże uczelni z prawa prywatnego. Prowadził wykłady w języku ukraińskim. Podstawą habilitacji była praca *Das Wesen des Werklieferungsvertrages im österreichischen Rechte*. Dysertacja została wysoko oceniona przez ówczesnego profesora w Katedrze Prawa Cywilnego Austriackiego UL Ernesta Tilla. W 1901 r. Ministerstwo Wyznań i Oświaty (MWiO) w Wiedniu mianowało go profesorem nadzwyczajnym prawa cywilnego z językiem wykładowym ukraińskim na UL. Od 1906 r. starał się o stanowisko profesora zwyczajnego prawa cywilnego austriackiego na UL. W tej sprawie zwracał się bezpośrednio do MWiO. Z powodów politycznych władze uniwersyteckie jednak nie zgodziły się na zatrudnienie. Był twórcą politycznej koncepcji państwa ukraińskiego (por. Гловацький 2014: 110–151; Коваль 2020). Uznawany za „najwybitniejszego ukraińskiego cywilistę i teoretyka prawa pierwszej połowy XX w., znanego i cenionego także w Europie” (Redzik 2017: 401).

²⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 584, k. 93–96, [AUWR_UA_000_26_0_5_584_64669&view=single&p=82](#).

głównych uczestników zamieszek uniwersyteckich, a galicyjska społeczność ukraińska i polska zajęta była troską o byt. Uwagę ukraińskich sił politycznych zajmowało przede wszystkim dążenie do takiej reorganizacji monarchii habsburskiej, aby wydzielić z niej prowincję ukraińską. Zgodnie ze słowami Wasyla Mudrego (Василь Мудрий), dziennikarza i polityka orientacji narodowo-demokratycznej, „w tych czasach ukraińskie siły bardziej absorbowała wojna i polityka niż uniwersytet” (Мудрий 1999: 75). Zabiegom polityków dążących do skonsolidowania Ukraińców do walki o narodowy uniwersytet z reguły brakowało konsekwencji. Jediną instytucją, która ciągle nie traciła zainteresowania powstaniem uniwersytetu, było Towarzystwo Naukowe im. Szewczenki (NTSz) (Наукове товариство імені Шевченка) – organizacja, która zjednoczyła ukraińską elitę intelektualną Galicji i jeszcze przed wojną uznawana była za nieoficjalną ukraińską akademię nauk²¹. Dla członków NTSz możliwość utworzenia narodowego uniwersytetu była nie tylko *spiritus movens* rozwoju społecznego, lecz także żywotnym interesem (podstawowego zatrudnienia, możliwości prowadzenia badań oraz nauczania studentów).

2. Następstwa I wojny światowej a kwestia ukraińskiego uniwersytetu we Lwowie

W 1918 r. Austro-Węgry, z którymi Ukraińcy wiązali nadzieję na stopniowy rozwój narodowy, rozpadły się. Ukraińcy przegrali z Polakami wojnę 1918–1919 o przynależność Galicji Wschodniej do II Rzeczypospolitej Polskiej (RP), próba utworzenia Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (ZURL) (Західноукраїнська Народна Республіка) nie powiodła się. Ukraińcy znaleźli się w obrębie RP. Wszystkie nierozwiązane wcześniej problemy wzajemnych relacji ukraińsko-polskich nieoczekiwanie powróciły z podwójną siłą. Kwestia uniwersytetu stała się być może jedyną, która mogła w tym czasie połączyć ukraińskie społeczeństwo. Z pewnością można powiedzieć, że Tajny Uniwersytet Ukraiński²², który działał we Lwowie w latach 1921–1925, był rezultatem przegranej przez Ukraińców wojny z Polską i nie powstał tylko w celu realizowania

²¹ NTSz powstało w 1873 r. we Lwowie jako towarzystwo literackie pn. Towarzystwo im. Szewczenki. W 1892 r. zostało przekształcone w stowarzyszenie naukowe. Prezesami NTSz w pierwszej ćwierci XX w. byli historycy Mychajło Hruszewski (Винар 2006), Stepan Tomasziwski (Халак 2013), literaturoznawca Wasyl Szczurat. Pierwszy memoriał z wymogiem utworzenia narodowego uniwersytetu dla Ukraińców NTSz złożyło w Wiedniu w 1901 r. (An ein hohes Abgeordnetenhaus [1901]). W trakcie I wojny światowej Towarzystwo to przygotowało memoriał z 26 lutego 1916 r. (Denkschrift [1916]). Na fali pogłosek o rzekomej decyzji rządu austriackiego utworzenia jesienią 1916 r. ukraińskiego uniwersytetu we Lwowie kwestia uniwersytecka na krótko pojawiła się również wśród studenckich aktywistów oraz ukraińskich polityków w Wiedniu (Левицький 1928: 342–344).

²² Rząd polski za pośrednictwem organów bezpieczeństwa państwa wiedział w szczegółach o wszystkich aspektach działalności TUU. Dlatego słowo „tajny” w nazwie uniwersytetu to raczej oznaczenie symboliczne, które w emocjonalny sposób miało charakteryzować polską politykę oświatową w stosunku do Ukraińców.

zadań oświatowych. Ze strony ukraińskiej TUU łączył w sobie skomplikowane powojenne przeżycia – fizyczne i duchowe spustoszenie, połączone z porażką wojskową i utratą państwowości – z chęcią pokazania Polakom swojej narodowej siły. Jak pisał historyk Iwan Krypiakewycz (Іван Крип'якевич) (1881–1944)²³, „[...] organizacja uniwersytetu była dla nas dowodem, że własnymi siłami możemy zorganizować własną szkołę” (Крип'якевич 2001: 118–119).

Stosunek Polaków do Ukraińców miał nie mniej złożony charakter, gdyż ideał Rzeczypospolitej podniesiony do poziomu kultu doznał porażki i trzeba było szukać nowych sposobów współżycia z Ukraińcami. Aspekt narodowy stał się kluczowy w polityce edukacyjnej polskich rządów (Руда 2019). Na początku lat 20. rząd polski demonstrował gotowość kompromisu z Ukraińcami, ale na poziomie lokalnym polityka ta napotykała opór miejscowych polskich środowisk, w tym także inteligencji. Poza tym z polskiej strony nie brakowało dowodów tzw. karania Ukraińców za wojnę. Jednym z nich było ograniczenie Ukraińcom możliwości wstępowania na UL, któremu w 1919 r. nadano oficjalną nazwę Uniwersytet Jana Kazimierza (Притула, Тарнавський 2011). W zarządzeniu rektora Antoniego Jurasza z 14 sierpnia tegoż roku napisano, że na studia będą przyjmowani tylko ci obywatele państwa polskiego, którzy wypełnili swój obowiązek wojskowy w szeregach armii polskiej lub armii sojuszniczych, a także obywatele państw sojuszniczych z Polską²⁴. Dla większości Ukraińców oznaczało to całkowity zakaz studiowania na uniwersytecie we Lwowie²⁵, gdyż nie byli obywatelami Polski (odmówili przyjęcia obywatelstwa polskiego w nadziei na odrodzenie ZURL) i nie służyli w armii polskiej (walczyli przeważnie w wojskach austriackich, a potem w Ukraińskiej Halickiej Armii). Zlikwidowano więc ukraińskie katedry, które działały na uniwersytecie do wojny, a wykładowcy zostali zwolnieni z powodu niezłożenia przysięgi urzędowej. Jedynym z ukraińskich wykładowców, który w liście do rektora Alfreda Halbana (1865–1926)²⁶ z 28 marca 1920 r. zadeklarował lojalność wobec państwa polskiego i wyraził gotowość wykładania w języku polskim, był Petro Stebelski. Pozostał on profesorem prawa i procesu karnego do końca życia, ale wykladał w języku polskim (zob. Redzik 2010).

Wymagania, jakie władze UJK stawiały studentom i wykładowcom, przyczyniły się do aktywizacji ukraińskich środowisk młodzieżowych. Odnowiły działalność organizacje studenckie, które zdołały też przyciągnąć do siebie grupę ukraińskich uczonych

²³ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 230, [AUWR_UA_000_26_0_5_230_67361](#).

²⁴ Obowiązek wykazania się walką po stronie polskiej lub w armiach sprzymierzonych w wojnie, w tym wojnie 1920 r., dotyczył wszystkich studentów i kandydatów na studia bez względu na wyznanie oraz narodowość i obowiązywał na innych polskich uniwersytetach (Żukowski 2011: 144–145).

²⁵ Począwszy od roku 1920/21, na UJK mogli wstępować byli żołnierze armii Ukraińskiej Republiki Ludowej (Українська Народна Республіка), czyli „armii Petlury”, która po umowie warszawskiej z 21 kwietnia 1920 r. stała się armią sojuszniczą.

²⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 352, [AUWR_UA_000_26_0_5_352_51633](#).

związanych z NTSz. W rezultacie narady, która odbyła się 19 sierpnia 1919 r. z udziałem Wasyla Szczurata (Василь Щурат) (1871–1948)²⁷, Hilariona Swiencickiego (Іларіон Свенціцький, w DALO jako Hilarion Świącicki) (1876–1956)²⁸, Iwana Krypiakewycza, Bohdana Barwinskigo (Богдан Барвінський) (1880–1958) i Wasyla Harasymczuka (Василь Гарасимчук) (1880–1944), podjęto decyzję „przyjścia z pomocą ukraińskiej młodzieży uniwersyteckiej, która chciała szczerze poświęcić się studiom w celu osiągnięcia potrzebnej oświaty” i zorganizowania we Lwowie „ukraińskich uniwersyteckich kursów” w ramach trzech fakultetów – filozoficznego, prawniczego i teologicznego²⁹. W tym celu zamierzano połączyć siły NTSz, Muzeum Narodowego we Lwowie (Національний музей у Львові), założonego przez metropolitę Andrzeja Szeptyckiego, Towarzystwa Ukraińskich Wykładów Naukowych im. Petra Mohyły (Товариство українських наукових викладів ім. Петра Могили) oraz Instytutu Stauropigialnego (Ставропігійський інститут). Ułożono nawet programy nauczania.

Jednakże rząd polski, pod pretekstem naruszenia postanowień statutowych i obowiązującego prawa w dziedzinie oświaty, zabronił organizowania kursów uniwersyteckich przez stowarzyszenia. Mimo zakazu ośrodki takie jednak zaczęły powstawać zimą roku szkolnego 1920/21, wraz z powrotem do Galicji z frontu i obozów dla internowanych młodych ludzi, którzy przerwali edukacją uniwersytecką, lub tych, którzy przed wstąpieniem do wojska zakończyli naukę w gimnazjum i chcieli ją kontynuować na wyższym poziomie. Na fali powojennych nastrojów i nierozwiązanych konfliktów problem uniwersytetu stał się dla Ukraińców i Polaków specyficznym rodzajem mobilizacji sił. Obydwie strony skoncentrowały się na konflikcie i za wszelką cenę pragnęły zwycięstwa. Ukraińcy demonstracyjnie nie uznawali państwa polskiego, a Polacy dążyli do ukarania za to Ukraińców, podkreślając wyjątkowy polski charakter Lwowa. Jesienią 1920 r. w drodze nieformalnych negocjacji grupa wpływowych działaczy ukraińskich: Wasyl Szczurat, Kyryło Studynski, Stepan Fedak (Степан Федак) (1861–1937) podjęła próbę rozwiązania tego problemu. Rozmowa z Maciejem Ratajem, ówczesnym szefem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, zakończyła się fiaskiem. Ukraińcy odrzucili propozycję powołania uniwersytetu w Stanisławowie, obstając przy Lwowie (Савчук 2020: 189–190). Z szerokim rozgłosem spotkała się odpowiedź rektora UL Emanuela Macheka (1852–1930)³⁰, który na żądanie ukraińskiej społeczności akademickiej z kwietnia 1921 r., powiedział: „Ażeby stawiać takie warunki, trzeba wygrać wojnę. Za przegraną wojnę musicie być ukarani” (cyt. za: Мудрий 1999: 88).

²⁷ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 425, [AUWR_UA_000_26_0_5_425_67242](#).

²⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1692, [AUWR_UA_000_26_0_5_1692_56703](#).

²⁹ CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 2, k. 1–2 (Informacja o ukraińskich kursach uniwersyteckich organizowanych przez NTSz, bez daty i podpisu; druk na maszynie na blankiecie NTSz).

³⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1229, [AUWR_UA_000_26_0_5_1229_69094](#).

Il. 4. Pieczęcie Tajnego Uniwersytetu Ukraińskiego

3. Powstanie Tajnego Uniwersytetu Ukraińskiego

Decyzję o utworzeniu we Lwowie na bazie nielegalnych kursów TUU (z wydziałami: filozoficznym, prawniczym i medycznym) podjęto w lipcu 1921 r. na Krajowym Zjeździe Studenckim. Najaktywniejszymi spośród studentów organizatorami nielegalnej uczelni byli zwolennicy skrajnych poglądów politycznych. Jednocześnie odbyło się zebranie wykładowców na kursach uniwersyteckich, na którym wybrano senat TUU, w tym rektora i dziekanów. Postanowienia studenckiego zjazdu, za którymi stały siły polityczne, w charakterystyczny sposób obrazowały ówczesne nastroje ukraińskiego społeczeństwa. Uchwalono bojkot (zerwanie stosunków, publiczne potępienie) tych studentów ukraińskich, którzy spełniali kryteria Polaków i wstępowali na UJK, a także bojkotowania wszystkich zakładów naukowych na terytorium Polski. Latem 1921 r. zebrano konieczne środki finansowe i materialne, urządzono pomieszczenia dla administracji oraz sale wykładowe. Przygotowania owe koordynowała Komisja Uniwersytecka na czele z literaturoznawcą przewodniczącym NTSz Wasylem Szczuratem, która działała wówczas jako sekcja Ukraińskiego Komitetu Obywatelskiego (Український горожанський комітет) – instytucji, zajmującej się powojennymi problemami ludności ukraińskiej. We wrześniu 1921 r. decyzję o utworzeniu ukraińskiego uniwersytetu we Lwowie oraz działania organizujące uniwersytet poparła Ukraińska Międzypartyjna Rada jako najwyższa w tym czasie w Galicji ukraińska reprezentacja polityczna³¹. Choć Wołodymyr Baczynski

³¹ Decyzja ta nie była podjęta jednomyślnie. Przeciwnikiem bojkotowania przez Ukraińców polskich uczelni był historyk Myron Korduba. Świadczą o tym jego wpisy w dzienniku 2 i 3 września 1921 r.: „[...] bojkot jest formą pasywną i nie robi już żadnego wrażenia. Studenci tracą lata, siedzą na wsiach, odzwyczajają się od nauki i nie podejmują innej pracy, nawet politycznej. [...] Nie należy oszukiwać się samemu, ale ciężkim grzechem byłoby oszukiwać młodzież” (Кордуба 2021: 420–422).

W odezwie do społeczeństwa z 25 września 1921 r. Prezydium Międzypartyjnej Rady traktowało zabiegi w sprawie utworzenia we Lwowie ukraińskiego uniwersytetu jako przejście od „akcji obronnej” do „pracy twórczej na płaszczyźnie kulturalnej”, co miało świadczyć o dojrzałości ukraińskiego społeczeństwa.

(Володимир Бачинський) (1880–1927), przewodniczący Rady, był przeciwnikiem akcji uniwersyteckiej, a jego osobiste kontakty z Wasylem Szczuratem nie należały do najlepszych, to dla ukraińskich sił politycznych był to jeden z niewielu sposobów w ówczesnej sytuacji potwierdzenia swojej żywotności.

Zapisy studentów na Ukraiński Uniwersytet we Lwowie (taka była jego „oficjalna” nazwa), które rozpoczęły się 15 września 1921 r., oraz pierwszy rok akademicki przebiegały w warunkach nowego zaostrzenia stosunków ukraińsko-polskich. Uniwersytet, a przede wszystkim jego twórcy i część ukraińskich uczonych, zostali zakładnikami radykalnych sił z obydwu stron. Pewna część ukraińskiej studenckiej młodzieży, której zapał nie wyzerpał się na polach bitew I wojny światowej oraz wojny polsko-ukraińskiej, traktowała nielegalny uniwersytet jako ośrodek działalności antypolskiej. Z kolei rząd w Warszawie nie mógł opanować sytuacji, a w wielu przypadkach podtrzymywał nastroje antyukraińskie miejscowej młodzieżówki endeckiej – Młodzieży Wszechpolskiej. W gorączce organizacyjnej tworzenia ukraińskiego uniwersytetu Stepan Fedak junior (Степан Федак – молодший) (1901–1945), syn znanego adwokata i działacza społecznego, jeden z liderów ukraińskiej młodzieży studenckiej we Lwowie, bojownik Ukraińskiej Wojskowej Organizacji (UWO) (Українська військова організація), dokonał 25 września 1921 r. nieudanego zamachu na Naczelnika Państwa Polskiego Józefa Piłsudskiego oraz wojewodę lwowskiego Kazimierza Grabowskiego. To wydarzenie spowodowało falę aresztowań przez policję, a także prześladowań organizatorów oraz studentów TUU (Кордуба 2021: 509–529). Przez trzy miesiące przebywał w areszcie rektor Wasyl Szczurat.

Uroczysta inauguracja TUU miała miejsce 23 października 1921 r. w wielkiej sali Domu Ludowego (Народний дім). W związku z aresztowaniem rektora mowę inauguracyjną wygłosił prorektor Marjan Panczyszyn (Мар'ян Панчишин) (1882–1943). Wykład inauguracyjny odbył się legalnie w ramach działalności Towarzystwa Ukraińskich Wykładów Naukowych im. Petra Mohyły. Towarzystwo to było założone w 1906 r. (realnie działało od 1909 r.) i miało na celu prowadzenie wykładów popularnonaukowych w języku ukraińskim. W latach 1920–1924 przewodniczącym Towarzystwa był antropolog i zoolog Iwan Rakowski (Іван Раковський) (1874–1949), a jego zastępcą sławista Hłarion Swiencicki. W następnym (1922) roku inauguracja roku akademickiego na TUU, która też miała odbyć się pod patronatem tego Towarzystwa (była zaplanowana na 15 października w sali Towarzystwa Muzycznego im. Mykoły Łysenki (Музичне товариство ім. Миколи Лисенка) przy pl. M. Szaszkiewicza 5), spotkała się z policyjnym zakazem. W rezultacie studenci, których do budynku nie wpuszczono, zorganizowali demonstrację na ulicach miasta, śpiewając ukraińskie pieśni patriotyczne (Головацький 2004: 29).

Odezwą wzywano „wszystkich zaangażowanych w budowie ukraińskiego uniwersytetu i innych ukraińskich szkół we Lwowie, żeby nie ustępowali przed żadnymi zagrożeniami [...] i wytrwali na swoich stanowiskach do końca” (CDIAUL z. 310, op. 1, spr. 1, k. 6).

4. Struktura Tajnego Uniwersytetu Ukraińskiego. Jego kierownictwo i sprawy finansowe

Struktura, kierownictwo oraz proces nauczania w TUU opierały się na wzorcach przedwojennych austriackich uniwersytetów. Zorganizowano trzy wydziały: filozoficzny, prawniczy i medyczny (w roku akademickim 1921/22 czwartym wydziałem był fakultet techniczny, który w następnym roku stał się tajną szkołą politechniczną we Lwowie, a od września 1923 r. – Ukraińską Wyższą Szkołą Techniczną). W literaturze podaje się, że na koniec pierwszego roku akademickiego na uniwersytecie było 58 katedr, a w semestrze zimowym 1922/23 – 65 (por. m.in. Мудрий 1999: 101; Качмар 2009: 368)³². W rzeczywistości oznaczało to jedynie liczbę wykładowców albo nawet podstawowych wykładów (przedmiotów) przewidzianych w programie tajnego uniwersytetu. Nie wiemy natomiast, czy wszystkie zaplanowane wykłady się odbyły.

W dziejach TUU było trzech rektorów: literaturoznawca i krytyk literacki Wasyl Szczurat, lekarz Marjan Panczyszyn i adwokat Jewhen Dawydiak (Євген Давидяк) (1879–1962)³³. Pierwszymi dziekanami zostali: Myron Korduba (Мирон Кордуба) (1876–1947), historyk i publicysta, były profesor gimnazjum w Czerniowcach (Wydział Filozoficzny) (por. Pedycz 2007), Wołodymyr Werhanowski, były docent prawa cywilnego procesowego na UL (Wydział Prawa) oraz Iwan Kuroweć (Іван Куровець) (1863–1931), działacz Ukraińskiego Lekarskiego Towarzystwa, sekretarz państwowy zdrowia społecznego w pierwszym rządzie ZURL (Wydział Medyczny). Wszystkie komórki zarządzania nielegalnym uniwersytetem były skupione w kancelarii, która pod kierownictwem Wasyla Mudrego – kwestora (administratora) i sekretarza uniwersytetu – pracowała w rzeczywistości „objazdowo”, bo często zmieniała swą siedzibę. Ze względu na prześladowania ze strony policji w kancelarii znajdowała się jedynie aktualna dokumentacja, pozostałe spakowane w walizkach materiały umieszczono w schowkach. Jako archiwum uniwersytetu wykorzystywano bibliotekę NTSz.

Zarząd TUU nie był samodzielny w procesie decyzyjnym. Radykalni ukraińscy politycy – szczególnie z młodszego pokolenia, dążącego do kontynuacji aktywnej walki z polską administracją – doprowadzili do tego, że szanse zatwierdzenia ukraińskiego uniwersytetu zmalały w zasadzie do zera. W lutym 1923 r. stworzono tzw. Kuratorium Ukraińskich Szkół Wyższych we Lwowie (Кураторія українських високих шкіл у Львові; dalej: Kuratorium), którego zadaniem było materialne zabezpieczenie tajnego uniwersytetu oraz politechniki, zatrudnianie absolwentów tychże albo znalezienie im

³² CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 1, k. 37; CDIAUL z. 310, op. 1, spr. 5, k. 1.

³³ Matematyk Mykoła Czajkowski (Микола Чайковський), którego wybrano na rektora po Marjanie Panczyszynie, w związku z nieporozumieniami z Kyryłem Studynskim oraz innymi działaczami w sprawie rozmów z rządem polskim, nie przyjął tej godności.

możliwości kontynuowania nauki za granicą, a także poparcie polityczne dla idei ukraińskiego uniwersytetu. W skład Kuratorium wchodził przedstawiciele organizacji naukowych, kulturalno-oświatowych, gospodarczych i ekonomicznych, partii politycznych,

Il. 5. Senat akademicki Tajnego Uniwersytetu Ukraińskiego

Od lewej siedzą: Myron Korduba, Marjan Panczyszyn, Wasyl Szczurat, Iwan Kuroweć, Maksym Łewycki (Максим Левицький). Od lewej stoją: Iwan Rakowski, Wołodymyr Werhanowski, Roman Kowszewycz (Роман Ковшевич), Maksym Muzyka (Максим Музыка), Myron Wachnianyn (Мирон Вахнянин) (rok akademicki 1921/22)

rektorzy nielegalnych uczelni, przedstawiciele senatu akademickiego oraz studentów. Prezesem Kuratorium był Wołodymyr Decykewycz (Володимир Децикевич) (1865–1949), były kierownik galicyjskiego departamentu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Wiedniu oraz wiceprzewodniczący Namiestnictwa Galicyjskiego, potem senator RP (w TUU wykładowca prawa administracyjnego). Z perspektywy historycznej działalność Kuratorium miała spreczny charakter. Z jednej strony zabezpieczało ono na jakiś czas TUU i podkreślało jego związek z potrzebami rozwoju narodowego społeczeństwa ukraińskiego, z drugiej zaś, ze względu na udział przedstawicieli różnych sił politycznych, z których żadna nie miała programu rozwiązania kwestii uniwersyteckiej, Kuratorium paraliżowało wszelkie działania mające na celu legalizację uniwersytetu.

Poważnym problemem zarządu TUU było poszukiwanie środków na jego utrzymanie. „Fundusze pochodzą z ogólnonarodowych składek z całego kraju w pieniądzu

i naturze, jak zboże czy ziemniaki” – tak lakonicznie Wasyl Mudry w styczniu 1923 r. informował europejską wspólnotę naukową o źródłach funduszy oraz o potrzebach tajnego uniwersytetu³⁴. Materialnym zabezpieczeniem uniwersytetu zajmowała się głównie Ukraińska Krajowa Studencka Rada (Українська крайова студентська рада), która powstała w listopadzie 1921 r. i objęła wszystkie ukraińskie stowarzyszenia studenckie³⁵. Zbiórki darów finansowych oraz w naturze odbywały się podczas żniw, świąt Bożego Narodzenia, Świąt Wielkanocnych, specjalnych koncertów, występów teatralnych oraz organizowanych spotkań. Zebrane środki wykorzystywano jako pomoc dla niezamożnych studentów, więźniów politycznych, na administrację nielegalnych szkół (uniwersytetu i politechniki), na utrzymanie laboratoriów, zapłatę dla wykładowców, a także na jadalnię studencką, uruchomioną 15 października 1921 r. w ukraińskim Domu Akademickim (Академічний дім у Львові)³⁶ w celu dożywienia lwowskich studentów ukraińskich na TUU, a potem także na tajnej politechnice³⁷. Ważnym źródłem finansowego wsparcia dla TUU była diaspora ukraińska w Ameryce. W 1921 r., jeszcze na etapie tworzenia uniwersytetu, organizatorzy dzięki staraniom Mykoły Cehłynskiego (Микола Цеглинський) (1883–1956) otrzymali 1000 dolarów od ukraińskiej wspólnoty robotniczej w Nowym Jorku (Мудрий 1999: 137–138)³⁸. Nauczanie na TUU było płatne³⁹, podobnie zresztą jak na polskich uniwersytetach. Wykładowcom płacono za przeprowadzone godziny zajęć. Tylko niektórzy (rektor, dziekani, kilku profesorów, pracownicy kancelarii) otrzymywali stałe wynagrodzenie miesięczne, które nie było wysokie. Zważywszy na ogromną inflację, jaka miała wówczas miejsce, kwoty te szybko traciły na wartości⁴⁰. W okresie największej niestabilności waluty (zwłaszcza przed reformą walutową Władysława Grabskiego z 1924 r.) rozliczenia odbywały się w dolarach amerykańskich.

³⁴ CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 12, k. 1 verso (Z odpowiedzi Wasyla Mudrego na pismo niemieckiej naukowej encyklopedii „Minerva: Jahrbuch der gelehrten Welt”, Lwów, styczeń 1923 r.).

³⁵ CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 1, k. 9–20 v.

³⁶ Zbudowany na początku XX w. z inicjatywy Mychajła Hruszewskiego jako przewodniczącego NTSz przy ul. J. Supińskiego 17 (obecnie ul. M. Kociubynskiego 21) we Lwowie.

³⁷ Ceny w jadalni były stosunkowo niskie, zaś część studentów otrzymywała wyżywienie za pół ceny, a nawet bezpłatnie. Jadalnia wydawała średnio ok. 150 obiadów i 70 kolacji (najwięcej we wrześniu 1922 r. X– 246 obiadów i 153 kolacje) (CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 1, k. 14). Dane te mogą też wskazywać na realną liczbę studentów nielegalnego uniwersytetu i politechniki.

³⁸ Wasyl Mudry w tym miejscu myli się, pisząc o Hryhoriju Cehłynskim, który był ojcem Mykoły i zmarł w 1912 r.

³⁹ Np. za semestr zimowy 1922/23 studenci płacili 7 tys. marek polskich (2 tys. wpisowego i 5 tys. opłat za nauczanie). Płatne było również korzystanie z zasobów biblioteki oraz za podejście do egzaminów (CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 160–162).

⁴⁰ CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 151, k. 1; spr. 153–159.

5. Kadra naukowo-dydaktyczna. Studenci. Nauczanie

5.1. Wykładowcy

Po 1918 r. pogłębiły się wcześniejsze i tak duże dysproporcje w zatrudnieniu na UL, które wynikały przede wszystkim z politycznych animozji pomiędzy Polakami a Ukraińcami. Wraz z odbudowaniem Rzeczypospolitej Polskiej perspektywę pracy na UL utraciło tych kilkanastu uczonych, którzy przed I wojną światową byli wykładowcami, m.in. Wołodmyr Werhanowski, który w 1908 r. habilitował się z prawa cywilnego procesowego w celu prowadzenia wykładów w języku ukraińskim (Redzik 2009: 84), Hłarion Swiencicki, który w 1913 r. habilitował się z filologii słowiańskiej na Wydziale Filozoficznym oraz wykładowca literatury ukraińskiej Kyryło Studynski, który uzyskał habilitację na UJ, a w 1900 r. otrzymał profesurę na UL. Jeszcze bardziej pesymistyczne niż w przypadku przedstawicieli nauk humanistycznych i społecznych były prognozy dotyczące przyszłości ukraińskich lekarzy. Środowisko medyczne Galicji, w tym Lwowa, było zdominowane przez przedstawicieli polskiej i żydowskiej narodowości. Dlatego nietypowa może wydawać się decyzja Marjana Panczyszyna, asystenta kliniki chorób wewnętrznych UL, który otrzymał wykształcenie medyczne dzięki polskiemu mecenasowi, ale wybrał tożsamość ukraińską i zaangażował się w tworzenie w ramach TUU Wydziału Medycznego.

Najliczniejszą siłą i podstawą składu wykładowców TUU było pokolenie ukraińskich uczonych urodzonych pomiędzy 1870 a 1880 r. Ludzie ci odbyli studia na uniwersytetach nie tylko we Lwowie, ale także w Wiedniu czy Berlinie. Niejednokrotnie posiadali doktoraty (wielu Uniwersytetu Wiedeńskiego), ale większość z nich nie podjęła pracy naukowej na UJK, głównie z przyczyn politycznych. W skład kadry naukowej i dydaktycznej tworzącego się TUU wchodził profesorowie honorowi, profesorowie zwyczajni i nadzwyczajni, docenci oraz zwykli wykładowcy. Ich liczba w roku akademickim 1922/23 była następująca: Wydział Filozoficzny – 27 osób, Wydział Prawa – 23 osoby, Wydział Medyczny – 7 osób. Większość z nich była członkami NTSz: na Wydziale Filozoficznym – ok. 80%, a na Wydziale Prawa – ok. 50%. Organizatorami Wydziału Medycznego byli głównie członkowie Ukraińskiego Towarzystwa Lekarskiego (Українське лікарське товариство), które działało od 1910 r. i powstało na bazie Komisji Lekarskiej NTSz.

Najliczniejsze grupy wykładowców stanowili filolodzy (slawiści, językoznawcy, literaturoznawcy, etnolodzy, folklorysty): Iwan Bryk (Іван Брик) (1879–1947)⁴¹, Jarosław Hordynski (Ярослав Гординський) (1882–1939), Spyrydon Karchut (Спиридон Кархут)

⁴¹ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 220, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_220_66616](#).

(1869–1931), Fiłaret Kołessa (Філарет Колесса) (1871–1947)⁴², Płaton Łuszpyński (Платон Лушпинський) (1880–1952), Ostap Makaruszka (Остап Макарушка) (1867–1931), Osyp Rozdolski (Осип Роздольський) (1872–1945), Kyryło Studynski, Harion Swiencicki, Wasyl Szczurat, Mychajło Wozniak (Михайло Возняк) (1881–1954), Iwan Ziłyński (Іван Зілінський) (1879–1952) i in. oraz prawnicy: Stepan Baran (Степан Баран) (1879–1953), Jewhen Dawydiak, Wołodymyr Decykewycz, Roman Kowszewycz (1873–1932), Ołeksandr Maritzak (Олександр Марітчак) (1887–1981)⁴³, Ołeksandr Nadraha (Олександр Надрага) (1885–1962)⁴⁴, Wołodymyr Ochrymowycz (Володимир Охримович) (1870–1931),

Il. 6. Odpis dyplomu doktorskiego Ołeksandra Maritzaka (1911)

Stanisław Starosolski (Станіслав Старосольський) (1889–1962)⁴⁵, Wołodymyr Werhadowski i in. Znacznie mniej było lekarzy i biologów: Ołeksandr Barwinski (Олександр Барвінський) (1889–1957), Iwan Kuroweć, Łeontij Maksymońko (Леонтій Максимонько) (1893–1965), Maksym Muzyka (1889–1972), Marjan Panczyszyn, Ołeksandr Tysowski (Олександр Тисовський) (1886–1968), Myron Wachnianyn (1877–1957) i in.; historyków: Bohdan Barwinski, Mykoła Czubyty (Микола Чубатий) (1889–1975), Myron Korduba, Iwan Krypiakewycz; fizyków i matematyków: Roman Cehelski (Роман Цегельський) (1882–1956), Mykoła Czajkowski (Микола Чайковський) (1887–1970), Wołodymyr Łewycki (Володимир Левицький) (1872–1956)⁴⁶. Tylko pojedyncze osoby reprezentowały takie dziedziny wiedzy jak psychologia: Stepan Baley (Степан Балеї; Stefan Baley) (1885–1952), geografia: Jurij Polanski (Юрій Полянський) (1892–1975)⁴⁷ lub antropologia: Iwan Rakowski. Znanym pedagogiem w TUU był Mychajło Hałuszczynski (Михайло

⁴² ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 229, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_229_66613](#).

⁴³ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 118, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_118_53848](#).

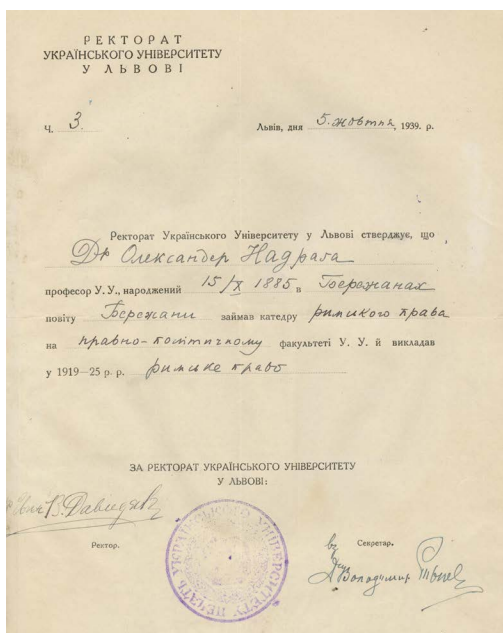
⁴⁴ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 127, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_127_66665](#).

⁴⁵ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 582, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_582_66464](#).

⁴⁶ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 232, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_232_53804](#).

⁴⁷ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 149, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_149_66652](#).

Галущинський) (1878–1931), były dyrektor gimnazjum, popularyzator zachodnioeuropejskiego systemu edukacji, teoretyk edukacji pozaszkolnej, pierwszy dowódca Legionu Ukraińskich Strzelców Siczowych. Wśród wykładowców znalazło się również kilku z Naddnieprza, m.in. były zastępca ministra oświaty w rządzie Ukraińskiej Republiki Ludowej (Українська Народна Республіка) artysta i uczonek-chemik Petro Chołodny (Петро Холодний) (1875–1930) oraz literaturoznawca Leonid Biłecki (Леонід Білецький) (1882–1955).

II. 7. Poświadczenie dotyczące pracy zawodowej Ołeksandra Nadrahy w latach 1919–1925 na Tajnym Uniwersytecie Ukraińskim (1939)

Niemal każdy z wykładowców TUU miał doświadczenie w łączeniu pracy zawodowej, działalności narodowej i społecznej (często politycznej) oraz prowadzenia przynajmniej wstępnych badań naukowych. Nie zabrakło też osób o uznanym autorytecie naukowym. Wołodmyr Werhanowski był dobrze znany jako autor monografii w dziedzinie prawa (procesu cywilnego), a Kyryło Studynski – rozpraw i publikacji źródeł z historii ukraińskiego życia kulturalno-oświatowego oraz literackiego, stosunków polsko-ukraińskich. Znaczny autorytet wśród sławistów miał Ilarion Swiencicki – dyrektor ukraińskiego Muzeum Narodowego we Lwowie (od 1905 r.), badacz historii ukraińskiego języka i historii książki na ziemiach Ukrainy. Do utalentowanych matematyków należał Wołodmyr Łewycki. Mimo zaplecza naukowo-badawczego oraz nastrojów społecznych, które sprzyjały organizacji we Lwowie TUU, uczelnia nie mogłaby powstać, gdyby nie zaangażowanie konkretnych osób, przede wszystkim zaś Wasyla Szczurata, autora idei oraz faktycznego organizatora uniwersytetu, człowieka utalentowanego i nadzwyczaj

ambitnego. Był literaturoznawcą i tłumaczem. Filologię słowiańską studiował na uniwersytetach we Lwowie i w Wiedniu. Pracował jako nauczyciel w gimnazjach w Przemyślu, Brodach, Lwowie. W latach 1919–1923 był przewodniczącym NTSz.

5.2. Studenci

Dziś trudno określić liczbę studentów TUU. Z pewnością można jednak stwierdzić, że największe zainteresowanie uniwersytetem było w pierwszych dwóch latach jego działalności. Wówczas na trzech fakultetach (według danych kancelarii uniwersyteckiej) uczyło się niemal tysiąc stałych studentów (wśród nich ok. 70–80 studentek) oraz ponad 200 wolnych słuchaczy (tzw. słuchaczy nadzwyczajnych oraz hospitantów), którzy nie mieli odpowiedniego wykształcenia średniego, aby podjąć studia na uniwersytecie. Najwięcej studentów zwyczajnych TUU było w semestrze zimowym 1922/23 – 1027 osób, w tym na Wydziale Prawa – 529, na Wydziale Filozoficznym – 327 i na Wydziale Medycznym – 171⁴⁸. Najbardziej popularny wśród studentów był Wydział Prawniczy, zaś najmniej studentów było na Wydziale Medycznym.

Il. 8. Dwie pierwsze strony indeksu Juliana Red'ki, studenta Wydziału Medycznego (rok akademicki 1924/25)

⁴⁸ CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 35, k. 88; por. Мудрий 1999: 106.

Taką liczbę studentów TUU historyk Andrzej Bonusiak uznał za znacznie zawyżoną „zarówno ze względu na brak w mieście ukraińskiej kadry naukowej, jak też i niemożność prowadzenia tajnych zajęć dla 1500 osób w środowisku, w którym Polacy stanowili zdecydowaną większość” (Bonusiak 2000: 240–241). Twierdzenie to jest słuszne. Nie wszystkie zapisane osoby, których nazwiska znalazły się w kancelarii uniwersyteckiej, przebywali we Lwowie i uczestniczyli w zajęciach. Można przypuszczać, że rzeczywista liczba studentów TUU to dziesiątki, a w pewnym okresie kilka setek. Świadczyć o tym m.in. nakłady materiałów z wykładów, np. skrypty z wykładów Myrona Korduby powielano w 30 egz. (Кульчицька 2008: 173). Iwan Krypjakewycz wspominał, że prowadził zajęcia dla 20–30 osób (Крип'якевич 2001: 118).

Środowisko studenckie TUU nie było jednolite ani socjalnie, ani ideowo. Jak stwierdził Julian Red'ko, wówczas student Wydziału Medycznego (Кульчицька 2006), bardzo widoczne były różnice majątkowe. Zdarzało się, że młodzież z rodzin zamożnych jedynie „odwiedziała” uniwersytet, by miała się czym pochwalić w towarzystwie (Кульчицький 2008: 488). Aby utrzymać ogół ukraińskich studentów w ramach narodowej solidarności, aktywiści stworzyli tzw. Komitet Bojkotu Ukraińskich Studentów (Комітет бойкоту українського студентства), który zajmował się wykrywaniem studentów Ukraińców na polskich uniwersytetach (Мудрий 1999: 150). Przed ukraińskimi studentami studiującymi na polskich uniwersytetach zamykano drzwi ukraińskich instytucji społecznych oraz kulturalno-artystycznych, dochodziło nawet do zastraszeń.

Z czasem społeczeństwo ukraińskie zmęczone latami wojny zaczęło przejawiać niezadowolenie z powodu owego bojkotu⁴⁹. Od 1923 r., po uregulowaniu statusu Galicji Wschodniej, liczba studentów narodowości ukraińskiej na UJK stale rosła, natomiast liczba studentów TUU zaczęła się zmniejszać⁵⁰. Nauka na nielegalnym uniwersytecie, który nie miał zabezpieczonej pełnej bazy materialnej i ciągle odczuwał naciski ze strony polskiej władzy, zagrażała życiowym interesom młodego człowieka, zamykając możliwość rozwoju zawodowego i kariery. Oprócz tego po pierwszych dwóch latach nie było już osób, które przerwały na czas wojny studia i uzupełniały je w TUU, zaś nowi absolwenci gimnazjów bez entuzjazmu podchodzili do tajnej uczelni. Wraz z powojennym ustabilizowaniem się życia pojawiły się nowe możliwości i nowe potrzeby.

5.3. Nauczanie: programy, metody, miejsce

Programy nauczania na TUU układano na semestr i zależały one od dostępności wykładowców. Tematyka zajęć została ogólnie określona jeszcze w latach 1919–1921, kiedy półlegalnie działały we Lwowie tzw. kursy uniwersyteckie. Najbardziej rozbudowany strukturalnie był Wydział Filozoficzny, na którym ukraińscy uczeni, szczególnie w dziedzinie filologii, mogli z sukcesem konkurować z europejskimi szkołami naukowymi. Na wydziale przewidziano studia takie, jak: filozofia, pedagogika, bibliotekoznawstwo, ukrainistyka (ukraiński język i literatura), sławistyka, historia, filologia klasyczna, germanistyka, literatura zachodnioeuropejska, matematyka, fizyka, chemia, przyroda

⁴⁹ Np. we wrześniu 1923 r. prezes stowarzyszenia „Ukraińska Besida” („Українська Бесіда”) w Przemyslu Teofil Kormosz (Теофіл Кормош) zwrócił się listownie do rektora TUU Wasyla Szczurata, czy po ostatecznym określeniu polityczno-państwowego statusu Galicji należy kontynuować akcję bojkotu przez ukraińskich studentów polskich uniwersytetów państwowych i czy w ogóle będzie dalej działał TUU. Swoją listę uzasadniał problemami finansowymi, które spotykają stowarzyszenie z powodu wykluczenia z jego składu studentów „polskiego uniwersytetu” (CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 36, k. 12).

⁵⁰ W semestrze zimowym 1924/25 w TUU było wpisanych 353 studentów, w tym na Wydziale Filozoficznym – 131, Prawniczym – 100, Medycznym – 122 (CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 1, k. 37). Oznaczało to, że w ciągu dwóch lat uniwersytet utracił 2/3 swoich studentów.

i geografia, historia sztuki, języki obce. Na Wydziale Prawa nauczanie było jednolite, bez dodatkowych podziałów, natomiast wśród dyscyplin wykładanych były klasyczne trzy grupy wykładów: historyczno-prawne (prawo rzymskie, teoria i filozofia prawa, prawo austriackie, prawo zachodnioeuropejskie i historia prawa ukraińskiego); sądowe (prawo cywilne materialne i procesowe oraz prawo karne materialne i procesowe); oraz polityczne (np. prawo administracyjne, konstytucyjne i ekonomia). Na Wydziale Medycznym nauczanie podzielono na cztery semestry, a miało ono na celu przygotowanie studenta do nauki na zachodnioeuropejskich uniwersytetach. Słuchacze uzyskiwali początkowe wykształcenie w dziedzinie anatomii, chemii, biologii, potem fizjologii, histologii, embriologii.

Na temat treści nauczania zachowało się niewiele informacji. We wspomnieniach byli wykładowcy i studenci koncentrowali się na wrażeniach z ogólnej atmosfery nauczania (zazwyczaj podkreślali podniosły emocjonalny nastrój), niemalże nie wspominając o treści wykładów. Ze szczątkowych przekazów możemy wywnioskować, że część wykładów teoretycznych przygotowywana była w sposób nowatorski. Wiadomo, że Myron Korduba napisał dla studentów TUU podręcznik do metodologii historii, a Iwan Krypiakewycz – ukraińskiej historiografii (Зашкільняк 2022: 188–190).

Na wydziałach filozoficznym i prawnym nauczanie miało trwać cztery lata, a na medycznym – dwa, z kontynuacją za granicą. Zajęcia odbywały się w prywatnych mieszkaniach oraz w pomieszczeniach ukraińskich organizacji naukowych, kulturalnych, kościelnych, a także stowarzyszeń studenckich. Zdarzały się wypadki, że w celu prowadzenia zajęć wykorzystywano pomieszczenia kancelarii adwokackich (np. Ołeksandra Nadrahy)⁵¹. Studenci medycyny gromadzili się głównie w domu Marjana Panczyszyna. Wykłady odbywały się od 6 do 8 rano, kończyły przed wizytą pacjentów (Редько 2006: 122). Zajęcia we własnym domu, w którym zorganizował salę wykładową i laboratorium zoologiczne, prowadził także Iwan Rakowski (Головацький 2004: 28). Zgodnie z programem zajęcia miały odbywać się codziennie, w tym także w niedziele. Zazwyczaj trwały one dwie, a czasem trzy godziny. Młodzieńczy romantyzm i entuzjazm, współudział i zachwyt stanowiły główną podstawę procesu edukacyjnego (Кархут 1935: 83; Охримович 1930: 51). Jak zauważył Iwan Krypiakewycz, który w TUU prowadził seminarium oraz zajęcia z historii Ukrainy i ukraińskiej historiografii, „była to niezwykle sympatyczna praca, a to, że była to instytucja tajna i zabroniona, jeszcze bardziej mobilizowało i wykładowców, i studentów” (Крип’якевич 2001: 118). Ponieważ Biblioteka UJK była dla studentów TUU niedostępna, wykorzystywano księgozbiory NTSz, Muzeum Narodowego, Domu Ludowego, Towarzystwa „Proswita”, Ukraińskiego Towarzystwa Pedagogicznego (Українське педагогічне товариство), a także prywatne biblioteki wykładowców.

⁵¹ CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 35, k. 4, 11, 48, 67, 89–91; CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 156, k. 8.

Wiadomo też o wydawaniu metodą powielaczową skryptów z wykładów. Zabezpieczało to potrzeby jedynie studentów Wydziałów Filozoficznego (przeważnie literatów i historyków) oraz Prawniczego, ale nauka na Wydziale Medycznym napotykała poważne trudności związane z brakiem specjalnych laboratoriów oraz zajęć praktycznych w klinikach.

Metoda nauczania na TUU uwzględniała jego nielegalny status. Aby zmniejszyć ryzyko i uchronić się przed policją, wykładowcy nierzadko praktykowali prowadzenie wykładów tzw. sposobem pośrednim – objaśniali materiał w swoich prywatnych mieszkaniach najzdolniejszym studentom, a ci przekazywali treść wykładu kolegom. Nie było stałego planu zajęć. Studenci nie wiedzieli wcześniej, gdzie i kiedy będą odbywały się zajęcia. Informowali ich o tym łącznicy wydziałów oraz grup, najczęściej podczas obiadu w jadalni studenckiej Domu Akademickiego. Studenci przychodzili na zajęcia i opuszczali je pojedynczo lub w parach, aby nie zwracać na siebie uwagi policji. Przyjmuje się, że poziom wiedzy studentów TUU był wysoki. Trzeba jednak pamiętać, że dotyczy to jedynie tych, którzy kontynuowali studia za granicą (wyjeżdżali przeważnie do Pragi, Wiednia, Grazu, Gdańska i Berlina).

6. Tajny Uniwersytet Ukraiński a polska administracja rządowa. Próby utworzenia państwowego Ukraińskiego Uniwersytetu

TUU powstał w sytuacji, gdy status polityczno-prawny Galicji Wschodniej pozostawał niepewny. Dopiero 14 marca 1923 r. odbyło się w Paryżu posiedzenie Rady Ambasadorów państw Ententy, na którym podjęto decyzję o ostatecznym włączeniu Galicji Wschodniej do państwa polskiego. Czekając na tę decyzję, polski rząd prowadził podwójną politykę – z jednej strony wywierał presję na społeczeństwo ukraińskie w celu uzyskania pełnej kontroli nad terytorium kraju, z drugiej zaś sygnalizował gotowość (przynajmniej na poziomie deklaracji) do niektórych ustępstw na rzecz mniejszości narodowych. Międzynarodowa (a właściwie europejska) sytuacja polityczna i gospodarcza ostatecznie przechyliła się na korzyść Polski pod koniec 1922 r. Umożliwiło to władzom polskim (w szczególności organom bezpieczeństwa państwa) zwiększenie nacisku na instytucje ukraińskie. „Polska okupacyjna władza okrążyła ten uniwersytet całą masą politycznych agentów i poddaje go do dziś niekończącym się prześladowaniom” – tak Wasyl Mudry, wspomniany już kierownik kancelarii TUU, charakteryzował w styczniu 1923 r. stosunek polskiej administracji do TUU⁵². Ale tak jak Ukraińcy nie mieli żadnej politycznej koncepcji uregulowania relacji z państwem polskim (na fali demonstrowania bohaterstwa odrzucali wszystko, co im proponowała polska strona), tak i polska władza również nie wiedziała, co robić z Ukraińcami. Dodajmy, że charakter stosunków

⁵² CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 12, k. 1.

polsko-ukraińskich, które rozwinęły się wokół TUU, kształtowały nie tyle oficjalne kręgi rządowe, ile lokalne (lwowskie) ugrupowania i środowiska polityczne⁵³.

Nękania policyjne, których doświadczali wykładowcy i studenci TUU – w połączeniu z tym, że uniwersytet funkcjonował przez kilku lat – świadczą o braku z polskiej strony skonsolidowanej koncepcji uregulowania nie tylko kwestii uniwersyteckiej, lecz także stosunków narodowościowych w ogóle. Aresztowania studentów, które się zdarzały, miały komiczną formę, co było dodatkowym świadectwem nieporadności władzy⁵⁴. Wszystko to odbywało się na tle zakulisowych propozycji stworzenia ukraińskiego uniwersytetu w innym mieście – np. w Stanisławowie czy w Krakowie, co zresztą od razu blokowali zarówno Ukraińcy, jak i miejscowi endecy. Jedyna koncepcja, która znajdowała zwolenników wśród polskiej władzy, polegała na próbach rozdzielenia ukraińskiego środowiska akademickiego. Otóż pozwolono na wstępowanie na UJK osobom, które służyły w „armii Petlury”, a od 1923 r. także innym – niewalczącym w żadnej armii sojuszniczej. Jednocześnie, po ostatecznym określeniu statusu prawnego Galicji Wschodniej, rząd polski nasilił naciski na wykładowców TUU. Na początku 1923 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a zaraz potem Kuratorium Okręgu Szkolnego we Lwowie wydały zarządzenia o zakazie odbywania zajęć na TUU przez urzędników państwowych, pod „rygorem zawieszenia w urzędowaniu i wytoczenia śledztwa dyscyplinarnego”⁵⁵.

Z każdym następnym rokiem nad działalnością TUU coraz bardziej ciążyła wielka polityka, która uwypuklała też sprzeczności wewnątrz kierownictwa nielegalnej uczelni. Pierwszy poważny kryzys miał miejsce na początku 1923 r. W Warszawie politycy polscy, oczekujący na ostateczną decyzję państw Ententy co do statusu państwo-politycznego Galicji Wschodniej, starali się prezentować opinii światowej pojednawczy obraz stosunków w Galicji. W ustawie z 26 września 1922 r. o administracji wojewódzkiej (Partyka 1976) znalazł się przepis o utworzeniu ukraińskiego uniwersytetu w ciągu dwóch najbliższych lat. Kwestia jego lokalizacji pozostała otwarta. Rozmowy ze stroną ukraińską, reprezentowaną przez Tyta Wojnarowskiego (Тит Войнаровський) (1856–1938)⁵⁶, księdza i administratora majątków greckokatolickiej Metropolii Halickiej, miał prowadzić hrabia Jan Łoś (1890–1974) – bezpartyjny konserwatysta, zwolennik polsko-ukraińskiego porozumienia (na podstawie koncepcji polskiego prometeizmu),

⁵³ O nastrojach panujących we Lwowie w pierwszej połowie lat 20. Zob. Biedrzycka (2012: 103–310).

⁵⁴ Studenci medycyny TUU podczas najść policji udawali chorych pacjentów profesora medycyny: „Nie było niemal ani jednego wykładu, którego by policja nie rozpędziła. Studenci w końcu postavili się policji i się nie rozchodzili, bo przecież policja nie miała prawa usuwać chorego z gabinetu lekarza” (Редько 2006: 125–126).

⁵⁵ CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 27, k. 1.

⁵⁶ O udziale Tyta Wojnarowskiego w działaniach polskiego rządu w kwestii ukraińskiego uniwersytetu we Lwowie piszą: Войнаровський (1961: 70–74); Швагуляк (1997a); Лось (2018: 148–160, 271–277).

a projekt odpowiedniej regulacji miał przygotować Fryderyk Zoll (1865–1948) – profesor prawa cywilnego UJ (Zoll 2000). Do rozmów skłaniało się nastawione propolsko ukraińskie przedstawicielstwo w Sejmie, na czele którego stał Mykoła Ilkiw (Микола Ільків) (1890–1940), przedstawiciel Ukraińskiej Partii Rolników (Українська партія хліборобів) i prezes Ukraińskiego Włościańskiego Klubu (Український селянський клуб) w Sejmie (Зайцев 2022: 122–126). Zauważyć tu wypada, że ukraińskie ugrupowania narodowo-demokratyczne zbojkotowały wybory do Sejmu z roku 1922.

Perspektywa rozmów z pośrednikiem będącym osobą na poły prywatną, a nie urzędnikiem państwowym, podzieliła członków senatu TUU i wywołała wzajemne obwinianie się o „ugodowość”. Wasyl Szczurat, który był przeciwnikiem rozmów, groził złożeniem urzędu rektorskiego. Po decyzji państw Ententy podjętej na konferencji w Paryżu 14 marca 1923 r. o włączeniu Galicji Wschodniej do Polski Wasyl Szczurat zweryfikował swoje stanowisko. Pod koniec kwietnia 1923 r. pisał: „Sprawę należy prowadzić poza granicami polityki. Żądać uniwersytetu we Lwowie; [...] żądać dla ukraińskiego uniwersytetu tych samych praw, jakie posiada uniwersytet polski”⁵⁷. Zresztą okazało się, że ani ukraińscy politycy, ani koła naukowo-intelektualne nie są gotowi do takich rozmów. Tajny uniwersytet stawał się ciężarem, ale rozważnej decyzji co do tego, jak dalej działać, nie było. Wyrażną pozycję w Kuratorium Ukraińskich Szkół Wyższych mieli tylko przedstawiciele lewicowych organizacji politycznych, którzy wystąpili za zachowaniem TUU jako swoistej szkoły rewolucyjnego wychowania młodzieży.

7. Kryzys i upadek Tajnego Uniwersytetu Ukraińskiego. Losy wykładowców i studentów

Drugi kryzys, który przyczynił się do ostatecznego zaprzestania działalności TUU, miał miejsce na początku 1925 r. Był on następstwem prowadzonych z ukraińskiej strony w 1924 r. rozmów z rządem Władysława Grabskiego o realizacji przepisu ustawy dotyczącego owego dwuletniego okresu, w jakim miał powstać w Polsce ukraiński państwowy uniwersytet (Pisuliński 2003). Roman Smal-Stocki (Роман Смаль-Стоцький) (1893–1969), profesor Wolnego Uniwersytetu Ukraińskiego (WUU) w Pradze, któremu ze strony ukraińskiej poruczono prowadzenie rozmów, został oskarżony o zdradę narodową i podobnie jak innych ukraińskich uczonych, którzy godzili się objąć katedry w przyszłym uniwersytecie, spotkały go nawet groźby fizycznej rozprawy ze strony bojowników UW (Зашкільняк 1999: 549–550)⁵⁸. Podobne oporne stanowisko zajęła

⁵⁷ CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 24, k. 16–17 (List Wasyla Szczurata do Senatu TUU, kwiecień 1923 r.).

⁵⁸ Julian Red'ko pisał, że z czasem pozostali na TUU „fanatycy wielkiego czynu, ludzie, dla których narodowa cześć była ponad wszystko”; oni zapewniali, że „niech nas 20, 10 nawet zostanie, to i tak nie porzucimy naszego uniwersytetu!” (Редько 1931: 35–36).

wtedy też redakcja wpływowego w społeczeństwie ukraińskim czasopisma „Діло” pod kierownictwem Fedia Fedorcowa (Федь Федорців) (1889–1930). Komentując „poważne kroki” polskiego rządu w kierunku realizacji przepisów ustawy z 26 września 1922 r. o ukraińskim uniwersytecie, Wasyl Mudry pisał, że „Ukraińcy, oprócz profesorów uniwersyteckich na b[yłych] austriackich uniwersytetach, pokazali, że są zupełnie do tego nieprzygotowani” (Мудрий 1999: 178). Na wiosnę 1925 r. Senat TUU bezowocnie zaapelował do Kuratorium o prowadzenie „wspólnej pozytywnej działalności w celu założenia państwowego ukraińskiego uniwersytetu w kraju”⁵⁹. Zasiadające w Kuratorium siły polityczne, które z czasów austriackich przywykły do pośrednictwa Wiednia w konflikcie ukraińsko-polskim, nie odważyły się na otwarte rozmowy z polskim rządem.

Kryzys, w jakim znalazł się TUU, wynikał oczywiście nie tylko z przyczyn narodowo-politycznych, lecz także z obiektywnych uwarunkowań społecznych. Liczba studentów gwałtownie się zmniejszyła. Absolwenci TUU napotykali problemy ze znalezieniem pracy na posadach państwowych. Chociaż niektóre czeskie i niemieckie uniwersytety zaliczały (przeważnie z powodów politycznych) okres studiów na TUU do ogólnego okresu studiów (w przypadku kontynuowania ich za granicą), to z punktu widzenia praktycznych interesów samych studentów było to oszukiwanie się, bo ukrycie studiów na TUU było niemożliwe, a pracodawcy traktowali taką edukację jako niepełną. Ostatecznie więc, nie zważając na nakaz bojkotu, wzrastała liczba studentów Ukraińców na polskich państwowych uniwersytetach. Szybko zanikał entuzjazm także wśród wykładowców TUU. Tracili oni perspektywy kariery naukowej, byli ograniczani w możliwościach objęcia posad państwowych, przegrywali w aspekcie materialno-finansowym. Na początku 1925 r. znaczna część wykładowców, przede wszystkim z Wydziału Medycznego, zaczęła odmawiać prowadzenia dalszych zajęć na TUU. Jak wyjaśniano na posiedzeniu senatu TUU 1 lutego 1925 r., „z powodu niezależnych od nich okoliczności, a także z powodu zagrożenia ich materialnej egzystencji”⁶⁰.

Pomimo że tzw. realiści, którzy w nowych (po 1923 r.) warunkach politycznych domagali się zaprzestania działalności TUU jako projektu bez perspektyw politycznych i oświatowych, w składzie Kuratorium byli w mniejszości, to ich argumenty, na tle oczywistego kryzysu uniwersytetu, stawały się przekonujące. W archiwum TUU zachowała się analityczna nota przygotowana na przełomie 1924 i 1925 r. Jej autor, przeciwnik przedłużania działalności nielegalnej uczelni, pisał o ograniczonej konkurencyjności TUU zarówno ze względów politycznych, jak i oświatowo-naukowych (chodziło o wąską tematykę kursów naukowych, brak wykwalifikowanych wykładowców oraz spadek

⁵⁹ CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 16, k. 13 verso (Z protokołu posiedzenia Senatu TUU z 12 lutego 1925 r.).

⁶⁰ CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 16, k. 12 verso (Z protokołu posiedzenia Senatu TUU z 1 lutego 1925 r.).

zainteresowania młodzieży studiowaniem na nielegalnym uniwersytecie). Stwierdzał też, że działalności TUU od początku przyświecały chybione idee: „patriotyczny sentymentalizm, spontaniczność i entuzjazm, a nie racjonalny cel”⁶¹. Wśród ukraińskich naukowców, mimo niewydolnej polityki władz polskich, stopniowo zyskiwała poparcie idea „pracy organicznej”, nastawionej na wykorzystanie legalnych możliwości dla wzmocnienia ukraińskości (Зашкільняк 2022: 191–193). Ostatecznie Kuratorium podjęło decyzję o zaprzestaniu działalności TUU wraz z zakończeniem roku akademickiego 1924/25. Majątek TUU podzielono między ukraińskie instytucje: NTSz, Towarzystwo „Proswita”, Muzeum Narodowe. Idea nielegalnych kursów uniwersyteckich na tyle się wyczerpała, że kiedy w 1926 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie pozwoliło NTSz na organizację ukraińskojęzycznych wykładów naukowych, te nie zostały utworzone z powodu braku chętnych⁶². Nie powiodły się także kolejne (po zaprzestaniu działalności TUU) próby ukraińsko-polskich negocjacji politycznych w sprawie utworzenia ukraińskiego uniwersytetu (doszło do nich w grudniu 1925 i styczniu 1926 r., a później w latach 1935–1936) (Мудрий 1999: 170–175, 180).

Drogi życiowe byłych wykładowców i studentów TUU biegły różnie. Najbardziej aktywni studenci, powiązani z UW, z których udziałem uniwersytet w znacznej mierze był tworzony, mogli zakończyć jedynie pierwsze semestry. Odkładając dalsze studia na bliżej nieokreśloną przyszłość, oddawali się działalności rewolucyjno-politycznej czy literacko-publicystycznej. W rezultacie ktoś został skazany na więzienie (za wrogą wobec państwa działalność), ktoś prowadził niewykrytą działalność antypolską, ktoś emigrował. Większość tych, którym udało się odbyć w TUU pełny kurs nauczania, wyczerpała tym samym swoje potrzeby edukacyjne. Dalsze sposoby na życie znajdowali oni jako działacze ukraińskich organizacji kulturalno-oświatowych, ekonomicznych czy społecznych. Studenci, którzy wstąpili na uniwersytet w ostatnich dwóch latach jego istnienia, w większości kontynuowali naukę na polskich uniwersytetach albo na WU w Pradze. Tak samo zdobywali klasyczne wykształcenie uniwersyteckie, nawet po kilkuletnim nauczaniu w TUU, młodzi ludzie, którzy pragnęli zajmować się nauką. Można przywołać tu przykład Mychajła Drahana (Михайло Драган) (1899–1952), potem ukraińskiego znawcy sztuki, który w latach 1921–1924 studiował na Wydziale Filozoficznym TUU, a w latach 1926–1930 na Wydziale Humanistycznym UJK.

Wykładowcy też się rozproszyli, przyjmując za jednoczącą wszystkich tylko jedną ukraińską organizację – NTSz. Niektórzy zostali wykładowcami polskich lub innych uniwersytetów, np. psycholog Stepan Baley i historyk Myron Korduba – Uniwersytetu

⁶¹ CDIAUL, z. 310, op. 1, spr. 1, k. 35–38. Nota pt. *Сучасний стан У.В.ІІІ. і його передісторія* (bez daty i podpisu; druk na maszynie).

⁶² Informował o tym Ogólne Zebranie NTSz, które odbyło się 30 maja 1926 r., prezes Kyryło Studynski (Хроніка НТШ 1929: 3).

Warszawskiego, językoznawca Iwan Ziłyński – UJ, sławista Iłarion Swiencicki – UJK, literaturoznawca Leonid Biłeckii – WUU w Pradze. Niektórzy zrobili kariery w sądownictwie, jak Włodzimierz Werhanowski, który został sędzią Sądu Apelacyjnego we Lwowie. Inni nadal pracowali jako nauczyciele w gimnazjach (głównie prywatnych), adwokaci i lekarze. Uniwersyteckie perspektywy dla niektórych wykładowców TUU otworzyły się w 1939 r. – wraz z przyłączeniem Ukrainy Zachodniej do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Profesorami UL zostali wówczas sławiści i literaturoznawcy: Iwan Bryk, Kyryło Studynski, Iłarion Swiencicki, Wasyl Szczurat; prawnicy: Jewhen Dawydiak, Ołeksandr Maritzak, Ołeksandr Nadraha, Stanisław Starosolski, Wołodymyr Werhanowski; historycy: Bohdan Barwinski, Iwan Krypjakewycz, Myron Korduba; etnograf i folklorysta Fiłaret Kolessa, matematyk Wołodymyr Lewycki, geograf Jurij Polanski. W 1940 r. na bazie Wydziału Lekarskiego UJK powstał Lwowski Państwowy Instytut Medyczny (Львівський державний медичний інститут), którego jednym z organizatorów był Marjan Panczyszyn.

Podsumowanie

Walka Ukraińców o utrakwizację (czyli rzeczywistą dwujęzyczność) UL, a później o utworzenie we Lwowie odrębnego uniwersytetu ukraińskiego, była ważną częścią życia politycznego i intelektualnego Galicji. Z formalnego punktu widzenia Uniwersytet Lwowski od 1871 r. był utrakwistyczny. Jednak w następnych latach praktyka dwujęzyczności w nim nie tylko się nie rozwinęła, lecz została zasadniczo ograniczona. Ograniczenie to ujawniło się dotkliwie pod koniec XIX w., kiedy ruch ukraiński wzmocnił się ideologicznie oraz instytucjonalnie. Trudności, jakie napotykali ukraińscy intelektualiści przy nominacjach na stanowiska profesorskie, wywołały w społeczeństwie poczucie niesprawiedliwości, a jednocześnie wzmocniły gotowość do zdecydowanego przeciwstawienia się ograniczeniom. Walka o utrakwizację szybko przerodziła się w żądanie utworzenia odrębnego ukraińskiego uniwersytetu we Lwowie. Dlatego powstanie Tajnego Uniwersytetu Ukraińskiego w latach 20. wiązało się ściśle z sytuacją zaistniałą przed wybuchem I wojny światowej.

Warto podkreślić, że pomimo konfrontacji, a nawet próby całkowitego zaprzeczenia, ruch ukraiński wpisał się w historię UL/UJK. Historia uniwersytetu to nie tylko to, co w nim było, ale także wszystko, co było poza nim i co nie znalazło w nim swojego miejsca. Tajny Uniwersytet Ukraiński był radykalną reakcją na zmiany polityczne, które w kwestii wyższego szkolnictwa narodowego zagrażały Ukraińcom, jak się wydawało, cofnięciem o dziesięciolecia. Społeczeństwo ukraińskie odebrało działania polskich władz w sprawie powstania uniwersytetu we Lwowie jako wielką niesprawiedliwość.

Nie wszyscy ukraińscy naukowcy, którzy stracili pracę na UL, podzielali pomysł utworzenia w mieście tajnego uniwersytetu. Niektórzy poszukiwali możliwości kontynuowania pracy naukowej i społecznej poza Lwowem, a nawet poza Polską. Byli wśród nich światowej klasy naukowcy – prawnik Stanisław Dnistrianski (w Pradze), historyk Stepan Tomasiwski (w Berlinie, później w Krakowie), geograf Stepan Rudnicki (w Wiedniu, Pradze, później w Charkowie). Z kolei wykładowcami TUU zostali byli profesorowie UL prawnik Wołodymyr Werhanowski oraz sławista Kyryło Studynski. Ani jednych, ani drugich nie można wykluczyć z historii UL.

Naszkiecowanie pełnego obrazu TUU jest dość trudne. Wszystko zależy od przyjętej perspektywy. Nie można jednak pominąć wymiaru narodowego tego przedsięwzięcia. Jeśli odciąć się od nastrojów społeczeństwa ukraińskiego początku lat 20., a w szczególności intelektualnych i politycznych jego przywódców, związanych z ogłoszeniem i utratą ZURL, to logiczne będzie zaakcentowanie pragnienia Ukraińców do poszanowania ich narodowych praw, dążeń intelektualnej i politycznej elity do potwierdzenia siły ukraińskiego narodu. Takie wnioski przeważają też w ukraińskiej historiografii. Prowadzona przez społeczeństwo ukraińskie walka o utrakwizację UL, a później o osobny narodowy uniwersytet we Lwowie, w tym stworzenie i działalność TUU, stała się mocną integralną częścią narodowej historii Ukrainy XX w.

Tajny Uniwersytet Ukraiński miał cele nie tyle edukacyjne, ile polityczne. Można powiedzieć, że pełnił funkcję politycznej opozycji. Historia owego uniwersytetu jest pouczająca w kilku aspektach: jako przykład związania celów oświatowych z narodowo-politycznymi, jako wspólny przejaw inicjatywy społecznej, opartej na nastrojach wspólnych różnym warstwom społeczeństwa, w końcu jako wyraz polsko-ukraińskich stosunków pierwszej ćwierci XX w., kiedy Galicja znajdowała się w wirze złożonych procesów państwowo-politycznych oraz kulturowo-narodowych, powiązanych z przejściem spod austriackich rządów konstytucyjno-monarchistycznych pod rządy państwa polskiego.

Oczywiście działalności TUU nie można oceniać według klasycznych kryteriów uniwersyteckich, gdyż nie była ona ukierunkowana na utrzymanie racjonalnego dystansu między nauką i oświatą z jednej strony a polityką z drugiej. Cel TUU polegał na zademonstrowaniu solidarności i siły ducha ukraińskiego społeczeństwa. Od razu zyskał wielkie znaczenie symboliczne, dawał świadectwo całości struktury narodowej. Tajny Uniwersytet Ukraiński był więc protestem przeciwko utwierdzaniu polskiej państwowości na terytorium, które Ukraińcy uważali za swoje. Chociaż projekt ukraińskiego uniwersytetu się nie powiódł, to pozwolił ukraińskiej inteligencji w jakiejś mierze nie tylko pogodzić się z powojenną dezorganizacją i przystosować do nowej rzeczywistości, ale także zdobyć nowe doświadczenia w pracy zawodowej (m.in. naukowej, społecznej), które zaowocowały w budowaniu ukraińskiego szkolnictwa w przyszłości.

Bibliografia

Źródła archiwalne

ALNUIF – Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (Архів Львівського національного університету імені Івана Франка)

Zespół P-119, opis 1: Sprawy osobowe pracowników

z. P-119, op. 1, spr. 220 – Bryk Iwan

z. P-119, op. 1, spr. 229 – Kolessa Fiłaret

z. P-119, op. 1, spr. 230 – Krypjakewycz Iwan

z. P-119, op. 1, spr. 232 – Łewycki Wołodymyr

z. P-119, op. 1, spr. 118 – Maritzak Ołeksandr

z. P-119, op. 1, spr. 127 – Nadraha Ołeksandr

z. P-119, op. 1, spr. 149 – Polanski Jurij

z. P-119, op. 1, spr. 582 – Starosolski Stanisław

z. P-119, op. 1, spr. 425 – Szczurat Wasyl

z. P-119, op. 1, spr. 31 – Werhanowski Wołodymyr

CDIAUL – Centralne Państwowe Archiwum Historyczne we Lwowie (Центральний державний історичний архів України, м. Львів)

Zespół 310, opis 1: Ukraiński Uniwersytet we Lwowie (1921–1925)

z. 310, op. 1, spr. 1, 2, 5, 12, 16, 24, 27, 35, 36, 151, 153–159, 160–162

z. 310, op. 1, spr. 1–394

[<https://tsdial.archives.gov.ua/index17.html>] [dostęp online: 05.09.2024].

DALO – Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego (Державний архів Львівської області)

Zespół 26, opis 5: Sprawy personalne grona profesorskiego i urzędników

z. 26, op. 5, spr. 53 – Balzer Oswald

z. 26, op. 5, spr. 71 – Bartoszewski Jan

z. 26, op. 5, spr. 584 – Dniestrzański Stanisław

z. 26, op. 5, spr. 589 – Dobrzański Jan

z. 26, op. 5, spr. 1952, 1953 – Finkel Ludwik

z. 26, op. 5, spr. 352 – Halban Alfred

z. 26, op. 5, spr. 510 – Hruszewski Mychajło

z. 26, op. 5, spr. 899 – Kolessa Aleksander

z. 26, op. 5, spr. 907 – Komarnicki Józef

z. 26, op. 5, spr. 1111 – Liske Ksawery

z. 26, op. 5, spr. 1229 – Machek Emanuel

z. 26, op. 5, spr. 1648 – Rudnicki Stefan

z. 26, op. 5, spr. 1809 – Stebelski Piotr

z. 26, op. 5, spr. 1833 – Studziński Cyryl

z. 26, op. 5, spr. 1692 – Święcicki Hilarion

- z. 26, op. 5, spr. 1889 – Tomaszewski Stefan
z. 26, op. 5, spr. 1860, 1861 – Twardowski Kazimierz
z. 26, op. 5, spr. 240 – Werhanowski Włodzimierz

Opracowania. Źródła drukowane

- Adamski Łukasz (2011): *Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków*, Warszawa.
- An ein hohes Abgeordnetenhaus (1901): *An ein hohes Abgeordnetenhaus des Reichrates zu Wien: Petition der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften zu Lemberg um Errichtung einer selbständigen ruthenischen Universität in Lemberg*, Львів.
- Biedrzycka Agnieszka (2012): *Kalendarium Lwowa 1918–1939*, Kraków.
- Błachowska Katarzyna (2007): *Ludwik Finkel (1858–1930)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 285–308.
- Bohachevsky-Chomiak Martha (1981): *The Ukrainian University in Galicia. A Pervasive Issue. Documents*, „Harvard Ukrainian Studies” 5 (4), 498–545.
- Bonusiak Andrzej (2000): *Lwów w latach 1918–1939. Ludność – Przestrzeń – Samorząd*, Rzeszów.
- Denkschrift (1916): *Denkschrift ueber die Notwendigkeit der Errichtung einer ukrainischen Universität in Lemberg*. Als Manuskript in 50 numerierten Exemplaren gedruckt, Lemberg.
- Julkowska Violetta (2007): *Ksawery Liske (1838–1891)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 181–200.
- Michalewska Krzysztofa (1974): *Próby utworzenia uniwersytetu ukraińskiego w Polsce 1919–1926*, maszynopis pracy doktorskiej, Uniwersytet Jagielloński, Biblioteka Jagiellońska, oddział rękopisów, 120/74.
- Mudryj Marian (2015): *Spór o ukraiński uniwersytet we Lwowie na przełomie XIX i XX stulecia i Ukraiński [Tajny] Uniwersytet (1921–1925)*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków, 887–911.
- Partyka Andrzej (1976): *Polskie koncepcje autonomii Galicji Wschodniej w latach 1919–1922*, „Studia Historyczne” 19 (4), 563–576.
- Pedycz Wasyl (2007): *Myron Korduba (1876–1947)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 453–466.
- Pisuliński Jan (2003): *Rozmowy na temat powołania uniwersytetu ukraińskiego w 1924 roku*, „Biuletyn Ukrainoznawczy” 9, 58–66.
- Redzik Adam (2009): *Prawo prywatne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, Warszawa.
- Redzik Adam (2010): *Z dziejów nauki i nauczania prawa karnego na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Profesor dr Piotr Stebelski (1857–1923)*, [w:] *O prawie i jego dziejach*

- księgi dwie: studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, ks. 1, kom. red. M. Mikołajczyk et al., Białystok–Katowice, 767–787.
- Redzik Adam (2017): *Wydział Prawa*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, wyd. 2, Kraków, 385–550.
- Stępień Stanisław (2008): *Studziński Cyryl (1868–1941)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 45/1, z. 184, red. A. Romanowski, Warszawa, 141–145.
- Stępień Stanisław (2014): *Kyryło Studynśkyj jako historyk*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów, 219–132.
- Toczek Alfred (2004), *Środowisko historyków lwowskich w latach 1860–1918*, „Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności” 6, 123–158.
- Tomaszewski Jerzy (1993): *Rząd Rzeczypospolitej Polskiej wobec projektu utworzenia uniwersytetu ukraińskiego we Lwowie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 103, 115–124.
- Wierzbicki Andrzej (2007): *Oswald Balzer (1858–1933)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki przy współpracy L. Zaszkilniaka, Rzeszów, 253–268.
- Zoll Fryderyk (2000): *Wspomnienia Fryderyka Zolla (1865–1948)*, oprac. I. Homola-Skapska, Kraków.
- Żukowski Przemysław Marcin (2011): *Krakowskie czasy studiów Rafała Lemkina*, „Dzieje Najnowsze” 43 (1), 139–158.
- Виздрик Віталій (2009): *До питання становлення Українського тасмного університету у Львові*, „Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Держава та армія” 652, 116–121.
- Винар Любомир (2006): *Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Шевченка. 1892–1934*, серія: Грушевськіяна, т. 8, Нью-Йорк–Дрогобич–Львів.
- Войнаровський Тит (1961): *Низка споминів з мого життя*, [в:] *Історичні постаті Галичини XIX–XX ст.*, Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 15–75.
- Гловацький Антон (2014): *Життєвий шлях, науково-педагогічна та громадсько-політична діяльність Станіслава Дністрянського*, [в:] *Адвокатура України: забуте і невідоме*, вип. 1, ред. І. Василик, Київ, 110–151.
- Головацький Іван (2004): *Іван Раковський (1874–1949): Життєписно-бібліографічний нарис*, Львів.

- Дудка Максим, Головач Юрій (2020): *Тасмний Український університет у Львові*, [в:] *Leopolis Scientifica. Наука у Львові до середини XX століття. Частина I. Наукові осередки: збірник наукових праць*, ред. О. Петрук, Львів, 163–196.
- Зайцев Олександр (2022): *Українці в Сеймі та Сенаті Польщі (1922–1939)*, Львів.
- Зашкільняк Леонід (1999): *До історії українсько-польських наукових взаємин у Львові міжвоєнного періоду*, [в:] *Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць*, т. 3, ред. М. Мудрий, Львів, 545–552.
- Зашкільняк Леонід (2022): *Історія в Українському тасмному університеті (1921–1925 рр.)*, „Наукові зошити історичного факультету Львівського університету” 23, 178–198.
- Кархут Василь (1935): *Буйні дні (Спогад рядовика У. В. Ш.)*, [в:] *25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної Громади*, Львів, 83–84.
- Качараба Степан, Комарницький Ярослав (2009): *Василь Мудрий – громадський діяч, політик, публіцист*, Дрогобич.
- Качмар Володимир (2009): *Львівський тасмний український університет*, [в:] *Енциклопедія історії України*, т. 6, Київ, 368.
- Качмар Володимир (2021): *Львівський університет у 1784–1918 роках: організаційні, освітньо-наукові та національні трансформації*, Львів.
- Кислий Василь (1991): *Українські високі школи у Львові і студентський рух у Західній Україні у першій половині 20-х років XX століття*, Львів.
- Коваль Андрій (2020). *Соціологічна державно-правова концепція „суспільних зв’язків” Станіслава Дністрянського*, Львів.
- Кордуба Мирон (2021): *Щоденник 1918–1925*, упоряд. О. Гнатюк, М. Чех, вступ. ст. О. Павлишина, Львів.
- Крип’якевич Іван (2001): *Спогади (Автобіографія)*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність” 8, *Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві*, ред. Я. Ісаєвич, упоряд. Ф. Стеблій, Львів, 75–140.
- Кульчицька Тетяна (2006): *Життєвий шлях, наукова та творча діяльність професора Юліана Редька*, „Вісник Львівського університету. Серія філологічна” 38 (2), 162–170.
- Кульчицька Тетяна (2008): *Лекції Мирона Кордуби в Українському тасмному університеті у Львові (1921–1925) в контексті тогочасних циклографічних видань вищої школи*, „Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Збірник наукових праць” 1 (16), 167–177.
- Кульчицький Маркіян (2008): *Автобіографічна повість Юліана Редька „Дурні діти” (1926) як документ часу*, „Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Збірник наукових праць” 1 (16), 485–494.
- Лазечко Петро (1994): *З історії створення та діяльності Українського тасмного університету у Львові (1924–1925 рр.)*, „Український історичний журнал” 6, 64–71.

- Левицький Кость (1926): *Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914: На підставі споминів*, Львів.
- Левицький Кость (1928), *Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918: 3 ілюстраціями, на підставі споминів і документів*, Львів.
- Лось Ян Станіслав (2018): *Українська справа у спогадах, листуванні й публіцистиці. Вибрані твори*, упоряд., наук. ред., комент. М. Маршал і С. Вуйтович, пер. з польськ. В. Сагана, Київ.
- Мельник Володимир (2023): *Наукове товариство імені Шевченка і Український (таємний) університет у Львові*, [в:] *150 років на службі української науки та культури. Гуманітарні науки*, ред. С. Гелей, Львів, 265–278.
- Мудрий Василь (1999): *Змагання за українські університети в Галичині*, Львів–Нью-Йорк, Українознавча бібліотека НТШ 12.
- Мудрий Мар'ян (2002): *Від Австрії до Польщі: проблема українського університету у Львові в першій чверті XX ст.*, [w:] *Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. Studia z dziejów Lwowa*, t. 4, ред. K. Karolczak, Kraków, 291–309.
- Мудрий Мар'ян (2012): *В обіймах політики. Український таємний університет у Львові, 1921–1925*, [в:] *Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць*, т. 8/2, ред. О. Аркуша, О. Вінниченко, М. Мудрий, Львів, 387–400.
- Мудрий Мар'ян (2022): *Дністрянський Станіслав-Северин*, [в:] *Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія*, т. 5, Львів, 235–240.
- Назарук Осип, Охримович Олена 1908: *Хроніка руху української академічної молодіжи у Львові*, [в:] „Січ” 1868–1908. Альманах в пам'ять 40-их роковин основання товариства „Січ” у Відні, зібрали і видали: Др. З. Кузеля і М. Чайківський, Львів, 387–435.
- Нахлік Євген (2018): *Перипетії з приват-доцентурою Івана Франка у Львівському та Чернівецькому університетах*, Львів.
- Новак Магдалена (2023): *Два світи: Проблема національної ідентифікації Андрея Шептицького в 1865–1914 роках*, пер. з польськ. А. Павлишин, Львів.
- Охримович Степан (1930): *Моє співробітництво в Національному Музею. 1926–1928*, [в:] *Двадцятьп'ять-ліття Національного Музею у Львові*, ред. І. Свенціцький, Львів, 51–52.
- Плохій Сергій (2011): *Великий переділ: Незвичайна історія Михайла Грушевського*, пер. з англ. М. Климчук, Київ.
- Прутула Ярослав, Тарнавський Роман (2011): *Університет Яна Казимира у Львові (1918–1939)*, [в:] *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*, т. 1, Львів, 54–79.
- Редько Юліан (1931): *Золота легенда українського студентства*, „Студентський шлях” 1–2, травень–червень, 35–36.

- Редько Юліан (2006): *Український університет у Львові (1920–1925) (Із споминів колишнього студента)*, [в:] Юліан Редько (1905–1993): *Статті. Спогади. Матеріали*, упоряд. Т. Кульчицька, наук. ред. О. Луцький, Львів, 118–130.
- Руда Оксана (2019): *Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках XX століття: реалізація та реценції*, Львів.
- Савенко Віктор (2009а): *Роль НТШ у діяльності Українського таємного університету (1921–1925)*, „Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Історія” 1, 46–52.
- Савенко Віктор (2009b): *Боротьба НТШ за відкриття українського університету у Львові в 20-х рр. XX ст.*, „Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія” 2, 139–146.
- Савчук Богдан (2020): *Адвокатська, економічна і громадсько-політична діяльність Степана Федака (1861–1937)*, Львів.
- Тельвак Віталій, Педич Василь (2016): *Львівська історична школа Михайла Грушевського*, Львів.
- Халак Надія (2013): *Наукове товариство ім. Шевченка в особах його видатних діячів: організаційна праця Степана Томашівського (1896–1918)*, „Українська біографістика” 10, 340–357.
- Хобзей Павло (1991): *Таємний Університет у Львові*, „Україна: Наука і культура” 25, 45–59.
- Хроніка НТШ (1929): *Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові*, ч. 69–70, *Звідомлення за р. 1926 по кінець 1929*, Львів.
- Целуйко Олександр (2023): *Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни в українських університетах міжвоєнного Львова*, „Наукові зошити історичного факультету Львівського університету” 24, 253–270.
- Чорновол Ігор (2007): *Робітня Францішка Ксаверія Ліске у спогадах Омеляна Калитовського (матеріали зі „Словника Івана Левицького”)*, [в:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 5, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów, s. 204–210.
- Шандра Валентина, Аркуша Олена (2022): *Україна в XIX столітті: доба модернізації*, Київ.
- Швагуляк Михайло (1997а): *До історії українсько-польських переговорів у 1921 році. Місія Тита Войнаровського*, „Записки Наукового товариства імені Шевченка” 233, 126–147.
- Швагуляк Михайло (1997b): *Степан Томашівський і західноукраїнський консерватизм*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність” 3–4, 308–336.
- Швагуляк Михайло (2008): *Історія українсько-польських стосунків у науковій концепції Степана Томашівського*, [w:] *Historia – mentalność – tożsamość. Miejsce i rola historii*

oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku, red. J. Pisulińska, P. Sierżęga, L. Zaszkiłniak, Rzeszów, 506–518.

Шологон Лілія (2014): *Український таємний університет у Львові (1921–1925 рр.)*, „Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис” 25–26, 368–372.

Spis ilustracji

1. Pismo dotyczące języka urzędowego na Cesarsko-Królewskim Uniwersytecie im. Cesarza Franciszka I (1902)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 510, k. 69.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_510_52203&view=single&p=70&browser=seadragon 174
2. Pismo dziekanatu Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Lwowskiego skierowane do Mychajły Hruszewskiego w sprawie języka urzędowego (1905)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 510, k. 72.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_510_52203&view=single&p=73&browser=seadragon 174
3. Pismo dotyczące remuneracji dla Petra Stebelskiego (1916)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1809, k. 199 recto.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1809_64895&view=single&p=203&browser=seadragon 176
4. Pieczęcie Tajnego Uniwersytetu Ukraińskiego. Autor Robert Lisowski (Роберт Лісовський) (1923) (Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, ukr. Центральний державний історичний архів України, м. Львів), z. 310, op. 1, spr. 15, k. 2–3.
[<https://tsdial.archives.gov.ua/EA%20pdf/310/310-1-15.pdf>] [dostęp online: 10.04.2024]) 181
5. Senat akademicki Tajnego Uniwersytetu Ukraińskiego. Od lewej siedzą: Myron Korduba, Marjan Panczyszyn, Wasyl Szczurat, Iwan Kuroweć, Maksym Łewycki (Максим Левицький). Od lewej stoją: Iwan Rakowski, Wołodymyr Werhanowski, Roman Kowszewycz (Роман Ковшевич), Maksym Muzyka (Максим Музика), Myron Wachnianyn (Мирон Вахнянин) (rok akademicki 1921/22) (archiwum rodzinne Juliana Red'ki)
[<http://surl.li/ytwepi>] [dostęp online: 10.04.2024] 184
6. Odpis dyplomu doktorskiego Ołeksandra Maritczaka (1911)
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 118, k. 3.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_118_53848&view=single&p=7&browser=seadragon 187
7. Poświadczenie dotyczące pracy zawodowej Ołeksandra Nadrahy w latach 1919–1925 na Tajnym Uniwersytecie Ukraińskim (1939)
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 127, k. 3.

- https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_127_66665&view=single&p=6&browser=seadragon..... 188
8. Dwie pierwsze strony indeksu Juliana Red'ki, studenta Wydziału Medycznego (rok akademicki 1924/25) (Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, ukr. Центральний державний історичний архів України, м. Львів), z. 310, op. 1, spr. 343, k. 1–2.
[<https://tsdial.archives.gov.ua/EA%20pdf/310/310-1-343.pdf>] [dostęp online: 10.04.2024] 189

Grzegorz Hryciuk
Uniwersytet Wrocławski
ORCID [0000-002-4108-2992](https://orcid.org/0000-002-4108-2992)

Nauki historyczne na Uniwersytecie Jana Kazimierza/ Lwowskim Państwowym Uniwersytecie im. Iwana Franki w latach 1939–1945

Choć już początek kadencji nowych władz Uniwersytetu Jana Kazimierza (UJK) 1 września 1939 r. odbywał się w dramatycznych okolicznościach agresji Niemiec na Rzeczypospolitą, to rozpoczęcie zajęć dydaktycznych w nowym roku akademickim w październiku 1939 r. przebiegało w sytuacji zupełnej katastrofy militarnej Polski, okupacji całego terytorium państwa przez III Rzeszę (z symbolicznym współuczestnictwem Słowacji) i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) (z niewielkim współudziałem Litwy). Lwów i jego Uniwersytet znajdowały się w swoistym punkcie zawieszenia między stanem dotychczasowym a zapowiadaną przez okupacyjne władze radzieckie reorganizacją oznaczającą, jak się spodziewano, bądź utworzenie dwóch uczelni – ukraińskiej obok polskiej, bądź jednej – wspólnej ukraińsko-polskiej.

Zgodnie z pierwotnymi intencjami władz radzieckich zawartymi w koncepcji reorganizacji całego systemu szkolnictwa na tzw. Ukrainie Zachodniej z 30 września 1939 r. UJK miał ulec daleko idącym przekształceniom struktury wewnętrznej i stać się uczelnią polsko-ukraińską składającą się z pięciu wydziałów, z tego czterech podzielonych na oddziały polski i ukraiński oraz nastawionego wyłącznie na kształcenie w nowo proklamowanym języku państwowym – ukraińskim Wydziału Prawa (Сливка, відп. ред. 1995: 56–57).

Niebawem projekt ten został zmodyfikowany. Ustępstwa pod adresem ludności polskiej wkrótce okazały się zbędne. Uniwersytet miał funkcjonować jako placówka ukraińska, co znalazło swoje odzwierciedlenie w nieoficjalnej pierwszej nazwie zreorganizowanej uczelni – Państwowy Uniwersytet Ukraiński im. Iwana Franki (LNUIF)¹.

¹ Zarządzenie ówczesnego rektora M. Marczenki z 18 października 1939 r. skierowane było do Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu, ale Zarządzenie Wszechzwiązkowego Komitetu ds. Szkół Wyższych

Dla Wydziału Humanistycznego proces ten oznaczał zmiany organizacyjne i personalne: w pierwszej kolejności wyodrębnienie zakładów historycznych w odrębny Wydział Historyczny, zatrudnienie grupy znanych i wyróżniających się pewnym dorobkiem naukowym historyków ukraińskich, najczęściej pracujących dotychczas w charakterze nauczycieli gimnazjalnych, czystkę zastanej kadry dydaktycznej w zdecydowanej większości narodowości polskiej, a w dalszej perspektywie uzupełnienie składu skierowanymi do Lwowa wykładowcami z centralnej i wschodniej Ukrainy.

Co interesujące sowietyzacją i ukrainizacją Uniwersytetu Lwowskiego (po zajęciu Lwowa przez Armię Czerwoną niemal automatycznie zrezygnowano w przestrzeni publicznej z patronatu Jana Kazimierza) miał się zająć od połowy października 1939 r. Mychajło Marczenko (ukr. Михайло Марченко) (1902–1983), historyk z wykształcenia, młodszy pracownik naukowy i – co ważniejsze – sekretarz organizacji partyjnej w Akademii Nauk Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (AN USRR) (szerzej: Redzik 2015: 942–946; Hnatiuk 2016: 239–287).

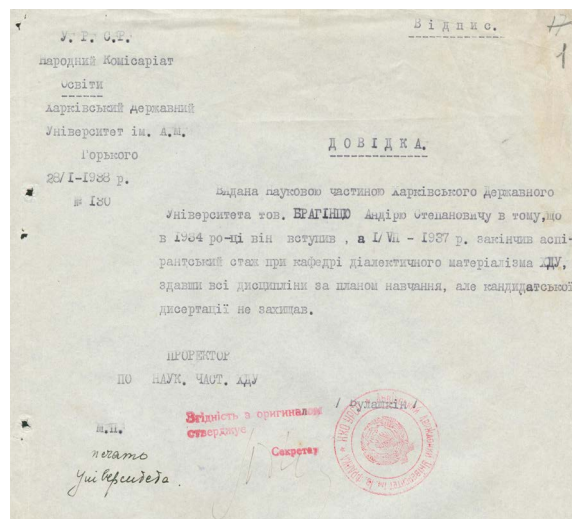
Początkowo – w październiku 1939 r. – dziekanem Wydziału Humanistycznego w miejsce dotychczasowego został znany naukowiec ukraiński Wasyl Simowycz (ukr. Василь Сімович) (1880–1944)². W listopadzie jednak nastąpiło wyodrębnienie Wydziału Historycznego. Na jego czele stanął, wyznaczony jeszcze w październiku 1939 r. przez Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Ukrainy (KC KP(b)U), Andrij Brahineć (ukr. Андрій Брагінець) (1903–1963)³, który czuwać miał nad kwestiami przekształceń strukturalnych oraz personalnych. Zgodnie z pismem zastępcy przewodniczącego Wszechzwiązkowego Komitetu ds. Szkół Wyższych Aleksieja Gagarina (ros. Алексей Гагарин) (1895–1960) z 28 listopada 1939 r. Brahineć objąć miał obok funkcji dziekana także stanowisko kierownika nowo powołanej Katedry Marksizmu-Leninizmu na LNUiF. Mimo obowiązków administracyjnych Brahineć zobowiązany był do odbywania 6 godzin wykładów tygodniowo w trzech dwugodzinnych cyklach. O wadze misji Brahincia świadczyły także uprzywilejowane warunki zatrudnienia (mimo braku stopnia zawodowego i naukowego) otrzymywać miał pensję profesorską powiększoną o 50% z racji sprawowania funkcji dziekana. Brahineć, podobnie jak rektorzy z lat 1939–1941: M. Marczenko i później Heorhij Byczenko (ukr. Георгій Биченко) (1900–1942), był typowym stalinowskim „wydwiżeniem”, mającym odpowiednie pochodzenie społeczne i pozbawiony poważniejszych kompromitujących i dyskredytujących zachowań staż komsomolski i partyjny. A. Brahineć urodził się 1 grudnia 1903 r. we wsi Mali Kaniwci (ukr. Малі Канівці,

przy Radzie Komisarzy Ludowych ZSRR z 1 grudnia 1939 r. o zmianie nazwy przemianowało UJK na Lwowski Państwowy Uniwersytet ZSRR, któremu następnie w styczniu 1940 r. zmieniono nazwę na Lwowski Państwowy Uniwersytet im. Iwana Franki (Redzik 2015: 930–932).

² ALNUiF, z. P_119, op. 1, spr. 168, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_168_66642](#).

³ ALNUiF, z. P_119, op. 1, spr. 22, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_22_66720](#).

obecnie obwód czerkaski, Ukraina) i od 5 kwietnia 1926 r. był członkiem partii bolszewickiej. W latach 1929–1934 studiował filozofię w Charkowie na (późniejszym) Charkowskim Uniwersytecie Państwowym im. M. Gorkiego, od 1934 do 1937 r. na tym samym uniwersytecie odbył staż aspirancki (studia doktoranckie) wprawdzie zakończony, ale nie ukoronowany do jesieni 1939 r. obroną pracy doktorskiej (kandydackiej).

Il. 1. Odpis zaświadczenia wystawiony dla Andrija Brahincia przez Charkowski Uniwersytet Państwowy im. M. Gorkiego (1938)

Nie przeszkodziło to jednak Brahinciowi, będącemu jedynie wykładowcą filozofii, być od 1937 do 1939 r. kierownikiem Katedry Materializmu Dialektycznego, a od 1939 r. kierownikiem Katedry Marksizmu-Leninizmu. Od momentu skierowania go do Lwowa kariera dydaktyczno-naukowa (mimo braku publikacji naukowych) nowego dziekana wyraźnie przyspieszyła. Najpierw na mocy decyzji Wyższej Komisji Atestacyjnej Wszechzwiązkowego Komitetu ds. Szkół Wyższych przy Radzie Komisarzy Ludowych ZSRR z 29 grudnia 1939 r. otrzymał tytuł naukowy docenta w Katedrze Marksizmu-Leninizmu. Dwa tygodnie później w trakcie 10-dniowego urlopu (od 7 do 17 stycznia 1940 r.) zdążył nie tylko sprowadzić swoją rodzinę do Lwowa, ale równocześnie 11 stycznia 1940 r. na Charkowskim Uniwersytecie Państwowym obronić pracę doktorską z zakresu filozofii, która była uwieńczeniem jego aspirantury. Od tej pory aż do czerwca 1941 r. Brahinec sprawował na Uniwersytecie Lwowskim obie funkcje administracyjno-naukowe, nosząc dumny tytuł „pełniącego obowiązki profesora”⁴. Okrutną, choć dość stereotypową, charakterystykę Brahincia zamieściła na kartach swoich wspomnień Karolina Lanckorońska:

Gdzieś w lutym 1940 zjawił się nowy dziekan naszego Wydziału Historycznego prof. Brachyneć. W futrzanej czapie, w butach silnie łożem pachnących przyjął mnie w dzie-

⁴ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 22, k. 5, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_22_66720&view=single&p=10](https://auwr.ua/001_P_119_0_1_22_66720&view=single&p=10).

kanacie i zlecił mi kurs ogólny pt. „Barok, renesans, renesans, barok”. Ten dziwny tytuł najprawdopodobniej pochodził stąd, że mój nowy szef, nie był pewien, które z tych dwóch słów należy wymienić najpierw. [...] Towarzysz Brachyнець nie znał też podobno liter łacińskich, w każdym razie nie nigdy nie przeczytał przez cały okres swego dziekanatu, co by było tymi literami napisane. Były mu one zresztą zupełnie niepotrzebne, skoro był profesorem leninizmu i stalinizmu. (Lanckorońska 2001: 27)

Il. 2. Iwan Krypjakewycz

Il. 3. Markijan Smiszko

Wśród przyjętych jeszcze w październiku 1939 r. do pracy na Wydziale Humanistycznym naukowców ukraińskich wyróżniał się ceniony znawca historii Lwowa Iwan Krypjakewycz (ukr. Іван Крип'якевич) (1886–1967)⁵, który na stanowisku profesorskim zatrudniony został 24 października 1939 r. (zob. Skład UJK: 1938/39; Biedrzycka 2022: 227–229).

Innym wybitnym naukowcem ukraińskim, który został przyjęty na Uniwersytet i przejął po Edmundzie Bulandzie (1882–1951)⁶ Katedrę Archeologii, był Jarosław Pasternak (ukr. Ярослав Пастернак) (1892–1969)⁷. Po aresztowaniu we wrześniu 1939 r. Leona Kozłowskiego (1892–1944)⁸ Katedrę Prehistorii objął adiunkt Markijan Smiszko (ukr. Маркіян Смішко, w DALO jako Marccjan Śmiszko)⁹ (1900–1981)¹⁰.

Do połowy grudnia 1939 r. zajęcia na Uniwersytecie w znacznej mierze w starym składzie osobowym – choć ze zmienioną w poważnym stopniu grupą studenczką – prowadzone były według przedwojennych zasad. Przykładowo: do grudnia 1939 r. Bronisław Włodarski (1895–1974)¹¹ prowadził nadal wykład „Historiografia średniowieczna ze szczególnym uwzględnieniem Europy środkowej i wschodniej”¹². Barwnie atmosferę wykładów jesienią 1939 r. opisała Karolina Lanckorońska:

⁵ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 230, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_230_66612](#).

⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 174, [AUWR_UA_000_26_0_5_174_51671](#).

⁷ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 141, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_141_66657](#).

⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 891, [AUWR_UA_000_26_0_5_891_56833](#).

⁹ W nowej rzeczywistości stosowano już ukraiński zapis imienia i nazwiska. Tak samo było w przypadku nazwiska i imienia Jana Starczuka i Róży Smereczyńskiej-Szul.

¹⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1758, [AUWR_UA_000_26_0_5_1758_56684](#).

¹¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 274, [AUWR_UA_000_26_0_5_274_51650](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 35, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_35_66712](#).

¹² ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 35, k. 5, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_35_66712&view=single&p=8](#).

„Wszyscy mają wyklądać”, brzmiało polecenie. Wykładałam i ja. Zespół słuchaczy był dość osobliwy. Polskiej młodzieży męskiej nie było ani śladu, ukrywała się, uczniowie przychodzili pojedynczo do naszych mieszkań po książki i po wskazówki do dalszej pracy. Na wykłady chodziły dawne słuchaczki, które twierdziły, że godziny spędzone ze mną ułatwiały im jakoś przetrwanie, oraz słuchacze nowi, narodowości niepolskich, przysłani przez nowe władze. Ponieważ, według dawnego planu, wykładałam najspokojniej w świecie malarstwo sienneńskie XIV w., biedni ci przybysze odsiadali godziny bezradnie, wpatrzeni nie w przezroczną na ekranie, tylko w pustkę gdzieś przed siebie. A przychodzić musieli, bo kontrolowano nas wszystkich ściśle. Nieraz zasypiali i akompaniowali mojemu wykładowi rytmicznym chrapaniem, podczas gdy ja starałam się tłumaczyć, kim był Simone Martini, przyjaciel Petrarke... (Lanckorońska 2001: 24)

Prawdziwa rewolucja organizacyjna i personalna dokonała się w styczniu 1940 r., choć zapowiadającym ją pomrukiem była masowa akcja wypełniania ankiet personalnych i sporządzania życiorysów w ostatniej dekadzie grudnia 1939 r. Podlegali jej zarówno mianowani pracownicy naukowcy Uniwersytetu, jak i osoby prowadzące zajęcia zlecone: zatrudnieni jako wykładowcy docenci lub profesorowie tytularni. Obdarzony 8 stycznia 1940 r. nowym patronem Uniwersytet Lwowski przystąpił do pracy po reorganizacji już 15 stycznia jako radziecki WUZ (BY3 – ros. Высшее учебное заведение). W przypadku Wydziału Historycznego oznaczało to przejście na system katedr, dostosowany do panującego w ZSRR, a wynikającego z założeń materializmu historycznego w ujęciu stalinowskim, zawartym w rozdziale czwartym *Krótkiego kursu historii WKP(b)* napisanego (lub co najmniej autoryzowanego) przez samego Józefa Stalina, podziału na epoki historyczne w kompletnie odmienionym składzie osobowym. W miejsce Zakładu Prehistorii powstała Katedra Historii Społeczeństwa Przedklasowego, Zakład Archeologii Klasycznej przekształcono w Katedrę Archeologii i Kultury Materialnej, Zakład Historii Starożytnej w Katedrę Historii Starożytnego Świata, Zakład Nauk Pomocniczych Historii przekształcono – tymczasowo – w Katedrę Nauk Pomocniczych Historii, Zakład Historii Powszechnej Średniowiecznej w Katedrę Historii Wieków Średnich, Zakład Sztuki Polskiej i Wschodnioeuropejskiej w Katedrę Historii Sztuki. Na nowym ukraińskim Uniwersytecie nie było już miejsca na Zakład Historii Polski – w jego miejsce powstała Katedra Historii Ukrainy, zaprzepaszczonego dorobek lwowskiej szkoły historii gospodarczej, rozwiązując Zakład Historii Społecznej i Gospodarczej. Dopiero w kwietniu funkcjonować zaczęła Katedra Historii Nowożytnej w miejsce Zakładu Historii Powszechnej Nowożytnej, natomiast w styczniu 1940 r. utworzono Katedrę Historii Narodów ZSRR (Redzik 2015: 955–956).

Ofiarą ankietyzacji przeprowadzonej w grudniu 1939 r. padła, jak się wydaje, większość przedwojennych pracowników naukowych zarówno zatrudnionych na stałe, jak i wykładających czy prowadzących zajęcia na Wydziale Historycznym. Spośród osób, które nie otrzymały zgody na przedłużenie pracy na Uniwersytecie, byli: Ludwik Bazyłow

(w DALO jako Ludwik Bazylów) (1915–1985)¹³, Franciszek Bujak (1875–1953)¹⁴, Łucja Charewicz (Charewiczowa) (1897–1943)¹⁵, Zbigniew Ciekliński (1905–1982)¹⁶, Mieczysław Gębarowicz (1893–1984)¹⁷, Kazimierz Hartleb (1886–1951)¹⁸, Stanisław Hoszowski (1904–1987)¹⁹, Stefan Inglot (1902–1994)²⁰, Karolina Lanckorońska (1898–2002)²¹, Aleksandra Majerska (1900–?)²², Ewa Maleczyńska²³ (1900–1972)²⁴, Karol Maleczyński (1897–1968)²⁵, Czesław Nanke (1883–1950)²⁶, Kazimierz Tyszkowski (1894–1940)²⁷, Bronisław Włodarski.

Pozbywając się dotychczasowych pracowników, uczelnia nie zawsze wywiązywała się należycie ze swoich zobowiązań, jak w przypadku Aleksandry Majerskiej zatrudnionej do stycznia 1940 r. w Katedrze Historii Sztuki. W dniu 30 stycznia 1940 r. skierowała ona do dziekana Wydziału Historycznego pismo, w którym prosiła

o zarządzenie wypłacenia [...] należnych poborów asystenckich. A to zaległych 25% z pensji grudniowej 1939 oraz pensję za styczeń b.r. do 21 wraz z dwutygodniową odprawą. Prośbę swoją uzasadniam tym, że przez cały ten czas pracowałam w Zakładzie Historii Sztuki w pełnym wymiarze godzin a formalnie wypowiedział mi posadę asystentki Dziekan Wydziału Historycznego dnia 21 stycznia b.r.²⁸.

¹³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 48, [AUWR_UA_000_26_0_5_48_49135](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 434, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_434_66590](#).

¹⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 185, [AUWR_UA_000_26_0_5_185_51669](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 26, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_26_53882](#).

¹⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1980, [AUWR_UA_000_26_0_5_1980_56622](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 197, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_197_53813](#).

¹⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2023, [AUWR_UA_000_26_0_5_2023_62799](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 595, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_595_66454](#).

¹⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 394, [AUWR_UA_000_26_0_5_394_51621](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 42, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_42_53875](#).

¹⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 379, [AUWR_UA_000_26_0_5_379_51624](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 40, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_40_53877](#).

¹⁹ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 53, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_53_53871](#).

²⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 769, [AUWR_UA_000_26_0_5_769_51597](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 74, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_74_53862](#).

²¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1140, [AUWR_UA_000_26_0_5_1140_56780](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 415, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_415_53800](#).

²² ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 524, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_524_66511](#).

²³ W DALO zachowała się teżteczka osobowa Ewy Maleczyńskiej pod jej panińskim nazwiskiem Szwieger.

DALO, z. 26, op. 5, spr. 2103, [AUWR_UA_000_26_0_5_2103_62775](#).

²⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1179, [AUWR_UA_000_26_0_5_1179_56774](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 113, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_113_66670](#).

²⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1180, [AUWR_UA_000_26_0_5_1180_56773](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 114, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_114_53851](#).

²⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1330, [AUWR_UA_000_26_0_5_1330_56753](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 126, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_126_53842](#).

²⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1917, [AUWR_UA_000_26_0_5_1917_56642](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 189, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_189_53818](#).

²⁸ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 524, k. 6, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_524_66511&view=single&p=9](#).

Proces zwalniania mógł się przeciągnąć nawet do wiosny, jak w przypadku Karoliny Lanckorońskiej, która otrzymała wypowiedzenie dopiero 10 kwietnia 1940 r. (Lanckorońska 2001: 50–51).

Nieprzyjęci do pracy naukowcy nierzadko kontynuowali lub podejmowali pracę w szkołach średnich jako nauczyciele, m.in. Ewa Maleczyńska, Ludwik Bazylow, Bronisław Włodarski, dla innych przystaniały się biblioteki (w których zresztą część pracowała już przed wojną), np. dla Karola Maleczyńskiego – biblioteka Instytutu Historii Akademii Nauk USRR, czy dla Stefana Inglota, Kazimierza Hartleba, Mieczysława Gębarowicza – Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka im. Wasyla Stefanyka, czyli przemianowany w 1940 r. dawny Zakład Narodowy im. Ossolińskich (ZNIo, zwany też Ossolineum). Karolina Lanckorońska i Łucja Charewicz, jako zagrożone aresztowaniem (ze względu na pochodzenie społeczne, koneksje rodzinne, działalność przedwojenną lub zaangażowanie w konspirację antyradziecką), w 1940 r. zdecydowały się przenieść do niemieckiej strefy okupacyjnej (Lanckorońska 2001: 50–51).

Przedłużenia zatrudniania doczekała się nieliczna tylko grupa dawnych pracowników naukowych UJK. Wśród profesorów, dotychczasowych kierowników Zakładów, byli to Teofil Modelski (1881–1967)²⁹ i Władysław Podlacha (1875–1951)³⁰, ponadto Kazimierz Majewski (1903–1981)³¹, Marian Haisig (1908–1996)³². Edmund Bulanda początkowo pozostał w gronie pracowników Wydziału Historycznego, jednak 15 listopada 1940 r. „nakazem” rektora nr 325 został przeniesiony na Wydział Filologiczny jako wybitny znawca świata antycznego³³ (Redzik 2015: 955). Spośród naukowców pochodzenia ukraińskiego byli to wcześniej wspomniany Markijan Smiszko i Iwan Starczuk (ukr. Іван Старчук, w DALO jako Jan Starczuk (1894–1950)³⁴ z Zakładu Archeologii i Roza Smereczyńska-Szul (ukr. Роза Смеречинська-Шуль, w DALO jako Róża Smereczyńska-Szul) (1911–?)³⁵, która zadeklarowała narodowość ukraińską, mimo wyznania rzymskokatolickiego. Przypadek Smereczyńskiej-Szul był dość symptomatyczny. W dniu 28 czerwca 1939 r. z wynikiem ledwie dostatecznym obroniła pracę magisterską „Aleksander Nowakowski na tle impresjonizmu polskiego”, a trzy tygodnie później na wniosek W. Podlachy została zatrudniona jako asystentka w Katedrze Historii Sztuki. W styczniu

²⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1276, [AUWR_UA_000_26_0_5_1276_56758](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 125_a, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_125_A_60745](#).

³⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1527, [AUWR_UA_000_26_0_5_1527_56732](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 239, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_239_66610](#).

³¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1154, [AUWR_UA_000_26_0_5_1154_56779](#).

³² DALO, z. 26, op. 5, spr. 340, [AUWR_UA_000_26_0_5_340_51636](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 462, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_462_66566](#).

³³ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 325, 15 XI 1940, DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k.72.

³⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1802, [AUWR_UA_000_26_0_5_1802_56674](#).

³⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1757, [AUWR_UA_000_26_0_5_1757_56685](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 579, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_579_66467](#).

1940 r. na mocy „nakazu” 117, par. 12 rektora Uniwersytetu została starszym laborantem przy Katedrze Historii Sztuki. 15 marca 1940 r. awansowała, obejmując stanowisko asystenta i kierownika Gabinetu Historii Sztuki. Jednocześnie będąc najprawdopodobniej osobą zaufania nowych radzieckich władz uczelni, od 1 lutego 1940 r. do 15 maja 1940 r. była pomocnikiem dziekana Wydziału Historycznego³⁶.

Losy Mariana Haisiga były modelowym wręcz przykładem sposobu podejścia nowych władz do młodego, zdolnego, niezaangażowanego wcześniej politycznie naukowca. Haisig, pracujący od 1935 r. jako asystent starszy w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii, w styczniu 1940 r. został odsunięty od pracy dydaktycznej i zatrudniony jako starszy laborant w Katedrze Historii Wieków Średnich i Nauk Pomocniczych Historii. Z dniem 1 listopada 1940 r. ze względu na redukcję etatów został wyznaczony na stanowisko kierownika Gabinetu Nauk Pomocniczych Historii przy Katedrze Historii Wieków Średnich (z dotychczasową pensją, jednak opłacaną z innych środków), a następnie 1 grudnia przeniesiony na stanowisko bibliotekarza Katedry³⁷. 12 marca 1941 r. Haisig skierował podanie do rektora Uniwersytetu o zatrudnienie go na wakujące stanowisko docenta Katedry Historii Wieków Średnich lub laboranta w Katedrze Historii Krajów Kolonialnych i Zależnych. Podanie M. Haisiga otrzymało pozytywną opinię zwierzchnika, który oceniał go jako pracownika bardzo sumiennego, cały czas czynnego naukowo³⁸. Mimo pochlebnej oceny przełożonego Haisig nie tylko nie został zatrudniony na bardziej prestiżowym stanowisku, ale 27 marca 1941 r. w ogóle zwolniony z pracy w związku z niepełnym obciążeniem dydaktycznym Katedry i skierowany do dyspozycji Lwowskiego Obwodowego Wydziału Oświaty Ludowej³⁹.

Równie skomplikowane, choć w odróżnieniu od M. Haisiga, zakończone swoistym happy endem okazały się losy jednego z najznakomitszych profesorów lwowskich Franciszka Bujaka. Mimo chronicznych problemów z liczebnością studentów, a więc z pensjami dla pracowników dydaktycznych oraz liczbą etatów, profesor Bujak decyzją nowego (jeszcze wówczas pełniącego obowiązki) rektora H. Bycenki został 12 listopada 1940 r. przywrócony do pracy na stanowisku profesorskim (ale jako pełniącego obowiązki profesora!), i to z datą zatrudnienia od 1 września 1940 r.⁴⁰ Pod koniec marca 1941 r. ze względu na brak obciążeń w Katedrze Wieków Średnich Bujaka przeniesiono na pół

³⁶ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 579, k. 6 verso, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_579_66467&view=single&p=8](#).

³⁷ Decyzje w obu sprawach zostały podjęte formalnie *post factum*, bo 18 listopada i 6 grudnia 1940 r. Wyciąg z zarządzenia rektora nr 327 z 18 XI 1940 r., DALO, z. P-119, op. 1, spr. 2021, k.73.

Wyciąg z zarządzenia rektora nr 343 z 6 XII 1940 r., DALO, z. P-119, op. 1, spr. 2021, k. 88.

³⁸ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 462, k. 37, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_462_66566&view=single&p=46](#).

³⁹ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 81 z 27 III 1941 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k.158.

⁴⁰ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 321 z 12 XI 1940 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k.64.

etatu, ale po niespełna trzech tygodniach – niewykluczone, że ze względów politycznych – przywrócono mu cały etat⁴¹.

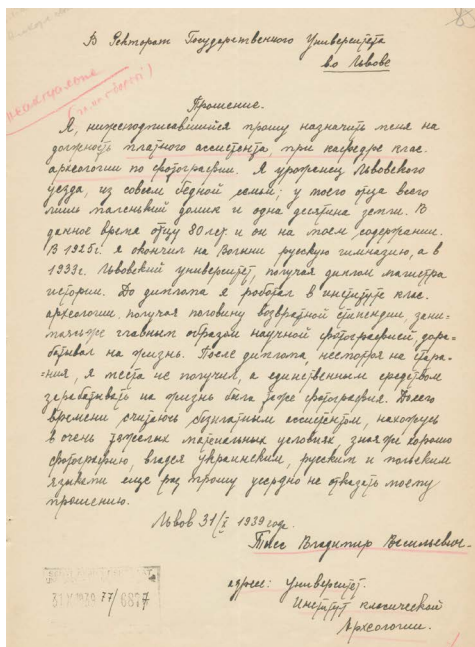
Stosunkowo najwięcej szczęścia miał zatrudniony przed wojną w Zakładzie Historii Powszechnej Średniowiecznej jako asystent starszy Jan Kropp (1903–1960)⁴², który został starszym laborantem w Katedrze Historii Wieków Średnich do połowy listopada 1940 r., gdy w ramach redukcji etatów zdegradowano go do funkcji laboranta⁴³.

W miejsce zwolnionych pracowników naukowych na uczelni od stycznia 1940 r. zaczęli pojawiać się nowi – po części wywodzący się spośród mieszkańców tzw. zachodnich obwodów USRR, po części przybysze z centralnej i wschodniej Ukrainy – kierowani tu przez odpowiednie instancje partyjne w celu zapewnienia prawomyślnej i zaufanej obsady tego politycznie ważnego kierunku.

Jedynym z absolwentów dawnego C.K. Uniwersytetu imienia Cesarza Franciszka I, jeszcze z czasów austriackich, który objął wyższe stanowisko na Wydziale Historycznym, był Omelian Terlecki (ukr. Омелян Терлецький) (1873–1958)⁴⁴. Urodzony 2 grudnia 1873 r. w Kramarzówce (pow. jarosławski) studiował w latach 1892–1896 we Lwowie

historię i geografę, a następnie pracował jako nauczyciel (z tytułem profesora gimnazjalnego) w szeregu szkół średnich aż do końca lat 30. XX w. 13 stycznia 1940 r. został zatrudniony (miał wówczas ponad 66 lat) jako starszy wykładowca w Katedrze Wieków Średnich. Z czasem objął funkcję pełniącego obowiązki kierownika tej Katedry.

Z Galicji Wschodniej wywodziło się też kilkoro młodszych pracowników przyjętych w pierwszych miesiącach 1940 r. bądź w kolejnych na niższe stanowiska służbowe na Wydziale Historycznym. 13 lutego 1940 r. stanowisko laboranta w Katedrze Archeologii objął Wołodymyr Tyss (ukr. Володимир Тисс) (1903–1960)⁴⁵, Ukrainiec, urodzony 20 sierpnia 1903 r. w Jaryczowie Nowym (obwód lwowski),

Il. 4. Prośba Wołodymyra Tyssa o przyjęcie na stanowisko asystenta (1939)

⁴¹ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 80 z 27 III 1941 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k.166.

Wyciąg z zarządzenia rektora nr 101 z 14 IV 1941 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k.158.

⁴² DALO, z. 26, op. 5, spr. 977, [AUWR_UA_000_26_0_5_977_56820](#).

⁴³ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 327 z 15 XI 1940 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k.73.

⁴⁴ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 181, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_181_66634](#).

⁴⁵ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 588, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_588_66459](#).

absolwent studiów na UJK w latach 1927–1933, pracujący wcześniej jako nauczyciel w szkołach średnich⁴⁶. Na przełomie stycznia i lutego 1940 r. zatrudniony został jako laborant w Katedrze Historii Starożytnego Świata Ire Bleich (1913–?)⁴⁷, narodowości żydowskiej, urodzony 2 grudnia 1913 r. we Lwowie, będący w chwili zatrudnienia jeszcze studentem IV roku historii. Bleich pracował po ukończeniu szkoły średniej przez 10 lat jako nauczyciel prywatny. Jego atutem była deklarowana dobra znajomość – obok języka ukraińskiego i polskiego – także żydowskiego, niemieckiego i włoskiego, słabsza – angielskiego⁴⁸. W 1940 r. jako starszy laborant w Katedrze Historii Starożytnego Świata zatrudniony został Ołeksandr Dombrowski (ukr. Олександр Домбровський) (1914–2014)⁴⁹. Urodzony 8 września 1914 r. we Lwowie, w latach 1934–1939 studiował na Wydziale Humanistycznym UJK. Po krótkim epizodzie pracy w żydowskiej szkole średniej jako nauczyciel języka ukraińskiego zatrudniony został na Wydziale Historycznym LNUIF. Jesienią 1940 r. na fali redukcji etatów Dombrowskiego zdegradowano ze stanowiska starszego laboranta na laboranta⁵⁰.

Spśród absolwentów Uniwersytetu Lwowskiego i doktorów UJK został zatrudniony na stanowisku docenta w Katedrze Archeologii także Daniel (Dan) Lusthaus (?–?), który w 1941 r. miał być jednym z członków ekspedycji archeologicznej do Kryłosu w ówczesnym województwie stanisławowskim (ukr. Крилос, dziś obwód iwanofrankiwski, Ukraina)⁵¹.

Proces przyjmowania nowych pracowników trwał przez cały rok 1940 i początek 1941. W pierwszej połowie 1941 r. stanowisko starszego laboranta w Katedrze Historii Narodów ZSRR objęła Wołodymyra Perejma-Mychajłowa (ukr. Володимира Перейма-Михайлова) (1902–?)⁵². Urodzona 1 maja 1902 r. we Frysztaku (powiat strzyżowski) Ukrainka była absolwentką UJK. W 1931 r. otrzymała dyplom magistra filozofii. Na Uniwersytet przeniosła się z posady szefa gabinetu metodycznego przy Podhajeckim Rejonowym Wydziale Oświaty Ludowej⁵³.

⁴⁶ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 588, k. 6, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_588_66459&view=single-&p=10](#).

⁴⁷ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 439, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_439_66585](#).

⁴⁸ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 439, k. 2, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_439_66585&view=single-&p=5](#).

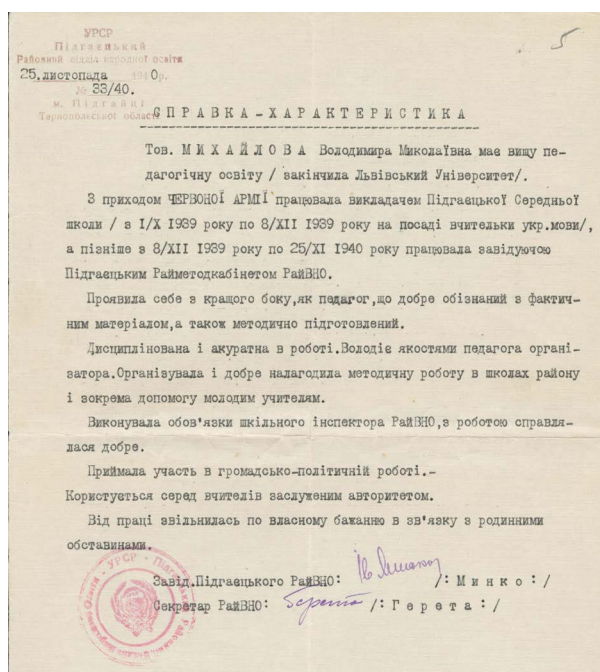
⁴⁹ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 485, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_485_66546](#).

⁵⁰ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 485, k. 1, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_485_66546&view=single-&p=3](#).

⁵¹ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 154 z 31 V 1941 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k.191.

⁵² ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 554, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_554_66487](#).

⁵³ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 544, k. 6, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_554_66487&view=single-&p=11](#).

II. 5. Charakterystyka Wołodymyry Perejmy-Mychajłowej (1940)

Postać o znacznie większym znaczeniu, biorąc pod uwagę zarówno jej losy przedwojenne, jak i powojenne, była Helena Michnik (1903–1969)⁵⁴, która od 8 września do 15 listopada 1940 r. pracowała jako starszy preparator w Katedrze Historii Nowożytnej, a 15 listopada 1940 r. została asystentem w Katedrze Historii Nowożytnej. Urodzona 19 lipca 1903 r. w Krakowie Helena Michnik była absolwentką Uniwersytetu Jagiellońskiego z 1926 r. i legitymowała się stopniem doktora oraz magistra filozofii. Jej przedwojenną karierę nauczycielską przerwała aktywna działalność w ruchu komunistycznym i dwa aresztowania. Helena Michnik w 1939 r. uciekła do Lwowa i tam początkowo (od stycznia do marca 1940 r.) pracowała w jednym z Zarządów Domów, a następnie ukończyła w sierpniu 1940 r. kursy pedagogiczne, które dawały jej prawo do nauczania historii w klasach od V do VII⁵⁵.

Przynależność do ruchu komunistycznego zadecydowała także o zatrudnieniu na Wydziale Historycznym w styczniu 1941 r. Stefana Rudniańskiego (1887–1941),⁵⁶ i to w momencie dokonywania znacznych redukcji kadry naukowej na Uniwersytecie. Jako pełniący obowiązki docenta został przyjęty 1 stycznia 1941 r. do pracy w Katedrze Wieków Nowych, z zaliczonym 11-letnim stażem i uposażeniem 900 rubli⁵⁷.

⁵⁴ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 532, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_532_66503](#).

⁵⁵ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 532, k. 6, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_532_66503&view=single-
&p=10](#).

⁵⁶ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 160, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_160_53829](#).

⁵⁷ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 21 z 25 I 1941 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k. 116.

Daleko istotniejsze z punktu widzenia funkcjonowania Wydziału Historycznego było zatrudnienie pracowników przybyłych ze wschodu. Objęli oni nie tylko ważne stanowiska funkcyjne, ale prowadząc wykłady, przeszczepiali na grunt lwowski formy i treści radzieckiej dydaktyki oraz nauki historycznej.

Wśród nowych katedr, które powstały w 1940 r., jedną z najważniejszych była Katedra Historii Narodów ZSRR, na której czele stanął oddelegowany z Kijowa Wasyl Oseczynski (ukr. Василь Осечинський) (1904–1981)⁵⁸, będący docentem i do 1940 r. wykładowcą historii ZSRR na prestiżowym Kijowskim Uniwersytecie Państwowym. Oseczynski, urodzony 21 lipca 1904 we wsi Hryszivci (ukr. Гришівці; obwód winnicki), charakteryzował się nienaganną postawą polityczną jako członek partii bolszewickiej od 1926 r. Po ukończeniu w latach 1928–1932 kijowskiego Instytutu Oświatowego i zdobyciu profesji wykładowcy historii był w latach 1932–1938 lektorem (wykładowcą) historii w Wyższej Komunistycznej Szkole Rolniczej, równocześnie kierując Katedrą Historii na tej uczelni. W tym czasie, latach 1935–1937, odbył studia aspiranckie na Kijowskim Uniwersytecie Państwowym, których ukończenie umożliwiło mu uzyskanie w 1937 r. tytułu zawodowego docenta. W 1938 r. rozpoczął pracę jak wykładowca na Kijowskim Uniwersytecie Państwowym. Skierowany na początku 1940 r. do Lwowa objął tam jako – ostatecznie – pełniący obowiązki profesora⁵⁹, mimo braku stopnia kandydackiego – Katedrę Historii Narodów ZSRR, którą kierował do 1941 r. W jego dokumentach personalnych brak informacji o jakichkolwiek (poważniejszych?) dokonaniach naukowych; dowodem dość powierzchownego przygotowania do pracy na wyższej uczelni była znajomość języków – słaba języka niemieckiego, bardzo dobra jedynie rosyjskiego i ukraińskiego⁶⁰. O pozycji Oseczynskiego w nieformalnej hierarchii władzy świadczyć może fakt, że to jemu powierzono zastępowanie dziekana Wydziału na czas wyjazdu Brahincia do Tbilisi⁶¹.

Jednym z cenniejszych – na tle jej szefa – nabytków personalnych nowej Katedry był Jewsewij Odryna (ukr. Євсей Одрин) (1913–?)⁶². Urodził się 28 kwietnia 1913 r. w Teleszówce (ukr. Телешівка; obwód kijowski) w rodzinie chłopskiej. W 1935 r. ukończył studia na Wydziale Historycznym Charkowskiego Uniwersytetu Państwowego. Od września 1935 r. wykładał historię Ukrainy na Wydziale Historycznym i Filologicznym macierzystego Uniwersytetu. W latach 1936–1939 był aspirantem przy Katedrze

⁵⁸ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 136, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_136_66660](#).

⁵⁹ Wasyl Oseczynski rozpoczął pracę we Lwowie na stanowisku starszego wykładowcy, dopiero 29 marca 1941 roku został mianowany pełniącym obowiązki docenta.

Wyciąg z zarządzenia rektora nr 307 z 29 X 1940 r., DALO, z. P-119, op. 1, spr. 2021, k. 43.

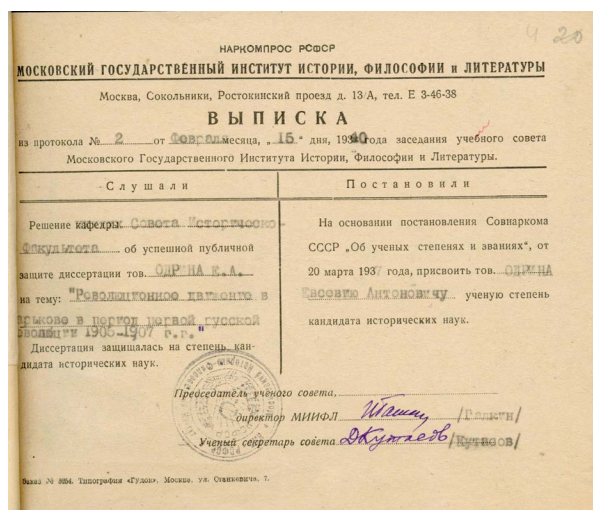
Wyciąg z zarządzenia rektora nr 84 z 29 III 1941 r., DALO, z. P-119, op. 1, spr. 2021, k. 163.

⁶⁰ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 136, k. 2, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_136_66660&view=single-&p=5](#).

⁶¹ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 62 z 10 III 1941 r., DALO, z. P-119, op. 1, spr. 2021, k. 150.

⁶² ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 132, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_132_53841](#).

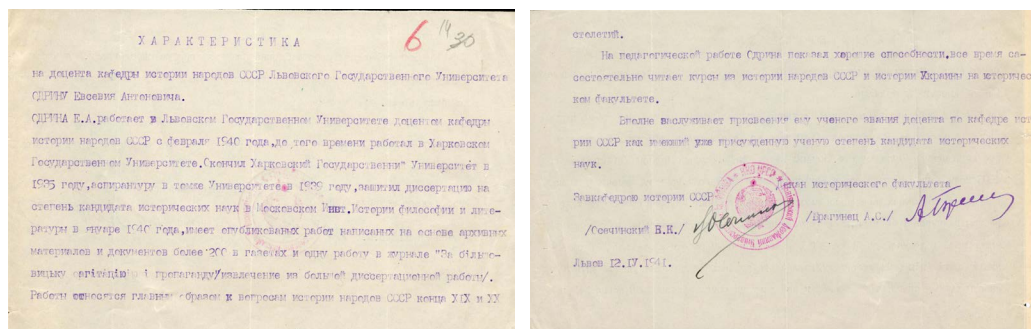
Historii Narodów ZSRR tegoż Uniwersytetu. Zwieńczeniem studiów aspiranckich była publiczna obrona pracy kandydackiej 20 stycznia 1940 r. „Ruch rewolucyjny w Charkowie w czasie pierwszej rewolucji rosyjskiej 1905–1907” przed Radą Naukową Moskiewskiego Instytutu Historii, Filozofii i Literatury.

Il. 6. Wyciąg z protokołu nr 2 z posiedzenia Rady Naukowej Moskiewskiego Instytutu Historii, Filozofii i Literatury (15 lutego 1940)

Świeżo upieczony kandydat nauk został skierowany przez Wydział Kadr NKWD USRR do Lwowa na stanowisko dyrektora Centralnego Archiwum Akt Dawnych (z dniem 9 lutego 1940 r.), a przez Ludowy Komisariat Oświaty USRR na stanowisko wykładowcy w Katedrze Historii Narodów ZSRR w LNUIF. Jako jeden z nielicznych skierowanych z terenów ZSRR pracowników naukowych mógł wykazać się publikacjami, wprawdzie tylko jedną dałoby się od biedy uznać za naukową – niewielki fragment pracy kandydackiej zamieszczony został w miesięczniku KC KP(b)U „За bolszewicką agitację i propagandę”. Do tego można było zaliczyć (do kwietnia 1941 r.) ogółem 200 artykułów prasowych powstałych na podstawie dokumentów archiwalnych, które Odryna publikował na łamach codziennej prasy radzieckiej Charkowa i Lwowa, w tym artykuły z historii tzw. Ukrainy Zachodniej w lwowskich „Czerwonym Sztandarze”, „Wilnej Ukrainie” (ukr. „Вільна Україна”), i „Leninskiej Mołodzi” (ukr. „Ленінська Молодь”). Odryna musiał się cieszyć nienaganną opinią polityczną będąc wieloletnim członkiem Komsomołu, a w latach 1932–1934 nawet przewodniczącym wydziałowej organizacji Komsomołu (WLKSM – ros. ВЛКСМ – Всесоюзный ленинский коммунистический союз молодёжи) w Charkowie. Na tle biografii niektórych innych zatrudnionych pracowników dydaktycznych z Ukrainy Wschodniej Odryna jawił się niemal jako gigant intelektualny – napisał liczącą 480 stron pracę kandydacką, opublikował jeden artykuł naukowy i szereg materiałów gazetowych, przygotowywał pracę doktorską na temat

dziejów Ukrainy Zachodniej w latach 1918–1920 (w kwietniu 1941 r. miał już ok. 200 stron), przyznawał się też do dobrej znajomości aż dwóch języków obcych – niemieckiego i polskiego. Odryna rozpoczął pracę na Uniwersytecie 10 lutego 1940 r. na stanowisku pełniącego obowiązki docenta, w latach 1940–1941 prowadził samodzielnie wykłady z historii Ukrainy i historii narodów ZSRR.

II. 7. Charakterystyka Jewsewija Odryny podpisana przez ówczesnego dziekana Andrija Brahincia (1941)

Po zwolnieniu ze stanowiska dyrektora Archiwum 25 września 1940 r. poświęcił się wyłącznie pracy naukowo-dydaktycznej na uczelni. W kwietniu 1941 r. władze Uniwersytetu podjęły starania w Wyższej Komisji Atestacyjnej w Moskwie o przyznanie tytułu naukowo-pedagogicznego docenta Odrynie, który do tej pory pracował jako „pełniący obowiązki docenta”⁶³.

Do zespołu dydaktycznego Katedry Historii Narodów ZSRR należał Ostap Chrystycz (ukr. Остап Христич) (1905–?)⁶⁴. Urodził się 20 lutego 1905 r. we wsi Czornuchy (ukr. Чорнухи, obwód połtawski, Ukraina) w rodzinie chłopca biedaka, jak skwapliwie zaznaczył w swoim życiorysie. W latach 1928–1933 studiował w Charkowskim Instytucie Oświaty Ludowej (od 1932 Charkowskim Uniwersytecie Państwowym), a następnie pracował aż do 1940 r. w średnich szkołach Charkowa. W 1940 r. został skierowany na starszego wykładowcę do Instytutu Handlu Zagranicznego we Lwowie, ale 26 stycznia 1940 r. zwrócił się z podaniem o zatrudnienie go w LNUIF jako wykładowca (lektor) historii ZSRR. Zatrudniony jako asystent, pod koniec marca 1940 r. zwracał się do dziekana Wydziału Historycznego z wnioskiem o zatrudnienie go na bardziej prestiżowym stanowisku starszego wykładowcy. Niezbyt błyskotliwy przebieg kariery pedagogicznej Chrystycza być może częściowo związany był z faktem, iż jego tylko pięcioletni staż w partii bolszewickiej skończył się w 1933 r. usunięciem w toku kolejnej czystki partyjnej w KP(b)U⁶⁵.

⁶³ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 132, k. 14 verso, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_132_53841&view=single&p=23](#).

⁶⁴ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 252, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_252_66602](#).

⁶⁵ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 252, k. 3, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_252_66602&view=single&p=5](#).

W styczniu 1940 r. Katedrę Historii Narodów ZSRR zasilił także Andrij Szewerda (ukr. Андрій Шеверда) (1913–?)⁶⁶, urodzony 25 października 1913 r. we wsi Rohyn-ci (ukr. Рогинці, obwód sumski), świeżo wypromowany (po studiach w latach 1934–1939) absolwent Wydziału Historycznego Odeskiego Uniwersytetu Państwowego. Nim został skierowany do „zachodnich obwodów Ukrainńskiej SRR”, w styczniu 1940 r. był przez krótki czas nauczycielem historii w klasach VIII–IX w Szkole Średniej nr 16 w Krzemieńczuku (ukr. Кременчук). Szewerda, wysłany pierwotnie do Instytutu Medycznego we Lwowie, 21 stycznia 1940 r. zwrócił się z podaniem do dziekana Wydziału Historycznego o możliwość zatrudnienia w charakterze asystenta w Katedrze Historii Narodów ZSRR, uzyskując – o czym świadczą dokumenty personalne – zgodę⁶⁷.

Pracownikiem Katedry Historii Narodów ZSRR został także w 1940 r. M. P. Senkewycz (ukr. М. П. Сенкевич) (?–?), który początkowo zatrudniony był jako asystent, a od nowego roku akademickiego 1940/41 jako starszy wykładowca. O przynależności do szczególnie zaufanej grupy nowych nabytków personalnych świadczyć może fakt (poza nagrodą rektora z okazji 23. rocznicy rewolucji październikowej), iż Senkewycz pełnił do 25 listopada 1940 r. funkcję kierownika Gabinetu Historii Narodów ZSRR, a następnie został mianowany inspektorem oddziału zaocznego Wydziału Historycznego⁶⁸.

Problematyką historii nowożytnej i najnowszej zgodnie z marksistowsko-stalinowskim schematem dziejów zajmowała się Katedra Historii Nowożytnej, na której czele stanął w kwietniu 1940 r. Andrij Skaba (ukr. Андрій Скаба) (1905–1986)⁶⁹, Ukrainiec urodzony 12 grudnia 1905 r. we wsi Choriszky (ukr. Хорішки, obwód połtawski). W latach 1930–1934 studiował na Charkowskim Uniwersytecie Państwowym. Od grudnia 1935 do września 1939 r. był wykładowcą historii nowożytnej w Charkowskim Instytucie Pedagogicznym, a od października 1937 do kwietnia 1940 r. – wykładowcą historii nowożytnej w Charkowskim Uniwersytecie Państwowym, jednocześnie od października 1936 r. do września 1939 r. odbył staż aspirancki w Katedrze Historii Nowożytnej tegoż Uniwersytetu. Skaba, podobnie jak większość innych przybyszów ze wschodu, był w latach 1925–1939 członkiem Komsomołu, by w 1940 r. dostąpić zaszczytu otrzymania legitymacji kandydackiej do partii bolszewickiej. Od kwietnia 1940 r. do czerwca 1941 r., nie mając stopnia naukowego, był on – jako pełniący obowiązki docenta – pełniącym obowiązki kierownika Katedry Historii Nowożytnej⁷⁰.

⁶⁶ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 209, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_209_66620](#).

⁶⁷ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 209, k. 7, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_209_66620&view=single&p=10](#).

⁶⁸ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 263 z 18 IX 1940 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k. 18.

Wyciąg z zarządzenia rektora nr 318 z 6 XI 1940 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021.

Wyciąg z zarządzenia rektora nr 334 z 25 XI 1940 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021.

⁶⁹ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 247, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_247_66605](#).

⁷⁰ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 247, k. 1 verso, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_247_66605&view=single&p=4](#).

W 1940 r. w strukturze Wydziału pojawiła się jeszcze jedna katedra, która jak się wydaje, miała skupiać się na dziejach świata zachodniego: Katedra Historii Krajów Kolonialnych i Zależnych. Jej kierownikiem „pełniącym obowiązki profesora” został sam nowy rektor LNUIF – Heorhij Byczenko. Urodzony w 1900 r. na Kijowszczyźnie Byczenko ukończył seminarium nauczycielskie, był także z wykształcenia inżynierem leśnikiem, w 1932 r. uzyskał nawet stopień kandydata nauk w tej dziedzinie. Jego przygoda z historią rozpoczęła się w 1936 r., gdy rozpoczął studia (aspiranturę?) w Moskiewskim Instytucie Orientalistycznym, zakończone w 1939 r. W tym samym roku podjął pracę jako docent na Uniwersytecie Kijowskim, skąd latem 1940 r. na mocy decyzji najwyższych władz partyjnych USRR skierowany został do Lwowa, by przejąć kierownictwo LNUIF od Marczenki, który utracił zaufanie swoich mocodawców (Re-dzik 2015: 946–948).

Osobą prawdopodobnie przybyłą ze wschodu, która miała wprowadzać studentów Uniwersytetu w arkana radzieckiej metodyki historii, był zatrudniony od 4 października 1940 r. starszy wykładowca metodyki historii I. Donec (ukr. І.Д. Донец) (?–?)⁷¹.

Także niższe stanowiska na Wydziale Historycznym obsadzano osobami, których kompetencje, a przynajmniej status formalny były dość wątpliwe. Na wiosnę 1941 r. stanowisko starszego laboranta w Katedrze Historii Sztuki objął Borys Bielski (1919–?)⁷², Żyd, urodzony w grudniu 1919 r. w Odessie, mający za sobą wprawdzie tylko trzy lata nauki w Kijowskim Instytucie Pedagogicznym, za to ośmioletni staż komsomolski (od 1933 r.).

Wśród pracowników pomocniczych zatrudnionych w Katedrach Wydziału Historycznego znaleźli się także:

W Katedrze Historii Ukrainy – Anna Mryc (ukr. Анна Мриц) (1906–?)⁷³, która 10 września 1940 r. została starszym preparatorem, ale już 1 listopada 1940 r. przeniesiono ją na stanowisko bibliotekarki w Bibliotece „Fundamentalnej” (Głównej) Uniwersytetu; O. Seniw (ukr. О. Сенів) (?–?) będący laborantem, a od 15 listopada 1940 r. starszym laborantem⁷⁴.

W Katedrze Historii Starożytnej – O. Zauer (ukr. О. Зауер) (?–?) – od 23 września 1940 r. starszy preparator, 16 listopada 1940 – laborant, następnie bibliotekarz, od 27 marca 1941 r. w dyspozycji Lwowskiego Obwodowego Wydziału Oświaty Ludowej⁷⁵.

⁷¹ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 310 z 31 X 1940 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k. 48.

⁷² ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 435, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_435_66589](#).

⁷³ ALNUIF, z. P_119, op.1, spr. 1082, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_1082_66377](#).

⁷⁴ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 253 z 10 IX 1940 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k.13.

Wyciąg z zarządzenia rektora nr 327 z 18 XI 1940 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k. 73.

Wyciąg z zarządzenia rektora nr 346 z 9 XII 1940 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k. 90.

Wyciąg z zarządzenia rektora nr 81 z 27 III 1941 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k. 158, 160.

⁷⁵ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 327 z 18 XI 1940 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k. 73.

Wyciąg z zarządzenia rektora nr 346 z 9 XII 1940 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k. 90.

Wyciąg z zarządzenia rektora nr 81 z 27 III 1941 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k. 158.

W Katedrze Historii Nowożytniej – A. Ejzener (ukr. А. Ейзенер) (?–?) – laborant, 15 listopada 1940 r. awans na starszego laboranta; Мухайло Кларчук (ukr. Михайло Кларчук) (1920–?)⁷⁶ starszy preparator, 15 listopada 1940 r. przeniesiony do Katedry Archeologii na stanowisko starszego preparatora⁷⁷.

W Katedrze Historii Narodów ZSRR – K. Rajszer (ukr. К. Райшер) (?–?), preparator, od 15 listopada 1940 r. na stanowisku starszego preparatora; E. Rajski (ukr. Е. Райський) (?–?) zwolniony z dniem 15 listopada 1940 r. ze stanowiska starszego laboranta i przeniesiony na posadę kartografa na Wydziale, 27 marca 1941 r. objął funkcję starszego laboranta w Katedrze Historii Krain Zależnych i Kolonialnych⁷⁸.

Posadami preparatorów, które obejmowali często młodszy pracownicy naukowcy, zaczynający swoją karierę w radzieckim szkolnictwie wyższym, zostali obdarowani w nowej rzeczywistości także dawni woźni UJK. Na przykład Andrzej Hubik (1893/1896–?)⁷⁹ starszy woźny w Zakładzie Sztuki Polskiej i Wschodnioeuropejskiej UJK został preparatorem w Katedrze Historii Sztuki i 15 listopada 1940 r. zwolniony w ramach redukcji etatów, a Leon Rewig (1899–?)⁸⁰ długoletni woźny w Zakładzie Prehistorii został preparatorem w Katedrze Archeologii do momentu swojego zwolnienia 16 listopada 1940 r.⁸¹

Po reorganizacji Uniwersytetu w styczniu 1940 r. na Wydziale Historycznym funkcjonowało osiem katedr, kierowanych głównie przez przedwojennych naukowców UJK albo przedstawicieli miejscowego ukraińskiego życia naukowego:

Historii Starożytnego Świata – Kazimierz Majewski

Historii Wieków Średnich – pełniący obowiązki Omelian Terlecki

Nauk Pomocniczych Historii – Teofil Modelski

Historii Ukrainy – Iwan Krypiakewycz

Historii Sztuki – Władysław Podlacha

Archeologii i Historii Kultury Materialnej – Jarosław Pasternak

Historii Społeczeństwa Przedklasowego – Markijan Smiszko

Historii Narodów ZSRR – Wasyl Oseczynski.

Tworzeniu nowych katedr w 1940 r. towarzyszyła likwidacja części dotychczasowych. Połączono Katedry Historii Świata Starożytnego i Historii Społeczeństwa Przedklasowego oraz Katedry Historii Wieków Średnich i Nauk Pomocniczych Historii. Jednocześnie (prawdopodobnie nie wcześniej niż w październiku 1940 r.) powołano Katedrę Historii Krajów Kolonialnych i Zależnych.

⁷⁶ ALNUIF, z. P_119, op.1, spr. 503, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_503_66314](#).

⁷⁷ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 327 z 18 XI 1940 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k. 73.

⁷⁸ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 327 z 18 XI 1940 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k. 73–74.

Wyciąg z nakazu Rektora nr 81 z 27 III 1941 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k. 160.

⁷⁹ ALNUIF, z. P_119, op.1, spr. 883, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_883_66282](#).

⁸⁰ ALNUIF, z. P_119, op.1, spr. 567, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_567_66303](#).

⁸¹ Wyciąg z zarządzenia rektora nr 327 z 18 XI 1940 r., DALO, z. P-119, op.1, spr. 2021, k. 73.

Ich obsada kierownicza w dalszej części roku akademickiego nie uległa już poważniejszym zmianom:

Katedra Archeologii – Jarosław Pasternak

Katedra Historii Starodawnej – Kazimierz Majewski

Katedra Historii Wieków Średnich – Omelian Terlecki

Katedra Historii Nowożytniej – Andrij Skaba

Katedra Historii Ukrainy – Iwan Krypjakewycz

Katedra Historii Narodów ZSRR – Wasyl Oseczynski

Katedra Historii i Teorii Sztuki – Władysław Podlacha

Katedra Historii Krajów Kolonialnych i Zależnych – Heorhij Byczenko.

Ukoronowaniem procesów sowietyzacyjnych na Wydziale Historycznym było powołanie decyzją rektora 6 listopada 1940 r. Rady Naukowej Wydziału⁸².

Po wymianie kadr w drugiej połowie 1940 r. Uniwersytet, którego ukrajinizacja i sowietyzacja straciły walor propagandowo-polityczny, dotknęła fala redukcji kadr. Zwolnieniom towarzyszyły relokacje części pracowników często oznaczające formalną degradację. Stosunkowo wysoką początkowo liczbę etatów zmniejszono z przyczyn oszczędnościowych, a także w związku z odpływem studentów.

Wśród zatrudnionych na Wydziale Historycznym było jedynie dziesięciu przedwojennych pracowników naukowych (w tym siedmiu Polaków i trzech Ukraińców), połowa katedr obsadzona była przez przybyszów z Ukrainy wschodniej. Nie było wśród nich ani jednego samodzielnego pracownika naukowego ze stopniem doktora (habilitacją). Byli to ludzie młodzi w wieku 27–38 lat, bez znaczącego lub jakiegokolwiek dorobku naukowego i publikacyjnego, choć z często już kilkuletnim stażem wykładowców uczelni wyższych lub tylko szkół średnich. Ich horyzonty intelektualne czyniły ich modelowymi przedstawicielami pokolenia stalinowskich arywistów, którzy otrzymywali awans i możliwości kariery na świeżo anektowanych obszarach ZSRR (USRR). Ich atutem nie były kompetencje dydaktyczne czy badawcze, ale wierność nakazom Lenina–Stalina, dokumentowana stażem w Komsomole lub partii bolszewickiej oraz pewne zdolności organizacyjne pozwalające dogłębnie przekształcić nie tylko strukturę Wydziału, ale także jego programy nauczania. Tę wierność niektórzy z przybyszów udokumentowali latem 1941 r. – A. Skaba został ranny w trakcie ataku bojówek ukraińskich nacjonalistów w czerwcu 1941 we Lwowie, z kolei dziekan A. Brahineć w mundurze politruka Armii Czerwonej służył w czasie „Wielkiej Wojny Ojczyźnianej” ZSRR i po zakończeniu służby w aparacie politycznym powrócił do Lwowa.

⁸² Skład Rady miał zostać przekazany do zatwierdzenia rektorowi do dnia 11 listopada 1940 r. Wyciąg z zarządzenia rektora nr 318 z 6 XI 1940 r., DALO, z. P-119, op. 1, spr. 2021, k. 60.

W rezultacie radzieckiej reorganizacji humanistyki, a zwłaszcza historii, na Uniwersytecie Lwowskim nastąpiła w latach 1939–1941 prawdziwa zapaść intelektualna. Wzorem praktykowanym w innych radzieckich sferach życia kwitła jednak „pokazucha”, działalność pozorowana. Mimo absolutnego braku wolności naukowej w dziedzinie badań historycznych usiłowano stworzyć wrażenie rozwoju – „rozkwitu” (ulubione słowo propagandy radzieckiej charakteryzującej przemianę na tzw. Ukrainie Zachodniej po wrześniu 1939 r.) życia naukowego, czego dowodem był m.in. liczny (11 referatów) udział pracowników Wydziału w I Sesji Naukowej Uniwersytetu Lwowskiego w styczniu 1941 r. oraz aktywny udział referentów studenckich w I Naukowej Konferencji Studenckiej w kwietniu 1941 r. (Redzik 2015: 974–975, 981–982). Kolejnym argumentem przemawiającym za przekształceniem uczelni w prawdziwie radziecką kuźnię kadr intelektualnych było powołanie na wiosnę 1941 r. na Wydziale specjalnego kolegium redakcyjnego odpowiedzialnego za przygotowane do druku prac naukowych, w składzie: I. Krypiakewycz (przewodniczący), K. Majewski, J. Pasternak, W. Oseczynski, A. Skaba⁸³.

Niemieckie władze okupacyjne nie zdecydowały się – mimo starań i oczekiwań części środowisk ukraińskich – na reaktywację LNUiF, a tym samym na wznowienie zajęć na kierunkach humanistycznych. Zajęcia na konspiracyjnym Wydziale Humanistycznym UJK rozpoczęły się w październiku 1941 r., choć jeszcze latem 1941 r. grupa wykładowców wznowiła działalność swoich seminariów, np. Kazimierz Hartleb. Zajęcia (ćwiczenia, wykłady, a także egzaminy) odbywały się w kilkuosobowych grupach w mieszkaniach prywatnych, pomieszczeniach klasztornych czy salach Biblioteki Baworowskich i Ossolineum. Organizatorem studiów historycznych był Stefan Inglot. Wraz z nim zajęcia prowadzili Kazimierz Hartleb (historia kultury), Edmund Bulanda (archeologia), Stefan Inglot (historia społeczna i gospodarcza), Karol Maleczyński (nauki pomocnicze historii), Ewa Maleczyńska (metodyka i dydaktyka historii), Teofil Modelski (historia średniowieczna), Bronisław Włodarski (dzieje Rusi), Marian Haisig (ćwiczenia z historii średniowiecznej), Jerzy Manteuffel (1900–1954)⁸⁴ (historia starożytna), Kazimierz Majewski (historia starożytna, przejęta po wyjeździe Manteuffla), Czesław Nanke (historia nowożytna). W 1943 r. wykłady z historii średniowiecznej przejął Roman Grodecki (1889–1964) z Uniwersytetu Jagiellońskiego, pracujący wówczas w Bibliotece ZNiO. Zajęcia z zakresu historii sztuki prowadzili E. Bulanda, W. Podlacha, M. Gębarowicz oraz Zbigniew Hornung (1903–1981)⁸⁵. Na podziemnym Wydziale Humanistycznym odbyły się cztery obrony prac doktorskich: 17 kwietnia 1942 r. przed komisją w składzie: E. Bulanda, Jerzy Kuryłowicz (1895–1978)⁸⁶,

⁸³ Wyciąg z nakazu rektora nr 154 z 31 V 1941 r., DALO, z. P-119, op. 1, spr. 2021, k. 191.

⁸⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1193, [AUWR_UA_000_26_0_5_1193_56772](#).

⁸⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 472, [AUWR_UA_000_26_0_5_472_51605](#).

⁸⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1023, [AUWR_UA_000_26_0_5_1023_56811](#).

Stanisław Łempicki (1886–1947)⁸⁷ (promotor), K. Hartleb oraz B. Włodarski (recenzent) rozprawa ks. Alfonsa Schletza („Józef Jakubowski – żołnierz i kapłan (1743–1814)”), 9 września 1943 r. odbyły się obrony Jana Gerlacha („Pospolite ruszenie i obrona za Zygmunta I” – promotor K. Hartleb) oraz ks. Romana Dacy („Nadania i świadczenia Polski na rzecz Kościoła ruskiego Ziemi Czerwieńskiej” – promotor K. Hartleb), a także obrona Edwarda Horwatha (vel Hodboda) pod kierunkiem B. Włodarskiego. Wszystkie obrony odbywały się w tzw. Sodaliskowie, położonym w pobliżu kościoła św. Zofii we Lwowie, w którym działało także podziemne gimnazjum oraz m.in. podziemny teatr. W 1944 r. wszczęty też został przewód habilitacyjny Zbigniewa Hornunga, dokończony po wojnie już we Wrocławiu. Na Wydziale Humanistycznym studiowało ogółem około 100 studentów (Szul 1971: 53–79; Draus 2006: 148–156; Pisulińska 2012: 261–262; Zlat 2012: 27–28).

Po ponownym zajęciu Lwowa przez Armię Czerwoną w końcu lipca 1944 r. podjęto starania w celu szybkiego wznowienia działalności LNUIF. Pierwszym dziekanem Wydziału Historycznego został Iwan Krypiakewycz, który z powodu kompromitującej go w oczach władz radzieckich działalności w czasie okupacji niemieckiej został uwikłany w dramatyczną współpracę z radzieckimi służbami bezpieczeństwa. W porównaniu z okresem sprzed 1941 r. zabrakło części pracowników Wydziału (np. w 1942 r. śmierć poniósł we Lwowie były rektor Byczenko, nieznane są losy Odryny, w Charkowie pozostał Skaba), powrócili natomiast Oseczynski, Brahineć, ponownie podjęli pracę Pasternak, Terlecki, Smiszko, spośród historyków polskich zatrudnieni zostali – choć na krótko, do momentu wyjazdu w ramach „ewakuacji” ludności polskiej – profesorowie Majewski i Podlacha.

Początkowym punktem zbornym przed masowymi wyjazdami nauczycieli akademickich ze Lwowa, był Kraków, lecz ze względu na nieporozumienia wynikające z nieprzedawnionej rywalizacji między ośrodkami naukowymi w Krakowie i we Lwowie ostatecznie miejscem, gdzie miały się odrodzić *in exsilio* Uniwersytet Jana Kazimierza oraz Politechnika Lwowska, stał się Wrocław. To do niego na wezwanie byłego rektora UJK Stanisława Kulczyńskiego (1895–1975)⁸⁸ kierować się mieli „wygnańcy ze Lwowa”. Dotyczyło to nie tylko przedstawicieli nauk ścisłych, medycznych i częściowo prawnych, ale także szeroko rozumianej humanistyki – w tym filologii i historii oraz dyscyplin pokrewnych. Jednym z pierwszych przedstawicieli środowiska historycznego przybyłych po krótkim przystanku w Krakowie był Karol Maleczyński, który zabezpieczać miał majątek w budynku dawnych Katedr Historycznych niemieckiego Uniwersytetu Fryderyka Wilhelma przy Schubrücke 49 (obecnie ul. Szewska) (szerzej Jasińska 2020).

W latach 1945–1946 do Wrocławia ściągnęła najliczniejsza grupa historyków Uniwersytetu Lwowskiego, by objąć tu nowo tworzone katedry historii, często nieosiągalne

⁸⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1080, [AUWR_UA_000_26_0_5_1080_56801](#).

⁸⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1005, [AUWR_UA_000_26_0_5_1005_68841](#).

w latach trzydziestych dla docentów i profesorów tytularnych UJK. Z Wrocławiem początkowo lub na całe swoje naukowe życie związali losy: Edmund Bulanda (profesor zwyczajny na Wydziale Humanistycznym od 1 maja 1946 do 5 kwietnia 1951 r.), Teofil Modelski (od 15 stycznia 1946 do 30 września 1950 r., od 1 września 1946 r. do 30 września dziekan Wydziału Humanistycznego, od 1 października 1950 do 1960 r. dyrektor Archiwum Uniwersyteckiego), Władysław Podlacha (od 1 czerwca 1946 r. do 20 grudnia 1951 r. profesor zwyczajny Wydziału Humanistycznego), Kazimierz Majewski (od 1 czerwca 1946 do 30 września 1951 r. profesor nadzwyczajny Wydziału Humanistycznego), Stefan Inglot (od 1 września 1946 r. zastępca profesora, od 1 września 1948 r. profesor nadzwyczajny Wydziału Filozoficzno-Historycznego, od 1 lutego 1954 do 31 sierpnia 1954 r. prodziekan, a od 1 września 1954 do 1958 r. dziekan Wydziału Filozoficzno-Historycznego), Karol Maleczyński (zatrudniony od 1 września 1945 r., od 6 września 1946 r. profesor zwyczajny Wydziału Filozoficzno-Historycznego), spośród młodszych pracowników nauki: Marian Haisig (od 16 sierpnia 1946 r. starszy asystent, od 1 lipca 1947 do 31 sierpnia 1951 r. adiunkt na Wydziale Humanistycznym, zmuszony do odejścia z Uniwersytetu, ponownie na Uniwersytecie w 1957 r.), Ewa Maleczyńska (od 1 września 1947 r. godziny zlecone, od 1 czerwca 1950 r. docent, a od 1 grudnia 1950 r. profesor nadzwyczajny Wydziału Filozoficzno-Historycznego), Ludwik Bazyłow (od 15 czerwca 1946 r. starszy asystent, od 1 czerwca 1948 do 30 czerwca 1950 r. adiunkt na Wydziale Humanistycznym, w roku akademickim 1950/51 godziny zlecone, od 1 września 1951 do 31 sierpnia 1952 r. kierownik Studium Przygotowawczego), Eugeniusz Konik (1914–2002)⁸⁹ (od 1 lipca 1946 r. starszy asystent, a od 1 stycznia 1951 do 15 września 1952 r. adiunkt na Wydziale Humanistycznym, po pobycie do 1956 r. w Lublinie ponownie na Uniwersytecie Wrocławskim), Adam Fastnacht (1913–1987)⁹⁰ (od 1 stycznia 1948 do 31 sierpnia 1950 r. starszy asystent na Wydziale Humanistycznym), Franciszek Kącki (od 6 grudnia 1945 do 31 sierpnia 1947 r. adiunkt na Wydziale Humanistycznym), Jan Kropp (1903–1960)⁹¹ (od 1 czerwca 1946 do 31 sierpnia 1948 r. starszy asystent na Wydziale Humanistycznym), Franciszek Jukiewicz (1907–?)⁹² (od 1 marca 1947 do 31 sierpnia 1950 r. godziny zlecone na Wydziale Prawa, związany z Wyższą Szkołą Handlową), z grona osób związanych z podziemnym Uniwersytetem Jana Kazimierza, m.in. Zbigniew Hornung (od 1 marca 1951 do 31 marca 1952 r. godziny zlecone, a od 1 kwietnia do 31 maja profesor nadzwyczajny na Wydziale Filozoficzno-Historycznym). Wykłady z nauk pomocniczych historii prowadził także od 1 października 1947 do 31 sierpnia 1950 r. profesor byłego Wydziału Teologicznego

⁸⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 910, [AUWR_UA_000_26_0_5_910_56827](#).

⁹⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1943, [AUWR_UA_000_26_0_5_1943_56635](#).

⁹¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 977, [AUWR_UA_000_26_0_5_977_56820](#).

⁹² DALO, z. 26, op. 5, spr. 2206, [AUWR_UA_000_26_0_5_2206_62745](#).

UJK – ks. Józef Umiński (1888–1954)⁹³. Wśród osób zatrudnionych na Uniwersytecie Wrocławskim byli przedwojenni absolwenci UJK, np. Henryk Wereszycki (1898–1990) czy historyk sztuki Wilhelmina Lepik (po mężu Kopaczyńska) (1915–1962)⁹⁴ (doktorat w 1939 r. na UJK; od 1 marca 1946 r. starszy asystent, od 1 sierpnia 1946 r. adiunkt i od 1 lipca 1955 r. docent na Wydziale Filozoficzno-Historycznym) (Longchamps 1959: 5–129). Wrocław stał się punktem oparcia dla największej grupy historyków egzulantów ze Lwowa (43), choć nie wszyscy w okresie przedwojennym byli związani z zakładami historycznymi Wydziału Humanistycznego UJK (Pisulińska 2012: 277–278).

Znakomici historycy z UJK zasilili także kadrę Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu: pierwszy powojenny rektor tegoż Uniwersytetu – Ludwik Kolankowski (1882–1956)⁹⁵, Stanisław Hoszowski, Kazimierz Hartleb, Bronisław Włodarski (Kłaczek, red., 2011)⁹⁶.

Innymi ośrodkami naukowymi, do których przybywali i próbowali podjąć pracę historycy lwowscy, były Kraków, Warszawa, a z nowych, powstałych po wojnie uczelni – Łódź, Lublin czy Gdańsk, choć osiadło w nich na dłużej stosunkowo niewiele (Pisulińska 2012: 279–280).

W toku różnych peregrynacji zawodowych i naukowych historycy ci zmieniali miejsca pracy – historykiem lwowsko-wrocławsko-warszawskim stał się więc Kazimierz Majewski i Ludwik Bazylow, a lwowsko-toruńsko-gdańskimi Adam Dygdała (1908–1969)⁹⁷, Stanisław Hoszowski czy Bronisław Włodarski (Koko, Opacki, red., 2020).

Historycy z Uniwersytetu Jana Kazimierza, naukowcy nierzadko wielkiego formatu, odegrali niezwykle ważną rolę w tworzeniu podstaw humanistyki na nowych uczelniach polskich, m.in. we Wrocławiu, w Toruniu czy Gdańsku. Obejmowali ważne funkcje (rektora, dziekana). W nowych warunkach polityczno-społecznych niekiedy zmieniali swoje zainteresowania badawcze, stając się prekursorami badań w zakresie historii politycznej i gospodarczej nowej małej ojczyzny – Śląska (profesorowie: S. Inglot, K. Maleczyński i E. Maleczyńska). Ich nazwiska (jak chociażby T. Modelskiego, K. i E. Maleczyńskich, H. Wereszyckiego, M. Haisiga), podobnie jak innych pionierów i twórców wrocławskiej nauki wywodzących się ze Lwowa, zostały upamiętnione nawet w miejskiej toponimii Wrocławia.

⁹³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1922, [AUWR_UA_000_26_0_5_1922_49383](#).

⁹⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1085, [AUWR_UA_000_26_0_5_1085_56800](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 516, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_516_66518](#).

⁹⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 906, [AUWR_UA_000_26_0_5_906_56828](#).

⁹⁶ Według Joanny Pisulińskiej z Toruniem swoje losy związało na różny okres 16 historyków ze środowiska lwowskiego (Pisulińska 2012: 279).

⁹⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 630, [AUWR_UA_000_26_0_5_630_52179](#).

Bibliografia

Źródła archiwalne

ALNUIF – Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (ukr. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка)

Zespół P-119, opis 1: Sprawy osobowe pracowników

z. P-119, op. 1, spr. 434 – Bazylow Ludwik

z. P-119, op. 1, spr. 435 – Bielski Borys

z. P-119, op. 1, spr. 439 – Bleich Ire

z. P-119, op. 1, spr. 22 – Brahineć Andrij

z. P-119, op. 1, spr. 26 – Bujak Franciszek

z. P-119, op. 1, spr. 197 – Charewicz Łucja

z. P-119, op. 1, spr. 252 – Chrystycz Ostap

z. P-119, op. 1, spr. 595 – Ciekliński Zbigniew

z. P-119, op. 1, spr. 485 – Dombrowski Ołeksandr

z. P-119, op. 1, spr. 42 – Gębarowicz Mieczysław

z. P-119, op. 1, spr. 462 – Haisig Marian

z. P-119, op. 1, spr. 40 – Hartleb Kazimierz

z. P-119, op. 1, spr. 53 – Hoszowski Stanisław

z. P-119, op. 1, spr. 883 – Hubik Andrzej

z. P-119, op. 1, spr. 74 – Inglot Stefan

z. P-119, op. 1, spr. 503 – Kłapczuk Mychajło

z. P-119, op. 1, spr. 230 – Krypjakewycz Iwan

z. P-119, op. 1, spr. 415 – Lanckorońska Karolina

z. P-119, op. 1, spr. 516 – Lepik Wilhelmina

z. P-119, op. 1, spr. 524 – Majerska Aleksandra

z. P-119, op. 1, spr. 113 – Maleczyńska Ewa

z. P-119, op. 1, spr. 114 – Maleczyński Karol

z. P-119, op. 1, spr. 532 – Michnik Helena

z. P-119, op. 1, spr. 125_a – Modelski Teofil

z. P-119, op. 1, spr. 1082 – Mryc Anna

z. P-119, op. 1, spr. 126 – Nanke Czesław

z. P-119, op. 1, spr. 132 – Odryna Jewsewij

z. P-119, op. 1, spr. 136 – Oseczynski Wasyl

z. P-119, op. 1, spr. 141 – Pasternak Jarosław

z. P-119, op. 1, spr. 554 – Perejma-Mychajłowa Wołodymyra

z. P-119, op. 1, spr. 239 – Podlacha Władysław

z. P-119, op. 1, spr. 567 – Rewig Leon

z. P-119, op. 1, spr. 160 – Rudniański Stefan

- z. P-119, op. 1, spr. 168 – Simowycz Wasyl
- z. P-119, op. 1, spr. 247 – Skaba Andrij
- z. P-119, op. 1, spr. 579 – Smereczynska-Szul Roza
- z. P-119, op. 1, spr. 209 – Szewerda Andrij
- z. P-119, op. 1, spr. 181 – Terlecki Omelian
- z. P-119, op. 1, spr. 588 – Tyss Wołodymyr
- z. P-119, op. 1, spr. 189 – Tyszkowski Kazimierz
- z. P-119, op. 1, spr. 35 – Włodarski Bronisław

DALO – Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego (ukr. Державний архів Львівської області)

Zespół 26, opis 5: Sprawy personalne grona profesorskiego i urzędników

- z. 26, op. 5, spr. 48 – Bazylów Ludwik
- z. 26, op. 5, spr. 185 – Bujak Franciszek
- z. 26, op. 5, spr. 174 – Bulanda Edmund
- z. 26, op. 5, spr. 1980 – Charewicz Łucja
- z. 26, op. 5, spr. 2023 – Ciekliński Zbigniew
- z. 26, op. 5, spr. 630 – Dygdała Adam
- z. 26, op. 5, spr. 1943 – Fastnacht Adam
- z. 26, op. 5, spr. 394 – Gębarowicz Mieczysław
- z. 26, op. 5, spr. 340 – Haisig Marian
- z. 26, op. 5, spr. 379 – Hartleb Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 472 – Hornung Zbigniew
- z. 26, op. 5, spr. 769 – Inglot Stefan
- z. 26, op. 5, spr. 2206 – Jukniewicz Franciszek
- z. 26, op. 5, spr. 912 – Kącki Franciszek
- z. 26, op. 5, spr. 906 – Kolankowski Ludwik
- z. 26, op. 5, spr. 910 – Konik Eugeniusz
- z. 26, op. 5, spr. 891 – Kozłowski Leon
- z. 26, op. 5, spr. 977 – Kropp Jan
- z. 26, op. 5, spr. 1005 – Kulczyński Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 1023 – Kuryłowicz Jerzy
- z. 26, op. 5, spr. 1140 – Lanckorońska Karolina
- z. 26, op. 5, spr. 1085 – Lepik Wilhelmina
- z. 26, op. 5, spr. 1080 – Łempicki Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 1158 – Majerska Aleksandra
- z. 26, op. 5, spr. 1154 – Majewski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 1179 – Maleczyńska Ewa
- z. 26, op. 5, spr. 1180 – Maleczyński Karol
- z. 26, op. 5, spr. 1193 – Manteuffel Jerzy
- z. 26, op. 5, spr. 1276 – Modelski Teofil

- z. 26, op. 5, spr. 1330 – Nanke Czesław
- z. 26, op. 5, spr. 1527 – Podlacha Władysław
- z. 26, op. 5, spr. 1757 – Smereczyńska-Szul Róża
- z. 26, op. 5, spr. 1802 – Starczuk Jan
- z. 26, op. 5, spr. 2103 – Zweiger Ewa
- z. 26, op. 5, spr. 1758 – Śmiszko Marcin
- z. 26, op. 5, spr. 1917 – Tyszkowski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 1922 – Umiński Józef
- z. 26, op. 5, spr. 274 – Włodarski Bronisław

Zespół P-119, opis 1: spr. 2021 – Wyciągi z rozporządzeń o przekazaniu podziękowania pracownikom, o przyznaniu stypendiów, o przeniesieniu z oddziału zaocznego na nauczanie stacjonarne i inne.

Opracowania. Źródła drukowane i internetowe

- Biedrzycka Agnieszka (2022): „*Dziennik z wydarzeń II wojny światowej 1939–1941*” Aleksandra Prusiewicza, „*Dzieje Najnowsze*” 54 (4), 209–247
[<https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=238041>] [dostęp online: 30.05.2024].
- Draus Jan (2006), *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków.
- Hnatiuk Aleksandra (2016), *Odwaga i strach*, Wojnowice.
- Jasińska Kamila (2020): *W ogniu i gruzach. Uniwersytet Wrocławski w latach 1945–1946. Inne spojrzenie*, Wrocław.
- Kłaczek Jarosław, red., (2011): *Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (1945–2011). Dzieje zakładów i główne kierunki badań*, Toruń.
- Koko Eugeniusz, Opacki Zbigniew, red., (2020): *Słownik biograficzny historyków Uniwersytetu Gdańskiego*, Gdańsk.
- Lanckorońska Karolina (2001): *Wspomnienia wojenne 22 X 1939 – 5 IV 1945*, Kraków 2001.
- Longchamps Franciszek, red., (1959): *Uniwersytet Wrocławski w latach 1945–1955*, t. 2, Wrocław
[<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/8411/edition/18074>] [dostęp online: 4.09.2024].
- Pisulińska Joanna (2012), *Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Rzeszów.
- Redzik Adam (2015): *Uniwersytet Lwowski w latach 1939–1946*, cz.1: *Pierwsza okupacja sowiecka (1939–1941)*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków, 913–988.

Skład UJK (1938/39): *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów 1938

[<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/434917/edition/347906/content>] [dostęp online: 30.05.2024].

Szul Danuta (1971): *Tajny Teatr Młodzieżowy Lwów-Sodaliskowo 1942–1945*, „Nasza Przyszłość” 36, 53–79

[<https://ojs.academicon.pl/np/article/view/7890/7143>] [dostęp online: 30.05.2024].

Zlat Mieczysław (2012): *Władysław Podlacha (1875–1951)*, „Rocznik Historii Sztuki” 37, 21–37.

Сливка Юрій, відп. ред., (1995): *Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали*, т. 1: 1939–1953, Київ.

Spis ilustracji

1. Odpis zaświadczenia wystawiony dla Andrija Brahincia przez Charkowski Uniwersytet Państwowy im. M. Gorkiego (1938)
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 22, k. 1.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_22_66720&view=single&p=3&browser=seadragon 209
2. Iwan Krypjakewycz
[https://pl.wikipedia.org/wiki/Iwan_Krypjakewycz#/media/Plik:Iwan_Krypiakewych.jpg] (domena publiczna) 210
3. Markijan Smiszko
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1758, k. 13a.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1758_56684&view=single&p=16&browser=seadragon 210
4. Prośba Wołodymyra Tyssa o przyjęcie na stanowisko asystenta (1939)
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 588, k. 6 verso.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_588_66459&view=single&p=10&browser=seadragon 215
5. Charakterystyka Wołodymyry Perejmy-Mychajłowej (1940)
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 544, k. 5.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_554_66487&view=single&p=10&browser=seadragon 217
6. Wyciąg z protokołu nr 2 z posiedzenia Rady Naukowej Moskiewskiego Instytutu Historii, Filozofii i Literatury (15 lutego 1940)
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 132, k. 4.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_132_53841&view=single&p=8&browser=seadragon 219

7. Charakterystyka Jewsewija Odryny podpisana przez ówczesnego dziekana Andrija Brahincia (1941)

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 132, k. 14 recto + verso.

https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_132_53841&view=single&p=22&browser=seadragon

220

Indeks osobowy

(zawiera także nazwiska występujące w tytułach publikacji)

A

Abraham Władysław 59, 60, 69, 70, 77, 78, 79
Adamski Łukasz 43, 59, 71, 171, 200
Aftanazy Roman 124
Agabekzadeh Bej Sadyk Mohammed (Sadyk Bej) 14
Albertrandi Jan 125
Aleksiewicz Marian 110, 128
Amarant Samuel 87
Antoniewicz Bołoz Jan 59, 70, 156, 165
Antonowycz Wołodymyr 42, 58
Antonów Michał 109, 128, 130
Antonów-Nitsche Irena 109, 130
Arlamowski Kazimierz 114
Aschbach Joseph 33, 46
Askenazy Szymon 44, 45, 56, 57, 58, 60, 61, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 99, 100, 111, 128
August III Sas 22

B

Bachmann Alfred 151, 165
Baczynski Wołodymyr 181
Baley Stepan (Stefan) 187, 196
Balicki Stefan 109, 110, 128
Balzer Oswald 40, 59, 60, 63, 64, 65, 69, 70, 71, 74, 76, 78, 80, 177, 199, 201
Banach Andrzej Kazimierz 93, 130
Baran Stepan 187
Barij Salon 87
Bartnicka Kalina 125, 130
Bartoszewski Iwan (Jan) 175, 199
Barwinski Bohdan 180, 187, 197
Barwinski Jewhen (Barwiński Eugeniusz) 52, 62, 63, 72, 78, 95
Barwinski Ołeksandr 46, 81, 187
Barycz Henryk 41, 42, 44, 45, 49, 72

Bazyłow (Bazylów) Ludwik 14, 56, 72, 105, 127, 128, 211, 213, 227, 228, 229, 230
Beck Adolf 83, 84, 128, 130
Bednarski Stanisław 23, 24, 35
Biedrzycka Agnieszka 193, 200, 210, 231
Biegeleisen Henryk 48
Bieliński Tadeusz 149, 166
Bielski Borys 222, 229
Bieńkowski Piotr 69
Bieńkowski Wiesław 30, 31, 35, 93, 130
Bilas Natalia 160, 166
Biłocki Leonid 188, 197
Bischoff Ferdynand 33, 35, 37
Bleich Ire 216, 229
Blicharski Czesław 89, 130
Błachowska Katarzyna 44, 56, 69, 72, 104, 109, 130, 200
Bobowski Kazimierz 109, 130
Bobrzyński Michał 42, 45, 67, 72
Bohachevsky-Chomiak Martha 172, 200
Bojarski Marek 16
Bolesław Chrobry 46, 104
Bolesław Krzywousty 55
Bonitz Hermann 32, 33
Bonusiak Andrzej 189, 200
Borys Włodzimierz 109, 130
Bostel Ferdynand 48
Bovier Antoni 24
Bracha Krzysztof 60, 76
Brahineć Andrij 208, 209, 218, 220, 224, 226, 229, 232, 233
Brodacka-Adamowicz Ewa 130
Bronikowski Ksawery 30
Bryk Iwan 186, 197, 199
Bryk Jan 161, 165, 169
Brzęk Gabriel 144, 166
Buchman Hersch 87
Budzyński Zdzisław 112, 113, 130

Bujak Franciszek 10, 11, 87, 97, 106, 110,
111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119,
120, 121, 122, 127, 128, 130, 132, 138,
139, 141, 212, 214, 229, 230

Bukowska-Marczak Ewa 67, 72

Bulanda Edmund 84, 90, 92, 143, 154, 155,
156, 157, 158, 159, 164, 165, 168, 170,
210, 213, 225, 227, 230

Bulyk Natalia 153, 166

Burdukiewicz Aleksandra 160, 166

Burdukiewicz Jan Michał 160, 166

Byczenko Heorhij 208, 214, 222, 224, 226

C

Cackowski Stefan 118, 130

Capuder Karel 32, 35

Cehak Helena 157, 167

Cehelski Roman 187

Cehłyński Hryhorij 185

Cehłyński Mykoła 185

Centkowski Jerzy 108, 130

Charewicz Łucja (pseud. Mikułowska Cezary-
na) 14, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 126, 127,
128, 134, 138, 212, 213, 229, 230

Charewicz Zdzisław 95

Chochlik-Wasilewski Tadeusz 30

Chochorowski Jan 162, 166

Chodaczek Alina 158, 165

Chodaczek Władysław 158, 164, 165

Chodkiewiczowa Zofia 18

Chojnacki Piotr 131

Chołodny Petro 188

Chrystycz Ostap 220, 229

Chrząszcz Izidor 109, 128, 130

Chylińska Nadzieja 89

Chyliński Konstanty 86, 87, 88, 89, 90, 91,
92, 106, 115, 126, 128, 137, 139, 140,
155, 157, 165

Ciara Stefan 131

Ciekliński Zbigniew 212, 229, 230

Cieński Marcin 16

Cieszyński Antoni 147, 165

Ciszewski Stanisław 144, 165

Cyceron 19

Czajkowski Mykoła 183, 187

Czapliński Władysław 64, 72, 101, 131, 135

Czekanowski Jan 11, 84, 127, 128, 131, 136,
143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150,
160, 161, 164, 165, 166, 167

Czermak Wiktor 46, 48, 50, 72

Czerwiński Sławomir 55, 82

Czortkower Salomon 147, 164, 165

Czubaty Mykoła 187

Ć

Ćwikliński Ludwik 42, 59, 69, 71, 78, 153,
165

D

Daca Roman 226

Datames II 92, 137

Dawydiak Jewhen 183, 187, 197

Dąbrowska Anna 9, 16

Dąbrowska Małgorzata 90, 104, 131, 137

Dąbrowski Jan 65, 85, 128

Dąbrowski Przemysław 131

Decykewycz Wołodymyr 184, 187

Dembiński Bronisław 11, 42, 43, 45, 49, 50,
51, 56, 69, 71, 72, 74, 77, 78, 82, 83,
84, 100, 128

Des Loges Zofia 103, 128, 141

Dnistrianski (Dniestrzański) Stanisław 175,
177, 198, 199

Dobrianski Iwan (Dobrzański Jan) 175, 199

Dombrowski Ołeksandr 216, 229

Donec I. 222

Dormus Katarzyna 131

Drahan Mychajło 196

Draus Jan 131, 226, 231

Droysen Johann 47, 52

Dufrène Maximilian 23

Dunin-Wąsowicz Aleksandra 91, 131

Dutkiewicz Józef 44, 72

Dyakowski Bogdan 144, 166

Dybiec Julian 28, 35, 79, 80, 130

Dybowski Benedykt 144, 165, 166

Dygdała Adam 103, 128, 132, 228, 230

Dymnicka Zofia 98, 99, 128

Dzieduszycki Tytus 30

Dzierżykraj-Rogalski Tadeusz 131, 148, 167

Dzwonkowski Włodzimierz 57, 73

E

Efendi Durri 23

Ejzener A. 223

Engelking Anna 152, 167

Exner Franz 32

F

Falkowski Jan 151, 152, 165, 167
Fastnacht Adam 114, 121, 128, 133, 227, 230
Fedak Stepan 180
Fedak Stepan (junior) 182
Fedorciw Fed' 195
Ferdynand Maksymilian 34
Fijałek Jan 60, 69, 76, 80
Finkel Ludwik 25, 27, 31, 32, 33, 34, 36, 42, 43, 44, 48, 51, 52, 53, 54, 56, 63, 68, 69, 71, 72, 73, 76, 79, 81, 83, 84, 85, 95, 106, 128, 177, 199, 200
Firlej Stanisław 134
Fischer Adam 11, 143, 149, 150, 152, 153, 163, 164, 165, 168, 170
Fischer Eugen 161
Floryan Władysław 131
Franćić Mirosław 40, 73
Franciszek I Habsburg 26, 29, 79, 174, 205, 215
Franciszek Józef I Habsburg 28
Franko Iwan 11, 13, 14, 15, 16, 70, 121, 127, 164, 171, 173, 199, 207, 208, 229
Furtak Tadeusz 113

G

Gagarin Aleksiej 208
Gajek Józef 148, 151, 167
Galińska Krystyna 131
Gawiński Roman 117, 131
Gąsiorowska Natalia 58
Gediga Bogusław 157, 167
Gerlach Jan 226
Gębarowicz Mieczysław 105, 106, 107, 108, 127, 128, 131, 135, 212, 213, 225, 229, 230
Gierszewski Stanisław 131
Gieysztor Aleksander 49, 73, 131
Gilewsk 131, 132
Gilewska-Dubis Janina 131
Giza Stanisław 56, 73
Glower Józef 24
Głuchowska Maria 126, 128
Gołuchowski Agenor 101
Gorzycki Kazimierz 49
Gostkowski Rajmund 158, 159, 165
Górka Olgierd 105, 106, 107, 128
Górny Maciej 132
Górski Stefan 57, 73
Grabowski Kazimierz 182

Grabski Władysław 117, 185, 194
Grochowina Sylwia 132
Grodecki Roman 225
Gryglaszewska Marta 146, 147, 165
Grzebień Ludwik 17, 18, 23, 36

H

Hadaczek Karol 69, 71, 83, 84, 128, 153, 154, 165, 166, 170
Hahn Wiktor 53, 73
Haisig Marian 94, 95, 98, 99, 126, 127, 128, 132, 134, 213, 214, 225, 227, 228, 229, 230
Halban Alfred 179, 199
Hałuszczynski Mychajło 187
Harasewycz Mychajło (Harasiewicz Michał) 26, 28, 35
Harasymczuk Wasyl 180
Hartleb Kazimierz 107, 127, 128, 212, 213, 225, 226, 228, 229, 230
Hebanowski Ignacy 125
Heidenstein Reinhold 20
Henryk II 46
Henzel Tadeusz 147, 164, 165
Heska-Kwaśniewicz Krystyna 132
Hirschberg Adolf (później Sieradzki Józef) 115, 128
Hirschberg Aleksander 42, 43, 45, 48, 61, 69, 71, 72, 74, 82
Hnatiuk Aleksandra 208, 231
Hoffman-Dadej Halina 105
Holovata Roksolana 82, 140, 141
Hołubowicz Włodzimierz 157
Hordynski Jarosław 186
Hornung Zbigniew 225, 226, 227, 230
Horodyska Maria 124
Horwath Edward 226
Hoszowska Mariola 11, 39, 45, 48, 52, 53, 57, 58, 65, 73, 74, 77, 137
Hoszowski Stanisław 10, 110, 113, 114, 118, 127, 130, 131, 132, 133, 135, 139, 212, 228, 229
Hozjusz Stanisław 17
Hruszewski Mychajło 42, 43, 44, 58, 59, 60, 65, 69, 71, 80, 100, 128, 171, 174, 175, 178, 185, 199, 200, 205
Hryciuk Grzegorz 11, 207
Hubik Andrzej 223, 229
Hulewicz Jan 132
Hüttner Karol 30, 35
Huzar Jewhen 175

I

Ilkiw Mykoła 194
 Ilkiw-Swydneycki Mykoła 25, 26, 28, 29, 31, 36
 Inglot Stefan 114, 115, 116, 127, 128, 139,
 141, 212, 213, 225, 227, 228, 229, 230
 Iwaszkiewicz Janusz 58, 73, 74

J

Jadwiga Andegaweńska 110
 Jäger Albert 46
 Jagiełło Władysław 152, 163, 165, 168
 Jakubiak Krzysztof 132
 Janicka Iwona 104, 132
 Jan II Kazimierz Waza 12, 21, 33, 53
 Jasińska Kamila 226, 231
 Jaskulski Piotr 149, 167
 Jaworczak Aleksander 151, 152, 165
 Jaworek (Jaworek-Dumnicka) Anna 126, 127,
 128
 Jaworska Janina 117, 132
 Jaworski Franciszek 41, 74
 Jezierski Adam 16
 Józef II Habsburg 24, 85
 Jukiewicz Franciszek 121, 128, 227, 230
 Julkowska Violetta 40, 74, 173, 200
 Jurasz Antoni 179
 Jurek Tomasz 59, 74

K

Kaczmar Wołodimir 25, 26, 29, 31, 36
 Kallimach Filip 20
 Karchut Spyrydon 186
 Kasznica Stanisław 55, 82
 Kawalec Agnieszka 39, 40, 41, 48, 61, 62, 68,
 73, 74, 84, 132
 Kawski Tomasz 50, 51, 74
 Kącki Franciszek 120, 128, 227, 230
 Kelar Aleksander 89
 Kętrzyński Stanisław 53
 Kilian Jakub 23, 24
 Kipa Emil 57, 74
 Kita Jarosław 97, 132
 Klasa Barbara 66, 75
 Klemens XIII 22
 Klimek Stanisław 146, 147, 164, 165, 170
 Kłaczow Jarosław 228, 231
 Kłapcińska Ewa 132
 Kłapczuk Mychajło 223, 229

Kmet' Wasyl 23, 36
 Knapowska Wisława 40, 75
 Knot Antoni 124, 125, 128, 138
 Kochanowski Jan 111, 123
 Kocko Adam 67, 175
 Kocowski Bronisław 105, 124
 Koko Eugeniusz 132, 133, 228, 231
 Kokoszyńska-Lutman Maria 14
 Kolankowski Ludwik 106, 107, 110, 128,
 131, 132, 137, 138, 141, 228, 230
 Kolbuszewska Jolanta 63, 75, 93, 132, 133
 Kolendo Jerzy 137
 Kolischer-Feuerstein Zofia *zob.* Krzemińska
 Zofia
 Kołessa Filaret 187, 197, 199
 Kołessa Ołeksandr (Kolessa Aleksander) 175,
 199
 Kołodziej Małgorzata 136
 Kołodziejska Jadwiga 155, 167
 Komarnicki Josyf (Józef) 175, 199
 Konarski Kazimierz 50, 75
 Koniarek Łukasz 157, 167
 Konik Eugeniusz 158, 165, 227, 230
 Konopczyński Władysław 58, 131
 Korczak Lidia 97, 133
 Korduba Myron 59, 181, 182, 183, 184, 187,
 189, 191, 196, 197, 200, 202, 205
 Koredczuk Bożena 133
 Kormosz Teofil 190
 Korta Wacław 109, 133
 Korwin Maciej 49
 Korytowski Witold 83
 Korzon Krystyna 133
 Kostołowski Erazm 121, 128
 Kościelak Sławomir 118, 133
 Kościółek Łukasz 157, 167
 Kot Stanisław 18, 36
 Kowalski Kamil 101, 133
 Kowszewycz Roman 184, 187, 205
 Kozłowski Leon 143, 157, 159, 160, 161, 162,
 163, 164, 165, 166, 167, 168, 210, 230
 Kozłowski Stefan Karol 166, 167
 Kramarz Walerian 112
 Krasicki Ignacy 123
 Kromer Marcin 20, 21, 38, 47, 52
 Kropp Jan 97, 98, 128, 215, 227, 230
 Królczyk Krzysztof 69, 75, 86, 90, 91, 92,
 121, 133, 134, 137
 Kruc Irena 65, 75

Kruczkiewicz Bronisław 69, 71
 Krupiński Tadeusz 149, 166
 Krusiński Tadeusz 22, 23
 Krynicki Onufry 31, 35
 Krypjakewycz Iwan 59, 70, 179, 180, 187,
 189, 191, 197, 199, 202, 210, 223, 224,
 225, 226, 229, 232
 Krzemińska (Kolischer-Feuerstein) Zofia 54
 Krześniak-Firlej Danuta 134
 Krzykowski Stanisław 22
 Kubala Ludwik 42, 72
 Kuczyński Alojzy 99, 128
 Kuczyński Stefan Krzysztof 119, 134
 Kukiel Marian 44, 57, 58, 75
 Kulczycki Jerzy 90, 91, 128, 131, 134, 155,
 156, 165, 170
 Kulczyński Stanisław 226, 230
 Kurdybacha Łukasz 122, 124, 125, 126, 128,
 130, 134, 141
 Kuroweć Iwan 171, 183, 184, 187, 205
 Kuryłowicz Jerzy 225, 230
 Kusiak Alicja 96, 134
 Kwaśny Zbigniew 99, 134
 Kwintylian 19

L

Lam Stanisław 50, 53, 64, 75
 Lanckorońska Karolina 209, 210, 211, 212,
 213, 229, 230, 231
 Laviss Ernest 52
 Lechicka Jadwiga 101, 103, 128, 136, 139
 Lech Jacek 91, 134, 156, 163, 164, 166, 167
 Lehmann Max 56
 Lelewel Joachim 95
 Lenin Włodzimierz I. 224
 Leopold II Habsburg 25
 Lepik Wilhelmina 228, 229, 230
 Leszek Biały 95
 Lewicki Anatol 46, 72
 Lewicki Kazimierz 110, 111, 128
 Lewicki Tadeusz 91, 127, 128, 134, 140
 Lilien-Górka Wanda 56, 71, 105, 129
 Linker Gustaw 33, 35
 Linkiewicz Olga 152, 153, 167
 Liske Ksawery 11, 35, 40, 41, 42, 44, 47, 48,
 49, 51, 52, 54, 56, 60, 61, 68, 69, 71,
 74, 75, 78, 81, 82, 173, 199, 200
 Lisowski Robert 205
 Longchamps Franciszek 228, 231

Lorencowicz Aleksander 22
 Loret Maciej 58
 Loyola Ignacy 18
 Luder Bartłomiej 22
 Łukas Stanisław 48
 Lusthaus Daniel 216

Ł

Ławrecki Roman 41, 51, 75, 99, 108, 134
 Ławrowski Julian 173
 Łempicki Stanisław 10, 11, 106, 122, 123,
 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132,
 134, 137, 138, 141, 226, 230
 Łewycki Kost' 172, 203
 Łewycki Maksym 184
 Łewycki Wołodymyr 187, 188, 197, 199
 Łokietek Władysław 97, 98, 108
 Łoś Jan 193
 Łoyko Jan 24
 Łuszczak Grzegorz 19, 20, 21, 22, 23, 36
 Łuszyński Płaton 187

M

Machek Emanuel 180, 199
 Majerska Aleksandra 212, 229, 230
 Majewski Kazimierz 92, 129, 137, 155, 157,
 164, 165, 168, 213, 223, 224, 225, 226,
 227, 228, 230
 Makaruszka Ostap 187
 Maksymońko Leontij 187
 Malczewska-Paweł Dorota 134
 Malczewski Piotr 24
 Maleczyńska (Szweiger) Ewa 108, 127, 129,
 130, 131, 132, 135, 212, 213, 225, 227,
 228, 229, 230, 231
 Maleczyński Karol 108, 109, 127, 129, 130,
 133, 135, 212, 213, 225, 226, 227, 228,
 229, 230
 Malinowski Andrzej 148, 167
 Małecka Alicja 91, 134
 Małecki Jan M. 118, 135
 Manteuffel Jerzy 225, 230
 Marczenko Mychajło 207, 208, 222
 Maria Teresa Habsburg 24
 Maritzak Ołeksandr 187, 197, 199, 205
 Markowski Florian 23
 Martini Simone 211
 Maternicki Jerzy 10, 36, 37, 39, 44, 48, 51,
 53, 64, 66, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78,

79, 80, 100, 101, 130, 131, 132, 133,
134, 135, 136, 137, 138, 139, 200, 201
Matwijowski Krystyn 135
Matwijów Maciej 135
Mauss Józef 28, 29, 30, 31, 35, 37, 38
Mayer-Maly Theo 33, 37
Melnik Wołodymyr 16
Michalewska Krzysztofa 172, 200
Michalska-Bracha Lidia 60, 76, 96, 135, 137,
168
Michałowski Kazimierz 155, 156, 157, 164,
165, 167, 168
Michnik Helena 217, 229
Mickiewicz Adam 123
Mieszko I 46, 104
Mikołaj I Romanow 57
Mikułowska Cezaryna *zob.* Charewicz Łucja
Minkowska Eugenia 147, 165
Modelski Teofil Emil 44, 45, 54, 56, 70, 71,
72, 76, 94, 97, 99, 106, 126, 127, 129,
131, 132, 135, 139, 140, 213, 223, 225,
227, 228, 229, 230
Mojżesz 20
Mommsen Theodor 52
Mryc Anna 222, 229
Mudry Marjan (Mudryj Marian) 11, 171, 172,
200, 202, 203
Mudry Wasyl 172, 177, 178, 183, 185, 189,
190, 192, 195, 196, 202, 203
Muys Gotfryd 32, 33, 35
Muzyka Maksym 184, 187, 205
Myszkowski Piotr 125

N

Nadraha Ołeksandr 187, 188, 191, 197, 199,
205
Nagler Hermina 54
Namaczyńska Stanisława 113, 118
Nanke Czesław 51, 70, 71, 102, 127, 129,
136, 140, 212, 225, 229, 231
Natalli Wanda 95, 103, 129
Nicieja Stanisław S. 89, 135
Niesiecki Kasper 22, 23
Nitecki Piotr 31, 37
Nowacki Roman 59, 76
Nowak Adam 53, 76
Nowak Edmund 94
Nowicki Eustachy 105
Nowosad Witold 103, 104, 129

O

Ochrymowycz Wołodymyr 187
Odryna Jewsewij 218, 219, 220, 229
Oko Jan 69
Olejniki Karol 49, 66, 76, 77
Olkiewicz Robert 16
Opacki Zbigniew 132, 133, 228, 231
Orosz Janina 14, 155, 165
Oseczynski Wasyl 218, 223, 224, 225, 226,
229
Oseredczuk Olha 32, 37
Oślawski Wiktor 65
Ostrorogowa Katarzyna 18
Osuchowski Wacław 92, 127, 129
Otton III 46

P

Pacukiewicz Marek 136
Panczyszyn Marjan 182, 183, 184, 186, 187,
191, 197, 205
Papée Fryderyk 72, 95
Partyka Andrzej 193, 200
Pasternak Jarosław 210, 223, 224, 225, 226,
229
Paszkievicz Henryk 106
Pawelec Tomasz 42, 77
Pawlak Małgorzata 90, 136
Pawłowski Bronisław 57, 58, 77
Pazdro Zbigniew 112, 129
Pazyra Stanisław 97, 98, 120, 129
Pebal Leopold 32, 35
Pedyecz Wasyl 183, 200
Pelc Julian 119, 129, 137, 141
Perejma-Mychajłowa Wołodymyra 216, 217,
229, 232
Perls Henryk 151, 164, 167, 170
Petelenz Karol 158
Petelenz-Łukasiewicz Jacek 167
Petelenz-Łukasiewicz Roman 158, 165, 167
Petrarka Francesco 211
Peyfuss Maximilian Demeter 40, 77
Piasek Wojciech 103, 136
Piechórski (Piechorski) Karol 14
Piłsudski Józef 148, 182
Pisulińska Joanna 6, 10, 36, 37, 39, 41, 48, 60,
72, 73, 74, 75, 76, 77, 85, 86, 87, 88,
102, 104, 105, 107, 109, 114, 120, 121,
124, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136,
137, 205, 226, 228, 231

Pisuliński Jan 172, 194, 200
 Plutarch 92
 Podczaszyński Bolesław 99
 Podlacha Władysław 213, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 231, 232
 Polanski Jurij 187, 197, 199
 Pol Wincenty 30
 Popiel Leon 151, 152, 163, 165
 Popiel Marcin 24
 Porębska Irena 54
 Possevino Antonio 20
 Potocki Andrzej 67
 Potoczyński Józef 24
 Pott Andrzej 28
 Press Ludwika 137, 157, 168
 Prochaska Antoni 48
 Próchnicki Zdzisław 112, 129
 Próchnik Adam 57, 78
 Przelaskowski Ryszard 40, 78
 Przeniosło Małgorzata 86, 93, 95, 100, 104, 106, 137, 144, 154, 168
 Przeniosło Marek 86, 93, 95, 100, 104, 106, 135, 137, 144, 154, 168
 Przeworski Stefan 92
 Ptaśnik Jan 93, 94, 95, 96, 98, 99, 113, 126, 129, 130, 132, 133, 138
 Puchowski Kazimierz 20, 23, 24, 37
 Puszka Alicja 51, 68, 78
 Pyter Magdalena 59, 78

R

Rajski E. 223
 Rajszer K. 223
 Rakowski Iwan 182, 184, 187, 191, 205
 Ranke Leopold von 47
 Rataj Maciej 180
 Red'ko Julian 189, 190, 191, 193, 194, 203, 204, 205, 206
 Redzik Adam 18, 22, 24, 30, 37, 39, 41, 67, 78, 177, 179, 186, 200, 201, 208, 211, 213, 222, 225, 231
 Remer Tadeusz 155
 Remer Zofia 155, 165, 167
 Rewig Leon 223, 229
 Rittner Edward 42
 Rosiński Bolesław 131, 145, 164, 165, 169
 Rösler Edward 34, 40, 47
 Rösler Robert 77, 80
 Rozdolski Osyp 187

Rudniański Stefan 229
 Rudnycki Stepan (Rudnicki Stefan) 175, 199
 Rutkowski Jan 53, 54, 78, 114
 Rutkowski Tadeusz 90, 137

S

Sadyk Bej *zob.* Agabekzadeh Bej Sadyk Mohammed
 Samborska Jadwiga 94
 Sanojca Karol 11, 83, 90, 136, 143
 Sawczyński Henryk 48, 53, 71, 78
 Schletz Alfons 137, 226
 Schnür-Pełowski Stanisław 29, 30, 38
 Schorr Mojżesz 59, 69, 71
 Schuster Kamila 115, 137
 Seignobos Charles 52
 Semkowicz Aleksander 42, 48, 61, 62, 63, 69, 71, 75
 Semkowicz Władysław 44, 64, 71, 80
 Seniw O. 222
 Senkewycz M. P. 221
 Serczyk Jerzy 106, 137
 Sereżyński Michał 94
 Serwański Maciej 42, 50, 78
 Sickel Theodor von 33, 46
 Siczynski Myrosław (Siczyński Mirosław) 67
 Siegel Heinrich 46
 Siegel Stanisław 113
 Sieniawska Elżbieta 18
 Sieradzan Wiesław 106, 137
 Sieradzki Józef *zob.* Hirschberg Adolf
 Sierżęga Paweł 10, 11, 29, 37, 38, 39, 52, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 130, 135, 136, 137, 150, 168, 201, 205
 Silnicki Tadeusz 60, 78, 79
 Simonides Dorota 150, 168
 Simowycz Wasyl 208, 230
 Siuta Tadeusz 92, 129, 134, 137
 Siwak Irena 163
 Skaba Andrij 221, 224, 225, 226, 230
 Skalkowski Adam 44, 58, 64, 65, 66, 71, 75, 76, 81, 83, 100, 129
 Skobel Fryderyk 30
 Skobera Józef 23
 Skrzypek Józef 72, 110, 120, 129, 139, 141
 Słapek Dariusz 155, 168
 Słowik Stanisław 137
 Smal-Stocki Roman 194

- Smereczynska-Szul Roza (Smereczyńska-Szul Róża) 210, 213, 230, 231
- Smereka Jan 88, 137
- Smiszko Markijan (Śmiszko Marcjan) 161, 166, 210, 213, 223, 226, 231, 232
- Smogorzewski Zygmunt 91, 129
- Smolka Franciszek 69, 71
- Smolka Stanisław 46, 55, 72, 79, 104
- Sobiński Stanisław 112
- Sobolski Konstanty 145, 146, 164, 165
- Sochaniewicz Kazimierz 105
- Sojka-Masztalerz Helena 9, 16
- Sokolnicki Michał 57, 58, 79
- Solikowski Dymitr 18
- Sołtysiak Arkadiusz 149, 167
- Souyris Camille (Kamil) 14
- Spiss Anna 152, 167, 168
- Sroka Łukasz Tomasz 85, 136, 138
- Stachoń Bolesław 96, 129, 133
- Stadnicki Stanisław 18
- Stalin Józef 211, 224
- Stanisław August Poniatowski 62
- Starczuk Iwan (Jan) 157, 166, 210, 213, 231
- Starosolski Stanisław 187, 197, 199
- Starzyński Marcin 93, 138
- Starzyński Stanisław 36, 41, 53, 79, 83, 129
- Stebelski Petro (Piotr) 175, 176, 179, 199, 200, 205
- Stefan Batory 17, 58, 86, 99, 157, 167
- Sternbach Leon 69, 71
- Stępień Stanisław 41, 51, 79, 175, 201
- Stępnik Andrzej 114, 138
- Stinia Maria 11, 17, 41, 67, 79, 93, 138
- Stobiecki Rafał 97, 107, 132, 138
- Stojałowski Stanisław 121
- Stojanowski Józef 117
- Stojanowski Karol 160, 161, 164, 166
- Stolpiak Barbara 159, 168
- Stopka Krzysztof 31, 33, 37, 39, 79, 138
- Stroński Zdzisław 98, 129, 138
- Strzałko Jan 149, 166
- Studnicki Władysław 57, 79
- Studynski Kyryło (Studziński Cyryl) 175, 180, 183, 186, 187, 188, 196, 197, 198, 199, 201
- Stylichon 90
- Suchmiel Jadwiga 68, 79, 138
- Suchyj Oleksij 65, 79
- Sulimirski Tadeusz 162, 163, 166
- Swiencicki Ilarion (Święcicki Hilarion) 180, 182, 186, 187, 188, 197, 199
- Swiesznikow Igor 163
- Sytnyk Ołeksandr 158, 159, 160, 161, 164, 166, 167, 168, 169
- Szafranec Bogna 10, 112, 138
- Szajnocha Karol 30
- Szaranewycz (Szaraniewicz) Izydor 14, 41, 43, 51, 52, 56, 68, 69, 71, 79
- Szczur Stanisław 41, 61, 79
- Szczurat Wasyl 178, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 188, 190, 194, 197, 199, 205
- Szelągowski Adam 44, 54, 63, 64, 69, 71, 72, 75, 76, 82, 100, 101, 103, 106, 111, 126, 129, 131, 135
- Szembek Maciej 22
- Szeptycki Andrzej (Andrej) 177, 180
- Szewczuk Iwan (Jan) 118, 120, 129
- Szewerda Andrij 221, 230
- Szmyd Kazimierz 138
- Szocki Józef 138
- Szulakiewicz Władysława 10, 124, 138
- Szul Danuta 226, 232
- Szust Roman 99, 108, 134
- Szweiger Ewa *zob.* Maleczyńska Ewa
- Ś**
- Śmiszko Marcjan *zob.* Smiszko Markijan
- Śreniowska Krystyna 56, 80
- Świeżawska (Świeżawska-Wojciechowska) Maria 98, 126, 129
- Święcicki Hilarion *zob.* Swiencicki Ilarion
- Świtkowski Józef 159, 166
- T**
- Talka-Hryniewicz Julian 148
- Taniaczekwycz Danyło 174
- Tarnawski Aleksander 120, 129
- Tarnowska Zofia 17
- Telwak Witalij 43, 59, 80
- Terlecki Omelian 215, 223, 224, 226, 230
- Thuman Julia 105
- Thun Leopold von 32
- Till Ernest 177
- Toczek Alfred 39, 51, 80, 138, 176, 201
- Tomaszewski Edward 113
- Tomaszewski Jerzy 172, 201
- Tomaszewski Stepan (Tomaszewski Stefan) 44, 71, 176, 200

Tomczak Andrzej 106, 138
Trapszyc Artur 152, 168
Treitschke Heinrich von 52
Troskołański Tadeusz 49
Turska Jadwiga 114, 129, 137
Twardowski Kazimierz 174, 200
Twarecki Tadeusz 153, 166
Tyrowicz Marian 56, 80, 101, 138
Tysowski Ołeksandr 187
Tyss Wołodymyr 215, 230, 232
Tyszkiewicz Adrian 99, 138
Tyszkiewicz Jan 56, 80, 95, 139
Tyszkowski Kazimierz 54, 70, 71, 72, 95,
106, 127, 129, 212, 230, 231

U

Ubal dini Urban 125
Uhlich Gotfryd 26, 35, 37
Umiński Józef 228, 231
Ungeheuer Marian 117, 118, 129, 139
Ursel Adam 98, 129

V

Vahlen Johannes 33
Vetulani Adam 60, 80
Vierhaus Rudolf 34, 37
Voigt Georg 47, 61

W

Wachnianyn Myron 184, 187, 205
Wacholz Antoni 32, 35
Wadas Jolanta 10, 118, 139
Wagner Walenty 97, 98, 99, 120, 129, 140
Walawender Antoni 118, 119, 120, 129, 134
Wareżak Jan 117, 129, 131, 132
Wasylewski Stanisław 139
Wąsowicz Michał 113
Weilen Alexander von 27, 37
Weissmann Mojżesz 88
Wereszczak Dominik 22
Wereszycki Henryk 64, 72, 101, 131, 228
Werhanowski Wołodymyr (Włodzimierz)
175, 183, 184, 186, 187, 188, 197, 198,
199, 200, 205
Wiatrowski Leszek 139
Wielewicki Jan 22
Wierciński Andrzej 149, 168
Willlaume Juliusz 44, 80
Winiarz Alojzy 67, 71

Winnicka Halina 103, 110, 139
Witkowski Stanisław 59, 69, 71, 86, 92, 129,
139
Witwicki Janusz 157, 167
Władysław Jagiełło, król 110
Włodarski Bronisław 95, 127, 129, 210, 212,
213, 225, 226, 228, 230, 231
Wojciechowski Tadeusz 11, 41, 42, 43, 45, 49,
56, 61, 62, 63, 66, 68, 69, 71, 72, 73,
77, 82
Wojciechowski Zygmunt 96, 98, 99, 126, 129
Wojnarowski Tyt 193, 201
Wokroj Franciszek 148, 165, 167
Wöller Burkhard 25, 28, 37, 40, 47, 80
Wozniak Mychajło 187
Woźny Marzena 159, 166, 168
Wuchich Tomasz 27, 35
Wurzbach Constantin von 34, 37, 40, 80
Wyczawski Hieronim Eugeniusz 26, 31, 37, 38
Wyrozumska Bożena 65, 80
Wyrozumski Jerzy 96, 139
Wywiad Barbara 113, 139

Z

Zachariasiewicz Franciszek 25, 28, 31, 35
Zahorski Andrzej 44, 81
Zając Edward 122, 139
Zajączkowski Stanisław 56, 71, 97, 104, 105,
106, 129, 132, 139
Zakrzewski Kazimierz 87, 88, 89, 90, 126,
129, 131, 133, 137, 139, 157, 166
Zakrzewski Stanisław 11, 44, 45, 55, 56, 58,
68, 69, 71, 72, 76, 80, 81, 83, 84, 93,
95, 97, 103, 104, 105, 106, 108, 109,
110, 111, 117, 118, 120, 126, 129, 130,
135, 137, 139
Zakrzewski Wincenty 41, 55, 61, 71, 74, 77,
78, 79
Załęski Stanisław 17, 18, 21, 38
Zamojski Jan 123
Zaszkilniak Leonid 10, 29, 36, 37, 38, 39, 72,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 100, 101,
130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137,
138, 139, 200, 201, 202, 204, 205
Zauer O. 222
Zawadzki Aleksander 30, 31, 35, 38
Zawadzki Franciszek 24
Zborowski Adam 21
Zborucki Zygmunt 103, 130
Zehnmark Ludwik 25, 28, 35, 37

Zeissberg Henryk 11, 14, 33, 34, 35, 40, 41,
46, 47, 61, 69, 71, 80
Zieliński Józef 96, 130, 139
Ziłyński Iwan 187
Zlat Mieczysław 226, 232
Zoll Fryderyk 194, 201
Zygmunt August 61
Zygmunt I Stary 53, 62, 73, 117, 226

Ż

Żabska Zofia 114, 130
Żejmo-Żejmis Stanisław 148, 164, 166, 169
Żukowski Przemysław Marcin 179, 201
Żuławska Janina 139
Żurowski Józef 163
Żurowski Kazimierz 152, 163, 165, 166, 169
Żwirski Klemens 156, 166
Żychowski Marian 115, 139

A

Антонович Володимир *zob.* Antonowycz
Wołodumyr
Аркуша Олена 174, 203, 204

Б

Балей Степан *zob.* Baley Stepan
Баран Степан *zob.* Baran Stepan
Барвінський Богдан *zob.* Barwinski Bohdan
Барвінський Євген *zob.* Barwinski Jewhen
Барвінський Олександр *zob.* Barwinski
Oleksandr
Бартошевський Іван *zob.* Bartoszewski Iwan
Бачинський Володимир *zob.* Baczynski
Wołodumyr
Биченко Георгій *zob.* Byczenko Heorhij
Білас Наталія 163, 168
Білецький Леонід *zob.* Bilecki Leonid
Брагінець Андрій *zob.* Brahinec Andrij
Брик Іван *zob.* Bryk Iwan
Булик Наталя 84, 139

В

Вахнянин Мирон *zob.* Wachnianyn Myron
Вергановський Володимир *zob.* Werhanow-
ski Wołodumyr
Виздрік Віталій 172, 201
Винар Любомир 178, 201

Возняк Михайло *zob.* Wozniak Mychajło
Войнаровський Тит *zob.* Wojnarowski Tyt

Г

Гагарин Алексей *zob.* Gagarin Aleksiej
Галущинський Михайло *zob.* Hałuszczynski
Mychajło
Гарасевич Михайло *zob.* Harasewycz Mychajło
Гарасимчук Василь *zob.* Harasymczuk Wasyl
Гелей Степан 41, 81, 203
Гловацький Антон 177, 201
Головацький Іван 182, 191, 201
Головач Юрій 172, 202
Гординський Ярослав *zob.* Hordynski Jarosław
Гринюка Богдан Михайлович 158, 168
Грушевський Михайло *zob.* Hruszewski
Mychajło
Гузар Євген *zob.* Huzar Jewhen
Гуменний Віктор 140, 156, 169

Д

Давидяк Євген *zob.* Dawydiak Jewhen
Децикевич Володимир *zob.* Decykewycz
Wołodumyr
Дністрянський Станіслав *zob.* Dnistrianski
Stanisław
Добрянський Іван *zob.* Dobrianski Iwan
Домбровський Олександр *zob.* Dombrowski
Oleksandr
Донец І. Д. *zob.* Donec I.
Драган Михайло *zob.* Drahan Mychajło
Дудка Максим 172, 202

Е

Ейзенер А. *zob.* Ejzener A.

З

Зайцев Олександр 194, 202
Зауер О. *zob.* Zauer O.
Зашкільняк Леонід *zob.* Zaskilniak Leonid
Зілінський Іван *zob.* Ziłyński Iwan

І

Ільків Микола *zob.* Ilkiw Mykoła

К

Кархут Василь 191, 202
Кархут Спиридон *zob.* Karchut Spyrydon
Качараба Степан 172, 202
Качмар Володимир 173, 175, 183, 202

Кислий Василь 172, 202
 Клапчук Михайло *zob.* Kłapczuk Mychajło
 Коваль Андрій 177, 202
 Ковшевич Роман *zob.* Kowszewycz Roman
 Колесса Олександр *zob.* Kołessa Ołeksandr
 Колесса Філарет *zob.* Kołessa Fiłaret
 Комарницький Йосиф *zob.* Komarnicki Josyf
 Комарницький Ярослав 172, 202
 Кордуба Мирон *zob.* Korduba Myron
 Кормош Теофіль *zob.* Kormosz Teofil
 Коцко Адам *zob.* Kocko Adam
 Криницький Онуфрій *zob.* Krynicki Onufry
 Крип'якевич Іван *zob.* Krypiakewycz Iwan
 Кульчицька Тетяна 172, 189, 190, 202, 204
 Кульчицький Маркіян 172, 190, 202
 Куровець Іван *zob.* Kuroweć Iwan

Л

Лаврецький Роман 118, 140
 Лаврівський Юліан *zob.* Ławrowski Julian
 Лазечко Петро 172, 202
 Левицький Володимир *zob.* Łewycki Wołodumyr
 Левицький Кость *zob.* Łewycki Kost'
 Левицький Максим *zob.* Łewycki Maksym
 Лісовський Роберт *zob.* Lisowski Robert
 Лось Ян Станіслав 193, 203
 Лушпинський Платон *zob.* Łuszpyński Płaton

М

Марченко Михайло *zob.* Marczenko Mychajło
 Макарушка Остап *zob.* Makaruszka Ostap
 Максимонько Леонтій *zob.* Maksymońko Łeontij
 Марітчак Олександр *zob.* Maritzczak Ołeksandr
 Мельник Володимир 172, 203
 Мриц Анна *zob.* Mryc Anna
 Мудрий Василь *zob.* Mudry Wasyl
 Мудрий Мар'ян *zob.* Mudry Marjan
 Музика Максим *zob.* Muzyka Maksym

Н

Надрага Олександр *zob.* Nadraha Ołeksandr
 Назарук Осип 173, 203
 Нахлік Євген 173, 203
 Новак Магдалена 177, 203

О

Одрина Євсей *zob.* Odryna Jewsewij
 Осечинський Василь *zob.* Oseczynski Wasyl
 Охримович Володимир *zob.* Ochrymowycz Wołodumyr
 Охримович Олена 173, 203
 Охримович Степан 191, 203

П

Панчишин Мар'ян *zob.* Panczyszyn Marjan
 Пастернак Ярослав *zob.* Pasternak Jarosław
 Педич Василь 43, 59, 81, 171, 204
 Перейма-Михайлова Володимира *zob.* Perejma-Mychajłowa Wołodymyra
 Пиріг Руслан 43, 81
 Плохій Сергій 171, 203
 Погоральський Ярослав 161, 163, 169
 Полянський Юрій *zob.* Polanski Jurij
 Притула Ярослав 179, 203

Р

Райський Е. *zob.* Rajski E.
 Райшер К. *zob.* Rajszer K.
 Раковський Іван *zob.* Rakowski Iwan
 Редько Юліан *zob.* Red'ko Julian
 Роздольський Осип *zob.* Rozdolski Osyp
 Руда Оксана 179, 204
 Рудницький Степан *zob.* Rudnycki Stepan

С

Савенко Віктор 172, 204
 Савчук Богдан 180, 204
 Свешников Ігор *zob.* Swiesznikow Igor
 Свенціцький Іларіон *zob.* Swiencicki Ilarion
 Сенів О. *zob.* Seniw O.
 Сенкевич М. П. *zob.* Senkewycz M. P.
 Серженга Павел *zob.* Sierżęga Paweł
 Ситник Олександр *zob.* Sytnyk Ołeksandr
 Сімович Василь *zob.* Simowycz Wasyl
 Січинський Мирослав *zob.* Siczynski Myrosław
 Скаба Андрій *zob.* Skaba Andrij
 Сливка Юрій 207, 232
 Смаль-Стоцький Роман *zob.* Smal-Stocki Roman
 Смеречинська-Шуль Роза *zob.* Smereczynska-Szul Roza
 Смішко Маркіян *zob.* Smiszko Markijan
 Старосольський Станіслав *zob.* Starosolski

Stanisław

Старчук Іван *zob.* Starczuk IwanСтебельський Петро *zob.* Stebelski PetroСтудинський Кирило *zob.* Studynski Kyryło

Т

Танячків Данило *zob.* Taniackewycz Danyło

Тарнавський Роман 148, 149, 152, 153, 169, 179, 203

Тельвак Віталій 43, 59, 81, 171, 204

Терлецький Омелян *zob.* Terlecki OmelianТисовський Олександр *zob.* Tysowski OłeksandrТисс Володимир *zob.* Tyss WołodymyrТомашівський Степан *zob.* Tomaszewski Stepan

Ф

Федак Степан *zob.* Fedak StepanФедак Степан (молодший) *zob.* Fedak Stepan (junior)Федорців Федь *zob.* Fedorciw Fed'Франко Іван *zob.* Franko Iwan

Х

Халак Надія 178, 204

Хобзей Павло 172, 204

Холодний Петро *zob.* Chołodny PetroХристич Остап *zob.* Chrystycz Ostap

Ц

Цегельський Роман *zob.* Cehelski RomanЦеглинський Григорій *zob.* Cehłynski HryhorijЦеглинський Микола *zob.* Cehłynski Mykoła

Целуйко Олександр 172, 204

Ч

Чайковський Микола *zob.* Czajkowski Mykoła

Чорновол Ігор 173, 204

Чубатий Микола *zob.* Czubaty Mykoła

Ш

Шараневич Ісидор *zob.* Szaranewycz Izydor

Шандра Валентина 174, 204

Швагуляк Михайло 176, 193, 204

Шеверда Андрій *zob.* Szewerda AndrijШевчук Іван *zob.* Szewczuk IwanШептицький Андрей *zob.* Szeptycki Andrzej

Шологон Лілія 172, 205

Щ

Щурат Василь *zob.* Szczurat Wasyl

Ю

Юрейко Павло 113, 140

Tom ten jest [...] użyteczny naukowo. Zdecydowały o tym: 1) staranne i inteligentne uporządkowanie dotychczasowej wiedzy z rozszerzeniem jej o informacje na temat mniej znanych pracowników Studium Historycznego Lwowskiego Uniwersytetu oraz 2) możliwość skorzystania z zeskanowanych teczek osobowych przywołanych w przypisach, znajdujących się w ALNUIF – Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (ukr. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка) i w Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego (ukr. Державний архів Львівської області). Zapewne tom ten spotka się z zainteresowaniem czytelników polskich i zagranicznych, zasługuje więc opublikowanie.

Z recenzji wydawniczej dr. hab. Joanny Pisulińskiej, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego

[...] każdy rozdział został przygotowany na podstawie kluczowych materiałów archiwalnych przechowywanych w Państwowym Archiwum Obwodowym we Lwowie i w Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki oraz opracowań merytorycznych dotyczących lwowskiej uczelni i związanych z nią osób. [...] Przygotowany materiał to rzetelna, kompletna merytorycznie i starannie przygotowana monografia Uniwersytetu Lwowskiego, która bez wątpienia wejdzie do kanonu publikacji podejmujących dzieje tej uczelni.

Z recenzji wydawniczej dr. hab. Konrada Rzemienieckiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich

ISBN 978-83-956474-3-7(całość)

ISBN 978-83-956474-5-1 (t.2)